

III-450
Erni Krusten

**PEKSTIDE
RAAMAT**

RR

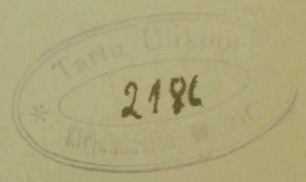
„ILUKIRJANDUS JA KUNST“

TALLINN 1946

2186.

III - 750

PEKSID E
RAAMAT

E. KRUSTEN

III - 75

PEKSIDE
RAAMAT

R O M A A N

Bk

„ILUKIRJANDUS JA KUNST”

TALLINN 1946

Kui Peeter Peksi oma eluajal heinal olles lumivalget särki kandis, siis nii mõnigi inimene mõtles ja nende seas vahest ka Peeter Peksi ise, et samasuguses valges hames ta ükskord paigutatakse kirstu ja viiakse Konnakõrve taha surnuaiale. Kuid tegelikkus läheb kujutlusest ikka lahku. Oma surmapäeval või õigemini ööl ta oli tõeliselt sinises tööpluuis, mis oli isegi veidi katkenud ja mida pärast ta surma keegi valge surisärgi vastu ei vahetanud. Nõnda nagu ta seekord riietatud oli, nõnda ta ka maeti tema oma põllu taga padrikus. Aga vaevalt tuletaks haud kusagil varjulises surnuaia-nurgas teda rohkem meelde kui need väikesed mälestusmärgid, mis ta enesest maailma jättis. Kindlasti on kusagil veel Peeter Peksi valmistatud vitstega varustatud tsemenditünne ja kahtlemata elab mõnel pool inimesi, kellede eluhoone katus on löödud isa Peksi kistud pilbastest. On mõnesuguseid muidki mälestusmärgikesi tema tööst ja tegevusest. Nii näiteks on mõnel perenaisel leivaküna, mille meistriks võib nimetada isa Peksit. Mõnel teisel on kapsahöövel, mille isa Peksi valmistas. Samuti on korstnaid ja pliitiseid, mis valmisid Peeter Peksi käe all. Iga asi, mis ta enesest järele jättis, kõneleb temast isemoodi. Kui perenaine paneb leibu ahju, mille Peeter Peksi omal ajal ehitas, siis meenuvad talle meistrist küll kõigepealt ta luitunud ja sorakil seisvad vurrud. Need

andsid ta näole veidi kurnatud ja nõrdinud ilme. Aga kui teekäija ta eluaseme juures näeb kuuskedest elavtara, siis tõuseb ta mälestusse ühe vana mehe sõbralik ja aus silma-vaade. Ning kui üks või teine hakkaks enesele aru andma ja küsiks, miks see mees ühel ööl maha lasti ja sinna-samasse auku aeti, siis nad kuidagi ei leiaks sellele küsimusele vastust, mis neid rahuldaks.

Kas piisab sellele küsimusele vastamiseks, kui ütleme, et ta terve oma eluaja võitles kehvusega ja sealjuures väga töökas oli, hulga lapsi üles kasvatades? Või peab sellele lisama veel mõningaid muid põhjuseid, kas või näiteks seda, et ta mõnikord, arvestades esimese maailmasõja kogemusi, julges häält tõsta sõja vastu? Aga kas on need mingid põhjused selleks, et inimest hukata? Muidugi mitte. Ainult maailmas, kus valitseb pime viha nende vastu, kes julgevad ütelda sõna õiguse kaitseks, see võib tingida metsikute tapakirgede puhkemist.

1.

Hobune oli vilets ja juurikalist ning liivast metsavahe-
list teedki polnud kiita. See sageli tõusis ja laskus ning
kolikoorem liikus aeglaselt. Perekonnapeal, pikka kasvu
vanaldasel mehel, oli aega oma mõtteid mõlgutada. Koli-
mine tema elus ei moodustanud midagi erakordset. Ta oli
sellega nõnda harjunud, et ta harva mõtles põhjustele, mis
teda selleks olid sundinud. Jah, ta oli orjanud mõisa ja
mäletas nii mõndagi jüripäeva, mil ta oma kraaminatuke-
sega ja lasterohke perega jälle minema pidi. Nagu linnu-
pojad olid nad siis vankris istunud, silmad suured uudis-
himust, ja — kes sedagi teab — vahest ka napist toidust.
Nüüd juba olid mõned nendest laiali lennanud. Selle koli-
misega ei olnud kaasas Luiset, ei olnud Kristjanit ega
Jaani. Viimane oli küll selles eas, et teenis aega, kuid tei-
sed olid ruumi puudusel just nagu üle pesa ääre langenud,
olid maha pudenenud ja siis omapead kuidagi paterdama
hakanud. Ja surnud oli neid ka, kuid milleks mõelda
surnutele, kui elavategi saatus pani mehe vaikselt ohkama.

Oli sõidetud mitu tundi läbi suurte ja tumedate okas-
puumetsade. Kui nad viimaks Laiamäele jõudsid, taan-
dusid metsad kaugele kahele poole teed ja ees avanes avar
maastik.

Peeter Peksi oli kogu tee vankri järel sammunud, kuid Laiamäele jõudes ta kargas jälle peale ja, sihtides piitsavarrega ettepoole, ütles:

„Näete seal, kus need kolm-neli suurt puud kasvavad, ongi Vanaküla!“

Isa Peetrist mitte palju noorem naine, nende viieteist-aastane tütar Leida ja kolmeteist-aastane poeg Kaarel olid siinse maastikuga juba tuttavad. Isa sõnade peale tõusis ainult kümne-aastane tütarlaps. Ta vaatles otsivalt Laiamäest pisut madalamal asuvat ja kohati tihedasti asustatud maastikku.

„Kus?“ küsis ta siis käsi isa õlgadele pannes. Seepeale isa Peeter sihtis uuesti hulk aega piitsavarrega ettepoole ja viimaks Meelita ütles, et ta näeb küll, et ta olevat ainult lähemalt otsinud.

„Sinna on veel neli-viis versta maad,“ ütles nüüd ema Miina, pilk juba pikemat aega kirikutornile suunatud. Ka tema, nagu isa Peetergi, oli siin kandis kasvanud, ja nimelt Vanakülas. Praegu nad kõik olid sinna tagasi kolimas.

„Neli-viis versta!“ hüüatas isa Peeter halvakspanevalt. „Kuidas sina niisuguseid asju ikka unustama kipud — sinna on veel kuus versta.“

„Ikka veel niipalju maad,“ ütles Leida pettunult. Tema oli aina metsavahelise tee palukatest punetavaile servadele mõtelnud. Liiga kaugele jäid need uuestki kodust!

„Või mina neid tulpasid olen lugenud,“ ütles ema Miina hulga aja pärast. Ning Kaarlile tundus, nagu oleks viimaste sõnade juures ema naeratanudki.

Isa Peeter selle peale enam ei vastanud ja nad jäid kõik vait, igaüks oma mõtetega. Hobunegi astus oma tahtmist mööda. Õhtuni oli veel küllalt aega ja päev oli seisnud

kuiv. Paremalt, kahe põldude keskel seisva tuuliku kohal vahetevahel paistis päikest. Siit-sealt läbi tumedate ja tihedasti voorivate rünkpilvede langes heledaid kiirtevihke maha. Need olid päikese sapid ja need ikka kollitasid sajuga. Ning tuult oli vähe; ühe tuuliku tiivad käisid laisalt ja aeglaselt, nagu oleksid nad väsinud.

Isa Peeter koppis piitsavarrega vankri otsalauale ja vaatas ringi, huuli tumedate vurrude all ikka tugevamini kokku surudes. Vahetevahel ta tõstis jälle piitsavarre, osutas mõnda talu, küla, mõnda üksikut metsatukka, mis sinsetele kinkudele olid nagu ära eksinud.

Need olid isesugused tunded, millega ta ringi vaatas — ta oli siin sündinud. Siin siis oli tema isakodugi olnud, kuid sellega läks allamäge. Ei olnud isal ka kerge mõisa härjatallis. Oli äkiline nagu mustlase püss ja ei kannatanud ütlemist. Siin aga kiputi lööma ja karistama ja sõimama, pealegi üsna tihti. Seda tegi nii valitseja kui mõisnik ise. Ja temast ei olnud kintsukraapijat neile. Kui ta vanemas eas terviselt põduraks jäi, suutis ta vaevalt mõisa teopäevi teha. Neid tuli Peetrilgi üsna varakult tegema hakata, isa eest. Siis ei olnud isast koduski enam suurt asja. Seda vähem, et ta kodustele töödele hakkas eelistama ikka äparduvat kauplemist, hobusetukaga ringi kolamist. Müütas tõrva ja elas sagedasti kõrtsides, armastades seltskonda.

Ja soojusse, millega isa Peksi oma pilgul laskis ringi uidata, segunes nendest mälestustest karmust. Hambad tugevasti kokku surutud, ta mõtles isale ja minevikule. Ega isa selgi kombel mõisniku eest ei pääsenud. Nii kõrtsis kui kirikus ta tumestas su mõistust ja nii siin kui seal ta ajas sulle käed taskusse, et su viimaseid kopikaid riisuda. Sa pidid vaene olema, et sind oleks kergem orjastada.

Rohkem kui nelikümmend aastat oli nüüd sellest möödunud. Nende aastate sees Peksi oli näinud nii mõndagi. Ta oli olnud aastakaubaga metsatöeline ja siis talurentnik. Ta oli käsitöolisena omale leiba teeninud. Kui ta metsatöeline oli, võttis tuli oma jao. Aga ka selle elujärgu parematel aegadel oli end mingi puudujääk tunda andnud. Midagi ei olnud niivõrd oma, et oleks võinud kodususetunne tekkida. Ei olnud oma hoonet, oma peavarju, oma maatükkigi, ei olnud midagi, mis oleks hinge soojendanud.

Polnud ime, et ka lapsed selle all kannatasid. Kui Rohuväljalt hakati lahkuma, siis oli näha, et see neile raske oli. Kippusid tihkuma, tagasivaatamised ja jutud... need kõik tulid kahjutundest. Praegugi nad kõik istusid vaikselt just nagu ära hirmutatud.

„Kas sa, eidu, mäletad, miks me esimest korda kolisime?“ küsis isa Peksi pärast pikemat vaikimist.

„Ei mina mäleta,“ vastas ema Miina. „Aga mis seal muud võis olla, kui et sa valitsejale jälle midagi ütlesid, mis sellele ei meeldinud.“

„Ei ma ütelnud midagi,“ vastas isa Peksi. „Kõik see tuli kahe põldpüü pärast.“

Ema Miina ei vastanud midagi ja näis, et isa Peksigi ei ruttu lähemalt seletama, kuid siis nagu sageli varemgi oli jutu jätkatajaks laste uudishimu.

„Kuidas siis põldpüü pärast?“ küsis Kaarel.

„Läksime ühe teise teomehega talvel küünist heinu tooma,“ vastas isa. „Oli see vist Rõuge Rein, kangesti va' libe mees sakste ees. Noh, ja põldpüü olid küünis. Panime siis küünivärvad kinni ja hakkasime püüsid taga ajama.“

Lapsed kuulatasid huviga, eriti näis see lõbu tegevat Meelitale.

„Kas saite mõne kätte?“ küsis ta, läbemata kuulata isa kirjeldust sellest, kuidas Rein oli ikka piitsaga püüdnud tabada.

„Kumbki sai kaks püüd,“ vastas isa. Ta vaikis hetke ja ütles siis põlastavalt: „Niipea kui Reinul olid linnud peos, hakkas va' mehike kohe keksima, et ei tea, mis teha, kas peaks õige valitsejale viima. Või valitsejale, kas need mulle enesele ei kõlba! Ütlesin küll Reinule, et mis tänu või auraha ta valitsejalt ootab, aga ei temal enesel kõlvanud linnuliha süüa.“

„Vaat kus oli ikka ustav,“ ütles Kaarel.

„Noh see oligi niisugune peber, peksis keelt ja kaebas kus vähegi sai. Nagu seekordki, läks ja viis püüd valitsejale ja pealekauba rääkis veel, et olime Peksiiga kahekesi. Peksi sai ka, aga teile ei toonud, mindki keelas toomast, ütles, et kas sulle omale nahka ei lähe. Niisugune mees oli — tahtis au teenida.“

„Ja sind siis lasti lahti?“ küsis Kaarel. „Sellepärast, et sa valitsejale püüsid ei viinud?“

„Kas ta just otse selle pärast, aga kiusama hakkas. Torkis sõnadega, nimetas ässitajaks ja tööd määras alati mulle halvemad kui teistele. Noh, sai vastu üteldud, seda ju ei kannatatud. Tulid tülid, ja kaua sa sedamoodi ikka elad. Muudkui tuli kolid kokku panna ja tulema tulla.“

Alevile lähenedes nad kohtasid ikka rohkem vastutulijaid. Ja sedamööda isa Peksi tähelepanu kandus maastikult inimestele. Ning kui ta ümbrust hästi tundis, siis inimestega oli lugu sootuks teine. Neid kõiki ta enam ei tundnud!

Noormehi ja tütarlapsi kihutas jalgratastel mööda, isa Peeter vaatas üle õla tagasi, kuid ta ei võinud ütelda, kes need olid. Ja ega ainult noorte tundmisega polnud sää-

rane täbar lugu. Juhtus ka, et vankril istus vana mees või vana naine, vaatas Peetrile otsa, vaatas isegi suure huviga, kuid tere ei hõiganud.

Peksile see kõik ei tohtinud enam suureks uudiseks olla, sest Rohuväljalt oli vähemalt kord aastas kodukanti sõidetud. Juba nendel sõitudel, mis võeti ette surnuaiapühale, võis tuttavate nägude vähenemist tähele panna. Jah, iga aastaga jäi vähem neid, keda ta tundis. Kuid varem see äratundmine polnud teda kunagi nõnda rabanud nagu praegu. Nüüd ta tuli tagasi oma kodukanti, uus elujärg ootas teda just Vanakülas, seal, kus ta kord oli kasvanud. Kas ta peab nüüd siia nagu võõraste inimeste sekka asuma?

Ning ta tundis, kuidas vankripäras istuvate laste ärahirmutatud olek teda ennastki seda rohkem valdas, mida lähemale Vanakülale jõuti.

Tee tegi mõned käänakud ja Vanaküla oma üksikute suurte puudega kadus silmist; alles siis, kui alev oli seljataha jäetud, tuli küla uuesti nähtavale. Kuid nüüd polnud vaja üle kõrreväljade teda vaadata, vaid ta asus otse ees, suure maantee ääres. Üksikuid talumaju seisis kahel pool teed kohe alevist alates. Kuid veelgi tegi maantee ühe väiksema käänaku ja sellel käänakul asuski päris Vanaküla: ning juba oli siit näha, kuidas mitte kaugel sealpool küla metsad tõmbusid uuesti koomale. Nii kaugele kui silm ulatas, sinendasid aina lainelised metsa-alad.

Maanteekäänakule koondunud majadekobar, mida nimetati Vanakülaks, — oma enamuses laiaräästaliste õlgkatustega, mõne üksiku hiigelpuuga ja paljude madalate kõrvalhoonetega oli ta praegu seda tõepoolest. Vanad sammaldanud õlgkatused olid haljendama lõõnud ja talude väikesed aknad helkisid praegu loodepunast.

„Jõudsime parajaks ajaks — karja aetakse koju,“ ütles isa Peeter ja heitis esimest korda kogu teekonna kestel pilgu selja taha, kus Leida, Kaarel ja Meelita olid põlvedele asunud ja küla poole vaatasid.

„Aga, kus on sinu lapsepõlve kodu?“ küsis Meelita, niipea kui isa tagasi vaatas.

„Ah minu lapsepõlve kodu!“ kordas isa Peksi nagu millestki ärgates. „Kas sa näed seda punase kivikatusega maja seal nõos?“

„See suur maja seal?“ küsis Meelita rõõmsalt.

„Seesama,“ vastas isa Peksi peaaegu külmalt.

„Jah!“

„No vaat, seal oli minu isa kodu,“ vastas isa, hellusega segatud karmus hääles.

„Ja kas sealt saatiski sind ema luisku tooma, kui olid seitsme aastane?“ päris Meelita edasi.

„Jah, sealt ma jooksin luisu pärast kaks korda alevisse,“ vastas isa Peksi, ilma et ta enam oleks karm olnud. „Esiteks tõin ja siis viisin tagasi.“

„Miks?“ küsis Meelita, kuigi ta seda lugu oli varem kuulnud.

„Ema tahtis savist luisku, aga mina tõin kallima, sellepärast pidin luisu tagasi viima. Kui luisu tagasi viisin, viskas kaupmees raha põrandale.“

Meelita naeris ja ema Miina ütles: „Siis, kui isa oli laps, oli seal nõos ainult saun.“

„Jah, aga miks kaupmees raha põrandale viskas?“ küsis Meelita.

„Mina olin vaeste inimeste laps, sellepärast. Kes minust lugu pidas — vaeseid ju peetakse ikka koerte eest.“

„Mis sa nüüd nõnda,“ ütles ema Miina, „laste kuuldes.“

„Lastele peabki rääkima,“ vastas isa Peksi. „Muidu mõtlevad veel, et ei tea, mis neid elus ees ootab.“

„Ega see aeg enam niisugune pole,“ ütles ema Miina.

„Kas sa arvad, et nüüd on härradest puudu?“ küsis isa Peksi. „Oh kullake, nüüd on neid võib-olla veel rohkemgi kui vanasti.“

„Kes sind nüüd enam lööma tuleb?“

„Mis sest et lööma,“ vastas isa Peksi. Samal hetkel haaras ta paremast ohjajarust ja vanker veeres suurelt teelt taluõuele.

„Noh, siin ongi Vankri,“ ütles ta koormalt alla hüpates.

Üks suuri puid, mida Laiamäelt oli nähtud, kasvas õuel. Talu ise oli vanatalu kohta küllalt suurte, kuid armetute hoonetega. Ka ema vabastas end suurrätist ja läks maha, ainult lapsed jäid ringi vaadates ja nagu aru pidades vankrile istuma.

„Ei teie tahagi omaks võtta,“ ütles ema Miina. Ka tema vaatas ringi. Üks oli lahti, kuid Annat, vanadekodust, kelle hooleks olid juba varem kohale toodud loomad ja majakraam jäetud, polnud näha. Ka nende Rohuvälja vana Tuksi, kes ühel ajal loomadega oli Vankrile toodud, polnud kodumail. Sellest võidi oletada, et Anna oli läinud loomi koju ajama.

Sellele, et Anna majahoidjaks võeti, oli isa Peksi vastu seisnud. Tema arvates oleks loomulikum olnud, kui ema Miina oleks Vankrile jäänud samal päeval, kui loomad ja muu kraam kohale toodi. Tema, Peeter, oleks võinud lastele ja mõnele väiksemale asjale üksinda järele minna. Kuid ema Miina kartis vend Jaagupit, kes oli kolme nädala eest surnud. Tema ei julgenud Vankrile üksinda jääda ega siin ööd magada, löö kas või maha. Miks ema Miina teda, kellega ta eluajal oli hästi läbi saanud, pärast

surma nii kangesti kartis, seda Peeter ei mõistnud. Aga et ta ema Miina hirmu vastu oli abitu, see oli talle selle- tagi selge. Sellepärast siis olid asjad nii läinud nagu nad praegu olid.

Anna oli veel koju tulemata. Ja kui Peksi nägi, et naine, selle asemel et tuppa minna, õuele seisma jäi, pol- nud tal raske mõista, et Miina veel praegugi tuba kardab. Sellepärast see tuli tal nagu iseenesest, kui ta hobust lahti rakendades hüüdis:

„Ega sa eneselegi tea kindel olla — pole sa ju veel üle uksepaku astunud.“

Ema Miina ei jõudnud sellele veel vastata, kui põllult kambriotsas hakkas kostma kojuruttavate lehmade jooksu- müdinat, Tuksi haukumist ja vanadekodu Anna häält, mis oli nii tige ja õel, nagu oleksid lehmad eluaja jooksul talle ainult kurja ja ülekohtu teinud.

2.

Isa Peksi kolis Vankrile selles heas lootuses, et see on ta viimane kolimine enne teekonda Konnakõrve kalmis- tule. Ka pidi uus eluase, nii viletsad kui olidki selle koha- kese põllumaad, talle võimaldama iseseisvama elujärje, kui seda senine oli olnud. Nii lootis ta, et ta siin tuleb läbi sellega, mis ta põllul teeb, et tal nüüdsest peale pole tar- vis pottsepana või puutöölisena küla mööda käia. Sellega on ka seletatav tema meelehärm, mis teda Vankri maja- pidamise laokilolekut nähes valdas.

Pärast seda kui ema Miina ja ta kadunud vend Jaagup olid lastena Vankri õuel mänginud, polnud talus lapsi kas-

vanud. Pärinud talu, Jaagup, kes oli põdur ja laisa pinnaga, ei mõtelnudki perekonda soetada.

Tema eluajal laialt tuntud heasüdamlikkus ei põhjustanud aga pärast surma häid mälestusi. Täiesti külmaks jättis see isa Peksi, kelle arvates Jaagup polnud muud paremat kui loru. Seda ta oli juba Jaagupi eluajal ütelnud ja Vankrile kolides ta veendus selles veelkordselt. See kõrvaltvaataja arvamus sai põhjaliku kinnituse peremeheta jäänud majapidamisega lähemalt tutvudes. Iga päevaga ta avastas uusi nähtusi, mida tema mõistus ei võtnud: ei tikku puud ega sületäit hagu õues.

Kui ta juba teisel päeval asus kaevurakkeid parandama, ütles ta ema Miinale, kes sealt mööda läks, peaaegu vihaselt:

„See sinu vend Jaagup oleks nagu ette teadnud, mis päeval ta sureb.“

Miinale Peetri sedalaadi suhtumine Jaagupisse polnud uudiseks. Harilikult ta ei omistanud sellele suuremat tähelepanu, kuid nüüd ta jäi isegi seisma ja vastas:

„Ei ta teadnud seda.“

Kuigi ta seda vaikselt ütles, üllatus Peeter, kes naise vasturääkimisega polnud harjunud, ometi sellest vastusest. Ta pani kirve käest ja küsis:

„Miks sa seda arvad?“

„Maja siiski seisab veel püsti,“ vastas Miina.

See vastus üllatas Peksit veelgi rohkem. Ta hakkas naerma, ja naernud hulk aega, pööras Miinale selja ja pomises halvakspanevalt:

„Ei tea, kuipaljukest sellelegi tarvis on — aevasta koraks ja ongi upakil.“

Ta arvas muidugi, et sellega on jutul lõpp, kuid Miina oli täna tavalisest järeleandmatum.

„Jaagupi ajal,“ ütles ta, „oleks ehk niimoodi ütelda võinud. Temale ta oleks ehk ükskord kaelagi langenud, aga ei sulle ega minule.“

„Jah, mis seda nüüdki hoiab,“ ütles isa Peeter nagu vastu tahtmist.

„Ise parandad kaevurakkeid ja räägid veel sedamoodi. Kelle pärast sa selle parandamisega nii väga tõttad?“

„Tahad sa siis, et lapsed kaevu kukuvad?“

„Jaagupil ei olnud lapsi.“

„Mis asja sellel Jaagupil oli — peale laisa pinna?“

„Ja peale hea südame... Noh, ja temale siis oleks võinud maja kaela kukkuda, aga mitte meile. Meie peame seda lammutama või põletama, kui tahame tast lahti saada.“

Ema Miina ei tahtnud ega saanud salata, et Jaagupil oli mitu viga, teda võidi üheks või teiseks nimetada, kuid halb inimene ta ei olnud. Ainult et ta oma elamisest midagi ei uuendanud. Või mis see inimene üksinda suutis või mis tahtmistki tal olla võis, kui haigus teda ikka näris. Ega ta sellepärast veel oma surmapäeva ette ei teadnud, nagu Peeter arvas.

Mida sagedamini Peeter Jaagupiga pahandas, seda kartlikumaks Miina sisemus ja tunded vana maja suhtes muutusid. Ja mida rahutumalt ema Miina mõtted mehe ning kadunud venna vahet rändasid, seda sagedamini ta oma rindade all risti hoitavaid käsi ühelt teisele hakkas tõstma. Seda ta tegi käeselgasid paitades ja mõteldes, et on halb, kui inimesed pärast surma tülli lähevad. Kui Jaagup veel elas, polnud Peetril temaga vähematki halba, aga nüüd nad kuidagi enam ei saanud läbi. Noh, Peeter muidugi on va' peru, ei taha igakord mõista ega järele anda, olgu tal siis õigus või mitte. Ainult seda ta mõistis hästi,

et Jaagup on olnud loru. Ütleb seda ka siis, kui on juttu Jaagupi kaotsiläinud uuriketist. Ise ta teab küll...

Tihti juhtus nõnda, et ema Miina astus ja toimetas ning ta mõtted kiskusid rahutuks vastu tahtmist. Südant nagu hakati korruga närima ja siis ei tea kust või kuidas tuli paha mõtlemine teiste inimeste üle.

Kui ema Miinaga juba niikaugemale läks, siis ta harilikult ehmus, sest sääraselt mõttelt ta tabas end nagu kuriteolt. Mõnikord need mõtted võisid üsna süütutki laadi olla, kuid Miina mõtles ikka, et ta nendega pattu teeb.

Rohuväljal oli sellepoolest hea, et seal olid naabrid kaugel ja tundmatud, aga siin elas üleaedne üsna toa taga. Need üleaedsed polnud põliseid Vanaküla elanikke, vaid hilisemad sisserändajad. Aga kus on inimesi, seal tuleb nendega kokku puutuda, ja kus on nendega kokkupuutumist, seal tuleb vahelgi ette, et pead halvasti mõtlema. Seda Miina teadis oma suurest alandlikkusest ja rahuarmastusest hoolimata. Kuid seekord kippus halb mõtlemine enne tulema kui inimestega kokkupuutumine. Nad ei olnud veel ühegagi Taadadest kokku puutunud, kuid juba teadis Peeter, et Jaagupi hõberahadest uurikett on Taadade nuksis.

Säärane oligi see paha mõtlemine, millelt ema Miina end tabas. Kuidas teadis seda Peksi, et Taadad on niisugused. Ja kui ta seda päris kindlasti teadis, miks ta siis veel Jaagupit põhjas. Ega Jaagup ometi pärast surma ei saanud keelata, kui keegi ta vestinööpaugust keti lahti päästis ja ära võttis.

Ema Miina oli paljusidki mõtteid eneses mõtelnud, kuid neid ta mõtles senisest kõige kartlikumalt. Kui inimest hauas rahule ei jäeta, ega siis pole imeks panna, kui koer ööseti muudkui ulub ja ulub!

Miinal oli õigus: nad olid juba mõned päevad Vankril elanud, kuid Tuks ei jätnud oma õisi ulumisi. Tõsi küll, ta ei ulunud enam vahet pidamata nagu esimesel ööl, kuid siiski ta mõnikord tunni või tundi pool ajas nii südantlõhestavat joru, et terve perekond sellest üles ärkas.

Ainus lastest, keda koera ulumine poleks äratanud, oli vanem tütar Leida. Oma heade närvidega ta oleks võinud rahulikult edasi magada, kui Meelita, kellega ta ühes magas, poleks kramplikus hirmus ta ümbert kinni haaranud. Toad olid pimedad ja et Meelita hakkas ema juurde kippuma, siis tuli lamp süüdata ja isa Peksi pidi minema koera rahustama. Kui see juhtus öö esimesel poolel, siis Peksi tuppa tagasi tulles ei kärsinud kaua üleval olla. Vaevalt pikali visanud ja korraks haigutanud, ta vajus uuesti sügavasse unne, nagu poleks see tema asigi, et ema Miina kodukäijaid kartis ja end kramplikult hoidis vaevu valendavat aknaauku vaatamast.

Kord ärkas kogu perekond koera ulumisest hommikupoolikul, ja Peksi ei saanud enam und. Ta haigutas korda kümme, kuid magama ei jäänud. Meelita oli ema juurde üle tulnud ja nüüd tundis ema oma rinnal lapse lõuakese vaibuvat värisemist.

Küllap ta viimne on, mõtles Miina, silitades Meelita pead, kaapekakk ja pesamuna. Aga kui peakski seda veel juhtuma, siis on siin kõrged uksepakud. Siin nad saaksid kaua aega harjuda ja tahaksid aitamist, enne kui ühest toast teise pääsevad. Rohuväljal ei olnud nii kõrgeid uksepakke, seal nad läksid üsna hõlpsa vaevaga üle. Vaevalt said roomamise selgeks, kui juba vedasidki endid pakkudest üle.

Naeratlevat väikelast üle uksepaku ronivana mäletades ema Miina nägi ikka neid kahte, kes Rohuväljal taudi

kätte surid. Üks nendest oli väiksem, kuid teine alles roomas.

Miina mõtted olid õige haledaks muutumas, kui Peeter teda müksates korruga ütles:

„Noh hakkame aga nüüd üles tõusma, pikk öö magatud, eks sellest peaks aitama.“

„Kell alles lõi neli,“ vastas ema Miina, ikka Meelita pead paitades ja mõteldes sellele, kes vaevalt oli ronimise selgeks õppinud, kui juba pidigi üle surma läve komistama.

„Mis sellest, et kell,“ vastas isa Peksi. Miina ei vastanud kohe.

„Ei tea,“ ütles ta viimaks, „keda see Tuks seal õues näeb?“

„Keda tal näha on?“

„Mis ta muidu ulub, küllap tal kellegiga ikka tegemist on.“

„Ema arvab, et Jaagup käib kodu,“ ütles nüüd Kaarel.

„Küll vist,“ arvas isagi. „Ei tea, mis ta peaks oma kodukäijaga Meelitat perutama.“

„Sina, vanamees,“ ütles ema, „teed ju ikka liiga palju selle Jaagupiga tegemist.“

„Mis tegemist ma temaga olen teinud! Ja või sa arvad, et Jaagup viitsib selle öö ja poriga Konnakõrvest Vanakülla tulla. Pealegi poleks tal siin midagi teha — kerise on lasknud juba eluajal sisse kukkuda.“

Leida ja Kaarel oleksid nagu naeratanud, kuid ema Miina ütles:

„Noh, eks sa vahel ikka oled ka teda üht- ja teistviisi riivanud, nagu selle uuriketigagi.“

„Kes käskis teda niisugustega sõbrutseda?“

„Kas sina teise hinge sisse tead?“

Isa Peksi vaikis viivu ja vastas siis:

„Nendest on ainult vanamees hea, aga poiss ja Maali on halvad. Olen vaadanud, kuidas nad loomadega ringi käivad. Kui Maali või poiss tuleb kõrrele lambaid köietama, siis on sõitu ja tegemist ei-tea-kui palju. Olgu need lehmad või lambad, need on nende käes nagu tules kohe, kuid jagu ei saada siiski. Mäleta nüüd, kas see oli eile või üleleile — oinas tõmbas Maali pikali.“

Leida hakkas naerma ja ema Miina küsis:

„Kus sina seda nägemas olid?“

„Kündsin metsa ääres, kus siis mujal,“ vastas isa Peeter. „Oinas tõmbas Maali pikali, aga kus siis oli pärast seda ka vandumist. Poiss — see pole parem. Aga kui vana Taada, vigane inimene, ise tuleb, lambad ees ja lehmad taga — ükski loom ei rabele ega torma. Ei tal ole tarvis loomi peksta, ei ta vannu ega kisenda nagu teised.“

„Ega loomad ka kõiki ei karda,“ katsus ema Miina vastu rääkida.

„Arvad sa, et see on kartmisest, et nad Taada käes ei torma ega lõhu?“

„Taada on meesterahvas, teda nad kardavad.“

„Ei, teda nad ei karda ja sellepärast Taada nendega nii ilusasti toime tulebki. Taada ei löö neid, aga Maalil ja poisil pole muud kui aga ohelikuots või vemmal. Või kui muud paremat pole käepärast, siis võetakse parajasti kivi maast ja virutatakse loomale kas või silmapaari vahele. Ja kas pole imelik, et niisugune poiss nagu August, kelle kisa mõnikord kostab kodust metsa äärde, pole veel kordagi meile tulnud. Niisugune poiss on juba kolikoormate juures platsis, aga meie saame siin juba nädal aega elatud ja tema pole veel jalgagi meie õuele tõstnud.“

„Ega teda siia ka tarvis pole,“ arvas Leida.

„Tarvis muidugi pole,“ möönis isa. „See olgu aga mui-

du rääkida. Kui niisugune poiss eemale hoiab, siis peab tal põhjus olema.“

„Mina ei ole nendel ka käinud,“ ütles Kaarel.

„Sina ei ole kunagi ega kuhugi väga edev minema olnud,“ vastas isa, „aga seda, et sa sinna pole läinud, sa oled väga rumalasti teinud. Ma olen sulle mitu korda ütelnud, et mine sinna ja tee Augustiga sõbraks, võib-olla ta annab enese kuidagi ära.“

Seda nõuannet Kaarel ei kuulnud esmakordselt, kuid just see kodus sisendatud tagamõte tegi ta lähenemise Taada Augustile ülepääsematult raskeks. Temal oli hõberahadest uuriketiga ainult niipalju tegemist, et onu Jaagup oli lubanud selle temale pärandada. Ja mõte, et August selle onu juurest pärast surma ära varastas, tekitas temas niisamasugust kohmetust, nagu ta omal ajal oli kogenud mootorite lähedusest.

Taada põhuvirnadest ja haopinudest ümbritsetud õu äratas Kaarlis tunnet, mis oli ühtlasi põnev ja uudishimutsev. Missugune oli see poiss, kes sai valmis sellega, millega Kaarel ise poleks eluilmaski toime tulnud? Isa ütles ikka, et see on Taada Augusti töö. Ja säärane töö omistas teisele niisuguseid võimeid, mille ees Kaarel tundis sise-misi külmavärinaid. Nende vastikute külmavärinate tõttu ta ei saanudki sellega valmis, et naabrile minna või Augustile mujalgi läheneda. Ning kui ta mõtles, et isa võib teda seetõttu saamatuks nimetada, mis oli suur häbi, valdas teda tihti peale ebakindel meeoleu. Niisugustel silmapilkudel ta hakkas Rohuväljale tagasi igatsema, nagu vana Tuks, kes ei suutnud ega suutnud uue kodu ja selle lõhnadega koduneda.

Ühel õhtul, kui alevis hakati kirikukella helistama, hüppas Tuks vana saarepuu all asuva paku otsa, ajas kaela

õieli, tõstis lõua vastu taevast ja laskis valla niivõrd kaebliku ulumise, et teda kõige näljasem hunt oleks võinud ka-destada.

Sel hetkel terve perekond oli õuel. Ema Miina, kes tahtis kuulata laupäevaõhtust helistamist, mida ta Rohuväljal polnud kunagi kuulnud, läks teiste seast ära. Ta seisatas maantee serval ja vaatas aleviku poole, käed rinnade all risti. See õhtu oli pilvitu ja kirikutorn paistis külasse nii imeselgesti.

Ja imeselgesti Miina oma kujutluses nägi enne uinumist kalmistu paekividest võlvitud väravaid ja kahte väikest puuristikest kabeli taga. Sirelite vahel need seal suures vaikuses seisisid. Need õhtused kujutluspildid mõjusid nõnda, et ta teisel hommikul tõusis väga vara.

Ta oli kogu nädala igatsenud jälle kord täiesti üksinda ja segamatult oma vanas kodus viibida. Nüüd siis ainsast tagakambri aknast sissetungiva pühapäevaga oli Miinale see võimalus avanenud. Oli hea vaadelda nõgiseid seinapalke, toa madalat lage ja suurt ahju. Aknad olid imetilukesed ja... Niipea kui ema Miina nägi kõrgeid lävepakke, meenusid talle jälle lapsed. Mitte need, kes praegu tagakambris magasid, ja mitte ka poeg Jaan, kes praegu kroonut teenis, vaid need, kes Rohuväljal olid surnud. Mis on südames, ei see naljalt sealt lähe.

Tund oli väga varane ja küla alles magas. Miina käis omaette kõik ruumid aidast aganikuni läbi. Vankri ei olnud milleski palju muutunud, oli ainult tublisti kõdukesem kui paarikümne aasta eest. Kuid ta kõdunenud olek ja mitmed teisedki puudused, mida Rohuväljal ei tuntud, võisid ainult teistes nurinat tekitada. Miinat lepitas teadmine, et ta nüüd oli lähemal oma kahele maimukesele.

Ikka veel ta nägi käekesi, mis kakku tehes kokku löid,

huulte vahel tõllerdavalt roosat keelekest ja isegi augukesti sukavarbas.

Mida vähem ta Peetri kuulates nendest tohtis rääkida, seda rohkem ta nendega oma mõtetes tegeles.

3.

Kui ta Peetri kuulates surnuid taga kurtis, siis ta ikka pälvis etteheiteid. Peeter ütles, et mõtelgu ta parem elavatele. Kas lõppeks ongi surnutel kõige halvem? Õieti pole neil küll hea ega halb; hea ja halb käivad mööda elavaid inimesi. Kas oli hea Lonnil, sel tõsisel ja vaiksel, kes omale leiba teenis taluteenijana? Pole naljaasi talus teenida. Kas nad oma lapsed on teistele inimestele näägutada kasvatanud, teisi orjama? Ehk võtame Luise või võtame Kristjani. Õnneks oli Lonnil tugev kont, kuid Luise oli haiglane ja nõrgavõitu. Kristjan läks sulaseks, Luise aga linna, et leida kergemat tööd. Mõtelgu ema Miina kõigepealt, kui paljudest tal nendest lastest kasu on, kui paljudest nad on kodus käinud, kas nad pole talle peaaegu sedasama mis surnud. Kas ta arvab, et nendega, kes kasvamas on, paremini läheb?

Tahtes end tagasihoidlikult kiita, isa Peeter armastas ütelda, et tal on rahutu veri. Selle tõe tunnetamine algas juba siis, kui ta mõistis, et peab isakodus adrakured käest ära andma.

Nüüd see palju aastaid ta veres rännanud ja käärinud rahutus sai igakord uut hoogu, kui ta nägi punase kivikatu-sega maja ümbruskonna paremaid põllumaid kätkevas nõos. Ja seda maja ta nägi niihästi alevist tulles kui ka Vankri kõrgevõitu põldudel kündes. Ta nägi seda ka juhuslikult

lagedale tulles, ja ikka tal oli tunne, et ta alles nüüd saab jätkata tööd, mis tal omal ajal isatalus oli pooleli jäänud.

Nüüd oli ta ju jälle oma peremees ning ta vahetpidamata parema poole sättiv kujutusjõud lõi lausa perutama.

Ikka tavalisemaks sai nähtus, et öösel kella kolmest, sageli kella kahest uni jättis Peetri pärani silmi pimedusse vahtima. See, mis eile pooleli jäi või mida oli viimasel ajal kavatsatud, kargas kohe silmade ette, tegi vere rahu- tuks, tihti murest, tihti rõõmust, ja nõudis edasilükkamatut teokstegemist.

Pärast seda uut und ootama jääda oleks lihtsalt vägitegu tähendanud. Seda rohkem, et nende abielusäng muutus sedamööda kitsamaks, mida rohkem ema Miina pihtadest vimma tõmbus.

Veidi teiseks kujunes sängist tõusmine siis, kui Peksi enne ärkamist oli midagi unes näinud. Siis ta tõstis oma suure ja kareda käe üle elukaaslase unemagususest kahekordselt kumerdunud piha ja hakkas pikalt-laialt oma unenägusid jutustama.

Oma võrratus rahuarmastuses ema Miina kunagi ei kiskunud tüli, aga seesugustel puhkudel ta ei suutnud end pahandamast tagasi hoida. Ja mida kõike Peeter küll unes nägi: põhku, surnuid, tigidaid sõnne ja palgivedusid.

Need unetud ja pikad varahommikud, mis endist kujutasid mahavisatud jõudeaega, ei lubanud Peksil oodata, kuni ta oma künnitööd lõpetab. Ta oli juba varem metsad läbi hulkunud ja teadis, kus head sarapuuvemblad kasvasid. Nendest ta kavatses hakata tünnivitsu meisterdama. See oli tema vana Rohuväljal omandatud ala. Ja siingi ta ühel päeval läks metskonna kantseleisse, et raieluba hankida. Ta sai selle loa ja viis veel samal päeval käsu metsavahi kätte. Sellest hoolimata, et vedas juba hämaraks, ta tegi

kojuminekul ringi, et läbi minna Pikakõrrest, kus see kal-
lis tarbehagu põlismetsa all kasvas.

Metsa all oli juba vana pime, kuid sarapuuvemblaid isa
Peeter nägi selgemini kui päise päeva ajal. Oli vaja ainult
kannatlikkust, et oodata uut päeva, mil võiks vammuse
maha visata ja tööle hakata.

Ning näis, et see päev tuli väga visalt ja väga aeglaselt.
Õieti ta ei olnud veel tulnudki, kui Peeter teisel hommikul
tütrega teele asus. Isal oli kirves ja tütrel kiin, oli nõnda
arvestatud, et nad jõuavad Pikakõrrele parajasti selleks
ajaks, kui kõlbab tööle hakata.

Mets tilkus; nad läksid läbi padrikute ja võsa. Mõteldi
omaette nagu näis mõtlevat hall hommik ja udune laas,
oma mõtlemise soojust endasse peites. Kuid nagu metsa
vahetevahel läbis mingi nähtamatu värin, rabistades oota-
matult maha raskeid piisku ja nagu iseenesest pannes kui-
vanud oksa praksuma, nii poetus isa Peksi iseenesest rõõm-
salaadilistesse mõlgutlustesse taoti muret.

See hakkas isa Peksi hinge närima siis, kui ta juhtus
tütre tööindu kõrvalt vaatama. Õieti see polnud esimene
kord, mil Leida tõendas, et temast kasvab niisamasugune
töörühmaja, nagu oli seda Peeter ise. Nagu loomusunnili-
selt aimates, et tal muud pole pärida, oli ta isalt pärinud
rahutu vere.

Töö juures nad sarnlesid teineteisega nagu kaks tilka
vett. Nende einetamine tulelõkke juures lõppes ühesuguse
kärme liigutusega; kui nad uuesti tööriista järele haara-
sid, ilmus nende nägudele ühesugune pinge. Ja kui nad
sarapuude kokkukandmise juures nägid valmisraiutud hun-
nikuid, siis nende pilgus oli näha ühesugust rahuldust, terve
õnne ja rõõmu õrna virvendust.

Alguses, kui need rahutu vere tunnused Leida juures

nähtavale tulid, oli isa Peeter isegi uhke sellele. Aga mida rohkem edasi, seda enam sellesse uhkusesse hakkas isegust nukrust immitsema. Immitstes ja näris, kuni esialgsest uljast enesetundest jäi järele ainult pidev piinlemine.

Juba õieti varakevadisest metsaistutamisest, kuhu Leida nii väga oli kippunud, oli isa Peksi end oma rendimaaga nagu süüdlasena tundnud. Tema ja ta rendikoht moodustasid siis lapse vastu nagu vandeseltsi, olid nagu salakavalusest selle plaani sepitsenud: õpetavad nääpsukese tööd armastama, aga kui nääpsuke on juba küllalt konti kasvatanud, siis tõukavad endast eemale.

Seda laadi traagika oli isa Peksi ise läbi elanud — miski ei olnud talle rohkem mõistetav. Ja mida suuremat tööarmastust ta nüüd tütre juures märkas, seda suuremaks ta süütunnegi kasvas.

Nagu häbenedes ja poolvargsi ta pani tähele, kuidas tütre käed alaealisusest veel peenlaste randmete juures ebaloomulikult suureks kujunesid. See ilmnis kõige selgemini lüpsi juures, kui Leida lehma õigesse asendisse lõi — raskelt pantsatav oli siis käsi. Tõsi, säärast tüsedust isa Peeter oma talupoeglikult tervete meeltega oskas hinnata, kuid õige isarõõmu tekkimiseks sel tüsedusel puudus ometi taluline eeldus.

Nüüd ei olnud ta salaliitlaseks küll enam rendikoht, aga Vankri üldiselt halvasti haritud, kõrged ja kohati kiviklõbestikke kujutavad põllud ei suutnud lembemalt mõjuda.

Leevendavalt mõjusid need hommikust-öö tunnid, mil ta istus vana maja rehetoa ahju ääres, lõhestades ja vestes, puss kärvesti välkumas peos. Siis oli kergem, siis tuli mõnigi päästev mõte, hea kavatsus ja lootus, mis kasvas ühes tinnivitsade virnaga ahtakese akna all.

Tundi neli kestis see mõnus üksiolemine, ja mõnikord,

kui päev hakkas aotama, oli tekkinud tunne, et tütar ongi juba ametit õppima pandud. Jah, nõnda see oli enne kui valgeks läks, kuid õhtuti kiviklõbestikkudelt kündmast tulles ta meel oli tavaliselt morn.

Ta põllud algasid maantee äärest ja kulgesid vastu riigimetsa. Kui ta sealtpoolt tulles oma põllu pealaele jõudis, kus kivid hakkasid klõbisema, ta nägi ikka nõos asuva maja kivikatust. Ning ta laskus rinnuli adra käsipuule ja jäi üksisilmi vaatama.

Ah, seal nõos olid head maad, muld kohises, oli pehme ja must nagu kohv. Nagu viljarikas katel oli see seal. Ja nüüd elati seal hästi. Ilusa maja olid sinna ehitanud ja soogi, selle armetu Kobriaugu, nad olid üles harinud.

Kord metsi mööda hulkudes Peeter sattus sinna poolkogemata ja ei tundnud Kobriauku enam äragi. Aga heinamaalt veel koristamata heinaredelite ja lao järgi ta võis umbkaudu arvata heinasaagi suurust. Seda kõike oleks võinud Peetergi teha, kui talle ainult pind oleks jalge alla jätetud.

Sellest kõigest ta ei rääkinud kodus, kuid ta näolt peegeldus rahulolematuse ja meelepaha. Niisugustel puhkudel teda kardeti, õhkkond majas muutus ebamugavaks. Siis ta kõige meelsamini kaldus kadunud Jaagupit põhjama, hoolimata ema Miina ebausklikust hirmust ja arvestamata õetundeid.

Muidugi kannatas sellest ema, ja Kaarli hinge kord põgusalt riivanud võõrastus muutus juba pidevamaks, selgekujuliseks imetluseks ema kannatlikkuse üle. Kui palju oleks olnud tülitsemist ja pahandusi, kui ema onu Jaagupit oleks teisiti kaitsnud kui ta seda praegu tegi — vaikselt naeratusega.

Kui see vaikne naeratus Kaarlile nii väga südamesse läks,

siis võib-olla seetõttu, et ta enda väikestes läbielamustes just sel sügisel see puuduma kippus. Kõigepealt ta juba esimestel koolipäevadel sattus arusaamatustele: Taada August, kellel pidi halb kuulsus olema, osutus koolis ja kooliteel ladusaks kaaslaseks. Halb oli siinjuures ainult see, et tema arvamist kodus ei jagatud. Seetõttu Kaarel tundis end sageli üksiku ja mahajäetuna; selle sisemise vastuolu tõttu ta tundis esmakordselt oma sidemeid koduga lõdvenevat. Ta võttis abiks trotsi: kui nemad arvavad nõnda, et August on kelm, siis arvaku nad seda — Kaarlit oli oma arvamise.

Kuid ühel väikesel mehel on oma arvamisega väga raske. Mõnikord ta oli oma mõtetes päris kindel, kuid sealsamas ta ometi tunnetas oma üksindust ning oleks nutnud.

Isa tõekspidamised olid ranged ja kõigutamatud.

August oli Kaarlist mitme aasta võrra vanem ja tugevama oleks võinud ta elu põrguks teha, kui oleks ainult tahtnud. Ometi ta ei teinud seda. Hoopis vastupidi, hoolimata aastate vahest nad käisid ühes klassis ja August oli ta oma kaitse alla võtnud.

Miks nad seda kodus kõigist kinnitustest hoolimata ei uskunud, miks see kõik ei mõjutanud kodust meeleolu Augusti kasuks?

Kõige selle juures Kaarel võis end siiski ühe mõttega lohutada: nad ei olnud Augustit veel õieti näinud. Kui isa ja teised seal kodus Augustiga lähemalt tutvuneksid, siis nad varsti muudaksid oma arvamist.

Selliseid lootusi hellitades ta hakkas Augustile peale käima, et August hommikuti nendelt läbi astuks.

„Kas sa tita oled?“ küsis talt August ühel päeval, kui ta sellest jälle rääkima hakkas.

Kaarel ei osanud sellele midagi vastata. See oli nädala sees. Ta süda küll valutas pisut: August oli ütelnud seda solvavalt, kuidagi uhkusega üle õla. Kas ta arvas, et Kaarel üksinda ei julge seda teosa Vankrilt Taadale käia!

Kaksipidi mõtlemises Kaarel valutas oma südant kuni pühapäeva hommikuni, mil August kutsumata ja ootamata Vankrile ilmus.

See oli pikk poiss tedretähnidega näol, võttis sisse astudes kohe mütsi peast ja esines Kaarli arvates üldse viisakalt.

Kui nad välja läksid, oli Kaarel rõõmus. Mis neil siis Augusti kohta nüüd ikka enam ütelda on! mõtles ta. Isa jätab oma kiusliku jutu, kodus muutub jällegi kõik heaks.

Oli niisugune selge sügisilm, kuiv, külmetanud maaga. Pärast poolepäevast hulkumist nad tulid koju läbi küla, peatudes kaevul. Siin oli õõnsa jääga kaetud rööpaid ja auke. Jää pragisemine ja ragisemine jalge all tegi neile lõbu. Keksides nõnda edasi-tagasi, nägi August lähkrit aiateibas. Siis ta läks ja katsus seda. Ning veendudes, et lähker oli vett täis, ta päästis prundi eest ja pööras nõu teistpidi. Pärast seda ta pani käed taskusse ja tuli ära vilistades.

„Ei tea, kelle lähker see oli?“ küsis Kaarel, kui nad jälle edasi tulid.

„Ei tea,“ vastas August ja tegi näo, nagu oleks sel kõigel vähe tähtsust. Pealegi kostis ta häälest seekord jälle solvavaid toone. Nähtavasti ta oli hulkumistel mööda metsi Kaarlist saanud mulje, mis ei soodustanud lugupidamist sõbrast. Kui Kaarel oma küsimust kordas, sai August juba pahaseks, hakkas asjadest nagu kõrgelt üle vaatama. Siis Kaarel, kes sai mulje, et teine võib teda varsti jälle

titaks nimetada, jäi otsustavalt vait. Kuid lähkri omanik, kelle üle Kaarel praegu pead murdis, selgus varsti kohe pärast nende kojujõudmist.

See oli villases suurrätis vanainimene, jalgade kärke astumisega ja käte sugugi mitte aeglasema vehkimisega.

Ta tuli külast ja läks Taadale, kuid ei jäänud sinna kuigi kauaks. Kaarel sõi lõunat hilinenud aplusega, kui isa, kes aknast välja vaatas, ütles:

„Näe, see ju Mihkli-Jaagu Kai — ei tea, mis asja tema peaks siit otsima!“

„Eks ta siis muidu või tulla,“ ütles ema Miina.

Siiski ei tulnud Mihkli-Jaagu Kai sugugi mitte naljapärast. Tal oli asja, tal oli koguni tõsine asi rääkida.

„Sind, Miina, ma juba tunnen,“ ütles ta juba kojas, „aga sinu lapsi ma pole veel hästi näinud.“

„Eks sa, Kai, tule ka tuppa,“ hüüdis nüüd isa Peksi.

„Noh, eks vaatame, mis see vana koll siin teeb,“ ütles Kai sisse astudes.

„Ah sa siis üsna meie laste pärast tulidki?“ küsis Peeter oma imestust varjamata.

„Ei mul ole sinu lapsi tarvis,“ vastas Kai kärmesti, „ainult näita mulle seda võrukaela, kes mu lähkri tühjaks valas.“

„Ei tea, missugune see seda pidi tegema?“ küsis ema Miina, kuid isa Peetri silmad langesid vilksti Kaarlile, kellelt nõudis järelpingutust, et rahulik näida.

„Mitu poissi sul siin kodus on, eks sul üks vist ole,“ ütles Kai ja nüüd peatus ka tema pilk sellel, kellel isa Peetri pilk oli varem peatunud.

„Kaarel!“ ütles isa Peksi. „Noh, mis temal siis sinu lähkri-riga pistmist oli.“

„Küsi teda,“ lausus pealekaebaja. „Küllap oli ka ilus

vaadata, kuidas vesi maha jooksis; mõtle — vanainimene punnis hulk aega, enne kui pangetäie välja sai.“

Seda kuuldes pidi Kaarlil suutäis kurku kinni jääma. Ta oleks vastatagi tahtnud, kuid ei saanud. Mõtted jooksid laiali, hargnesid paljudeks väikesteks küsimusteks, milledest üks kasvas suureks ja tähtsaks: kuidas Mihkli-Jaagu Kai teadis just teda süüdistama tulla?

„Noh, mis sa, poiss, sellest ise arvad?“ küsis isa, kui Kaarlile oli juba küllalt aega antud.

„Mina seda ei teinud,“ vastas Kaarel.

„Alguses arvasin minagi, et eks selle tükiga ole Taada August hakkama saanud,“ ütles Mihkli-Jaagu Kai, „aga tema just praegu ütles, et ei, emake, sinu lähkri laskis teine poiss tühjaks. Missugune teine poiss? Noh, see Kaarel ikka, Rohuväljast tulnud poiss.“

„Siit nad kahekesi välja läksid,“ ütles seepeale ema Miina.

„Rohkem kui pool päeva olid ära,“ täiendas isa Peksi, „aga kus nad käisid ja mis nad seltsis ära tegid, seda ei tea meie.“

„Ei, kust teie,“ möönis Kai ja oleks oma juttu jätkanud, kui nüüd Kaarel poleks vahele seganud.

„Ei teinud midagi,“ pahvatas tema. „Käisime peaaegu kuni Pikakõrreni, ronisime korraks vaatetorni otsa ja pärast seda vaatasime hulk aega herilaste pesa, mille kull oli ära lõhkunud. Ja kui pärast läbi küla tulime, siis nägi August kaevu ääres lähkrit. Tema võttis prundi eest. Mina veel küsisin, et kelle lähker see on.“

„Mine siis tea uskuda,“ ütles Peeter.

Et seda Augustitki uskuda polnud, see oli ka Kaie arvamine. Ometi ta läks Vankrilt välja säärase näoga, et ta Kaarlitki umbusaldas. Või mis rääkida Kaiest, kui Kaarel

omastelegi oma süütust täiel määral ei suutnud tõendada. Selle võimatust nähes ta õieti ei teinud selleks katsetki. Seda vähem, et teda keegi lausa ei tulnud süüdistama.

Augustist ta hakkas aga nüüdsest peale eemale hoidma, ja seegi oli hea, et tal selles asjas kodustega enam lahk-
arvamist ei olnud.

Päevad aga kahanesid omasoodu ja varsti tuli kodust juba pimedikus lahkuda. Ning seistes hommikuti sellel teeotsal, mis tuli nõost, oli peaaegu võimatu näha, kas Ellen oli kodu poolt alles tulemas või oli ta teeotsa juba ületanud.

Enamasti nad jõudsid teeotsale siiski peaaegu ühel ajal. Kui aga Kaarlil tuli Ellenit oodata, siis oli tal ikka kindel tunne, et rääkides kogu selle lähkriloo Ellenile, usuks tü-
tarlaps teda esimesest silmapilgust, vähematki kõhklemata.

Mõnikord ta nagu võttiski hoogu, et seda Ellenile jutus-
tada, kuid ikka tuli puudu julgusest. Niisamuti tal tuli jul-
gusest puudu, kui ta mõnikord kodus tahtis Ellenist midagi ütelda. Kuigi selleks oli tahtmine, ta ei sõandanud ometi seda teha, otsekui kartis midagi purustada. Ja niigi oli hea — isegi nõrgised seinapalgid ja madalad laed ei vaevanud teda sel määral, kui ta Ellenile mõtles.

4.

Asetanud Tuksile aseme lauta hobuse sõime kõrvale, isa Peeter oli avastanud rohu, mis koera ulumisest võõrutas. Rohuvälja heinte lõhnas Tuks magas hommikust õhtuni rahulikult.

Aga Peeter Peksi ise ei saanud rahu ka pärast künni-
tööde lõpetamist. Kui ta nägi, et sügis kergeist öökülmadest

kaugemale ei jõudnud, ta hakkas hammast ihuma karjamaale. Nõnda vähemalt kutsuti Vankrile kuuluvat maatükki riigimetsa ääres, mis aga tegelikult ei kujutanud ei karjamaad ega metsa, vaid metsikut võserikku mõne üksiku suurema kuusega. Kuidas siin loomi karjatati, seda Peksi ei mõistnud. See oli talle peaaegu niisama suur mõistatus nagu viljakasvatamine kiviklõbestikul, Vankri põldude pealael.

Kui isa Peeter vaatas punase kivikatusega maja nõos ja mustmuld ta teadvusest valu ning kaotatud rõõmusid tekitades läbi kohises, siis ta teadis, et võtab mitu head aastat aega, enne kui Vankri seni nagu muuseas haritud põllud märkavad, et neil on uus peremees. Aasta nelja-viie pärast nad virguvad, et näha, missugune on see mees, kes neid nii hullusti vannub — suuga, samal ajal aga kätega ometi õnnistab.

Kuid võsaalune muld, mida ta mitmel korral oli tõngumas käinud, ärkaks juba esimesel kevadel, embaks endasse seemne emalikult. Teisel sügisel rukis või nisu peale külidä. Ja samal ajal põllu kivisele pealaele kuuseseemneid niipalju kui iganes kulub. On ükskord võtta Jaanil või Kaarilil, või ükskõik kellel, kes Vankrile mõtleb jääda.

Kuigi isa Peksi oma paremad eluaastad oli Rohuväljal maha rassinud, jätkus tal küllaltki veel elujõudu, et rabada tööd oma ettevõtlikkuse rahuldamiseks. Nii ta otsustas karjamaa juurimisegi üksinda, kellegagi nõu pidamata. Ema Miina, kes sellega oli harjunud, ei imestanud põrmugi, kui Peeter ühel hommikul juurimiskirvega välja läks. Aga ta sai ainult pool päeva üksinda töötada, siis tuli Leida abiks.

„Või sina tulid ka,“ ütles isa nagu imestades. „Lasknud mul vähemalt ühe päevagi üksinda rassida — homme nagu-nii oleksid tulnud hagu tegema.“

Kuid Leida ei tahtnud hagu teha. Palju lõbusam oli leppi ladvust sikutada. Seda ta tegigi, sellal kui isa neid juurtest lahti raius.

Kamara puremisel huumusrikas muld näitas end sitikas-musta ja mahlakana. Isa ja tütar nägid seda üheaegselt ja kogu nende hing valgus silmadesse, harva vahetatavad laused muutusid soojaks.

Niisugustel puhkudel Leidal oli hea. Isa, kes kodus enamasti oli vaikiv, kelle tavaliselt range käitumine ja vali pilk muutis araks, oli töö juures hoopis teine inimene. Rõõm tööst andis ta laadile uue ilme, ta oli pehmem ja sulavam, oli nagu noorengi. Lähenedud sel kombel isale, olles pühendatud tema plaanidesse ja kavatsustesse, Leidat täitis uhkuse ja rõõmutunne. Töö juures isa ei olnud talle võõras ega kauge, Leida nägi teda päris läheda maa pealt. Ja sellepärast temagi hellitas soovi, et hallid ja soojad sügisilmad kestaksid sel aastal nii kaua, kui leplik on üles juuritud. Sellest nad mõnikord rääkisidki.

„Oh ei, ega nad nii kaua ei kesta,“ ütles isa, „seda ei maksa lootagi.“

Nii ta ütles, kuigi ise kogu hingega seda lootis. Ja näis, et aeg oli nendega ühel nõul — ilm ei mõtelnudki pöörata.

Võis ju õhtul koju tulles küll arvata, et teisel hommikul on lumi maas, võis magama heiteski mõtelda, et öösel ärgates taevast särab tähtedest ja maa külmub kivistõrvaks, kuid ei juhtunud midagi sellesarnast. Ning hommikuti jälle sulailmaga tööle minnes isa Peksi mõtles imelikul kombel, et aeg püsib tema kasuks just sellepärast, et ta oma kujutlust halbade kartustega koormas.

Tema tõekspidamistesse kuulus ebausklik elutarkus: kui sa halba ei oota, siis see halb juhtubki. Aga võta kätte ja ära muud teegi kui oota õnnetusi, siis läheb kõik hästi.

Isegi siis, kui juurimistööd veel ainult paariks päevaks jätkus, isa Peksi ei tahtnud loota, et töö jõutakse lõpetada. Ometi võis sellest nüüd vähemalt rääkida. Ja nüüd ütles isa Peksi selle, mis ta ammugi oli tahtnud südameilt ära ütelda — peab katsuma, et Leida saab õmbluskooli. Kui mitte sel, siis teisel aastal kindlasti. Et kui juhtub mehelegi minema, siis ei ole kellelgi ütlemist ega lausumist.

„Kui seda teha,“ ütles ema Miina, „eks siis ole parem, kui varem saab.“

„Tuleval aastal on Jaan kodus, eks ta siis lähe,“ arvas Peeter. „Tänavu ta siin mul Jaani eest võtta.“

Harva kuuldi, et Peeter kellegi kohta kiidusõnu ütles. See polnud suursündmuseks ainult sellele, kellele kiitus öeldi, vaid tervele perekonnale. Ja sellepärast ema Miina, kes tahtis Jaanist pikemat juttu teha, seisis sellal naeratavana, kui Peeter jutustas, kuidas nad Leidaga olid juuri-
nud ja missugune abi tal Leidast oli olnud. Alles siis, kui Peeter lõpetas, ta väljendas oma kauahellitatud kartuse:

„Ei tea mis selle Jaaniga ongi juhtunud. Mitmel kuul ei ole kirjutanud ja koju ka ei tule.“

„Mis temaga siis ikka juhtuda võib!“ arvas Peeter. „Nüüd teenitakse ju omal maal ja oma rahva seas. Vanasti, siis viidi mehi kaugele.“

„Eks see ole nüüd küll,“ möönis Miina, „aga ei tea, kas poiss mõtleb pärast kroonut enam koju tullagi. Õpib linnas elama ja näeb, et seal elatakse kergemat elu kui meil siin.“

„Jah, seda ei tea meie,“ ütles isa Peksi. „Ja ega saa ka sinna midagi parata, kui ta niiviisi on otsustanud.“

„Ma ju mõtlen ikka, et miks ta ei kirjuta ega koju ei tule. Kui inimesel oleks kodu armas, küll ta siis vahest mahti saaks kirjutada.“

Nõnda arvas ema Miina ja vahest oli tal isegi õigus, kuid õigus oli paraku ka nendel, kes elasid kaugel ja kes harva või peaaegu sugugi ei kirjutanud. Luise ja Kristjan kirjutasid üksnes harva, Lonni veelgi harvemini. Nüüd ta ühel päeval tuli ise vanemaid vaatama.

Vanaküla oli tema teenistuspaigale hoopis lähemal kui Rohuvälja. Kuid ei üks ega teine polnud neid paiku, kus tema, see perekonna esimene, oli oma õrnad lapseaastad veetnud. See koht oli ammugi maha jäetud ja seal elasid võõrad, keda Lonni ei tundnud.

Ei olnud mingeid mälestusi, mis teda Vankriga oleks sidunud. Ka tema nooremad õed-vennad, kes olid kasvanud tema kodust äraolekul, tundusid olevat nagu võõrad. Muidugi ta teadis, et need on tema vennad ja õed, ta oli neid vahel harva näinudki, kuid neil ei olnud midagi üksteisega rääkida. Ja nad võõrastasid vastastikku.

Teda vaadati uuditsevalt ja kuulati, mis ta rääkis. Kuid ta rääkis algul vähe. Ta hääl oli veidi jämedavõitu, ja see kõlas nagu mõne võõra inimese oma. Ta ei olnud sugugi enam noor. Ta oli suur, tõsine ja vaikne, ning ikkagi veel kuidagi kohmetu, nagu selgi päeval, kui ta kodust välja läks, et teenida ise omale leiba.

Kolm tundi pärast saabumist ta istus ikka veel üliriites. Alles siis, kui teda kästi, ta võttis palitu ja kübara ära. Muidugi, ta ei jõuakski täna enam tagasi minna. Pealegi ta oli enese vabaks võtnud paariks päevaks.

„Noh, kui nõnda, siis sa võid meil aidata linugi masinada,“ ütles isa Peksi.

„Mine ikka sina oma jutuga,“ vastas seepeale ema Miina. Kuid Lonni naeratas nagu süüdlaselt. Näis, et tal korraga hakkas nagu paha. Jah, ta peab ju sellest vanematele ikka rääkima. Selleks ta oligi siia tulnud, et nõu pidada ja

seda asja seltsis arutada. Kuid nüüd korraga see oli väga raske. Nendel siin oli omalgi küllalt muresid. Ta oli juba kuulnud nende rahanappust ja ühtlasi ka nende muretsemist, et Leida kasvab suureks ja ei oska veel mingit ametit.

„Jah, pange Leida pealegi õmbleja juurde,“ alustas Lonni hoopis teisest otsast, „et tal ei tuleks niisuguseid päevi näha nagu minul.“

„Seda meiegi,“ ütles isa Peksi.

„Kas sa arvad, et meil on kerge — kasvatada võõrastele sulaseid ja teenijaid. Jõukad ise lapsi ei kasvata, nemad ajavad kerget põlve taga.“

„Kui inimesel ei ole ametit, siis tõukab sind igaüks, kes ennast vähegi paremaks arvab,“ ütles Lonni.

„Eks see ole igal pool,“ ütles isa Peksi. „Vaata sa kanapojakesi või pörsaid — kes nõrgem ja viletsam on, see on teisel kohe jalus, seda vingutatakse ja tõugatakse ning ei ta vaene saa viimaks kõhtugi täis. Ja inimene teeb küll õigust kanapojukeste ja pörsastega, kuid mitte omasugustega.“

„Kanast ja pörsast saab kasu, aga mis kasu sa saad sellest, kui sa vaesele inimesele õigust teed. Näe, mina peangi nüüd hakkama kohut käima.“

„Soo-oh!“ hüüatas isa Peksi.

„Hoidku sind!“ hüüatas ema Miina.

„Mis õigust sina siis nüüd taga ajad?“ küsis isa. „Kas sul on palk saada või?“

Et Lonni kohut pidi hakkama käima, see oli niivõrd imelik, et isa Peksi selle üle rohkem mõtlema pidi kui muidu.

„Ei,“ vastas Lonni. „Palka mul sealt saada pole, sealt ma tuln ammugi ära. Ega minagi pole kolimata saanud.“

Ning ta veeretask oma juttu pikalt-laialt. Ta nägi ja

valgustas asju nii, nagu ta elukogemused olid teda õpetanud.

„Mul on ju niisugune hale süda,“ ütles ta poolnutuselt ja samal ajal jänehäälselt, nõnda et see teatavat lohutust pakkus selle koomilise varjundi näol, mis see kuulajais tekitas. „Kes seda näinud on või usub, kuid ma olen ikka nutnud. Kui esimest korda kodust lahkusin ja isa mind saatis, siis jäin seisma toominga alla, mis kasvas kivi-künkjal, ja nutsin. Pisarad muudkui tulevad, mis ma parata saan. Esimene peremees, keda ma teenisin, oli kangesti lõbus, aga jõi, tööd küll just väga liiasti ei nõudnud, kuid jõi ja kraaples ja perenaine oli niisugune, noh, närviline või mis ta oli, kes tast aru sai. Mõnikord oli hea, aga teinekord muudkui hakkas nääklema ja sõimama — halb oli kohe kuulata. Nojah, need olid siis Mäárdud, kelle juurde te mind panite. Aga Mäárdude naabruses elasid usklikud, baptistid. Perenaine oli kangesti vaga, peremees ka, aga see ei näidanud nii väga välja. Oli aga niisugune vali ja omaette, ei ta palju rääkinudki.

Hakkasid mind need baptistid meelitama. Perenaine nii kui mind nägi või juhtus kuski kokku saama, hakkas aga peale ajama, et Lonni, sa oled tõsine tüdruk, sa meeldid mulle, mis sa seal Mäárdude juures teed, ajavad su veel hukka. Tule meile, meie peame kohe sind oma lapse asemel. Olid teised kangesti head ja sõbralikud, et muudkui Lonni ja Lonni, millal sa meile tuled. Vahel kui kokku sai, kohe hakkas pärima, et kas Mäárdude juures ka enne ja pärast söömist käsi risti pannakse. Noh, meil niisugust moodi ei olnud. Siis nimetas mind oma õeks. Mis mina, seitsmeteistkümnepäevane piiga, pidin inimestest teadma. Olid teised ikka lahked ja mina viimaks läksingi Mäárdude juurest ära. Need küll naersid, et nüüd sa lased en-

nast ristida, Lonnist saab jumalalaps, aga ei keelanud, ütlesid, et kui sa tahad, eks sa siis mine. Ega mul seal esialgu ka paha ei olnudki, ainuke, et käed tuli söögilaua taga risti panna ja kangesti vaga nägu ette teha, mõnikord kippus kohe naergi peale, aga kus sa naerda võid.

See oli suvel, kui nende juurde läksin, sügisel perenaine hakkaski mind palvetundidesse kutsuma. Ma esiteks ei läinud, aga siis jäi perenaine nagu tõsiseks. Peremees ise ütles ka vahel jutlust. Kui olin nendega seltsis palvetundides käinud, siis hakatigi peale käima, et lasku ma ennast ka ristida. Aga seda oli nii imelik mõelda, et ma olen juba leerinud inimene ja nüüd lase veel ennast ristida. Ja külas näägutatakse ja pilgatakse veel pealegi. Viitsin sellega ikka aega, ütlesin, et pean teiega enne rääkima, et mis vanemad sellest mõtlevad. Noh, eks tulnud kevad. Neli-pühi eel hakkasid uuesti peale käima, meelitasid ja sulasid minu ümber, et Lonni, sa oled meile nagu oma inimeseks saanud, nagu tütar kohe. Olid nagu mustlased, ei andnud enam hingerahu, ja siis ma viimaks lubasingi, et lasen ennast ristida.

Lapsi nendel ei olnud, oli ainult perenaise isa, elas omaette saunas, suurt temaga tegemist ei tehtud. Mind nad ei lasknud kunagi vanainimese juurde, oli sul mis tahes sinna viia, sõna või kutset, või teinekord, kui vanainimene oli haige, ka toitu, ikka perenaine ise viis ja käis. Aga see oli just nelipühi laupäeval — sel päeval me põllul ei töötanud, puhastasime ja koristasime kodus — kui minu süda ei andnud rahu, et miks vanainimese sauna keegi ei puhastanud. Kui talutoad olid koristatud, siis võtsin julgust ja ütlesin perenaisele, et tehku ta, mis tahab, mina lähen pesen ka vanainimese toa puhtaks. Suured pühad, igalpool viiakse kased tuppä, ja kangesti ilus ilm oli, et hakka

kas nutma või naerma. Kuidas see vanainimene seal ük-
sinda, ja toad mustad, kedagi pole ka, kes kaski viiks.
Aga kus perenaine hakkas mind noomima, kohe kurjaks
sai, et mis sa topid ennast sinna, kus sind tarvis pole.
Ütles, et vanaisa ei tahagi, et teda segatakse, see niisu-
gune va' paha ja must vanamees, ei salli kedagi ega taha,
et põrandaidki pestakse. Aga minu süda ei andnud ikka
rahu. Ei tea, kuhu see perenaine siis korraks läks, et ma
mahti sain vanaisa tuppa lipsata, või oli perenaine väljas,
ei mäleta hästi, küsisin siis vanaisalt, et miks ta siis ei
taha, et ta põrand puhtaks pestakse. Jah, vaata kus oli va-
lelik, perenaine ikka, ise usklik ja vaga, aga valetab oma
lihase isa peale.“

Siin Lonni ei saanud oma jutustust enam jätkata, sest
isa kõhatas ja ütles:

„Noh, usklik, kes need veel suuremad valetajad on ja
vargad kui usklikud. Ma olen alati ütelnud, aga või see
ema mind tahab uskuda, muudkui kirikusse ja kirikusse.“

„Vanaisa tegi suured silmad,“ jätkas Lonni, „vaatas
ringi ja muutus nagu kartlikukski. „Kes sulle seda ette
valetas, et mina tahan mustuses elada. Sa pole siia sisse
jalgagi saanud — tule ja vaata.“ Olen mina ka elamist
näinud, aga mitte niisugust. Kohe hale hakkas vanainime-
sest, kui mõtlesin, et tütar on suure talu omanik, käsi oskab
küll söögilaua taga risti panna; kas ta ei häbene — palve-
tundides uluda. Noh, hakkasin nutma, ei saanud kohe tei-
siti. Ja siis jooksin kohe vett ja luuda tooma, enne kui
perenaine näeb ja jälle keelama tuleb. Aga kui sain tööle
hakata, siis ta oligi mul kannul. Hakkas kohe kurjustama,
et Lonni, mis sa siin teed, kas ma ei ütelnud sulle, et seda
pole tarvis teha. Minul tulid jälle pisarad silma, küürisin
ise ja nutsin. Ja ütlesin perenaisele, et tehku ta, mis tahab,

mina küürin vanaisa toa puhtaks, ja kui ta oma kaevust ei luba vett võtta, siis toon naabritelt või küürin kas või oma silmaveega. Siis ta mind enam ei keelanudki, aga jäi tõsiseks, kuid vanaisa hakkas mind hoidma. Ütles ka, et ära sa rumal ole, et lased ennast ristida. Sa ju näed, missugused nad on, palju hullemad kui sina ja mina kahekesi kokku. Ja ega ma ei tahtnudki ennast enam ristida lasta, ma ei tea, kuidas ma nii rumal olin, et see mõte mul kord pähe tuli. Palvetundidesse ka enam ei läinud, ennem läksin juba vanaisa tuppa ja ajasin seal juttu. Oli nii kena vanainimene, mõni on rumal, ajab rumalaid sõnu suust välja, aga see oli nii mõistlik ja alati muudkui tänas. Ütles, et kui tema ära sureb, siis ta kingib oma uuri mulle. Ega see kõik perenaisele ei meeldinud; hakkas taga kiusama, kui nägi, et ma palvetundidesse enam ei läinud ja ristimisest ka ära ütlesin. Käsi ma ka enam risti ei pannud, häbi nagu hakkas, kui mõtlesin, kuidas inimene võib valetada ja süd ametu olla oma lihase isa vastu. Ei olnud siis enam üks ega teine asi hästi tehtud, hakkas nurisema ja virisema, laitis nüüd sealt, kust varem kiitis. Kaua ma seda kõike pidin kannatama, mina kohe ei taha riidu, võtsin siis oma pambud jälle kokku ja läksin Otsale, seal perenaine oli parajasti haigeks jäänud.“

„Kas sa oled praegugi seal?“ küsis isa Peksi.

„Jah, pole enam kohti vahetanud, otsid paremat, aga saad viimaks veel hullema,“ jätkas Lonni. „Noh, jah, kui ma Otsale olin läinud, siis töötasin, et ma enam nende baptistide poole ei lähe, aga vanaisa hakkas mind Otsal vaatamas käima. Muudkui tuli aga jälle tatsat-tatsat, kepp käes ja piibunosu hambus. Ega tal siis seal igakord midagi sees ei olnudki, imes aga niisama. Tütar ei lasknud tal tubakat kasvatada, aiast ei andnud peenart ja paljukest

see vanainimene suutis oma sauna juures kaevata. Vaat siis, ole peremees ja sul on maa ja kõik — kui jääd vanaks, oled ära tõugatud, peetakse nagu koera. Mina veel Otsal kasvatasin talle peenra tubakat, teised naersid ja nimetasid teist minu peigmeheks. Kui taat haigeks jäi, siis saatis sõna, et mingi mina teda vaatama. Ükskord siis andiski oma uuri minu kätte, ütles, et võta sina see, sina oled seda rohkem väärt kui oma tütar. Ja et temal pole ka seda nii väga tarviski, tema pärib terve taevariigi, aga sina ei tea, kas oled midagi pärinud või pärid peale orjuse. Silmad olid teisel omal niisked. Ma olin rumal, ei osanud midagi mõtelda ja võtsingi kingituse vastu. Kas mina teadsin, et sellest tuleb pahandusi. Nüüd tänavu, kartulivõtu ajal, vanaisa suri ära ja tütar süüdistab mind, et mina olen uuri varastanud. Ja jumal teab, mis veel, lubab kohtusse anda. Mõtlesin, et lähen linna ja räägin mõnele advokaadile.“

„Mis sa sellest loodad?“ küsis isa Peksi.

„Teab ehk nõu anda.“

„Tea nad midagi, vaatavad ainult, et saavad su raha kätte — pärast pole sul uuri ega raha kumbagi. Kes võib seda tunnistada, et vanaisa sulle uuri kinkis.“

„Aga kes sedagi võib tunnistada, et ma olen varastanud.“

„Tütar,“ vastas isa Peksi. „Võib-olla kui sul on palju raha, ehk sa siis saad kohtus õiguse, kuid vähesega ära mine ligigi.“

Ka ema Miina arvas, et Lonni parem andku uur heaga tagasi, kui ta ei taha, et teda varguse eest vastutusele võetakse. Aga siiski see oli hirmus lugu ja seda andis nii mitmet moodi põlastada. Ainult isa Peksi ei imestanud nii väga. Hoopis rohkem tal oli põhjust imestada selle üle, et Lonni nutma hakkas. Üle kolmekümne-aastane inimene,

kuidas ta võis veel nii titake olla. Kui see oleks Meelita või Leida, siis ta veel saaks aru. Lonni ise ei teadnud, kas tal oli kahju uurist või õigusest, või koguni vanainimesest, kes nüüd ise puhkas mullas ja ei teadnudki, et tema helledest südamest antud kingitus ainult pahandust tekitas.

Nii siis tal ei olnud põhjust linna minna ja ta jäigi teisel päeval vanematele — abiks linu masindama. Teda vaadati ja kuulati ja pärast seda kui ta oli nutnud, tundus ta jämedavõitu hääl veelgi võõram olevat. Nagu ta nooremaile õdedele ja vennale oli võõras see tükike elugi, millest ta oma jutustusega katte üles kergitas. See ärritas ja tegi ärevaks noorte kujutlusvõime. Ah, ka niisugune võib olla elu, mis neil ees seisis.

5.

Jaanilt tuli küll kiri, kuid Jaani ennast ei tulnud ega tulnud, kuigi isa talve paiku teda ikka kärsitumalt hakkas igatsema. Ta ei tahtnud ootama jääda, kuni vana maja kaela langeb. Kuigi seda oleks ehk andnud veel kaua oodata, oli Peetril siiski meeldivam selle lammutamisele mõtelda kui selles elamisele.

Seni ta oli kõik küsimused üksinda otsustanud, kuid maajaehitamise üle ta tahtis Jaaniga nõu pidada. Oli ju Jaan Rohuväljal mõnda aastat ehitustööde juures käinud ja pidi seda tööd juba niipalju tundma, et võis uue maja ise üles raiuda.

Kas aga Jaan ise enam maale tahtis tulla, selle küsimuse üle isa Peksi hakkas mõtlema alles nüüd. Seesama ehitustöösus, mille üle ta salamisi rõõmustas, tegi teisest küljest muret — sellega Jaan võibki linna leiba teenima jää-

da. Ega maalagi nüüd enam väga viga ei tohiks olla. Talu on oma ja kui põllud saavad korraliku harimise, siis Kaarel peaks saama niisuguse hariduse, millega ta igal pool võib läbi tulla.

Sellest Peeter oli mõtelnud ja sellest oli mõnikord räägitudki, aga kas noorel inimesel, nagu Jaan, igakord seda õiget järelemõtlemist siis on.

Ning esimest korda isa Peksi koges, et asja kõrme otsustamine tema käes ei taha edeneda. Kas takistas seda Jaani asjatundliku nõu puudumine või oli see sündmus, mida majaehitamine endast kujutas, niivõrd suur ja tähtis, et ta seda üksinda ei raatsinudki otsustada.

Kõik see polnud Peeter Pekstile päris selge, kuigi ta sagedasti kaotas asja vastu huvi just seetõttu, et polnud asjasse pühendada kedagi teist, kellega pidulikumalt kui muidu läbi arutada maja mõõdud, selle asupaik, ruumide jaotus ja kas või vaieldagi selle üle, kui palju kulub palke, naelu ja muud ehitusmaterjali.

Seetõttu kogu kavatsus tundus olevat kuidagi poolik, rippus paaril talvekuul nagu õhus, kuni veebruari lõpul ta järsku otsustas palkide ostmise.

Nõnda hakkaski esimene talv Vankril lõppema. Märtsipäevade hele päike laotus üle väljade. Räästad tilkusid ja lume silmipimestav helk, mis tungis väikestest akendest tarre, ei halastanud nõgiste seinalpalkidele.

Kuidas oli säärases majas elatud terve talv ja kuidas oleks siin mõteldud edasi elada. Sellele kõigele oleks olnud väga raske mõelda, kui vana maja ette poleks veetud palke, millede tõrv oli lahti ja mis päikesepaistes nii lootusrikkalt ja magusalt lõhnasid.

Kevad tuli.

Isa Peksil oli kiire. Ja kiire oli veel, mis jooksis mööda

reejälgi, uuristas endale niresid, kogunes nõgudes lume alla, kuni ühel päeval suurte lahmakatena löi põldudel tuules ja päikesepaistes sinendama.

Peeter kuulas lõokeste laulu ja oli nagu võidujooksu peal väljas. Kumb jõuab enne, kas kevad või tema?

Õnneks ei olnud palgid kaugel. Varahommikuti, kui härm oli maas, kui tükati juba paljas maa oli öösel kõvaks tarretanud, katsus Peeter kaotatud aega tasa teha.

Nüüd võis ta endast täie rahuga kinnitada, et tal on rahutu veri. Nendel öödel ta peaaegu ei maganudki. Ta valvas ja mõtles. Ning vaevalt kauge Pikakõrre taga hakkas koitma, kui Peeter hobuse ette rakendas.

Nõõ, tõmba, kiirusta raudjas! Praegu on kergem, praegu me veel kuidagi saame, aga oota, las tuleb päike välja: kui ta jõuab meie uudismaa kohale, sinna, kust me talvel hagu tõime ja kahevahel olles arutasime, mis majaehitamisega teha, siis läheb vesi ja lõokeste trall lahti.

Siis on meil piinlik, kui nemad trallitavad. Reejalased karjuvad muda peal ja Tuks teeb oma püksid märjaks. Tuks on vana, talle ei meeldi märjad püksid. Märjad püksid meeldivad ainult noortele. Aga vaata, kuidas ta praegu traavib, kõige ees. Ei ole enam kodukäijaid, kelle pärast uluda. Kodukäijad, need koletised, kardavad lõokesi ja valgust. Ja varsti me lammutame selle vana majagi, milles lapsed häbenevad elada, sest seal on pime ja must. Lapsed armastavad valgust, nemad ei taha uskuda kodukäijatesse. Ning ükskord, kui meil on uus maja, siis on selles uued lõhnadki.

Neid uusi lõhnu on juba nüüdki tunda, oota ainult, las päike tuleb välja, oota kuni võtab tee pehmeks ja poriseks ning meie hakkame õuel palke koorima. Juba nende lõhnade pärast, mis siis koorte alt valla pääsevad, keva-

dist õhku uute lootuste ja aimustega täites — juba nende lõhnade ja aimuste pärast maksab ööseti valvata ja varahommikul, kui küla alles magab, reega metsa kolistada.

Lumi läks.

Ükski öö ei täitnud lootusi, mis isa Peksi neile pani — külmetas küll sagedasti, kuid värsked lumepatakad jäid tulemata. Ometi sai Peeter suure enamuse palke koju. Ei maksnud kurta ega hädaldada nende sarikute pärast, mis metsa jäid.

Isa Peksi ei olnud võidujooksu päriselt võitnud, kuid ta hinges ja meeltes ei puudunud rahuldustunne, kui ta laubalt higi pühkis. Juuksed olid pealaele kleepunud, olid olnud seda sellest ajast, kui oli näha, et kevad peale presib. Meeski ajas nagu vaiku välja. Kuid nüüd võis ta mõnikord ka palgiotsale istuda ja puhata, istuda ja ringi vaadata, kuidas kevad oma tööd tegi.

Mida rohkem Peeter palke kooris, mida kõrgemaks kasvas õuel koortevirn, seda rohkem oli tunda lõhnasid, seda soojemaks muutus päikesepaiste ja seda kirglikumalt lõokesed hakkasid trallitama.

Ning ühel päeval lendas palgiotsale linavästrik, kõigutas saba, vaatas viltuse peaga vaigupiiska, mis päikesepaistel sätendas nagu kullatera, ja kõigutas jälle sabaotsa. Seda ta pööras ja keeras nagu adra käsipuud. Väike künnilind! Jah, ka sellele tuli mõtelda, kuid praegu olid isa Peksi peopesad tõrvased ja meeled mõlkusid ehitamise juures.

Kevad tuli ja oli uhke, et oli võitnud. Kevad oli nagu Peksi palgivirna valla pääsenud, sest Taada õuel ei olnud palgivirna ja seal kevad ei tulnud nii tormitseva ega uhkena kui Vankri õuel.

Vana Taada istus toas akna all ja talle tundus, et on vilu, kuigi päike paistis. Juba mõnda aastat ta oli tähele

pannud, et kevaded on kuivad ja külmad. Ja talle ei meeldinud enam põld. Pärast seda kui poiss võis äkke taga joosta, tema osa põllutöös piirdus ainult külvamisega.

Küürakana ta oli sellega kuidagi ikka toime tulnud, aga nüüd talle seegi ei tundunud enam kuigi meelitatav. Kui ta seemne peost valla puistas, ei tundnud ta enam rõõmu nagu vanasti. Ei, nüüd ta silmad saatsid peost lahti ja laiali kargavaid ivi mingi nüri nukrusega. Talle tundus, et muld on ikka liiga kuiv, liiga külm, koguni terav seemne jaoks.

Mullal ei olnud Taada arvates seda pehmust, mis tal pidi olema ja mis tal varem ikka oli olnud. Ja Taada kuidagi ei saanud tundest lahti, et seeme niisuguses mullas enne kõduneb ja sureb kui jõuab tõusta.

Ometi selle meeleheitele viiva ja ahastama paneva tunde kõrval ta hellitas usku, et kusagil peab olema pehmem ja soojem; et kusagil on niisugune lõhnav paik, kus rohi tärkab ja kõik haljendab. Kusagil vee läheduses ja metsa sees, just metsa ja õige sügava metsa varjulises sapis.

Seal oleks imevaikne ja seal oleks mõni rammus mullikas või lammas. Rammusus ja soojus — need mõisted olid talle nüüd lahutamatud, ja need tal just puudusid. Neid ta ei leidnud koduõuelts ega põllult, neid ei olnud põhuvirna ääreski, kus ta vahel uskus neid kõige rohkem olevat.

Ning ikka sagedamini ta puges selle kõleda maailma eest kasuka alla ja mõtles olemisest metsa sees.

Selle ebamäärase tunde ajal Taada läks sel kevadel turbarabasse imevara. Ta oli esimene, kes Vanakülast asus sellele iga-aastasele turbalõikajate teele, mis viis Kukemäe alla rabasse. Tee sealt poolt küla põldusid kulges sinna hulk aega mäeäärt mööda, tõusis siis märke ja

lookles läbi noore männimetsa, kuna viimaks laskus suure segametsa alla.

Niipea kui Taada jõudis suure metsa alla, kus jalgealune teerada armsalt pehmeks muutus, tekkis tal tunne, et ta on sattunud sinna, kuhu ta kodus nii väga oli igatse-
nud. Siin oli vaikne ja tundus, et siin oli tublisti soojemgi. Temas elustusid mõnesugused rõõmud ja lootused, mälestused väsimusega ja rahuldustundega seotud heast unest.

Siinjuures ta kordagi ei küsinud eneselt, miks teisi turbalõikajaid veel rabas polnud. Tema arvates raba pidi ammugi juba sula olema, kuid vaevalt paar turbakihti välja lõiganud, ta labidas sattus ikka sagedamini jäätanud kohtadele.

See üllatas teda ja tegi ta meele nukraks, kuid ei pannud siiski veel lootust kaotama. Ei võinud ometi olla, et ta oli eksinud ja kodus kõik need päevad valesti arvestanud: metsas ometi pidi soojem olema.

Päike paistis, tuultki kuuldi kohisevat kaselatvades, mis olid õrnalt haljendamas. Kõik see, ja linnukeste sirin, mis vahetevahel kostis nagu määratu suurest kõrgusest, nagu mingisugusest rohelisest ja pühalikust võlvialusest, kinnitas küüraka sisemist veendumust.

Halb ju oli, et raba oli alles jääs; mõte sellest oli isegi võõrastav, kuid siiski oli hea, et ta metsa oli tulnud. Siin ei olnud tolmavaid põlde, ei olnud kuiva mulda ega tuult, mis muud kui puhus, kord Konnakõrve, kord Pikakõrre poolt.

Korjanud mahalangenud küünikatuse äärde küljealuseks kanarbikuvarsi, ta mõtles küljeli olla minutit kümme või tundi veerand, kuni sooja saab. Selleks oli valitud paik kõige parem, siin polnud tuulehingust, oli vaid lõhnu, mis elustasid mälestusi.

Küürakas sulges silmad ja ootas. Hea ja rahuldus hõljus kusagil, oli saada ja oodata nagu tasu, ja selle kättesaamise tund pidi nüüd järjest lähenema.

Ta uskus, et peatselt levineb üle terve keha mõnus soojus, algab mingi voolav õnn, mis teda nõnda kaasa kannab, et temal pole vaja muud kui suletud silmil kuulata. Ning algul tunduski, nagu hakkaks soe, nagu kõeks seljataga ahi ja selle miilav suu on tema kukalt ja selga paitamas. Ent samal ajal käisid kusagil külmavärinad.

Kõrge segamets kohe turbaaukude taga kohises katkestamatult ja kui Taada selle kohina saatel hetkeks tukastas, segunes kõik nii võõrastavalt. Kusagil kõrgel võlvide all, mis püsisid endiselt pühalikud, sirises linnukesi, kuid nüüd madalale paindunud kaseladvust tilkus jäist vihma.

Ärgates Taadal oli külm. Oma kangestanud keha püsti ajades ta kahetses, et oli joonud kaasavõetud piima. Kuid ei! Sa suur jumal — mis see siis oli? Ka töö ei andnud sooja. Veri tardub ja jääb panka nagu külmetanud turvas! mõtles Taada kasvava rahunemisega. Rabas ei töötanud veel keegi peale tema. Ta oleks võinud hüüda või mitte hüüda, see poleks teda ei abistanud ega naeruvääristanud.

Kui Taada jälle mõtles kodule, tolmavaile põldudele, kus nüüd töötati, ja külale; kui ta mõtles väljapoole seda metsa, millest ta oli lootnud, et siin on soe, siis ta nimelt kartis end naeruvääristada, kuigi see talle päris kindel ei olnud, kas varase kojuminekuga või mingi muu asjaoluga.

Et päike alles nii kõrgel seisis, see tegi talle muret. Oleks ta juba madalamal seisnud, oleks süda hoopis vähem kipitanud. Muidugi, ta oli varakult rabasse tulnud, aga kas ei teinud ta seda igal aastal.

Jah, igal aastal, igal aastal, mõtles Taada tundega, et

teadvuselt on vaja suurt ja ränka kivi ära veeretada. Igal aastal sai tulnud küll varakult, kuid siis sai ka rabasse jäädud, kuni oma osa oli välja lõigatud.

Aga tänavu alles esimest päeva... alles täna tuli ja läheb koju enne päikese veeremist. Läheb koju suures valges, peab minema, sest raba on jääs.

Mis ütlevad inimesed, kui teda niiviisi turbalabidaga nähakse koju minevat. Või keegi küll talle midagi ütleva tuleb, kuid mõtelda võib igamees, et näe, Taada läks, aga tuli tagasi, raba oli alles külmanud — sai nina pihta.

Kuid kõigepealt olid ikkagi jalad külmad. Taada istus ja ei tahtnud liikuma hakata. Selge oli, et rabas töötamisest midagi välja ei tule. Aga missugust teed mööda koju minna? Sa heldus jah! Mõte tolmavast põllust tegi valu ja see valu liitus mõttega, et niipea kui ta Kukemäelt küla poole alla läheb, näeb igaüks, et ta koju on minemas. Ja päike seisab ikka veel nii kõrgel! Kogu see mäeäärne tee on põldusid täis, inimesed töötavad ja juhtuvad vastu tulema. Mis vastata nendele, kui nad juhtuvad küsima? Muidugi vastab ta, et pakane on alles rabas, aga ega nad siis rumalad pole. Näevad küll, et ta endagi hambad plagisevad suus külmast nagu vanal hundil.

Ei, nad ei tohiks siiski teada saada, et Taada läheb koju külmavärinatega keres, haiguse pärast. Inimene, küürakas nagu tema, ja kui tervist ka veel pole, mis sellest siis sedaviisi tuleb!

Siis Taada istus ja pidas tükk aega aru, teadmata õieti isegi, mille üle. Metsa õrna roheline langes ülalt heledat valgust, kuid Taadale oli see nagu ukse lahti- või kinni-keeramine. Kõik kerged ukсед avanesid, aga mitte see kõige raskem. See oli niisugune tume, ei andnud end liigutada ega lükata...

Ei olnud kedagi, kes oleks andnud nõu, kas koju minna või ootama jääda, kuni päike on Kukemäe taha veerenud, maa pruuniks ja mets tumeroheliseks muutunud, kuni põldudele on laskunud vaikus ja hääled koonduvad tarede juurde. Säärasel tunnil oli Taada alati koju läinud ja siis oli täiesti ükstapuha, kas labidaga või ilma — seda siis keegi ikkagi ei näinud.

Kui Taada turbalabidat, mida ta kaasa ei tahtnud võtta, hakkas peitma, siis imestas ta väga, et ta sellele õiget peidupaika ei leidnud. Seda tuli hulk aega otsida ja selleks ei olnud ei üks ega teine koht küllalt hea. Ning siis, kui labidas oligi parajasse kohta torgatud, tuli veel kaua ringi vaadata, et siis meeles oleks, kui ükskord jälle hakkab tarvis olema.

Nii ta tuli rabast ilma labidata ära. Ja alles kojujõudnult ta mõtles võimalusele, et ta ise ehk enam kunagi rabasse ei tule. Ning kartes, et ta haiguse kestel võib labida asupaiga ära unustada, ütles ta kohe koju jõudes:

„Sa, August, vaata ja Maali kuula ka: tööriist jäi kahe mätta vahele, sinna, kus see läinud-aastane auk oli... Kui mina ei peaks enam tõusma — kase okstesse on sõlm tehtud.“

„Mis sul siis viga on?“ küsis Maali peaaegu pahaselt.

„Ega suuremat ühti,“ vastas Taada korduvalt kõhata des. „Ainult külm hakkas! Tea, mis asi see ongi, et enam sooja ei saa, kuidagi ei saa.“

„Hambad plagisevad pimedal suus nagu vanal hundil,“ ütles Maali halvustavalt. Ta oli mehest hulga noorem, ta oli terve, oli hästi alal hoidunud.

„Mis ma muud,“ ütles Taada lauset lõpetamata, ning alustas kohe uuesti: „Ega sul, Maali, maksa külas rääkida, et ma haigeks jäin.“

Siis ta hakkas ägisema kasuka all.

Ja ei olnud enam metsa, kus oleks pidanud soojem ja pehmem olema.

Aga tema kinnitustest hoolimata Maali juba järgmisel hommikul käis terve küla läbi ja rääkis igas talus, et Taada on haigeks jäänud. Kõige viimaks ta tuli Vankrile ja sai Peetriga õuel kokku.

„Olen terve küla läbi käinud,“ ütles ta jutualustamisel ettevaatamatult.

„Noh?“

„Näe, vanamees jäi haigeks. Eile rabast tulles temal korraga muudkui kange külm, ja...“

Isa Peeter, kes teadis, kuivõrd jutukalt Maali võis esineda, ei läbenud lõppu oodata, vaid küsis kohe omal järele moel:

„Mis abi sa siis nüüd külast otsid?“

„Vanni,“ kostis Maali. „Mõtlesin talle vanni teha.“

„Miks sa siis kohe meile ei märganud tulla,“ küsis Peksi. „Sa ju teadsid küll, et meil see olemas on.“

„Ei tulnud nagu kohe ette,“ vastas Maali punastades, sest ta isegi mõistis alles nüüd, et külla tõtates ta oli mehe haigusest nagu pisut rõõmugi tundnud ja et ta selle salajase rõõmu tõttu oli vanniotsimistki küla teisest otsast alustanud.

Vann oli nädalapäevad Taadal ja kui siis Maali koos Augustiga selle ära tõi, oli vana Taada surnud.

Nelja päeva pärast ta maeti laulu ja jumalasõnaga. Ning paljudele, nende seas ka Peetrile ja Miinale, tuli nagu imeplik ette, et surnud oli Gustav Rimmi ja mitte vana Taada.

Teda oli ikka Taadaks kutsutud, oli nagu unustatudki, et tal veel teine ja õige nimi on. Nüüd see õige nimi pääses valgeks värvitud puuristil jälle ausse.

Ent samal ajal kui teised mõtlesid nimest, mõtles Kaarel hoopis kõrvalisele asjale. Arvestades surma suurt tõsidust, see tundus poisikesele koguni nii kõrvaline, et ta esialgu sellest nagu hästi ei sõandanudki mõtelda. Aga need mõtted tulid siiski, olgugi et Kaarel neid ebasündaiks arvas. Koolis olid teised poisid Augustit mõnikord narri-
nud, talle nina alla minnes ja üteldes: „Taada võttis omale Maali sellepärast, et Maali oskab head traadilõnga kedrata.“

Kaarlile säärane tänitamine oli tundunud ulakusena, kuid nüüd sellele mõeldes tal hakkas nagu kõigest kahju: vana Taadast, kes enam traadilõnga ei vajanud, ja Maalist, kellel polnud enam Taadat, kellele traadilõnga kedrata!

6.

Isa Peeter oli juba varakevadel vasikat kasvama jättes ütelnud, et tapab selle Jaani kojutulekuks.

Kui see päev varsti pärast vana Rimmi matuseid kätte jõudis, oli vasikas päris mullikaks kasvanud ja aeg üsna jaanipäeva ette jõudnud. Ei puudunud enam kuigi palju heinatööst ja seetõttu töödega oligi niisugune vaheaeg, et Vankril võidi poja kojutulekuks vabalt suuremaid ettevalmistusi teha.

Kuna Jaan varem ei olnud kroonust kodus käinud, siis kujunes see omaette suursündmuseks. Aga kuigi selgi õhtul nagu alati linnast väljusid omnibused, mis Vanaküllast läbi sõitsid, ei tulnud Jaan ometi omnibusega. Ta ei tulnud lõunasega, mis posti vedas, ja kui ka õhtune, mille tulekut juba kaugelt jälgiti, küla vahelt peatumata läbi sõitis, siis elati üle päris suur pettumus. Ei tahetud

kuidagi enam mõista, miks Jaan sugugi koju ei tahtnud tulla.

Pidi ju ikka tulema, oli kirjutanudki, et tuleb.

Aga sel hetkel, kui isa Peksi oli hobust köietamas, sõitis Jaan autoga ukse ette.

„Ah siin ongi see vana Peetri häärber,“ hüüdis ta harkis jalu õuele seisma jäädes.

Peeter nägi ja kuulis seda põllupeenralt. Ja kuigi tal oli kahju, et ta sel silmapilgul kodus polnud, jäi ta ometi veel kauaks vaia kallale nukerdama. Ta nukerdas seda kauem, mida suuremat kiusatust ta kojuruttamiseks tundis. Nüüd oli talle päevaselge, et ta kõik need päevad oli Jaani nagu narr oodanud. Kas ta varem oli nõnda kedagi oodanud? Ja mis oli siis temaga vahepeal juhtunud? Kas tuli see sellest, et tal oli pojaga nii palju rääkida ja nõu pidada, või oli see vargsi ligihiliv vanadustunne? Jah, küllap sedagi omajagu vist oli. Ning kojuminekul mätta taha komistades see mõte sai aina kinnitust.

Ta tuli põllupeenart pidi alla, nägi Jaani õuel palgiotsal istuvana suitsu tegevast ning aeglustas oma astumist. Oli tarvis õige karm nagu ette teha, et mitte piinlikkust tunda poja ees, keda ta oli vahest ehk liiga suure kärsitusega oodanud.

Säärane paras kurjus oligi isal näole kistud, kui ta kambri otsas kasvava sirelipõõsa tagant õuele ja kohe palgil istuva poja ette astus.

Aga kui ta Jaani, kellest tal vahepeal oli loodud kujutus kui täismehest, nägi paraja auru all olevat, tõmbus ta suu ometi naerule.

„Noh, mis sa siin istud?“ küsis ta tere asemel.

„Aga kus siis?“ küsis Jaan vastu, pilku vana maja katusele lüües.

„Tuppa ei tahtnud minna?“

„Vaatan enne väljast.“

„Et kas langeb sisse?“

„Neh!“

„Ei jah,“ ütles isa Peeksi, „ega ta suurem asi ole. Aga kas sa oled ka vaadanud, kus sa ise praegu istud?“

Jaan vaatas selja taha, ja Peeter lisas:

„Ole mees ja raiu üles.“

Aga nüüd tuli ema Miina, näol sulav naeratus, ja kutsus õhtulist võtma.

„Ei meil jah,“ ütles Peeter söögilauas, „polnud enam suurt usku, et sa siia tuled. Vahetevahel sai Künka Andrest nähtud. Tema käest me siis ka kuulsime, et sul hing sees ja et sa jälle Rohuväljal oled käinud.“

„Seal ju kõik tuttavad,“ vastas Jaan pisut punastades, „metsad ja kohad, aga siin ei tea kuhu minna või astuda. Kolm korda lasin auto kinni pidada...“

„Sa siis küsisid,“ hüüdis isa Peksi, laskmata Jaani lõpetada. „Muidu ei osanud tulla.“

„Mis siin imestada,“ vastas Jaan.

„Kas sa siis Jaagupi ajal siin ei käinud?“

„Või mina seda enam mäletan,“ ütles Jaan. „Ja hea, et ei mäletanud, muidu ma poleks julenud hingatagi, et Vankrile sõidan.“

„Ega sa siis ei lootnud mõisa eest leida?“

„Niimoodi ma inimestelt küll küsisin,“ vastas Jaan.

„Ega sind siinkandis keegi veel ei tunne,“ ütles ema.

„Ei, kes teda siin tunneb!“ möönis isa.

„Jaa, noh,“ ütles Jaan, „sellepärast siis alati Vankrile jäigi tulemata. Linnas mõtlesin igakord, et tulen teid vaatama, aga kas vagunis või jaamas oli ikka mõni tuttav Rohuvälja mees ees. Sai juttu aetud ja nii oligi otsustatud

seltsis minna. Pealegi sai mõteldud, et eks ma tagasisõidul põika sisse.“

„Aga ei põiganud,“ ütles isa mitte ilma elutarga vihjeta, et küll me teame juba, kuidas sellega lood sealpool kandis on.

„Aeg jäi napiks,“ vastas Jaan tagasihoidlikult ja ilmse tahtega sellest jutuainest pääseda.

„Teadagi,“ ütles isa, „miks ta ei pidanud napiks jääma, kui Marta turgutas ja vana Andres muudkui ajas oma mõnusat lori. Kas ta sulle ka palju valetas?“

„Kuidas valetas?“ küsis Jaan, üha tagasihoidlikumaks muutudes.

„Noh, ühest ja teisest, ega Andresel mokast puudu ole.“

„Ei mina ole aru saanud.“

„Kuule nüüd,“ hüüdis Peeter uskumatult, „küllap valetasite siis teineteise võidu.“

Jaan kiskus kulmu pahaselt kortsu, kuid Peetrile see nooremehe vihahakatus tegi ainult nalja.

„Ära sa Peeter ikka jälle nõnna,“ ütles ema Miina.

„Jaan ei taha kuuldagi, et Andres valetab,“ naeris Peeter ja küsis: „Kas ta's sulle pole veel Jaapani sõjast midagi rääkinud?“

„Mis te siin ometi mõtlete?“ küsis Jaan juba pahaselt, kuid ühtlasi jällegi punastades. „Kõik on niisuguste imelikude nägudega.“

„Eks meil kõigil ole hea meel, et sind jälle näha saime,“ vastas isa.

„Ei tea, kuidas siis ka Marta käsi käib?“ küsis ema selga laua poole pöörates.

„Ah-haa!“ hüüatas nüüd Jaan. „Siis te seda arvategi, et ma Marta pärast Rohuväljal käin.“

„Noh, kelle pärast siis veel?“ küsis isa naerdes.

„Mul on seal muidu tuttavaid,“ punnis Jaan vastu.

Aga seda juttu ei tahtnud Vankril keegi uskuda.

„Ega muud,“ ütles ema Miina, „kui et Marta on ehk sinu jaoks liiga peenike. Sul on ju vaja inimest, kes midagi ka teeb, aga kuupaljukest see Marta...“

„Taga hullemaks,“ ütles Jaan, „või asjad on siin juba niikaugel.“ Ja pöörates noorema venna poole, küsis: „Kas sul, Kaarel, ka pruuti on?“

„Kes tedagi teab,“ vastas Kaarli eest isa.

Aga kui ema Miina veelgi tahtis Martast rääkida, siis Jaan tõusis üles.

Päike oli juba ammugi loojunud, kuid öö oli valge. Isa Peksi läks Jaaniga õue. Nad olid nüüd mõlemad väikest viisi purjus ja seisatasid palgivirna juures. Siin Peeter jutustas oma tavalistest kõhklemistest ja sellest, kuidas ta hiljem oli veoga saanud käristada. Tee ju kippus vägisi ära minema. Kui oli aga hea tee olnud, siis ta oli saevabrikule vedanud, rakmeid ja rege lõhkudes. Ja selle vähesegi sõnniku oli hobune mööda ilma laiali pillanud.

Kuhu aga nüüd uus maja ehitada? Ei ehitata ju kümneks või kahekümneks aastaks. Maja käib kauem kui ühe põlve ja sellepärast peaks Jaanilgi oma sõna ütelda olema.

Ikka arvas Peeter, et Jaan on juba täismees. Ja kui ta nüüd pojale uue maja kavatsetavat asupaika näitas, siis loomulikult ootas, et Jaan omapoolsete soovidega esineb. Metsa ääres uudismaal kasvas kaer. See oli hästi sirgunud, jämedakõrreline ja sinendav. Et öö oli valge, siis polnud vaja uut päeva ootama jääda, et Jaanile uudismaad näidata. Peale selle oli Peetril hobune köies ja uus päev ei täitnud väga pakiliste töödega peale.

See kõik tegi isa Peksi jala kergeks ja meelega kuidagi muretuks, kui ta Jaaniga mööda põllupeenart metsa poole

läks. Oli nii hea näidata talu piire, mida poeg veel ei tundnud.

Aga kui nad metsa äärde jõudsid, kus Peetri südamerõõm kasvas, siis talle hakkas varsti tunduma, et ta oma tööd ei näita sellele, kellele oli lootnud seda näidata. Kaer oli ilus ja maapind siin võiski olla hea, seda Jaan ei eitanud. Aga kaera ta ainult riivas pilguga, ei võtnud ühtegi liblet sõrmede vahele, ja läks mööda sealt, kus Peeter oleks tahtnud kauem seisatada ja aega viita.

Jaanile oli see kõik endastmõistetav. Temale tundus, nagu peakski see kõik nii olema, et seal, kus varem lepike kasvas, kasvab hiljem kaer ja sedamööda rukis või nisu. Ta ei osanud kujutella, et juba niisuguse mõtte tekkimiseks, lepiku asemele rajada põld, on vaja suurt armastust ja lõppemata hulk rõõmust rahutuid südamelööke.

Nendest rahututest südamelöökidest isa Peksi enesetunne oli aga veel praegugi hell. Ikka enam ja enam teda puudutas Jaani pealiskaudne ja jahe suhtumine sellesse, millele tema just kõige ägedamad südamelöögid olid pühendatud. Ning kujutlus Jaanist kui täismehes hakkas vähehaaval taanduma. Ja nende väheste päevade kestel, mis Jaan kodus oli, tekkis sootu uus pilt.

See oli pilt noormehest, kes armastas palju pikutada, sagedasti suitsu tegi, mõnda laulukest ümises ja mitte midagi ei teadnud ütelda sellest, mis ta siis peale hakkab, kui ükskord kroonust vabaneb.

Jaan oli kõike muud, kuid mitte täismees selles mõistes, mida isa Peksi omas. On mees, aga ei ole ka. Niisuguse mulje sai Peeter pojast, kui ta nägi Jaani noorematega hullamas. Ning see mulje aina tugevnes, kui Jaan kodust kassarmusse ei rutanud, vaid ütles enese paariks päevaks jällegi Rohuväljale minevat.

Ega siiski midagi muud üle ei jäänud, kui tuli ära oodata, mil ta kroonust päriselt vabaneb. Ons ta siis juba mehelikum või hüppab veel ikka siia-sinna. Ja kuhu hüppab, kas Rohuväljale või koju.

Seda kõike võis oodata küll isa Peksi Miinaga, aga mitte majaehitamine. See juba ei võinud Jaani kojutuleku taga seista.

Nüüd oli Jaan käinud ja läinud, temal oli lauluaeg ja teda ei olnud majaehitamine huvitanud sel määral, mil isa Peksi oli lootnud.

Aga linavästrik oli kõige kärmem ja tema oli toiminud kõige otsusekindlamalt. Selleks ajaks, kui taluõuel algas palkide tahumine ja tema pesa palgivirna lammutamisel ära lõhuti, ta oli oma pojad vana elumaja katusele viinud. Selle ebatasasel harjal ei olnud just kõige parem joosta, aga ometi siit nägi ette ja taha, nägi vasakule ja paremale ning võis kohe ähvardavat hädaohtu märgata.

Kõige sagedamini see hädaoht püüdis läheneda läbi kaerapõllu, mis Vankrit lahutas üleaedsest. Mõnikord Rimmide kass tuli üsna toa taha, aga siis oli ikka kas Tuks või mõni lastest platsis, või nad tulid kõik korraga, kisendades ja nõgestesse kive pildudes.

Siiski juhtus mõnikord nõndagi, et kivid hakkasid ka naabri kaerapõllule sadama, ning see sadu ei lakanud enne, kui kass läbi kaera tagasi koduõuele jõudis.

Rimmide isakass oli vana ja ühesilmaline. Isa Peksi ütles, et kassi silma on kas August või hiir välja torganud, sest see vana isaloom oli hiirte suhtes kaunistigi ükskõikne. Kas sellepärast või mõnel muul põhjusel August tegi kassi elu mõnikord päris põrguks. Ometi ta ei võinud kannata, et nende ühesilmalisel naabri toa taga halvasti läheb.

Niisugustel puhkudel ta oli varsti väljas ja siis algas

lastevaheline tülitsemine, millest vanemad vaevalt oleksid eemale jäänud, kui poleks kibe heinaaeg olnud.

Nii ei olnud isa Peksil kõigest sellest aimugi ja ta ei imestanud põrmugi, kui August ühel päeval pärast heinaaega ehituse juurde tuli. Ainult Kaarel ja Meelita nägid, et August oli hoopis isekarva ja ta tegumood harilikust võõram, kui ta isa selja taha seisma jäi. Nii ta seisis natuke aega nõutult ja ütles viimaks:

„Põleb! Kui aega saate, tulge abiks kustutama!“

„Mis? Kus sul põleb?“ küsis isa Peksi.

„Õlekuhi,“ vastas August.

Sellal kui August nõnda ütles ja ära ootama jäi, kas teistel on aega abiks tulla või mitte, nägid ehitajad tellingult, kuidas leegid Rimmide õuelt üles loitsid. Ja alles siis, kui tuli oli kustutatud ja ehitajad uuesti tellingutele roninud, ütles isa Peksi:

„Või kui saate aega, siis tulge kustutama.“

„Ja kui aega ei ole, siis muudkui las põleb aga edasi,“ arvas üks ehitajaist.

„Poiss põrguline küll,“ arutas Peeter edasi. „Vaata aga, kuskohal temal viisakust tarvis ei lähe.“

Kuigi isa Peksi seda öeldes naeris, tuli tal oma ehitust vaadates ometi mure südamesse: liiga lähedal elas see suur poiss, kes armastas tikkudega õlekuhjas mängida.

7.

Sedamööda, kuidas uue hoone seinad kõrgemale kerksid, armastas Kaarel ikka sagedamini tellingutele ronida. Ta tegi seda alati, niipea kui juhtus oma ülesandest, mis seisnes samblakorjamises, mahti saama.

Enne veel, kui seinte raiumine lõpule jõudis, hakkas vana maja uue kõrval kääbusena tunduma. Alles ülevalt vaadatuna võis näha, kui armetu ta oli: pikk, madal ja mitmest kohast nagu vägisi laiali valguda tahtev. Kaarel siiski ei roninud tellingutele sellepärast, et vana maja mannetusest kahjurõõmu tunda.

Ta tundis rõõmu uuest majast ja teadis, et see rõõm kasvab kahekordseks, kui ta tellingult kauguses sinendavaid metsi vaatab.

Lõpule kalduva suve virvendused põldude kohal panid ta südame värisema. Ja kui ta süda värises rõõmust, millesse oli segatud nukrust nagu väga õrna lõhna, siis oli tal hea vaadata punase kivikatusega maja poole nōos, kus Ellen elas.

Seda maja ta vaatas poolvargsi ja siis, kui oli täiesti üksinda. Ta uskus, et kui ta näeks Ellenit, kui ta kohtaks teda teel alevisse, nagu talvel kooli minnes, siis oleks tal Ellenile palju jutustada. Ta ei räägiks Rimmide kassist ega sellest, kuidas on vahel Augustiga tülitsenud, vaid millestki suuremast ja tähtsamast. Ta räägiks oma lootustest sügisel linna kooli minna, kuigi isal on majaehitamine pooleli. Ja kui juhtukski nõnda, et tal parajasti midagi ei oleks rääkida, siis oleks niisama hea vaikides Elleni kõrval käia, teda kõrvalt vaadata ja oodata, kuni ta ise midagi ütleb.

Nii ta kujutles ja mõtles, aga kui ta ühel päeval alevisse läks ja Ellen talle kassipojaga süles vastu tuli, siis kujunes kõik hoopis teisiti. Siis kujunes nii, et ta just Rimmide kassist pidigi rääkima. Ta ei sallinud kasse, kuid nähes Elleni süles kassipoega, hakkas ta oma põlguses kohe kahtlema.

Muidugi, niisugust kassi nagu Rimmidel, kes linavästri-

kudele jahti pidas ja oravaid koju kandis, ei sallinud ka Ellen.

Kaarel ei hakanud küsima, kuidas Ellen mõtleb oma kassi linnukeste murdmisest võõrutada. Tal ei olnud selleks aega. Ta otsis neid suuri ja ülevaid tundeid, mis ta tellingutel seistes oli tundnud, kuid mida nüüd kusagilt võtta ei olnud. Ja vaikidagi polnud hea. Viimaks ta ütles, et läheb sügisel linna kooli. See tuli küll veidi järsult, ilma üleminekuta ühelt jutuainelt teisele, kuid Ellengi ütles niisamuti:

„Teil ehitatakse uut maja!“

„Jah,“ vastas Kaarel.

Ta teadis, et Ellenil on alles algkool lõpetamata. Siiski ta oleks juba nüüd tahtnud küsida, kas Ellen linna edasi läheb. Aga kui ta seda parajasti küsida tahtis, meenus talle korraga vend Jaan.

Ta punastas ja sattus segadusse, kui mõtles Jaani pärimistele, kas temal ka pruuti on.

Sel korral see küsimus teda ei riivanud, aga nüüd ta tundis sellest häbi. Isegi mõtelda oli praegu sellest piinlik, otsekui oleks Ellen ta mõtteid lugeda võinud. Aga Ellen, kuigi ta oleks neid võimeid omanud, poleks ometi seda teha saanud, sest tal oli kassipojagagi küllalt tegemist.

Ja edasi alevi poole minnes Kaarel mõtles imestusega ja üsna vaikselt näriva südamevaluga, et miks see nõnda on. Ta oli kokkusaamist Elleniga igatsenud, aga tundis nüüd rõõmu sellest, et Ellen pidi rabelema hakanud kassipojaga koju ruttama.

Kaarel ei rääkinud Ellenile linna kooli minekust omapead, vaid isa oli talle suve kestel seda mitu korda lubanud. See oli üsna põhjalikult läbi arutatud küsimus ja sealjuures kostikorterigi poolenisti valmis vaadatud. Aga

kui poeg kooliaja lähenedes uuesti sellest juttu tegi, siis selgusid mõningad asjaolud, mis Kaarli ahastama panid.

Kas isa Peeter oli poja koolitamisele mõtelnud tellingutel seistes? Kas ta oma lubaduse oli andnud kergemeelselt?

Ei, hoopis vastupidi. Ta mõtles sellele oma põldudel viljapeade keskel, mõtles sellele meiereisse piima ja tsemendivabrikule tünnivitsu viies. Ja kuni Jaani koduskäimiseni ta oli seda küsimust arutades endale ikka julgustavalt kinnitada võinud, et küllap saame sellestki üle, aga Jaani koduskäimisest alates ta muutus ebalevaks.

Mitte korruga, vaid aegamööda ta otsusekindlus oli asendunud kõhklusega. Murdes pead, miks Jaan nii vähe oli huvitatud kodust ja uudismaast, ta hakkas nägema, et Vankri on siiski liialt väike, et kahte perekonda toita. Ja kui ta siit edasi mõteldes meenutas, kuidas ta ise pidi isakodust lahkuma, siis muutus ta üha rahutumaks.

Selle rahutusega ta siis veel kord luusis läbi oma koha piirid, usutelles oma paljast kaerapõldu, ning ta krobelised käed tundsid korruga abitust. Jah, ja miks ei pidanud need vanad käed abitust tundma, kui just nüüd, mil ta lootis oma elujärge omal maalapil parandada, põllusaaduste hinnad hakkasid langema. Ei maksnud vili, ei maksnud piim ega või enam midagi. Oli nii just nagu oleksid kõikide kõhud korruga täis olnud, kellelegi ei läinud või ega liha enam sisse. Aga ometi see polnud nii, kuigi esialgu oleks võinud nõnda mõtelda.

Kui isa Peksi turul käis, siis ta nägi inimesi, kes käisid ringi tühjade turukorvidega, tingisid ja kauplesid, kurtes rahanappust ja tööpuudust. Kuigi palgad olid langedud, ei jätkunud ometi enam tööd, ja kuigi selle tagajärjel olid hinnadki langedud, ei jätkunud inimestel ometi raha. Rahapuudust isa Peksi ise oli tundnud terve oma eluaja.

Muidugi oli see puudus mõnikord pehmem, teinekord teravam olnud, kuid tööd oli tal ikka olnud. Ja sagedasti tööd seda rohkem, mida vähem raha.

Selle küsimuse üle vana Peksi mõtleski, kui ta jälle ühel päeval oma pottsepa-tööriistad kokku korjas ja kotti pistis, et minna koolimajale uut ahju ehitama. See oli isa Peksi elus halb ja kurb päev. Ta oli Vanakülla tulles enesele ju sõna andnud, et ei lähe enam käsitöölisena raha teenima, kuid nüüd ta pidi oma sõna sööma. Rohkem aga kui oma sõnasöömisest ta kannatas sellest, et tal koduski oleks olnud küllalt tegemist. Oli põllutööga kuidas oli, sellega katsusid naine ja lapsed toime tulla, kuid ta ehitus, ta uus maja ei olnud kaugeltki lõpetatud. Katuse all ta ju oli, aga ka mitte rohkem. Tal ei olnud rõõmsat meeleolu ja ta tahtis ennast lahutada järsu pealehakkamisega. Nii oli ta siis üsna mornis tööhoos, kui koolijuhataja, keskeline mees, teda vaatama tuli.

„Jõudu, meister!“ soovis ta sõbralikult. Iga inimese elus on päevi, mil sõbralikkus ja lahke meel tunduvad kuidagi ebakohastena ja mõjuvad vahest isegi võõrastavalt. Peeter Peksil oli täna niisugune päev, mil ta teise sõbralikkust kui just otse ei võõrastanud, siis vähemalt imestama pidi. Milleks oli tarvis teise lahkust. Peeter Peksi arvates täna kõik oleksid targasti teinud, kui nad oleksid temast mühisedes mööda läinud. Aga koolijuhataja jäi seisma, sirutas tervitamiseks käegi, millel puudus pool pöialt! Seda nägi Peeter Peksi kohe ja see mõjus lahendavalt. Tema'p siis oligi see Annes Kantus, kelle kohta inimeste seas kuuldus mõnesugust nurisemist. Nuriseti mis nüüd nuriseti, kuid näe, mees oli ometi nii jutukas, polnudki teine uhke nagu Peeter oli endamisi mõtelnud.

„Tarvis jah,“ vastas Peeter Peksi. „Eks peab mõnikord

meistrigi tööd tegema, kuigi ei oleks aega kodust välja tulla, aga rahast — sellest mammonast — on ju puudus.“

Koolijuhataja Annes Kantus oli temast hulga lühem mees.

Ja Peksi ajas enese nüüd sirgu, kulmud ja vurrud tol-mused.

„Raha kaob nüüd ära,“ ütles Kantus ja jäi Pekstile otsa vaatama.

„Jah, aga kuhu ta siis kaob?“ küsis Peeter Peksi.

„Kukrusse, kuhu mujale,“ vastas Kantus.

„Minu kukkur on tühi,“ ütles Peksi. „Just nüüd ta tüh-jaks saigi ja ei ole loota, et teda kusagilt nii väga kergesti peale tuleb.“

„Ei, ega ta meiesuguste kukrutesse ei kaogi. Raha jääb nüüd nende taskutesse, kes teda valitsevad, või õigemini, nende taskutesse, kes rahaga valitsevad.“

„Mis sellest siis saab?“ muretses Peksi.

„Viletsust, mis muud. See on ülemaailmne majanduskriis, nagu ajalehedki kirjutavad.“

„Seda nad kirjutavad jah.“

„Ja see on alles algus. Töösturid hoiavad kokku, kaup-mehed hoiavad kokku, riik hoiab kokku. Kelle arvel?“

„Töötégija arvel,“ vastas Peksi ebaldes.

„Muidugi, just vaeste kihtide arvel.“

„Nojah, aga kui mina ka hakkan kokku hoidma, mis siis saab?“ küsis Peksi.

„Millega sina kokku hoiad?“ küsis Kantus naeratades.

„Noh, mul seda maad palju ei ole, aga kõike, mis ma sellelt saan, ma ju ära ka ei söö. Ühe seakesiku, mõned kilod võid, natuke mune ja kui vili hästi kasvab, siis võib-olla ka kaeru, ma olen võinud turule viia. Aga kui nüüd hinnad langevad ja nii madalale langevad, et see ennast

enam ei tasu, mis kuradi päralt ma seda kõike siis veel kasvatan.“

„Hea küll, aga sul on ju ikkagi raha tarvis. Rahapuu-
dus sind ajas ahjugi ehitama. Ükskõik kui palju sa saadki,
aga sa pead tegema.“

„See'p see asi ongi!“

„Aga ütleme, et sa saaksid teisiti läbi. Jätaksid ülearuse
maa sööti, teeksid ainult enese tarvis, siis oleks see kuri-
tegu.“

„Noh, kuidas?“

„Ega kõigil ei ole maad?“ küsis Kantus.

„Ega ei ole.“

„Oletame nüüd, et kõik maavaldajad, nii palju kui neid
on, jätaksid oma põllud sööti, kasvataksid ainult enese
jaoks, kuidas siis?“

„Nälg tuleks majasse.“

„Mitte sulle esmajoones, vaid neile, kellel maad ei ole.
Jah, vaata, armas meister, asjad on lihtsad, kuid samal
ajal ei ole seda ka mitte. Ainult kui me lühidalt mõtleme,
siis me võime kurja teha ka nõnda, et me seda ise ei teagi.
Ehk jällegi nii, et me ise küll kurja ei tee, kuid teised või-
vad seda teha meie kallal, ilma et me sellest arugi saak-
sime. Võtame kurjategija ees veel mütsigi maha, ausad
mehed kõik need töösturid ja kaubahärrad, kapitalistid,
kes nõuks on võtnud meid surnuks näljutada.“

Vana Peeter Peksi kõrvale see oli uudne jutt. Ta oli küll
ajalehtedest lugenud hädaldamist majanduskriisi üle, kuid
ei olnud asju sellelt seisukohalt vaadelnud. See oli uudne
jutt ja ühtlasi ka nii hirmus, et ta pidi ringi vaatama.

„Jaa-jah,“ jätkas Kantus samuti ringi vaadates. „Härra-
del kapitalistidel ei ole kohusetunnet nagu sinul, väikesel
maaomanikul, nemad tunnevad ainult omakasu.“

Ning nüüd nägi Peeter Peksi, kuidas Kantuse silmad sisemisest vihaleegist hakkasid korruga kurjakuulutavalt põlema.

„Kuritegu on ka see,“ jätkas ta, „kui ühel maal põletatakse nisu, teisel maal kohviube. Kui see ei oleks nähtus, mis on tingitud ummikust, kuhu kapitalistlik kord on jooksnud, siis oleks see lausa irvitamine kõikide loovate jõudude üle.“

Viimaseid sõnu Kantus ütles rohkem enesele kui Peksi. Näis pealegi, et sisemine kärsitus ja rahulolematus ei lubanud tal kauemaks jääda. Ta vaatas korraks lakke ja lahkus siis Peksi arvates liigagi järsult. Ning vana Peksi jätkas oma tööd vastu tahtmist, mõteldes senisest veelgi suurema murega lastekasvatusele. Oli ennegi olnud raske mõtelda, et ta peab rikastele kasvatama tööloomi, nüüd see oli veelgi raskem. Tema ausa töö, tema püüdluste, tema laste ja nende tuleviku kohal tundus lasuvat kurja käe kavatsusi.

8.

Kui isa Peksi otsustas siiski Kaarli kooli panna, siis ta teadis väga hästi, mis see tähendab. Majaehitus tuli seisma jätta, Leida õmbluskoolist ei saanud vähemalt esialgu juttugi olla ja tal enesel tuli jälle teenimisvõimalusi hankida väljastpoolt. Õnneks ta oli omakandis ainus mees, kes pottsepatööd tundis. Kuid see ei olnud ometi mingi õnn jätta kodused tööd ripakile ja väljas tööl käia. Leida ja ema tegid niipalju kui jõudsid, vahel ta ise aitas ka, kuid see kõik oli siiski poolik.

Minnes nüüd udustel hommikutel kodust välja ta mõtles sagedasti koolijuhataja Kantuse sõnadele. See mees näis

härraste nõkse tundvat, näis neid läbi nägevat ja põlgavat. Mida rohkem ta Kantuse sõnadele mõtles, seda suuremat kaalu ta nendele andis. Kantus oli ikkagi tõsiselt haritud mees — mitte igaüks ei taipa asjade tuuma ega oska seda seletada. Meiesugune, mõtles isa Peksi, loeb ja mõtleb ka, kuuleb ja teab, et on majanduskriis, kuid seda õiget otsa ikkagi kätte ei saa. Vaata kuidas oli tõsi seegi, kui ta ütles, et tehakse kurja niiviisi, et sellest igakord arugi ei saada. Peeter Peksi ei olnud neid asju seni niisuguses ulatuses mõtelnud, kuigi ta oli ise oma eluaja olnud tingimustes, mis teda säärasele tunnetustele otse olid sundinud. Jah, kui maaomanik oma põllud sööti jätab, siis on see kuritegu, mõtles ta. Ja nüüd ta hakkas sedalaadi kuritegusid siduma samataolistega teistelt aladelt.

Üks neist, keda ta kui vastutustundetut põllupidajat hukka mõistis, oli ta üleaedne, Maali Rimmi. See ei olnud mingi korralik maaharimine, mis ta üleaedse juures nägi. Maad tuhniti ja songiti ainult niivõrd, kuivõrd see oli tarvilik umbrohu lokkamiseks. Seni see oli Peksile tundunud ülekohtuna maa vastu, nüüd ta hakkas sedalaadi talitusviisis nägema ülekohut teiste ühiskonnakihtide suhtes.

Kui Maali oleks oma puudulikku maaharimist vabandanud poja noorusega, siis oleks see kuidagi veel mõistetav olnud. Kui asi inimestel üle jõu käib, siis pole midagi parata. Aga Maali ütles avalikult, et tema maad tuhnima ei hakka, seda tehku need, kes muud ei oska, kes on rumalad. Ta ajas nina püsti ja igatses kergelt põlve. Seda ütles Maali ja seda ütlesid paljud teisedki. Mis poolest need ütlejad teistest targemad olid, seda Peksi ei mõistnud, võib-olla oligi siis nii, et kõige targemad on need, kes ise midagi ei tee, vaid elavad teiste vaevast.

Niisugust tarkust immitses nüüd inimestesse nagu mürki.

Kõik tahtsid olla ilusad ja uhked. Kust see kõik pidi tulema, kas ka sellele keegi mõtles? Kes selle töö pidi ära tegema ja vaeva ära nägema? Peksidest ei jätku selleks, et teiste eest tööd ära teha. Ja mine tea, viimaks immitseb ka mõnesse Peksisse niisugust mürki, mis targaks teeb, paneb põlgama tööd ja vaeva, raskusi paljuks pidama.

Vana Peeter Peksi ei saanud oma vurrusid üles keerata, ta käed olid juba hommikust saati savised. Täna ta töötas oma üleaedse toas, ehitades Rimmide leivaahjule uut võlvi.

Ja siin ta oli just äsja kuulnud töötegemist rumaluseks nimetatavat.

Ei mina ole kergelt põlve saanud, ega saa saamagi, enne kui kaks kätt on rinnal risti, oli Peeter vastanud. Kuid ega ta sellega enese vastu lugupidamist ei tekitanud. Ei, hoopis vastupidi — tema oli nüüd see narr ja rumal, kes muud ei oska. Ta oli nüüd üksinda ja ta meeolelu muutus rahulolematult torisevaks. Tee temale siin leivaahju ja tema võib-olla vaatab sinule veel ülevalt alla põlgusega. Maalist räägiti, et ta kavatseb mehele minna naabervalda. Toomas Jõgi oli jõukamaid talunikke naabervallas. Ta oli kuuekümne aastane ja pikemat aega lesk. Ja kuna tal ei last ega labast polnud, siis oli tal kindlasti abi tarvis.

„Nojah,“ ütles Peksi, kui Maali ahju ehitamise juurest mööda läks, „kui sa ka Toomale lähed, ega sa ka siis laisklema saa jääda.“

„Oh jumal!“ hüüatas Maali pahurat teeseldes. „Küll see rahvas aga ka jõuab! Ei ole veel midagi olnud, aga nendel juba võtmine ja minemine.“

„Ega need jutud ka üsna tuulest pole võetud,“ vastas isa Peksi.

„Toomas on paaril korral linnast tulles sees käinud, ho-

bust puhata lasknud ja ennast soojendanud,“ vastas Maali. „Tänagi ta on linnas ja kui ta pärast sisse tuleb, mis mina sinna parata saan.“

Kui isa Peksi kuulis, et Toomas Jõgi võib linnast tulles Maalit külastada, siis ta hakkas oma tööga ruttama. Maali läks varsti teise tuppa, hakkas seal laulu ümismema. Kes teab, mis ta seal tegi. Nii kulus tundi poolteist, sügispäev kaldus sisse paistma. Ning isa Peksile näis, et ta oma tööriistadega enne kosilase tulekut minema pääseb. Jah, leivaahju võlv oli nüüd valmis ja ta kutsuski Maalit tööd üle vaatama. Kuid just samal hetkel sõidetigi suurelt teelt õuele.

„Oota!“ hüüdis Maali ja ruttas Toomale vastu. Toomas Jõgi oli hallis maavillases ülikonnas, ta oli pihast tugevasti vimmas ning seetõttu ta ovaalne nägu oli pöördunud maha vaatama. Ja millegipärast Maali tõi ta läbi köögi, kus isa Peksi parajasti oma tööriistu kotti toppis. Kuigi Toomas oli kuuekümne aastane, oli tas siiski pisut seda keigarlikkust, mis iseloomustab armunud noormehi. Kindlasti oli aga Tooma juures esinevale keigarlikkusele toeks veel ta jõukus.

„Oo,“ ütles Toomas Jõgi väga peremehelikult, „sul on siin täna pottsepp.“

„Leivaahju võlv ähvardas sisse langeda,“ vastas Maali. „Ei tea ju, millal sina mind ära võtad.“

Maali oleks tahtnud oma südameasju lagedale tuua, kuid Toomas soovis eelistas diskreetsemat käitumist. Nii ta ei vastanudki Maalile ja tegi teist juttu. Ja võib-olla tarvidusest uue jutuvaine järele ta Peksigi nii järsku ära tundis.

„No ütle, Peeter,“ lausus Toomas toredasti, „missugust ametit sina ka kõik oskad? Meie pool sa omal ajal tegid

viinavabrikule tõrsi — kas sa õmbleksid ka ülikonna valmis, kui keegi tuleks ja telliks?“

„Oma lastele olen ikka püksid jalga õmmelnud — kui häda sunnib, siis tehakse hullematki.“

Ütelnud nii, ta võttis oma ämbri tööriistadega ja tahtis ära minna, kuid niihästi Maali kui ka Toomas hakkasid teda keelama. Kuhu ta siis ruttab! Näe, Toomal on veel kilomeetrit viisteist minna, kuid ka ei rutta, Peksi siinsamas, mis kiiret tal on.

Tooma kasukas võeti seljast ära ja Maali asus kohe mune praadima.

„Nojah,“ ütles Toomas Pekstile, „ega uut leivaahju võlvi ei saa õnnistamata jätta. Kui seesinane keris jääb niisutamata, siis ta ühel päeval kukub kärpauhti sisse, rikub Maali leivad ära.“

Maali naeris ja Toomas tõusiski uuesti üles, läks kasuka juurde ja võttis viinapudeli välja.

„Vaata, kui parajal ajal mina ka mõistsin lõpetada,“ naljatas Peksi vurrusid üles pühkides. Jutt liikus siit-tänna ja ei võtnudki palju aega, kui juba majanduskriisi juures pidama jäädi. Et põllumajandussaaduste hinnad langesid, seda mõonis Toomaski. Kuid vähemalt täna ta ei teinud enesele sellest suuremat mureküsimumust. Või mis muret tal pidigi olema — tema tarvitas ju võõrast tööjõudu. Kui langesid vilja- ja lihahinnad, siis tema võis ju vastavalt tööpalkasid kärpida. Jaa! Ega siis majanduskriisi ajal töölistest puudu ei ole, olgu muud mis on.

„See on õige muidugi,“ nõustus Peksi, „aga ega need inimesed niimoodi enam õiged töötegijad ole. Näe, Jaan sai hiljuti kroonust lahti ja jäi linna ringi vaatama, et saaks ennast kuidagi ära elatada. Nüüd aga kirjutab, et noored inimesed käivad mööda uksetaguseid sukapaare ja

muud kribu-krabu müütamas — tööd ei ole. No mis töötegi ja niisugune on, kes on hulk aega linnas näljakäppa imenud ja viimaks maale tuleb, suure häda sunnil.“

„Kui ei taha teha, kui teha ei taheta, siis mindagu minema. Seda ma olen alati ütelnud. Egas keegi ei sunni, keegi ei sunni, igaüks otsustagu oma vaba tahtmist mööda, kuidas ta elab, sest meil on ju — tule jumal appi — vabariik.“

„See on õige muidugi,“ möönis isa Peeter uuesti, „aga keda sa siis lõpuks narrid — ennast, neid inimesi või vabariiki?“

„Ma võin karjamajandusele üle minna,“ ütles Toomas Jõgi. „Nõuab vähem tööjõudu, hulga vähem kohe.“

„Sina lähed ja läheb teine-kolmas. Mis sa selle piimaga viimaks peale hakkad?“

„Ah piimaga, piimaga!“ naeris Toomas. „Kui inimestele enam sisse ei lähe, siis joodan sigadele ja hobustele. Ja maantee ääres on ka veel küllalt kraave.“

„Või hobustele kohe,“ imestas Peksi.

„Ega see mõni uudis ei ole, seda ongi juba mõnel pool tehtud,“ vastas Toomas.

„Nojah,“ vastas Peksi, „sa võid piima kraavi valada või sigadele joota, aga kui sa mõtlema hakkad, siis on see ometi ülekohus!“

„Ülekohus, kelle vastu?“ ägenes Toomas.

„Suur ülekohus,“ kinnitas isa Peksi.

„See on mu oma piim, ma võin sellega teha, mis ma tahan.“

Toomas ägenes ikka rohkem ja ta ovaalsed põsed halli habemetüüka all löid punetama.

„Ma ütlen kohe, kelle vastu,“ ütles isa Peksi.

„Noh?“

„Pekside vastu.“

„Armas jumal,“ hüüatas Toomas Jõgi, „ega sa, Peeter, pole ometi lolliks läinud! Sul on ju omal lehm või lehmad. Ja maa on sul ka.“

„Jah, aga Jaan on linnas, pole tal seal maad ega lehma kedagi.“

„Tulgu maale!“

„Mis ta siingi teeb! Kristjan on talusulaseks, Lonni talus tüdrukuks. Eks nende palkasid kärbitakse ka. Ja Luise on linnas, kui suuruke see väikese ametniku palk on, ja kus see lehm tal on. Aga võtab üks Peksidest kätte ja võtab naise või läheb teine mehele. Kui neil siis ükskord on peenikest peret, kust nad võtavad siis selle piima? Noh, kas pole see siis ülekohus Pekside vastu, kui nende lapsed on sinised vee joomisest, sina aga valad piima kraavi või joodad sigadele.“

„Ärge riielge!“ hüüdis Maali köögist. Kuid Toomas nagu poleks kuulnudki teda.

„Noh mis kurat sa tahad siis ette võtta? Mis see sinu arust hea on?“

„Mis see minu ettevõtmine aitab või tähendab,“ ütles isa Peksi. „Eks nad ise tea, mis nad teevad. Kui sigade jootmine piimaga ei aita, kui ei aita ka kraavi valamine ega põletamine, eks siis pea sõdima hakkama, tapma, purustama. Maailmasõda on ju sulgi meeles?“

„Sellest võtsin minagi osa.“

„Sellest võtsid miljonid mehepojad osa, surid ja kannatasid, et kapitalistidele leiba teenida,“ vastas isa Peksi.

„See on nüüd, see on nagu oleksid sa enamlane!“ hüüatas Toomas.

„Mis enamlane mina või,“ vastas Peksi. „Aga kui oleks minu tegemine, siis võtaksin maad nende käest ära, kes

seda ise ei hari. Ja nende käest ka, kes piima kraavi valavad.“

„Soo, või nii kurjad mõtted on sul,“ ütles Toomas. Ja hüüdis Maalile kööki: „Kuule, see sinu naaber on ju päris punane, päris punane kohe.“

„Mis te riidlete siin?“ küsis Maali meeste juurde tulles.

„Peeter tahab ju maid üle võtta,“ vastas Toomas. „Esiteks maad ja siis vabrikud, oh-oh-hoo! Ise sa oled ka peremees, omal on talukoht käes. Ma sind ikka pidasin päris mõistlikuks meheks, aga nüüd tuleb välja, et sa oled hoopis arust lage.“

„Ah, Toomas!“ ütles Maali keelavalt.

„Las Toomas räägib, Tooma käes on võim ja vägi. Tooma käes on rahakott,“ ütles isa Peksi.

„Võta viina ja ära mögise,“ ütles Toomas klaasi Peet-rile lähemale tõugates. Kuid Peeter ei tahtnud enam. Ja Toomas ei rääkinud, ta muudkui põrnitses altkulmu, kor-raga kartlikuks, umbusklikuks muutununa. Ainult Maali ütles:

„Eks Peeter võiks ju tõesti minu koha rendile võtta.“

„Ei mina võta, aga kui Jaan tahab ja juhtub koju tulema,“ vastas isa Peksi. See oli mõte, millele ta oli mõni-kord juba varem mõtelnud, nõnda vaikselt ja omaette, nagu mõtlevad isad laste eest. Toomas ei rääkinud ikka veel, ta ilrne oli koguni niisugune, et ta ei räägi enam kümnel aastal. Ta seedis midagi väga rasket, midagi üle jõu käivat ning ei mõtelnudki enam Peksi kojuminekut keelata.

Jaan, kelle kavatsused linnas kanda kinnitada olid äpardunud, tuli Vankrile lööduna. Kellel oli veel linnas koht või töö ots käes, need värisid, kartsid seda kaotada. Niisuguseid uudiseid oli Jaanil linnast tulles pajatada. Vallandamisohu varitses kõikide kohal. Koondati, tõmmati kokku — tööstur nõoris oma kukrusuud, täis tööline püksirihma. Luisel oli palka kärbitud, aga suur see ei olnud varemgi. Niisugune tuule peal elamine tegi inimesed tige-daks ja kadedaks, pahurateks ja närvilisteks. Jaan kirus, kuid oli ka Vankril nõutu. Muidugi, tal oli õigus, ja seda möönis ka isa Peeter, et siin oli kitsas, liiati veel kui Jaan naise majja toob. Kaht mesilasema ei mahu ühte tarru, kaht perenaist ühte tallu. Jaan just ei kavatsenud veel naist võtta, aga lauluaegki muutus sedamoodi raskeks. Marta tahtis ju ikka linna, tahtis paremasse kohta, puh-tamat elu, soovis meheks vähemalt käsitöölist. Ta ei taht-nud talupoegi, kuid nüüd oli Jaanil väljavaateid ainult rentnikuks saada. See tegi Jaani meele nukraks, seda roh-kem, et tal polnud kedagi, kellega oma muret jagada. Vanematele ei tohtinud Marta peenutsemisest piiksatadagi, kuna see oleks olnud oma armastatu nõrkuste paljas-tamine.

Ometi oli rendikohtki parem kui ei ühtegi. Oli peavari, oli mingisugune jalgealunegi, kust võis alata. Mõni päev enne mardilaata ta tegigi Maaliga rendilepingu ära. Maali viis loomad laadale ja jäi ootama, kuni Toomas Jõgi talle järele sõidab. Seda ta ei saanudki kaua oodata, ja seda, kui Toomas pärale jõudis, nähtigi Vankri aknast. Varsti pärast seda, kui Toomas oli tuppa läinud, tuli Maali ütle-ma, et nüüd ta siis teeb ruumid tühjaks.

„Nojah,“ ütles isa Peeter, kes arvas, et Jaanist pole säärase asja ajajat, „meil on sulle põhu eest veel makstagi.“

„Seda on vist kaks ja pool tuhat senti,“ arvas Maali.

„Seda on niipalju, kuipalju põhku veel alles on,“ vastas isa Peeter.

„Ah jaa,“ ütles nüüd Maali, „kes selle pidi siis ära vedama?“

Kuigi Maali kinnitas, et ta põhku pole müünud, selgus vaatama minnes ometi, et seda oli ainult koorma osa alles. Seda isa Peksi oligi kartnud. Ta ei lausunud musta ega valget, küsis ainult, kas rohkem ei ole, ja jõudnud keset õue, andis Maalile ainult viissada senti.

„Mis raha see on?“ küsis Maali, kui ta aru sai, et Peeter rohkem ei mõtlegi maksta.

„Ei mina tea, mis eest ma selle sulle annan — põhku on ainult käputäis järel.“

Isa Peksi näris vihaselt vurre, kuid ta silmad naersid teadmisest, et Maali ei saa õuel seistes sõimama hakata, kuna Toomas Jõgi seisis toas ja vaatas aknast välja.

„Noh,“ ütles Maali häält tõstmata, kuid vihaselt, „küll me veel vaatame.“

Kui Peeter sellest hiljem toas rääkis, laitis ema Miina ta teguviisi. Tema arvates Peeter oleks võinud Maalile selle raha maksta. Oleks olnud ikkagi parem kui tüliga lahkumine. Aga nüüd on nende vahel pahandus, kes teab, mis kurja Maali haududa võib.

Õöd olid tõepoolest pikad ja pimedad ja isa Peetril oli jälle aega unenägusid näha. Ja nagu ikka pärast unenägusid, mis pidid küll tuisku, küll külma ja vargaid tähendada, ta hakkas ema Miinale sõrmedega seljale trummeldama. Kui ema Miina teisel päeval juhtus Peetrile unerahu rikkumise pärast etteheiteid tegema, siis Peeter vastas:

„Mis ma sinuga siis ikka teen, kui sa muidu mulle oma tigidat nägu ei näita.“

Naljaks arvatud vastuses peitus ometi teatud annus tõtt — oli olusuhteid, mil Peeter tõesti igatses naist torisemas näha.

Kaarli edasikoolitamise tõttu sel sügisel sõidud linna sagesid. Linnast tulles ta oli igakord veidi viinastanud, kuid oleks sellest ükski tüli puhkenud. Selle asemel et tõelda, püüdis ema Miina Peetrist eemale hoida, liikudes toas nagu vari.

Nii pidi Peeter ise oma nõrkust piirama. Kuid linnasõite tuli paratamatult temal ette võtta, sest Miina oli niisama algatusvõimetu kui heasüdamlik. Kord käimatõugatud asja ta ajas küll hoolega, kuid algatamist ei pidanud oma ajaks. Tal küll ei puudunud oma arvamine ja oma tahe, kuid ta rahuarmastus oli isekusest suurem. Pikki aastaid ta oli iseseisvat otsustamist endast võõrutanud, nüüd näis, et see tal sootukski puudus. Seetõttu tuli Peetril kõike algatada. Ja kui uni ta sügisöödel maha jättis, siis ta mõtles sellestki.

Õieti poleks tal linnasõitude vastu midagi olnud, kui raha poleks nii kergesti sõrmede vahelt ära pudenenud. Jätad siia sendi ja sinna sendi, saad natuke ringi vaadata ja sõrmed ongi juba põhjas.

Oli just nagu nii, et Peetri suured sõrmed ei osanud raha kinni hoida. Nahk oli krobeline ja tundetu, ei saanud arugi, kui münt sõrmede vahelt välja poetus. Aga ometi oli tingimusi, mil Peksi tuimad käed ülitundelisusest otsekui sügema hakkasid. Õieti kodus, kus mõte ühelt töölt teisele ruttas, nad olid alati tundelised.

Päevadele lisaks võetud ööde varal Peetril oli lina selleks ajaks masindatud, kui sügiskünnid lõppesid. Ta oli

juba künni ajal hobust puhata lastes metsas ringi uidanud. Ta meel ihkas metsakuivikuid, sel sügisel eriti. Oli kord linnas käimist, siis ei maksnud sinna tühjalt sõita, ainult poisile viidava toidumoona pärast. Ja kui oli puukimp peale panna, siis võisid natuke viina võtta, ilma et sellest hiljem suuremat südamevalu oleks tekkinud.

Nii kulgesid päevad ja nii jõudis viimaks ka see hilis-sügisene aeg kätte, mil Leida pidi viimaks ometi õmbleja juurde pääsema.

See sügis oli soe. Siis külmetas, kuid taevast polnud sugugi helde lund puistama. Igal öösel Peeter oma unenägude vahel vaatas aknast välja, kuid öö oli ikka vaikne ja kottpime. Ei aidanud siin unes nähtud põhuveod ega heinateod, mis pidid ikka tuisku ja lund tähendama.

Juba mitu korda oli arutatud ja rehkendatud nõnda, et esimese lumeteega Peeter läheb vabrikule tünnivitsu viima ja võtab siis Leidagi kaasa. Õmblejaga oli juba kokku räägitud, oli leidunud paras — mitte väga kallis.

Alguses kõiki neid jutte õmblejast ja lumeteest kuulates oli Meelita nutta tihkunud, kuid lõppeks hakkas nädalatepikkune ootamine lahkujat ennast kõige rohkem häirima. Omajagu oli halb seegi, et seda kavatsust polnud suudetud oma teada hoida, jutt oli kuidagi külasse pääsenud.

Ja kui ühel päeval siiski hakkas langema üksikuid lumeräitsakaid, siis Leida oli ainus, kes ei saanud und. Mindi varakult magama ja isa Peksi uinus kohe ning raskesti, nagu tavaliselt. Leida kuulis, et emagi jäi varsti magama.

Polnud veel öö, oli alles õhtu. Vaip üle pea, Leida mõtles lumeräitsakaile ja eelseisvale linnaelule. Oleks olnud hea, kui punasele kastile, kuhu ta pesu ja riided olid laotud, oleks uus lukk saadud. Vana oli roostetanud ja võibolla liiga suurgi, aga et isa ise selle lakast alla tõi, siis pol-

nud lootustki uut nõuda, kuigi ta oli käinud metsatöödel isa abistamas.

Muidki sedalaadi väikesi muresid kerkis elu esimest suursündmust tumestama.

Tema kõrval magas Meelita, kõverasse tõmbunult ja käed kurguaugus, suur ninatu nukk nende vahelt välja libisemas. Meelita oli juba küllalt suur, et oma nukuar-mastuse pärast hurjutada saada, aga Meelita nukule oli ta pühadeks lubanud uue palitu õmmelda. Nüüd, üksinda ärkvel olles, ta unistas millestki suuremast. Kui ta ükskord oskab õmmelda, siis ta hakkab väikesele õele palituid ja kleite õmblema. Esiteks ta töötab külas, aitab suviti vanemaid, kuid hiljem jääb juba päris linna. Tal on siis oma korter ja oma raha; kui vanemad juhtuvad linna tulema, siis ta võtab neid vastu. Neil ei ole tarvis siis einetada sõrmede vahelt kusagil sissesõiduhuovis või turuplatsil, üks ühelt ja teine teiselt poolt rinnuli vastu vanakrit.

Leidal hakkas palav. Millal see aeg ükskord juba nii-kaugel oleks! Suur nukk vajus pea eespool ikka allapoole, nagu oleks temagi ikka unisemaks ja unisemaks muutunud. Leida und peletas jätkuv ärritus lumesajust. Kui nukk oma unise libisemisega tüütavaks muutus, tahtis ta nukku põrandale panna, kuid lükanud vaiba ära, ta tardus üllatusest: tuba oli ebaharilikult valge. Kas lumi? Kas oli seda juba nii palju sadanud, et lagi ja seinad...? Ainult sekunditeks teadvusse vilksatanud rõõm muutus hiraavärinaks millegi ees, mis püsis veel arusaamatusena. Valgus seintel ja lael ei olnud tardunud lumehelk, vaid rahutult õõtsuv ja vehklev tulekuma.

„Põleb! Meie uus maja põleb!“ kiljatas Leida ja nukk ta käest kukkus kolksatades põrandale.

Tuli hävitas suure osa katusest ja toapealse heinataga-

vara ja seetõttu kavatsetud linnasõit otsustati veel samal ööl laadasõiduks ringi. Kuigi päästetööde juures viibinud külameestest igaüks lubas Peksile kimbukese tuua, töötades teda heinast rohuse aidata, arvestas isa Peeter siiski ainult oma metsasolevat heinatagavara.

Hulk aega ema Miina seisis tummana loomade juures: kolmest lehmast tuli nüüd kindlasti kaks ära müüa.

Kõige selle kõrval Leida mure tundus varsti nii ebatähtsana, et ta ei söandanud oma õmbluskoolist enam piiksatadagi. Kuid lund sadas nüüd iga päev ja mõtelda oli sellest niisama raske kui esimeses talvevärskuses riiete juures alaliselt suitsulehka tunda.

10.

Kes meist armastaks südamevalu, mis närib hinge päevast-päeva, või kellele meeldiks rahutus, mis meid kusagil maha ei jäta, mis õõnestab ja kaevab meie paremate omaduste kallal? Jaanil oli sel sügisel hinges niisugune rahutus, mis vägisi püüdis lammutada tema hinges peituvat armastust. See oli veel noor ja õrn, looritatud illusioonidest, ja ei vajanud seetõttu kuigi vägevaid vasaralööke, et hakata murenema. Marta tujutses ja ei varjanud oma pahameelt. Kui Jaan Rohuväljal käis ja sealt lahkumisel Martalt endise südamlikkuse osaliseks ei saanud, siis ta saabus Vankrile mõtliku ja nukrana.

Kuid ka isa Peksi kannatas sel aastal vahest suuremaid hingepiinasid kui kunagi varem. Tulekahju, mis oli küll oma rasked jäljed mehe hinge jätnud, ei moodustanud siiski tema kannatuste pearaskust. Ta ei olnud veel oma elu kestel kordagi ega kusagil vargil käinud, kuid nüüd

tal siiski seisis see kole asi ees. Miski ei olnud talle vastikum kui võõra vara omandamine. Ta oli selle vastu alati üht- või teistviisi protesteerinud. Muidugi ei kavatsenud ta nende kurjade kavatsustega naabri põllule või aita minna. Ta ütles küll enesele lohutuseks, et see on riigivargus, kuid ta poleks sellegagi kunagi toime tulnud, kui talle endiste aastate eeskujul oleks müüdnud tuulemurtud ja surnud puid. Kuivi ta oli juba varasügisel vaatamas käinud ja pärast viimast tormi oli tuulemurtuidki metsaalune täis. See oleks olnud lisateenistus, mis nii mõnestki hädast oleks üle aidanud, pealegi oli peale tulekahju vajadus ehitusmaterjali järele.

Aga kui Peksi nende heade lootustega jälle kõmpis metskonna kantseleisse, siis ootas teda halb üllatus ees.

Metsnik, mõned metsavahid ja paar tuttavat talumeest istusid tubakasuitsuses kantseleis. Isa Peksi ei leidnud istet ja jäi seisma leigeks köetud ahju juurde. Tema viis ei olnud ette trügida, ta ootas, kuni saabus tema kord, ja esitas siis tagasihoidlikumalt oma soovi.

„Või nii, vaatame, kust me sulle anda saame,“ ütles metsnik. „Ma ei teagi nüüd järsku ütelda, või ehk tead ise, kust sa tahtsid.“

„Ega kaugelt pole tarvis otsima minnagi,“ vastas Peksi. „Neid on mu oma põllu taga metsaski küllalt.“

„Nojah, see on Gustav Õuna vahtkonnas,“ ütles metsnik. Ja pöörates metsavahi poole ta ütles: „Mis sa arvad, Õun, kuipalju Peksi võiks sealt üles töötada. Ega Peksi ei lepi vist vähesega, ta on igal aastal metsakuivi korjanud.“

„Oh ei, mul ju nüüd poeg ka kodus, kuluks ikka ära üsna hea hulk, saaks poisigi niiviisi tööle.“

„Noh?“ küsis metsnik Õunalt, pliiatsiga vastu lauda koputades.

Kuid vana metsavaht Õun istus nagu sammaldanud ja surnud puu, kõssamata, ennast liigutamata.

„Ei tea, mis sel Õunal täna viga on?“ ütles üks talumeestest. Vana metsavaht ei liigutanud ennast; huuled tugevasti koos, ta vaatas aknast välja.

„No eks siis tee ka suu lahti,“ ütles nüüd isa Peksi, kes tundis Õuna kui ladusat viinavõtjat, kellega oli mõnikord asju aetud. Õun vaikis veelgi ja alles siis, kui üks talumeestest naeru hakkas pobistama, ta ütles:

„Ei ole seal tikkugi saada.“

„Kuidas nii?“ küsis metsnik. „Peksi kinnitab, et seal on küllalt surnud puid ja tuulemurtuid.“

„Peksi ei tea midagi kinnitada,“ vastas vanamees. „Mis ajast see Peksi on metsavahi ametisse hakanud? Muudkui luusib mööda metsi, muudkui valvab. Mis sa kolad ja hulgud mööda riigimetsa! Mis sa varitsed — tahad üle võtta või?“

„No-noh, mis jutt see on?“ küsis Peksi.

„Eks sa ise tea, mis sa oled suust välja ajanud ja sepit-senud. Maid hakkad üle võtma — kommunist oled, vaat mis jutt see on. Ole õnnelik, et sind lastakse veel ringi liikuda. Raudu peaks sind pandama ja trellide taga hoi-tama nagu murdjat.“

„Gustav,“ ütles Peksi eesnimele üle minnes, kuid ta ei saanudki sellest kaugemale, sest vana metsavaht, kes oli kogu aeg liikumatult istunud, kargas äkki püsti, pani käed tagumikule lapiti, nagu ta tegi talvel tulelõkke juures ennast soendades, ja karjus:

„Sina, Peksi, pea suu kinni, sina oled punane.“

Gustav oli torm. Ja isa Peksi jäigi vait, pühkis jälle vurrusid ülespoole ning vaatas nõutult metsnikule. Tema lootused ja kavatsused näisid nurja minevat. Mis selle Gustavi sisse oli läinud?

Metsnik ei ütelnud ära, aga ta ei kirjutanud ka luba välja. Ta naeratas ja lubas vaadata, ütles, et kui metsavaht ei tea olevat, siis ka tema ei saa luba välja kirjutada. Kuid vaatamine jäi ainult vaatamiseks. Peksi sai küll näha, kuidas lauavabrik tema ihaldatud puud ära ostis.

Niimoodi isa Peksil valmiski plaan vargile minna. See oli nüüd seda riskantsem, et metsavahiga oli vahekord halb. Kui see tabab, siis ei ole enam nalja. Ah jaa, ega ta siis ei lepiks ainult sellega, et annab kohtusse varguse pärast, vaid ta keerutab üles ka need segased jutud, teeb Peksi riigivastase ja poliitikamehe. Kuid kõige raskem isa Peksi oli siiski see, et ta pidi varastama, et teda selleks sunniti, et ta enam teisiti ei saanud.

See oli raske talv ja kui saabus uus kevad, siis selgus veelgi mõningaid olusuhteid, millede ees seistes pidi küsima, kuidas saab, kui ei saa. Sirbi- ja karjatamisloa saamine riigimetsast sõltus nüüd samuti suurelt jaolt metsavahist, kes näis endiselt Peksi vastu vimma kandvat. Karjatamisluba jäigi saamata ja saamata oleks jäänud sirbilubagi, kui metsavaht Õun poleks tulnud seda ise pakkuma. See oli omast kohast kaunis suureks üllatuseks, kuid isa Peksi see esialgu palju ei imestanudki. Mis siis ikka, nad olid vanasti alati hästi läbi saanud, nüüd läks vanamehel jonnituju mööda ja sellega oligi kõik. Tahtis leppida ja tuligi siis asunikuga taskus, küsis koguni, miks Peeter karjatamisluba ei võtnud, naeris, oli väga lahke ja juhatas Peetrile isegi kõige paremad metsristiku tükid kultuuris kätte. Vankril ei olnud häid heinamaid, neid tuli mõnikord õige kaugelt rentida. Kuid kuidas kujuneb heinategu kahasse ja pealegi veel kauge maa tagant, seda teadis igaüks. Kui on heinaaeg veel kuiv, siis pole väga vigagi. Võtad potid või pajad kaasa ja söidad terveks nädalaks

välja ja ongi hein koos, kuid vihmase suvega ei ole sust kodus ega väljas asja. Sõidad kodu ja heinamaa vahet, mis mõnikord võib asuda kilomeetri poolesaja taga, ja loog mädaneb ikka ära.

Anna siis sellest võõrale või saa ise.

Niimoodi räägiti Vankril, kui metsavaht ära läks. Majas valitses jällegi veidi rõõmsam meeleolu, kuigi teati, et sirbiga töötamine kultuuris on vaevanõudev ja raske. Aga loodeti, et vahest saab ka vikatit kasutada, muudkui et vikat tuleb ära peita, ikka vankri põhja heinte alla. Kuid oli ka nõnda tehtud, et vikatit heinte all ei hoitud, küll oli aga siis vankri põhjas viinapudel metsavahi jaoks, kui juhtub peale tulema ja tabama. Arvestati nii üht kui teist võimalust, kuid juba esimesel päeval, kui isa Peeter Leidaga sirbitööle läks, tuli metsavahi enese karjapoiss ja ütles isa Peksile, et olgu ta ettevaatlik noori taimi hoidma. Metsavaht Õun seda aina loodabki, et Peksi hakkab vikatiga niitma.

„Kas tema enam iga tüügast näebki,“ ütles isa Peksi rohkem enese ja Leida rahustamiseks kui karjapoisile.

„Näeb küll,“ vastas karjapoiss. „Ta ütles, et tuleb varahommikul vaatama, siis kui päike paistab alles madalalt. Nojah, tüügaste otsa tulevad vaigupiisad, need sätendavad, ja neid vanamees näeb küll. Vanamees on kaval.“

Või selles seisneski metsavahi lahkus ja vastutulelikkus. Tahtis Peksit õnge võtta, tahtis pigistada ja kiusata. Tema aga tuli tõesti ettevaatlik olla ja vikatiga niitmisest ei saanud juttugi olla. Veel vähem oli lootust teda viinapudelliga lepitada. Selle ta jookis küll tühjaks, et pärast oleks parem sõimata ja kisendada, kuid abi sellest ei oleks ühtigi. Ja heina nad said siit ka ettevaatliku lõikamisega küllalt.

Kuidas see õnn, mida isa Peksi oma sirbiga lõigatud

heinasaadudest tundis, väljastpoolt vaatlejale välja nägi, see selgus ühel laupäevaõhtul, kui tütar Luise koju sõitis. Ta ei olnud ammugi isakodus käinud ja seekord ta ei tulnud üksinda. Tal oli kaasas noormees ja kõigile oli selge, et nad teineteist armastasid. Justus Tael oli pangas uksehoidjaks, kuid ta unistas näitlejakutsest ja õppis hoolega raamatupidamist. Temast võis veel midagi paremat saada ja sellepärast Luise ei ütelnudki, et ta peigmees on lihtne uksehoidja. Ja Justus ise esineski rohkem näitlejana kui uksehoidja või raamatupidajana. Ta oli elavaloomuline noormees ja tutvustas end väga kõlavalt. Kõik kuulsid kohe, et ta nimi on Justus Tael. Mis aga teda eriti sümpaatseks tegi, oli see, et ta vanadega armastas tõsist juttu ajada. Ta kuulas neid tähelepanelikult, tundis kaasa, näis kõigest aru saavat. Kuid mis siin ikka rääkida oli. Elati ja tehti tööd, oli äpardusi ja õnnetusi, kuid ei puudunud ka asju, mille üle võis rõõmu tunda. Nemad olid vanad, nendest ei olnud enam suurt asja, katsusid ainult kuidas said. Hea oli, et tänavu polnud vaja kaugelt heina teha. Oli raskusi ja muret mis oligi, kuid kodust ei olnud tarvis välja sõita.

Justus Tael oli korralikult riides ja Luise ka. Kuigi siin Justuse ameti kohta kõik segaseks jäi, ei võinud ta sissetulekudki väga väikesed olla. Nemad siin ei teadnud, missugusest näljapalgast need kaks noort inimest endid rietasid, nälgisid ja ikka õnnelikud püüdsid olla. Sellest ei olnud neil õnneks aimugi. Nad ei tulnud sellele ka siis, kui kuulsid, et Luise on kollatõves. Ometi muutus ema Miina seda kuuldes murelikuks. Kuid noored ainult naersid ja olid muretud.

„Läheb mööda,“ ütles Justus Tael. „On nädalat paar piimatoidul ja ongi möödas.“

„Kui ta puhkuse sai, üks ta või seda siis siin elada,“ ütles ema Miina.

„Seda ma mõtlesingi,“ vastas Luise.

„Mis su tegevuseks seal linnas õieti ongi?“ küsis isa Peksi.

„Olen ametnik linna hoolekande osakonnas.“

„Sa ikka seleta lähemalt,“ ütles Justus, kes näis üldiselt kaunis suur naljahammas olevat. „Küsi kõigepealt, kas ema teab, mis asi see hoolekanne on.“

„Ei mina seda tea,“ vastas ema Miina. „Minu eest pole keegi hoolitsenud.“

„Nojah,“ ütles nüüd Justus, „Luise teostab hoolekannet nõnda, et kui mõni vanadekodu elanik juhtub surema — ja seda juhtub tihti — siis ta läheb kohale ja kirjutab vaese varanatukese üles, see tähendab, linn võtab selle hooldamise alla.“

„Ma kirjutan ka surmatunnistusi välja,“ ütles Luise.

„Nojah, seda sa teed ka,“ ütles Justus.

Nad istusid õhtulauda, kuid Luise oli väga närb sööma. Kuigi ema oli talle keetnud mannasuppi ja sinna juurde tõi veel rõõska ja haput piima, ei läinud talle ükski nendest õieti sisse. Ja pärast õhtusööki ta kutsus Justuse välja ning ütles talle, et ta ei või siia piimatoidule jääda. Justus tegi suured silmad.

„Jah, aga,“ ütles Luise, „kas sa panid söögilauas tähele, millised on isa ja Leida sõrmenukid, verised.“

„Mis tõbi see on, et nad mädanevad?“ küsis Justus.

„Mädanevad!“ ütles Luise halvakspanevalt, et Justusel ei olnud aimugi õigest põhjusest. „Need on niisuguseks läinud sirbiga rohtu lõigates.“

Justus kehtitas õlgu ja hakkas mõtlema hoolekandele. Kui nad teisel päeval seltsis linna tagasi sõitsid, oli eriti

ema Miina Justusele pahane, et Justus ei raatsinud Luiset maale piimatoidule jätta. Justus aga luges oma kollatõbise mõrsjaga omnibuses oma vähest rahatagavara üle ja oli vägagi mures.

11.

Rohkem kui kolm aastat sai maja põlemisest selle neli-pühi hommikuni, mil Vankril tehti lettevalmistusi Jaani pulma sõitmiseks. Et teekond Rohuväljale, kus pulmad paraku Peetri vastuseisust hoolimata peeti, oli kaunis pikk, siis perekond oli juba varahommikust jalul.

Suuretoa peegli ees, kus isa Peksi viltuses päikesepaistes krae kallal püsis, seisid nad nüüd kolmekesi. Leida oli juba mõne päeva eest pulmamajja sõitnud, ja Kaarel, kellel oli nüüd jalgratas, pidi sinna otse linnast kihutama. Kui isa Peksi oma kohmetanud ja kõnksis sõrmedega oli hulk aega krae kallal püsinud, sai ta aru, et heitlus nööbikesega on asjata. Ja kui ta end peeglist ära pööras, oli ta viimasel ajal aina mornina nähtud näol jälle naeratus.

„Ei — tehke, mis tahate,“ ütles ta veidi nagu süüdlaselt ema Miina ja Meelita poole pöörates, „see läheb enne katki kui mina sellega korda saan.“

„No kuidas sa siis sedasi tuled — ilma kraeta,“ ütles ema Miina.

„Eks Jaanile saanud küllalt üteldud, et tehku pulmad isakodus,“ vastas isa Peeter.

„Ega sa koduski...“ arvas ema Miina.

Kuidas Peeter koduspeetavate pulmade puhul end oleks riietanud, see oli tema asi. See ei puutunud küsimusse, mis temas vimma õhutas. Ning ta ütles:

„Käsib tal nii väga naiste sõna kuulata, nende pilli järele tantsida. Mees nii järeleandlik olla ei saa. Võtku korraks kätte ja põrutagu, küllap siis hakatakse kuulama.“

„Kui tast ütlejat saab, küllap tal on siis veel aega üteldagi,“ vastas Miina, ja jälle minekuga kiirustama hakates ütles Meelitale, kes oli juba ammugi sõiduvalmis: „Vaata sina, ehk sa saad selle nõöbi kinni.“

„Näe!“ ütles Peeter imestades, kui Meelita nõöbiga lodusasti toime tuli.

Tema elus ei olnud palju pidulikke silmapilke, kuid nende silmapilkude pidulikkus ei vajanud ei krae kaelanemist ega muud sellesarnast. Oma peorõõmud ta elas väljal; üleval koorma otsas, kuhu talle ulatati viljavihke, ta krobelised sõrmekonksud muutusid õrnaks. Kuid viimasel ajal ta tundis erilist pidulikkust noortest kuusetaimedest, mis nüüd ta põllu kivisel pealael kasvasid nagu juukse-
udemed.

Praegu need kasvasid veel visalt ja neid oli kõige parem vaadata, kui kuusekesed kastest särasid.

Kui nad Vankrilt välja sõitsid, oli parajasti just niisugune tund ja isa Peksil oli jällegi kahju kodust lahkuda. Nii kulus tal suur osa teekonnast ainult selleks, et harjutada end mõttega eelseisvast võõrsilviibimisest.

Kuid ema Miinale ja Meelitale see teekond oli suureks lõbuks.

Ja kui ema Miinagi veel vahetevahel juurikalisel teel, kui vanker rappudes mäest alla sõitis, südamevaluga mõtles sõitudele, mis omal ajal olid Rohuväljalt väikese kirstukesega ette võetud, siis Meelita rõõmusid ei seganud ükski mõte ega mälestus.

Kuigi päike tõusis kõrgele, oli suurte metsade all ometi parajal määral jahe. Kuuserästas, kes teekonna algul

veel tugevasti laksutas, oli hoopis vaikinud ja käokukkumine kostis nüüd otsekui ei-tea-milliseist kaugusest.

Kaugust nendes suurtes metsades võis aga ainult kujutella. Selle kujutlemine polnud Meelitale kuigi raske. Kui ta nägi mõne valge pilvetombu teekohalt üle rändavat või kui oli üle sõidetud mõnest jõekesest, mille orus oli elamuid ja päikesepaistet, siis ta hing tundis seda rõõmu, mida arvatakse kauguses ja vabaduses ringi uitavat. Kõikjal õitses lilli, hingel oli soe, kerge ja puhas.

Viimaks jäid künkad seljataha. Maastiku tasanduses suured okaspuumetsad asendusid kasesaludega. Sõideti veel natuke maad ja siis pöörasid ka nemad ühte kasesallu, mille alune oli lilla pääsusilmadest.

„Selle metsa taga ongi pruuditalu,“ ütles isa Peeter. Ja metsast väljudes peaaegu nende ees seisis talu, ümbritsetud päikesepaiste ja põldudega. Rukkipõllu taga isa Peksi peatas hobuse ja Miinale ohje ulatades ta naeratas ülemeelikult.

„Tule, Meelita!“ hüüdis ta siis heinamaale karates ja lilli noppima hakates. Ema Miinagi naeratas ja Meelita, kes kunagi polnud näinud, et isa lilli korjab, sattus rõõmsasse meeleollu.

Kuid ka isa Peeter oli lillekimbuga käes nagu teiseks inimeseks muutunud. Tõsi, ta naeratas küll veidi kavalt, kuid ega salata ei saanud: lillekimpu ta hoidis väga õrnalt käes.

Ja kui Andres talle lauda ja elumaja vahel vastu tuli, siis ta peitis selle hoopiski selja taha.

„Mis sa nii hoolega seal peidad?“ küsis Andres.

„Need ei ole sulle,“ vastas Peksi poisilikult.

„Kellele siis?“

„Ei ole sinu asi.“

Sellal kui nad nõnda vaidlesid, tuli perenaine Mari ja läks kohe Peetri seljataha.

„Küllap need on siis mulle,“ ütles ta Peetri käsivarrest kinni võttes. Peksi, nähes, et võib sel moel oma kalli kingitusega kimpu jääda, rabeles kuivetanud perenaise käest lahti ja jooksis tuppa.

Pruut tuli parajasti magamistoast. Ta jättis ukse oma taga valla ja Peeter nägi magamistoas üht tuluuut ja suurt peeglit, ta nägi muidki väga moodsaid ja kalleid esemeid ja Martat ennast, kes oma uhke soenguga nägi välja nagu printsess. Ja korraga tundis Peksi, et siingi oleks õigem lillekimp selja taha peita ning ütelda, et seda ma ei toonud sulle. Sulle ma need küll korjasin, aga sulle ma neid ei anna, sest siis ma veel ei teadnud, et sul on nii palju kalleid ja uhkeid asju, ei teadnud, et sa kogu hommikupooliku oled oma pea kallal mässanud. Kõik see iseenesest ei oleks ju paha, kui sa selle soengu ja kõige muu tõttu end ei tunneks nii kõrge olevat, et meie vaene Jaan peab end sinu kõrval kerjusena tundma.

Jaani ja Marta pikk lauluaeg oli Peetris aina eelarvamusi tekitanud. Nii kuidas Jaan selle aja kestel Martast rääkides oligi ettevaatlik olnud, selgus mõnikord ta jutust siiski, et Marta on nõudlik. Ja kui Peeter nüüd Martat magamistoa uksele nägi, elustusid kõik ta senised salakartustega põimitud eelarvamused. Sellepärast ta oleks tahtnud Martale lilli andes küsida, kas ta mitte ei eksi. Kas ei olnud vanal Andresel veel üks tütar, see, keda tema Jaan tahtis kosida.

Lilled vastu võtnud, Marta läks tagasi magamistuppa. Kui ta lilli vaasi pani, tuli Jaangi sinna. Ta oli isa hobuse talli pannud, ta riietus oli igapäevane ja ta rind oli eest lahti.

„Näe,“ ütles Marta, „isa tõi mulle lilli — millal sina oled seda teinud?“

„Ah, tulise pihta!“ ütles isa Peksi pojale vaadates ja otsekui kahetsedes, et oli need lilled korjanud.

Jaan naeratas oma tavalist pehmet naeratust, ta oli omaste tuleku üle väga rõõmus. Peksi istus ja süütas paberossi. Aknad seisid lahti, tuul hõljutas kergeid eesriideid. Varsti tulid sinna ka ema Miina ja Andres, kõik teised istusid, ainult Jaan jäi seisma, käsi diivani korjul. Nähes seda, isa Peksi märkas kohkumisega, et ka tema pükste küljes oli paar heinapepre.

Tal hakkas piinlik, ta tundis vajadust neid maha pühkida, kuid enne seda pidi vaatama Martat. Kui ta seda tegi, oli pruudi pilk parajasti Jaanile naelutatud. See pilk oli tummalt kurjustav, ja isa Peeter vaatas maha, tundes, kuidas ta süda sees kihvatas. Ja kui Jaan varsti pärast seda käe diivani korjult ära võttis, ta oleks tahtnud püsti karata ja õue minna, end kuhugi murule küljeli visata ja vabana tunda. Kuid just siis tuli perenaine Mari. Vaadanud emaliku uhkusega nii tütart kui ka magamistoa sisust, küsis varsti:

„Kas noorpaar asub elama teie uude majasse või kuidas?“

„Ega meil vana maja ei olegi,“ vastas isa Peksi.

„Kuhu siis selle panite?“ küsis Andres.

„Oo, see oli ju päris muld,“ vastas ema Miina. „Kui sees elasime, siis nagu ei saanud arugi, et ta nii väga muld võis olla.“

„Noh, kiskusite siis maha või?“ küsis Andres.

„Ammugi,“ naeratas ema Miina.

„Järgmisel suvel, kui meil sügisel see tulekahju oli,“ tähendas isa Peksi.

„Sul on aga neid tulekahjusid,“ ütles Andres. „Kui ma ei eksi, põlesid sa Rohuväljal elades ka korra paljaks.“

„Jah, tuli on mind puhastanud küllalt,“ vastas Peeter.

„Oli kuulda, et viimane oli süüdatud,“ ütles perenaine Mari.

„Süütajagi teada,“ vastas Peeter.

„Ma ütlesin sulle küll,“ ütles Miina Peetrile, „et parem maksa talle see rahanatuke ära.“

„Kuidas, kuidas!“ hüüatas Andres. „Kes see süütaja pidi siis olema?“

„Kas Jaan pole siis sellest rääkinud?“ küsis isa Peksi Jaanile vaadates.

„Rääkisin küll, aga sellest on nüüd mitu head aastat tagasi,“ ütles Jaan jälle naeratades.

Kuid isegi Jaani pehmest naeratusest hoolimata vana Andres hakkas vaidlema, ta hüüdis:

„Ei, millal sa sellest rääkisid? Kellele?“

„Just sulle,“ vastas Jaan.

„Pole kuulda olnud,“ raius Andres. „Küll ma siis mäletaks ka.“

Jaan ei vaielnud rohkem, naeratas korraks, vaatas nagu abiotsivalt Martale ja siis ei naeratanudki enam. Isa Peeter ümises midagi arusaamatut, kuid ema Miina ütles:

„Kes ta muu oli kui Maali Rimmi. See oli ju enne äraminekut ähvardanudki.“

„Rimmi! Rimmi!“ ütles Andres. „Kas tal poiss ka on?“

„Juba suur poiss,“ vastas Peksi.

„Noh,“ ütles nüüd Andres naisele, „see on ju siis see sama Maali, kelle Toomas Jõgi omale võttis.“

„Kas siis sellepärast just võttis.“

„Naiseks, ikka naiseks, kuidas muidu,“ väitis Andres.

„Ei tea,“ kahtles Peeter.

„Eks mina tea, läinud talvel olid pulmadki.“

„Soo,“ ütles Peeter. „Ja mis see poiss ka teeb?“

„Toomas hoiab poissi nagu silmaterat,“ ütles perenaine Mari. „Laskvat autojuhiks õppida.“

Nii oli kõneaine küsimusest, mis perenaist huvitas, õige kaugele kaldunud. Aga et ta kas või tütrele ostetud magamistoa pärast kindlasti teada tahtis, missugusesse majja noorpaar elama asub, siis ta veidi hiljem tõstis selle küsimuse uuesti üles.

Kinnine klaasrõdu, kuhu pika pulmalaua ots suurest elutoast ulatus, oli päikesepaisteline ja soe. Sinna Mari oli lasknud peigmehe omastele laua katta. Ja vaevalt oli selle juurde asunud, kui Mari, kes seisis laua otsas, sedamoodi ütles:

„Meie jutt jäi ennist nagu pooleli. Selgeks sai küll, et teil enam vana maja pole, aga ma ei saa ikka aru, kas noorpaar asub vanade juurde uude majasse või kuhugi mujale.“

„See on nende oma teha,“ vastas isa Peksi juba kärstutuks muutudes. „Kas tulevad meie juurde või asuvad sinna, kust Rimmid välja kolisid.“

„Mh,“ lausus Mari seepeale kinnise suuga.

„See on uuepoolne maja,“ arvas Jaan.

„Ja puhtaks sai tehtud ka,“ ütles ema Miina. „Leida nägi seal mitu päeva vaeva.“

Peeter hakkas highi pühkima, rõdul viibimine muutus järjest suuremaks piinaks. Viimaks nad läksid välja ja kui selgus, et kirikusse sõitmiseni, mis pidi toimuma alles kesköhtul, oli veel aega, läksid mehed heinamaid vaatama.

Vahepeal, kui Andres ja Peeter mööda heinamaid uitasid, saabus uusi külalisi. Tuli lähedasi talunikke, kes endid varsti õuemurule küljeli viskasid, hakates vestlema

loomakasvatusest ja kunstväetise kogusest, mida keegi oli põllule või heinamaale andnud.

Siis sõitis õue gümnaasiasti mütsi kandev noormees, kes end kuigi hästi ei tundnud, kui teda üksinda lauda kutsuti. Kaarlil ei olnud isu. Ja kuna Leida oli see, kes teda teenis, siis seltsis isupuudusele häbi. Mis söödik mina siin olen! mõtles noor õilishing, janunedes ainult venda näha.

Kuid Jaanil oli nüüd ülim aeg end peigmeheks riietada. See toimus magamistoas ja seal oli ka pruut, peale selle käis magamistoa uksest sagedasti sisse ja välja pruudi ema. Seega oli vend Jaan Kaarli eest nagu riivi taga. Kohast meeleolu leidmata läks Kaarel õue. Ema seisis talu aida taga kase all, ta vestles kahe tütarlapsena, keda Kaarel arvas tundvat. Kuid just seetõttu, et need nelja aasta kestel lastest peaaegu täisnimesteks sirgunud tüdrukud talle tuttavad olid, ta põikas kõrvale.

Nelja aasta kestel! Jah, ainult nelja aasta kestel! Kas ei olnud Ellengi nüüd juba päris neiu. Kui kiiresti toimus arenemine väljapoole vaadates; need tütarlapsed, kes seal kase all emaga jutlesid, olid juba nagu liigagi vanad oma aastate kohta. Aga samal ajal oli tema, Kaarli, siseilmas väga vähe arengut tähistavaid muudatusi juhtunud. Ta polnud kuigi tuntaval määral targem, kuigi oli vahepeal neli aastat ainult õppida tuupinud. Ta polnud julgem ega vabam kui siis. Võib-olla ta mõnes küsimuses oli koguni arem, vähem vaba ja vahest ainult eelarvamustest rikkam. Nii oli ta aastaid tagasi Ellenit kohates end hoopis vabamalt tundnud kui viimasel ajal.

Nende mõtetega ta kõndis mööda kitsast jalgrada keset kõrget rohtu, jõudis ühe pooleldi mahajäetud kaevuni ning tuli siis tagasi. Nüüd ta nägi isa, kes istus meeste juures õuel. Nende ees murul oli tüse viinapudel ja suupisted.

Lähemale jõudes ta kuulis enesest kõneldavat ja hakkas kiirustama.

Uuesti majja minnes ta kohtas Jaani, kelle näol oli peigmehelik tõsidus ja tardumus. Ja kuigi hetkel polnud siin pruuti ega pruudi ema, nad ometi ei leidnud midagi mõistlikku, mida teineteisele ütelda.

Keskpäevase kuumuse tõttu vabanenud lõhnasid kandus hooti läbi toa. Ja vaevalt oli Kaarel jõudnud äsjase põgusa silmapilgu kohmetusse süveneda, kui õuest hüüti:

„Autod tulevad!“

Seda oli juba kärsitusega oodatudki ja nüüd läbis ruume kihin-kahin. Pruut väljus magamistoast kedagi tähele panemata. Köögis, selles kuumas tehases, kus tuli kaksteistkümme tundi vahetpidamata oli lõõmanud ja kus samal ajal oli klopitud, keedetud ja praetud, üksteist õpetades ja juhataades, tekkis lühike paus. Kokad tulid välja köögist, ainult praed särisesid edasi ja tuli jäi raugemata hooga praksuma.

Sel silmapilgul kui pruut majast väljus, kõrval, ees ja taga ema, seisis isa Peksi õues läve kõrval. Ja sellal kui teised sõidukitesse ruttasid, ta kasutas juhust, et nähtamatult talli taha lipsata, kus ta vanker seisis. Siin oli vaikne ja hea. Varsti ta kuulis rahuldustundega, kuidas autod ära sõitsid, ja ronis siis oma vankrisse, et uinuda nagu ko't.

12.

Emal Miinal oli Peetrit kiriku juures otsinud, ta oli küsinud Jaanilt ja Kaarlilt, kas nad on isa näinud, kuid alati eitavat vastust saades ta mõistis, et Peeter oli maha jäänud. See tegi talle muret.

Teadmata, miks vanamees säärase tembu tegi, ta laskis selle pooliku päeva uuesti silmade eest läbi käia. Ometi ta ei suutnud midagi meenutada, mis Peetrit oleks vihastada võinud. Kõik oli ju hästi ja korralikult, aga küllap olid lood sedamoodi, et Peeter ise ei osanud viinaga piiri pidada. Niiviisi jah ehk oligi siis parem, et ta ei tulnud. Kes teab, mis ta sõidukis või kirikuski veel oleks teinud. See oleks seda halvem olnud, et linnast tuli uusi pulmalisi — mõned väga uhkesti rietatud noored naised ja pruudi vend.

Pruudi vend oli paksuks läinud. Kui ema Miina veel Rohuväljal elades teda viimati nägi, siis polnud ta veel nii paks. Aga nüüd oli ta kael poidas nii et las aga olla. Küllap oli ta palk seal kindlustusseltsi ametis hea.

Nüüd käis Kaarelgi koolis ja oli nii meeldiv seda heaolu, mis linnahärrat näis ümbritsevat, kooliharidusele paista lasta. Kuid noortele naistele otsavaatamisega ta ei saanud hästi hakkama. Oma väga veidrat laadi kübarate all nad nagu ei olnud inimeste moodigi. Juba nende värvitud huuli nähes ema Miinal hakkas piinlik ja paha. Ei tea, kuidas nad ise sellest aru ei saanud, et see on inetu ja näotu.

Pulmamajja jõudes ta lootis Peetrit kohe näha, aga kui ta teda eest ei leidnud, ta läks Leidat küsitlema. Aga kuidas võis Leida seda teada, kus on isa, kui ta kogu aeg oli köögis askeldanud, suu ja silmad täis tegevust. Ja nüüd oli uus kiirus taga: hakati terviseviina jooma.

Kui isa Peksi talli taga oma vankris ärkas, oli ümberingi kõik vaikne. Ta suu oli magades ära kuivanud ja vaevalt oleks talle niipea meeldegi tulnud, kus ta viibib, kui tal ärgates nii imeselgesti poleks meeles olnud pruudivane-
mate huvi — kuhu noorpaar elama asub.

See meenus talle kohe, kui ta silmad avas ja läbi lepiku

taeva õist sina nägi. Ja sedamööda meenusid talle ka sääraseid tõsiasjad, et ta pole kodus, vaid viibib poja pulmas. Aga miks oli siis nii vaikne? Alles kaevu juurde jõudes ta kuulis läbi akna läbiseegi kostvaid hääli. Ent Peksil polnud kiiret. Või kuhu noorpaar elama asub! mõtles ta vahetpidamata ja kiusakalt, aimates selle küsimuse taga ikka rohkem ja selgemini pruudivanemate muret.

See mure oli umbusklik ja halvustav, ning isa Peksi tundis end sellest solvatuna. Kaev asus õunapuude all ja vesi panges, mille ta ettevaatlikult välja vinnas, oli täis valgeid õielehti. Siis ta läks majja, sattus kojasa perenaisega vastamisi ja kuulis, et teda oli otsitud.

„Mind?“ imestas isa Peksi kohe. „Mis minust otsiti? Kus ma siis olin?“

„Ega teised tea!“

„Mis jutt see on,“ pahandas Peeter edasi. „Istusin kogu aeg oma eide kõrval.“

„Vaata enne, kas sul teda enam ongi,“ vastas Mari kööki minnes.

Ema Miina oli küll alles, kuid ta ei istunud esimese, vaid teise laua juures, mitte kaugel noorpaarist. Isa Peksi sai aru, et sinna pääsemiseks tal seisab ees palju pahandavat trügimist. Kuna laudkond oli juba kaunis lõbusas tujus, siis teda ei pandud tähelegi.

Meeleolu oli lustaka voolavuse astmes ja kellelgi poleks nagu enam meeles olnud, kuidas enne lauda asumist oli peigmehe isa otsitud. Ainult ema Miina oli kaine ja mäletas seda. Tal endal oli küll ükskõik, kas ta istus Peetriga või üksinda, kuid ta arvas, et Jaanil on pruudivanemate ja külaliste ees Peetri pärast häbi.

Jaan oligi selle üle muret tundnud. Nüüdki ta vaatas Martat vargsi, et pruudi meeleolu mõistatada. Ta ei või-

nud end sel alal osavaks nimetada. Sageli ta muutus abituks just seetõttu, et ta Marta tujusid ega tahtmisi ei aimanud. Seda raskem see oli tal täna, mil Marta ilme oli läbitungimatu. Selles näos ei olnud ei headust ega lahkust, mida peigmees otsis, kuid niisama see polnud tige, mida Jaan kartis. Pruudi täiesti elutu ilme ei reetnud vähemaidki tundeid. Peigmeheena Jaanil oli pisut kõhe tunne. Ta otsis silmadega sõpru, nägi Kaarlit, kes istus kusagil poolhäämaras lauaotsas. Jaan katsus vennale naeratada, kuid see ei tulnud kuigi hästi välja. Ning samal ajal ta vaatas ikka sagedamini pruudile. Ka siin ei õnnestunud tema naeratused. Teda ei pandud nagu tähelegi ja ta õrnad pilgud purunesid nagu vastu kiviseina.

Marta istus sirgelt ja ei vaadanud kummalegi poole. Teisepool lauda peaaegu tema vastas istus Arnold, ta linnahärrast vend. Ja kui Marta hakkas vennaga rääkima, siis Jaan tundis peaaegu kadedust. See halb tunne tekkis sellest, et vennaga vesteldes Marta muutus nagu teiseks inimeseks, elavamaks ja rõõsamaks.

Nad rääkisid vihjamisi, pisut üleolevalt ja tarvitasid sealjuures sõnu, millede tähendustki Jaan ei teadnud. Kuid parajasti sellal, kui Arnold poolkuuldavalt üle laua midagi ütles, mille üle Marta nõnda naerma hakkas, nagu seda peigmees veel kunagi polnud kuulnud, osutus nagu kokkuräägitult pulmalistele viin kibedaks.

Jaanil hakkas piinlik. Ta ei teadnud, mis teha, ja vaatas jälle pruudile. Sel silmapilgul Marta korraks tõsines, siis kummardas pisut ettepoole ja ütles vennale:

„Vaata sulle lopsu, mis neile kõik pähe tuleb.“

„Kas pead vastu?“ küsis Arnold naerdes ja vaatas üle õla selja taha, kus eriti lärmakalt selle vana pulmakombe täitmist nõuti.

„Las karjuvad,“ ütles Marta ja hakkas sööma, ilma et oleks kordagi Jaanile otsa vaadanud.

„Noh, Marta,“ ütles siis Jaan pruudile.

„Ole aga rahul,“ vastas Marta ja näis, et ta võib iga hetk naerma pahvatada.

Nähes, et Marta hoolega sööma asub, pulmalised muutusid üha kärsitumaks. Kuid samal ajal kui see teistele aina suuremat lõbu tegi, isa Peksi tundis endas viha kasvavat.

Ta ei suutnud mõista, mis on siis Marta arus, mis see tembutamine tähendab. Kas Miina teadis, mis noorpaari vahel lahti on? Ta juba müksas paaril korral Miinat, kuid Miina istus vaikselt naeratades, nagu poleks see kõik, mis ümberringi sündis, tema asigi. See aga ärritas Peksit veelgi rohkem ja korraga ta tõusis laua taga püsti, ajas oma kahvli maha ja hüüdis kõigist üle:

„Kas sa, Jaan, oled mees või ei ole — mis sa veel kuulad!“

„Istu sina,“ ütles ema Miina, kuna korraga jäid kõik vaikseks ja hakkasid Peksile vaatama. Seal ta seisis nüüd laua taga väljakutsuvalt püsti ja näris vihaselt oma vurrusid. Kuid äkki tekkinud vaikus mõjus talle kuidagi kainestavalt. Ja ta oleks peaaegu juba uuesti istunud, kui siis keegi poleks julgustavalt hüüdnud:

„Vaat, see on alles mehesõna.“

„Jaan!“ hüüdis nüüd Peeter uuesti lärmama hakates, kuid vähem vihaselt. „Ma ütlen sulle viimast korda... pane tähele — kui sa ise oma naisest jagu ei saa, siis tulen mina ja...“

Ta jättis lause pooleli ja kõik hakkasid naerma.

„Kange vanamees,“ ütles Arnold ja läitis paberossi.

Kuid isa Peksi ei kuulnud seda. Ta ootas viivu ja siis oli tal tõsi taga. Kui ta end oma kohalt lahti trügis, võt-

tis ema Miina ta kuuehõlmast kinni ja hakkas teda tagasi sikutama.

„Ei,“ ütles isa Peksi, „mis see tähendab? Karud panakse tantsima, kuid sinust ei saada jagu.“ Seda ta ütles Martale, kuid silmadega otsis perenaist Marit.

Uksele, kust köögist tulles toitu lauale kanti, oligi kogunenud naisi.

„Istu sina!“ ütles ema Miina veel kord, sest kuuehõlm ähvardas Peetri kangest sikutamist juba rebeneda.

„Lase lahti, ära sina mängi,“ ütles Peksi kõigile kuuldavalt.

Ta otsis ikka veel Marit, nägi teda siis Andrese selja taga, oli valmis talle midagi hüüdma, kuid sai samal silmapilgul oma hõlma lahti ja pidi tasakaalu kaotama.

„Peeter, võta aru pähe!“ hüüdis nüüd Andres. Ent sellel manitsusel puudus mõju juba sellepärast, et Peeter oli Marit Andrese selja taga näinud.

Peksi pugesi edasi seina ja toolikorjude vahelt. Nüüd ei olnud Marta enam kaugel.

Peeter sirutas juba käed välja, et saada pruudi pead oma kaenlasse, ja Marta oli oma senist külma verd kaotamas. Mis siis, kui Peeter tõesti teda kõikide pulmaliste nähes suudleb! Ta mõtles juba järeleandlikkusele ja oli valmis ise Jaani suudlema, kui korraga Leida isa ja tema vahele ilmus.

Ja nüüd ei kuulnud keegi, kuidas Leida isale ütles, et hobused on tallis raiuma hakanud, oleks vaja kiiresti välja tulla. Seda ei kuulnud isegi Marta, kelle selja taga see salajutt aeti. Ning seda suurem oli temagi imestus, kui isa Peeter Leida kannul sõnakuulelikult välja astus. Ainult Leida ei kahelnud selles, et isa talle järgneb. Sellepärast ta ei vaadanud enne tagasi kui alles õuel. Ta teadis, et siin,

kui ta aida poole hakkab minema, ei jää arusaamatus tulemata.

„Mis jutt see on?“ küsis isa, kui Leida teda aida poole kutsus. „Kuspool need hobused sul raiuvad?“

„On vist järele jätnud,“ vastas Leida. „Kui ma ennist kaevul käisin, siis oli lihtsalt hirmus kuulda. Meie täkk ju röögib koledasti!“

„Aga mis sa nüüd ise sinna aida poole kipud?“ küsis isa uudishimulikuks muutudes.

„Tule, tule,“ ütles Leida salapäraselt. „Ma tahan sulle midagi ütelda.“

Peeter järgnes talle mõned sammud, siis jäi seisma, kuulis, kuidas toas jälle laulma hakati, mõtles, et niiviisi pruut jääbki suudlemata, ja tahtis kohe tagasi minema pöörata.

„Noh, räägi,“ ütles ta pahaselt, „mis sul rääkida on!“

„Sind ei olnud ennist siin,“ vastas Leida. „Kus sa olid, kui terviseviina joodi?“

„Ma jäin magama,“ vastas isa. „Mis siis juhtus?“

„Ei juhtunud midagi, ainult mul on sinu jaoks siia midagi pandud,“ vastas Leida.

„Aita?“

„Aita jah.“

„Kuule Leida,“ ütles nüüd isa äkki nagu kainenedes. „Sul ei ole seal aidas minu jaoks midagi. Sul ei ole pikki näppe, kuid minu arvates on su arul küllalt pikkust, et oma isa tunda — ma ei salli näppamist, olgu see asi nii väike kui tahes.“

„Ära nüüd, isa,“ ütles Leida, „sa läksid ju Jaani naist suudlema.“

„Ei see olnudki tahtmine suudelda,“ vastas isa Peksi. „Ma ainult tahtsin näha, kui kaugele ta tõrkumine ulatab.“

Sina, Leida, vaevad oma südant, et su isa poleks nagu kombeline. Eks ta ole ka tõsi, aga mina kippusin ennist kohe kas või kaklema sellepärast, et minu süda valutab Jaani pärast.“

„Mis sul selle Marta vastu siis on?“ küsis Leida.

„Eks ta ole kangekaelne ja hellitatud. Kui ta poleks Jaani naine, ei oleks ka minul temast midagi, aga nüüd näeb Jaan veel temaga päevi. Kui ta ükskord hakkab nägema, et naise jonnakust ei võideta paitamisega, siis on hilja. Oi, Jaanil on pehme loomus, tema saab veel palju kannatada. Tema ja teised ka.“

„Kuidas sina seda kõike tead, teised nii õnnelikud.“

„Näe, sinagi juba kannatad. Tahtsid mind aita luku taha panna sellepärast, et sul minu pärast kogu pulmarahva ees häbi hakkas.“

„Ma tahtsin, et sa magama läheksid, isa,“ vastas Leida.

„Jah, ma olen vana risu,“ ütles isa Peksi, viibides seisukorras, mida võiks nimetada kõikuvaks purjusolekuks. Viinauim ta peas praegu oli sõltuv tunnete tõusust ja langusest. Nüüd ta meelehärmi asendas mingi muretsev halemeelsus. „Jah,“ kordas ta jälle, „olen vana risu, kuid ma ei soovi kellelegi halba, ei sinule ega Jaanile. Sa oled ikka mehe eest väljas olnud, tõmbasid minu kõrval juba siis, kui olid alles nääpsuke.“

„Mis sa nüüd sellest,“ ütles Leida, „täna sel päeval.“

„Täna sel päeval,“ kordas isa. „Jah, täna sel päeval! Mulle on sellest päevast küllalt, las nad laulda pealegi, las nad laulda. Sina tahtsid mind aita ahvatleda kavalusega, aga ma lähen sinna ise, heidan magama.“

See leebe alistumine tekkis lugupidamisest tütre vastu. Kui ta nägi, et Leida tema jutu peale naeratas, ei mõistnud ta seda päris õigesti ja ütles aita minnes: „Noh, hea

küll, kui sa ei usu, pane uks väljast krampi; pane, pane, siis on süda rahulikum.“

Aidas ta veel kuulatas, kuid ei kuulnud, et ust oleks väljast krampi pandud.

13.

Kui Leida oleks aidaukse väljast krampi pannud, siis vanal Peetril pärast pulmi oleks Leida ees vähem piinlik olnud. Nüüd ta, tütrest möödudes, vaatas häbelikult naeratades maha. Ja kas sel või mõnel muul põhjusel ei räägitud kordagi sellest vahejuhtumisest, seda ei meenutanud talle ei ema Miina ega Leida, rääkimata Jaanist, kes elas peaaegu nädalapäevad pärast pulmi pruudi kodus ja alles siis tuli Vanakülla.

Ta tuli ilma Martata.

Kui Peeter oma pulmasekeldusi oleks vähem mäletanud, siis ta oleks Jaani kohe käsile võtnud, küsides, kuhu poeg naise jättis.

Aga mida vähem ta avalikult rääkida tahtis sellest, mida ta hukka mõistis, seda viltusema pilguga ta hakkas Jaanile ja tema elukorraldusele vaatama.

Kui kauaks Marta mõtles veel ära jääda? Nädal ja teine suvist aega möödus, Jaan müttas põllul tööd teha, toimetas loomi, palus sageli Leidat seda teha ja näis veel rõõmus pealegi olevat.

Just seda viimast asjaolu sai Peksi endamisi väga palju imestada. Tema arusaamiste järgi Jaani seisukord oli haletsemisväärne, kuid Jaan ise tegi näo, nagu oleks ta kõige õnnelikum inimene maailmas. Isa Peksi ei tulnud mõttele, et Jaan teeskleb, et Jaani rõõmus nägu on ta

muremõtteile ainult katteks. Poja seesugused pingutused, kui Peeter oleks suutnud neid näha, oleksid selle arusaa-
matuse talle mõistetavamaks teinud. Kuid Peeter võttis
Jaani muretut ilmet puhta kullana ja murdis endamisi pead,
mis võiks see küll olla ja tähendada!

Poissmehena oli Jaan päris arukas inimene olnud, kui-
das ta nüüd siis järsku totrusele kaldus. Sest mis põhjust
oli tal selle üle rõõmu tunda, et ta üksinda tööd rabas,
naine aga ei näidanud nägugi. Või oli tal Andrese ja
Mariga juba niisugune kaup, et Marta mõneks ajaks veel
koju jääb.

Kuid miks sellest siis ei räägitud? Kui osati mõne muu
asja pärast muret tunda, siis oleks maksnud selle punkti
pärast ka suud paotada.

Saabus heinaaeg ja siis ühel laupäeva õhtul sõitis Jaan
Rohuväljale. Et ta viimastel päevadel oli tõsisem ja en-
dasse süvenenum olnud, siis Peeter uskus, et nüüd toob
Jaan Marta kindlasti ära. Kõik läks aga hoopis teisiti.

Kui Jaan esmaspäeva hommikul üksinda tagasi tuli, siis
oli ta nägu jälle muretu ja rõõmus. Hoolimata väsimusest
ta käis aina vilistades ringi. Kui ta tuli Leidat vikatikäia-
mise juurde abiks kutsuma, siis ta naeris ja ajas juttu sää-
rase lõbususega, et see päris võõrastav tundus.

„Tule,“ ütles isa talle sel hommikul, „ma aitan ta sul
ära käiata, Leidal pole nagu aega.“

„Kas hakkad sina,“ katsus Jaan vastu vaielda.

„No mis mul siis on?“ küsis isa. „Millal ma pole sulle
abiks tulnud?“

Ja kui nad siis õuel vana saare all kahekesi käiasid, kü-
sis isa:

„Kuule, Jaan, kuidas sa mõtled oma heina ära teha?“

„Aga mis tal siis on?“ küsis Jaan.

„Üksipäinis!“ imestas isa.

„Kas või üksipäinis,“ vastas Jaan muretult.

„Meil ei ole veel niidumasinat,“ vastas isa Peksi. „Ja kui meil olekski niidumasin, ega sa seda üksinda ikkagi ei teeks — üksinda sa ei saa vikatitki käiatud.“

Nii muretu ja lõbus kui Jaan muidu oligi, ta ometi ärritus kergesti.

„Kui sul raske on, mis sa siis tulid abiks,“ vastas ta ometi isale kärsitult.

„Ma ei saa aru,“ ütles isa Peksi vikatit käia pealt võttes ja kurjalt sülitades, „mis sinuga lahti on! Kui mina midagi ütlen, siis sa vihastad, aga muidu on sul kõik kohad lusti ja lõbu täis. Ütle, mis viha või mis lõbu see on, millest sa elad.“

„Mis sa siis ajad niisugust juttu,“ vastas Jaan.

„Missugust juttu ma ajanud olen.“

„Et ma üksinda ei saa vikatitki käiatud.“

„Nojaa, aga sa ju ei saa, ei saa sina ega mina, ei saa teine ega kolmaski. Ja ütlemine tuli sellest, et mul on mure, kuidas sa oma heina tehtud saad. Kui sa oleksid üksik inimene, siis ma seda ei küsiks, siis me teeksite seltsis ja üheskoos. Aga sul on naine, tema peaks oma käe külge panema. Kus on Marta, mis ta ennast eemale hoiab? Sa oled minu poeg, mul on valus näha, kuidas sa üksinda kas või nahast välja rabeled. Ära arva, et mul on lõbus seda näha või et ma ei mõista.“

Kui Jaan isa etteheiteid veel kuidagi talus, siis kaastunne ja haletsemine lõi ta tunded hoopis segamini. Ta ei olnud enam vihane ega lõbus, ning ta vastas vaikselt:

„Marta tuleks küll siia, aga praegu ei ole hobustel aega.“

„Ah viga seisab siis ainult selles?“ küsis isa.

„Jah.“

„Ütles ta seda sulle?“

„Eks sa või isegi arvata, et kuidas ta siin elab, kui ta oma mööbleid siia ei saa.“

„Praegu suvine aeg, võiksite magada kustahes. Ja ega see pole nii, et sul aset' ega kohta ei ole.“

„Inimene on teisiti harjunud,“ vastas Jaan.

„Teisiti harjunud,“ naeris Peeter. Ja korraga ta sülitas ja ütles: „No kurat, kui asjad nii on, siis lähen mina ise ja toon ta kolu siia. Miks sa pole minult hobust küsinud?“

Sellepeale Jaan ei vastanud midagi ja nõnda see jutt jäigi katki.

Kuid Jaan eksis, kui ta uskus, et isa Marta kolimisega ainult tühja suurustab. Et Peetril oli sellega niisamasugune tõsi taga nagu pulmalauas suudlemisega, selles Jaan veendus paari päeva pärast. Ning et ta Rohuväljal valitsevaid meeolusid ja olukordasid Peetrist paremini tundis, siis ta laitis selle mineku ära, lubades need asjad ise joonde ajada.

Aga selleks, et oma lubadust täita, tuli Jaanil veel korda kolm jalgrattaga Rohuväljal käia. Ja kui Marta viimaks mehe juurde kolis, siis oli heinaaeg juba ammugi unustatud ja rukkilõikuski käimas.

Mujal see oli käimas ja mõnel mehel oli sellega üsnagi suur rutt, ainult isa Peksi võis veel viivitada. Sel aastal tema rukis oli suure metsa ääres, sel tugeval pinnal, mille ta Leidaga oli lepikust põlluks harinud.

Ja nii kujuneski, et Jaan pidi oma põllu kallale varem asuma kui Peeter. Aga kuidas Peeter pojaga rukkilõikusest ka juttu tegigi, ei saanud ta ometi otsa peale, millal just Jaan mõtleb alustada.

Seda suurem oli siis ema Miina ja isa Peetri imestus, kui nad ühel hommikul nägid Jaani rukki kallale asuvat.

Ta läks põllule üksinda ja hakkas niitma. Nüüd jälgiti Vankrilt suure huviga, kas ka Marta välja tuleb. Jaan niitis kaare ja niitis teise, vahetevahel kodu poole vaadates. Muidugi talitas nüüd Marta kodus, ta ei saanud ju igalpool mehe kannul olla. Kuid päike tõusis üha kõrgemale, keskhommik oli juba ammugi seljataga, aga Marta ei ilmunud veel ikkagi põllule. Nüüd ei kannatanud isa Peksi enam, ta kamandas oma perekonna välja ja nii läksid nad Jaanile kõik neljakesi appi.

Emä Miina ja Leida hakkasid siduma, kuna mehed kolmekesi niitsid. Kui Marta viimaks lõuna eel põllule tuli, siis panid kõik tähele, et Peeter jäi korruga väga sõnaahtraks. Ja mitte ainult seda, vaid ka seda nähti, et ta senisest hoopis laiemad kaared ette võttis. Seda nähti kas või sellestki, et Leida nüüd vähem rääkis — temal lihtsalt ei olnud aega juttu ajada, ta pidi vaatama, et ta käed ükslugu käisid.

Kelle käed aga nüüd enam endiselt käia ei tahtnud, see oli Kaarel.

Noor kaunishing, kes ei olnud pühendatud elu üksikasjadesse või kelle maailm koosnes hoopis teistsugustest üksikasjadest, ei saanud heaks kiita seda silmatorkavat muudatust, mis Marta põllule ilmumisega tekkis. Tema tõekspidamiste kohaselt oli igasugusel abistamisel ja andmisel ainult siis mõtet, kui sellega käis kaasas lahke ja rõõmus meel, kui abistamine tuli heast südamest. Mida rohkem ta isa morni vihkamist vaatas, seda suuremaks kasvas tema tõrkumine. Omal põllul isa ei töötanud nõnda, see oli ilmne. Aga mis ta siis Jaani põllule tuli, kui ta meel siin nii hapuks ja halvaks muutus. Ta mõtles sellelegi, millise mulje võib Marta oma mehe vanematest saada.

Marta ei olnud rumal, et ta seda poleks märganud, et

Peeter töötas aetuna mingisugusest tigidast vimmast. Kui Peeter arvas, et see peab andma häid kasvatuslikke tulemusi, siis ta paraku eksis küll põhjalikult. Vimmasele viltuvaatamisele ei vasta keegi tänuliku arusaamisega, pigemini see tekitab niisamasugust vimmast ja vihast vastuvaatamist. Vahekord muutub üha halvemaks, viimaks ollakse riius, ei kannatata üksteist enam silmaotsaski, kuigi keegi pole teisele halba soovinud.

Ning kannatab kõige rohkem see, kes kõige vähem halba soovis — Jaan. Kelle poole ta peaks hoidma, keda õigustama, kas naist või vanemaid?

Ja otsekui selleks, et mingisugustki tasakaalu jalule seada, Kaarel laskis enese lõdvaks, võttis korraga väga kitsa kaare ja hakkas Martaga lobisema. Seda ta tegi selleks, et eraldada ennast jonnakusest, millega isa Martasse suhtus. Kuid ühtlasi ta teadis ka, et see isale ei meeldi. Ning praegu ta just ei tahtnud isale meeldida.

Kui lõunale mindi, kutsus Marta rukkilõikajaid oma poole.

„Kelle töö, selle toit,“ ütles ta ja vaatas Peetrile.

„Ei ole mind keegi tööle kutsunud ega tule ma ka lõunale,“ vastas Peeter ja hakkas kohe teises suunas minema. Ka ema Miina ja Leida vastasid Marta kutsele keeldumise-ga, kuid Kaarel võttis Martal koguni käe alt kinni, lastes valla lauluviisi. Nii ta hakkas Martaga minema Jaani ootamata. Kui Kaarli lõbusus rukkiväljal oli trotsihimust tekkinud, siis lõunalauas ta meeleolu muutus siiralt heaks. Marta võis olla isekas ja hellitatud, kuid temaga oli siiski hea juttu ajada.

Ka Jaan oli heatujulisem kui muidu. Kaarli eelarvamuseteta lõunaletulekul oli tema meeleolule niivõrd lahendav mõju, et sellest jätkus isegi pärastlõunaks. Ja nii oli enne

õhtuleminekut tema see, kes peret õhtulisele kutsus. Kuid nüüdki kordus seesama — teised keeldusid, aga Kaarel läks kaasa veelgi suuremate naljatuste saatel kui lõunaajal.

Jaani ja Marta juurde ta jäi kaunis kauaks. Marta imestas, miks ta Kaarlit pulmapäevalt ei mäleta — kas Kaarel oligi pulmas? Kaarel naeris ja vastas, et mis seal ikka imestada: kõik pruudid on ju pimedad, küllap seda Martagi oma pulmapäeval oli. Sellepeale naeris ka Jaan ja Marta, kes hakkas vaidlema, üteldes, et kui ta oleks teadnud, et Jaanil on nii tore vend, siis ta oleks Kaarlit tingimata näinud. Sellest olevat tal praegugi tõsiselt kahju; ta ei olevat pulmas üldse kedagi tähele pannud, küllap siis Kaarli väitel ongi oma tõetera sees.

„Aga küllap te vana Peksit ikka nägite?“ küsis seepeale Kaarel.

„Jah,“ vastas Marta. „Peeter oli pulmas tõesti kange mees. Mulle ta seal isegi meeldis, aga nüüd on ta pisut imelikuks muutunud.“

„Ah,“ ütles Kaarel vanamehelikult käega heites.

„Ei,“ ütles Marta, „isaga on tõepoolest midagi juhtunud. Kas sa, Jaan, tead, mis see võiks olla?“

„Vanadel on ikka oma imelikud arusaamised,“ vastas Jaan.

Siis nad vestlesid jälle millestki muust. Kaarel oli oma teada nii kaua Jaani ja Marta pool, et arvas kodused juba magavat. Ent kui ta koju läks, istusid nad kõik alles üleval, nagu poleks töö Jaani põllul sugugi und soodustavalt mõjunud. Ja niipea kui Kaarel oli toas, tundis ta vaistlikult, et isa temasse hästi ei suhtu. Ka seda, milles isa teda süüdistama hakkab, ta aimas juba ette. Ja et isa enneta, et isa etteheitel jalad alt ära lüüa, ta ütles ise:

„Sa, isa, peletad veel nooriku niiviisi ära. Kui sul nii

kange vaen Marta vastu ongi, eks sa siis vähemalt mõtle ka Jaanile.“

„Jaanile ma mõtlen isegi rohkem kui Jaan minule,“ vastas isa.

„Võib-olla sa mõtledki, aga iseasi on see, kuidas see mõtlemine käib.“

„Antakse tööle taga ja muud ei midagi.“

„Sellest on vähe,“ ütles Kaarel. „Kui sa oma abiga lähed teiste meeleolu rikkuma, siis pole see kellegi heategu.“

Seda kuulis isa esimest korda, et poeg tuli talle õpetama, kuidas elada.

„Sa ju naersid küll,“ ütles ta pilkega. „Kas Marta meeleolu sellest heaks ei läinud?“

„Nojah, vaat seal see asi ongi,“ vastas Kaarel, „et sulle oleks muidugi meeltemööda, kui ka mina oleksin päeva läbi põllul aina mühisenu.“

„Mis sa sinna otsidki,“ vastas Peeter. „Kas sul kodus toidu puudust on?“

„Nii rumal mees sa ei ole,“ vastas nüüd Kaarel, „et oma sõnu tõsiselt võtta.“

„No eks me vaatame, kuidas Jaan selle Martaga läbi saab,“ ütles isa.

„Kui sina hakkad pahareti osa etendama ja tahad, et ka meie sellest osa võtame, siis muidugi nende läbisaamine muutub peagi võimatuks,“ arvas Kaarel.

„Eks me näe!“ vastas isa lõuapärasid kokku litsudes ja läks välja.

Isa Peksi oleks tõepoolest meeleldi näinud, et Martaga poleks keegi suuremat läbi saanud, kuid just nagu tema kiuste hakkas pärast Kaarli kooliminekut Leida teisepere vahet jooksma. Mis võim sellel Martal oli, mis Leidatki kangesti ligi tõmbas, seda Peeter ei mõistnud. Ja nii ta

võis sel sügisel näha ainult seda, kuidas Leida kõigiti selleks kaasa aitas, et Marta sai õige ladusasti toime sellega, mis Peetrit vihastas ja ärritas. Marta võis Jaaniga pidudel käia ja pühapäeviti oma uhkes riietuses alevi vahel jalutada.

14.

Sügisel hiljapeale, kui Vankril välistööd enam-vähem juba korda said, läks Leida jällegi linna õmbleja juurde. Kuigi ema Miinale, kes Leidat oma paremaks käeks nimetas, tütre puudumine end tunda andis, ei mõtelnudki ta nuriseda. Vastupidi. Ta meel oli rõõmus teadmisest, et Leida võib istuda kuivas ja soojas toas, sellal kui nemad siin Vankril sõtkuvad pori ja mitte alati ei saa küsida sellest, kas väljas sajab või tuiskab. Selliste mõtetega loomi tasudes tundusid pangedki käe otsas kergemad.

Jah, Leida on noor inimene ja ega tal kohale jäämist saa olla. On siis parem, kui ta varakult ameti selgeks õpib ja inimeste keskel harjub elama.

Nii mõtles ema Miina, aga Leidale see õmblustöötoa piklik ruum, mille ainus aken oli vastu hoovi, tundus igal sügisel umbne ja mattev.

Ta tuli siia juba kolmandat sügist ja alati ta kannatas õhupuudust. Ta puudas metsi kaugel silmapiiril, mulla lõhna ja loomi, tuttavat rada lauda ja elutoa vahel ning õhtuvidevikku. Ta ei tundnud end vabana.

Meelsamini kui istuda tolmuses töötoas ta oleks tahtnud käia metsas tööl või loomi talitanud. Istudes õhtuti oma väikeses toas voodi serval käed rüpes, ta andus unistustele. Neid videvikuhetki ta pikendas meelega, neis oli midagi koduselt armast. Tema kodu ei olnud linnas.

Vaheseina taga elas meesrätsep. See ametmees oli perekonnanimene ja vahetevahel seal räägiti õhtuti palju. Aga Leidale kogu see jutt tundus nii tühine ja võõras, et ta süda sellest valutama hakkas. Oli ükskõik, kas ta seda juttu kuulis nädala või terve aasta, kordagi ta ei kuulnud kõneldavat kuuloomisest ja pööripäevadest, nagu poleks linnas noort ega vana kuud olnudki. Kodus oli alati sellega tegemist. Kõik kuulusid seal ühesuguse seaduse alla, inimesed ja loomad. Linnas söödi liha, kuid keegi polnud kuulnud talle häält ega näinud nende kevadist kepsutamist, ja sellepärast võis rätsep lambaliha süües niisama õnnelik olla nagu poliitikast ja parteidest rääkides. Siin oli üks ümmargune kõik.

Leida ootas suure igatsusega, millal maalt linna tullakse. Ja kui isa või ema linnas oli, siis ta küsis uudiseid, vaatas hobust ja vankrit, armununa igasse kõrrekesse, mis juhtus pütikeste või kotikestega linna jääma.

Kaarel elas linna teises servas, nad nägid teineteist harva. Mõnikord vend tuli vaatama, kas talle kodust on midagi toodud, kuid Leida ei kõnelnud talle oma maaiigatsusest. Ta aimas vaistuliselt, et Kaarlit see ei huvita. Või mis sai Kaarel sinna parata. Ainus, mis ta oleks võinud, oli see, et räägib sellest vanematele ja teeb nendegi meele nukraks.

Kui isa või ema Leidalt küsisid, kuidas tal läheb, siis vastas ta neile ikka, et tal on linnas väga hea. Ta ei rääkinud oma igavusest ega igatsusest kordagi. Nemad soovisid talle head, uskugu nad siis, et tal tõepoolest on hea. Milleks mürgitada nende muretsevat õnne oma kurtmistega?

Aga igakord, kui Kaarel õe juurest ära läks, ta mõtles tänavail jalutades sellele, miks Leida linnas näib nii kuidagi alandlik, miks ta on alati nagu kartlik, murduva

häälega. Ning juttu, seda tal viimasel ajal nagu ei olegi. Kas tal on linnas tuttavaid või sõpru? Vist mitte.

Vennale Leida tundus kinnine ja salatsev. Kaarel ise tundis viimasel ajal tugevat enesetunde tõusu. Ta õpingud arenesid hästi ja see tegi ta rõõmsaks ning uhkeks. Ta tundis end elu ees võitjana, tema maailm oli üha avardunud ja avardus veelgi rohkem. Ning just seetõttu ta südamesse hakkas kinni Leida murduv hääl ja rõõmutu olek. Millest see? küsis ta endalt. Kas ta on haige? Mis tal puudub? Või on ta õnnetult armunud?

Neid küsimusi ta asetaski endale ikka sagedamini Leidale mõeldes. Ja otsusele jõudnud, et Leida igal juhul vajab seltskonda ja inimesi, ta läks ühel novembriõhtul esimest korda õe poole, et teda jalutama kutsuda. Ta ei eksinud oma oletustes. Leida istus kodus. Kuid mis Kaarlit kõige rohkem hämmastas, oli see, et õde istus pimedas toas.

„Miks sa ei pane tuld põlema?“ küsis ta õelt.

„Milleks nii vara,“ vastas Leida, ja uskudes, et vend tuleb koduste pärast, lisas kohe: „Maalt ei ole vahepeal linnas käidud.“

„Ega ma sellepärast,“ ütles Kaarel. „Sul on veel liiga palju maainimest sees — kui ka vend vaatama tuleb, siis peab selleks kohe asja olema, nagu muidu ei võiks. Millest sa mõtlesid pimedas toas?“

„Ühest ja teisest.“

„See teeb hinge haigeks,“ arvas Kaarel. „Kui tuli on toas, siis on juba sellepolest kergem, et naabri jutt ei sega nii palju kui pimedas. Kui sa võtaksid ja loeksid midagi.“

Leida naeratas, kehtas õlgu ja ütles siis:

„Eks sa võta palit maha ja istu.“

„Ma tuln sind jalutama kutsuma.“

„Jalutama!“

„Nojah, kas sa siis jalutamas ei käi?“

„Kuhu mul minna on? Korra käisin kuni Muulukani. See oli paari nädala eest ühel pühapäeval.“

„Käisid kodu poole vaatamas,“ ütles vend mõistvalt. „Kui mina esimest talve linnakoolis käisin, siis jalutasin tihti Muulukani. Aga sina elad linnas juba kolmandat talve.“

„Maal on siiski parem,“ arvas Leida ja pööras pea häbelikult naeratades kõrvale.

„Unistadki siis aina maast?“

„Mõtlen vahel jah.“

„Lähme nüüd jalutama,“ ütles Kaarel uuesti. „Kas sul linnas tuttavaid on?“

„On mõned,“ vastas Leida, „kuid suurt läbikäimist mul nendega pole.“

„Miks siis nii?“

„Ei tea, mis tegemist mul nendega ikka peaks olema,“ vastas Leida. „Või millal mul seda aegagi on.“

„Noh, pühapäevad ja õhtud.“

„Ega kõigiga ei kõlba sõbrustada.“

„Muidugi mitte,“ arvas Kaarelgi, ja korruga tal tuli mõte tutvustada Leidat Ellenile. Ellen oli lihtsahingeline ja temaski hõõgus armastus kõige vastu, mis oli seoses maaga. Ja Kaarel lisas: „Tahad, ma tutvustan sind Ellen Tatrusele. Lähme täna kohe sinna.“

„Sul on siis temaga nii hea vahekord?“ küsis Leida.

„Noh, meie oleme ühe küla inimesed,“ vastas Kaarel

„Räägitakse, et Ellen on uhke,“ ütles Leida.

„Mõni, kes tunneb, et pole teise vääriline, hakkab seda teisest kergesti arvama,“ vastas vend.

„Ellen on preili.“

„Ah,“ hüüdis Kaarel poolpahaselt tõrjudes. „Niisama-

sugune preili oled ka sina või mõni teine. Tule, ma arvan, et sa Elleniga kindlasti hästi läbi saad.“

Kuid Leida kõhkles veel.

„Muide,“ ütles Kaarel, „Elleniga sa võid mõnel laupäeval õhtul seltsis koju minna, kui tahad. Temal on ka seltsim; alles hiljuti ta käis pühapäeval kodus.“

Nii rääkis Kaarel üht- ja teistpidi, et Leidat välja meelitada. Ja kui Leida, kuigi vastu tahtmist, vennaga viimaks välja läks, tundis ta suurt kergendust. Õieti esimest korda ta tundis rõõmu võimalusest vennaga kodust ja koduste üle vestelda. Sellest ta meel muutus avaramaks. Ellenigi juures ta ei tundnud end halvasti, lubas teinegi kord tulla, kuid need teised korrad lõppesid alati kõhkleva ringiuitamisega mööda linna kividid.

Mõtlemine sellele, et Ellen ja Kaarel on haridust saanud, muutis ta tagasihoidlikuks. Nende kõrval ta oli nagu halvem ja tagasi mõteldes oma külaskäigule talle meenus, et ta polnud kõigest hästi arugi saanud. Kõiki sõnugi, mida Kaarel ja Ellen tarvitasid, ta ei tundnud. See esimene kord oli ju küll hästi mõjunud, aga kui ta veel ja veel läheb, siis muutub ta neile varsti tüütavaks ja ülearuseks.

Ning selle asemel et maagatsust tundes minna Elleni või Kaarli poole, ta jalutas aega olles linnast jälle välja, vaatas metsade ja talude poole ning tuli tagasi veidi valutava südamega. Sel kombel jalutuskäigud, kuigi üksildased, hakkasid teda ikka rohkem veetlema.

Niipalju oli siiski Kaarli tookordsest kutsest kasu, kuigi Kaarel ise oli Leidas pettunud ja tema eemalhoidmises nägi õe arenematust või üldist tahtepuudust ennast arendada. Olles rääkinud õega korda paar säärase endaarendamise vajadusest, ta lõppeks lõi käega ja mõtles: ah, las elab oma moodi, milleks peaksin mina muretsema!

Ja Leida elas. Elas omaette ja vaikselt, elas rohkem mälestustest ja unistustest kui millestki muust. Tal ei olnud rohkem tuttavaid kui kaasõpilased õmblustöötoast. Seal räägiti iga päev meestest ja kavaleridest, kuid sellistele juttudele Leidal polnud omalt poolt midagi juurde lisada. Tal ei olnud meestuttavaid.

Seda suurem oli ta imestus, kui ta ühel pühapäevaõhtul autode peatuskoha juurest möödudes kuulis ennast teretatavat. Leida peaaegu võpatas meesterahva häälest, kes teda nimepidi teadis nimetada. Kes mind siin tunneb? mõtles ta imestusega ja vaatas tagasi.

„Leida ei tunnegi mind,“ ütles noor autojuht pruunis nahkkuues ja naeris.

„Tõesti,“ kogeles Leida, „ma ei tunne teid. Teie vist eksite.“

„Sina ei tunne mind,“ ütles noormees kätt pakkudes, „aga mina tunnen sind küll.“

„Tule jumal appi!“ hüüatas nüüd Leidagi. „See on ju August.“

„Noh, viimaks ometi,“ naeris August Rimmi. „Oled niisama linnas käimas või elad siin?“

„Ma elan linnas.“

„Miks me siis varem pole näinud?“ küsis Rimmi, nagu tahtes sellega ütelda, et tal on Leidast suur puudus olnud.

„Ma ei tea,“ vastas Leida. „Kas te ammu linnas elate?“

„Ei tea, milleks see „teie“!“

„Kuidas teisiti?“

„Mina olen „sina“ peale väljas.“

Leida ei vastanud midagi ja August nähes, et Leida tahab edasi minna, küsis:

„Kuhu sa nii kangesti ruttad? Kas kohtamisele?“

„Mis te veel mõtlete?“

„Jalutame, kui aega on,“ ütles Rimmi. „Minu masin seisab reas viimasena.“

„Teie masinat ma tahaksin näha,“ arvas Leida. „Kuid jalutama ma siin ei ole nõus.“

„Miks?“

„Kahtlane koht.“

„Kahtlane! Kas sellepärast, et siin autod seisavad?“

„Võib-olla ka,“ vastas Leida.

„Mis sa mõtled! Kas autojuhid on siis kaabakad?“

„Ei, ma ei mõtelnud seda,“ vastas Leida punastades.

„Siin on restoran ja restorani ees ma ei tahaks jalutada.“

Nad jõudsid auto juurde, kui August küsis:

„Kui kaua sa juba linnas elad?“

„Kolmandat talve.“

„Aga mõtled, nagu oleksid alles eile maalt tulnud.“

„Kuidas keegi,“ vastas Leida korruga jahenedes. Aga kui ta jälle tahtis ära minna, avas August Rimmi autoukse, kummardas ja küsis:

„Kuhu käsite sõita?“

„Kas see on teie oma masin?“ küsis Leida.

„See ei puutu asjasse,“ vastas August.

„Sõitke siis Vanakülasse, Vankrile,“ naeris Leida ja astus autosse.

„Tehtud!“ hüüdis Rimmi. Ta läks juhuruumi, tõmbas ukсед energilise plaksatusega kinni ja pani masina käima.

Niikaua kui auto sõitis linna-vahel, ei tundnud Leida peale väikese ärevuse muud midagi. Ta uskus, et August sõidab natuke aega ainult ringiratast ja tuleb siis peatuskohale tagasi. Kui ta aga märkas, et majad madalduvad ja Rimmi üha uut kiirust lisab, siis hakkas ta kartma, et August tõesti maale sõidab. Peale selle teda kohutas metsik kiirus ning ta vaatas peaaegu hingetuna, kuidas tuttav agul

mööda lendas. Juba olid nad Muulukal, auto tormas ulgudes mäest üles, ja siis ei näinud Leida midagi muud ees kui nõörsirget teed ja Augusti liikumatut kogu rooliratta juures.

Kas tõeti hull sõidab Vankrile? mõtles Leida. Mis ütlevad vanemad, eriti isa, kui ta niiviisi ootamatult koju jõuab!

Jah, ei olnud kahtlust, Augustil oli tõsi taga. Juba algasid üksikud metsatukad, juba sõideti Ridaküla vahet, juba tegi tee käänaku Laiamäe suunas. Kuid just Laiamäe all August pidas auto kinni ja sõidu kestel esimest korda tagasi vaadates ta ütles:

„Kahju küll, aga kõige parema tahtmise juures ma ei saa sind täna Vankrile viia. Kell näitab niipalju, et ma pean varsti linnas tagasi olema.“

Ja Leida küsis jälle, kuid seekord juba sinatades:

„Kas see on su oma auto?“

„Ei, see on peremehe masin,“ vastas August.

Nad tulid autost välja. Leida hingas sügavasti. Tuul puhus üle väljade, tuli kaugustest ja kulges sinna, kandes endaga tuttavaid lõhnu ja kohinaid.

„Siis sa tegid omale kahju,“ ütles Leida muretsevalt. „Ma arvasin, et see on sinu oma.“

„Kasuisa ostab mulle rehepeksumasina,“ ütles August.

„Siis sa pead maale elama minema,“ arvas Leida.

„Mul ükskama kõik,“ vastas poiss.

Nähes kaugel väljal asuvate talumajade üksikuid tulesid, ütles Leida, et talle meeldib maaelu. On nii vaikne ja rahulik.

„Ei tea, mis vana Peksi oleks ütelnud, kui me talle täna külla oleksime sõitnud?“ küsis August.

„Mine tea,“ vastas Leida ning talle meenus alles nüüd,

et isal on Rimmidega halb vahekord. Maja põletamine ja kõik! Ja ta lisas: „Oleks muidugi suured silmad teinud.“

„Noh, küll ta siis teinekord teeb,“ arvas August ja pani Leidale käe ümber piha.

„Ei tohi,“ ütles Leida.

„Kas auto numbrit tead?“ küsis August.

„Ei,“ vastas Leida.

„See on niisama hea kui aadress,“ ütles August, kohe küsides: „Kuhu ma su nüüd sõidutada võin?“

„Kuju!“

„Kus on su kodu?“

„Kirikuaia.“

„Mis number?“

„Seitseteist.“

„Tehtud,“ vastas August jälle ja pani masina käima. Ning ta ei olnud valetanud, tal oli tõepoolest kiire — ta ei avaldanud soovigi tuppa tulla.

See õhtupoolik oma metsiku kihutamisega jäi Leida mälestusse suure elamusena. Kui nüüdsest peale töötoas jälle kavaleridest räägiti, vaatas Leida sügavasti maha, kartes, et punastab. Ta mõtles August Rimmile ja tema lubadusele. Ei, seda vist siiski ei tohtinud teha, et ta Augustiga koju sõidab. Isa ei sallinud Augustit, kui August alles poisike oli. Kas ta seisukoht nüüdki võis teine olla. Ja kuigi see Leida poolt oleks ainult süütu lõbusõit, võiks isa ometi ei-tea-mis mõtelda.

Nädal möödus. Kui Leida õhtuti töötoast lahkus, siis ta mõnikord oleks meeleldi autode seisukoha juurest läbi läinud, kuid häbi ei lasknud. Ta häbi oli nii suur, et ta poleks sealt isegi kibeda tarviduse korral läbi läinud.

Aga kui ta ühel õhtul koos oma töökaaslastega töötoast väljus, seisis tuttav auto ukse ees. Ja nüüd nägid tüdrukud,

kelledele Leida oli alati kinnitanud, et tal meestega mingit tegemist pole — nägid ja imestasid, kuidas poiss kannad kokku löi ja Leida punastas.

„Kirikuaia 17, kui ma ei eksi,“ ütles Rimmi naerdes.

Sel korral oli August Rimmil aega ja ta palus luba sisse astuda. Muidugi võis August sisse astuda, kuigi Leida ei teadnud, et talle täna külalisi tuleb.

See oli reedene päev. Ja August ütles, et ta võib oma lubaduse eeloleval pühapäeval täita. Ka tema ei ole amugi Vanakülla saanud ja tahaks näha sealseid inimesi ja nurki.

Leida, kes vahepeal oli otsustanud kindlasti sellest sõidust keelduda, ei tundnud end praegu kuigi kindlana. Nii ta ütles ebalevalt, et ta ei tea, ta ei tahaks, et August tema pärast niipalju kulu teeb. Kas tal oli täna tarvis töötoa ette sõita. Leidal on nüüd töötoas piinlik, teda ei jäeta rahule ja tal on halb.

„Noh,“ ütles August seepeale tormakana, „kui sa pühapäevast sõitu ei taha, siis olen ma edaspidi igal õhtul autoga ukse ees!“

„Jumala pärast,“ ütles Leida, „kas sul on aru peas või ei ole?“

„Kui tarvis, siis mul seda ei ole,“ vastas August.

„Ole nüüd ikka mõistlik,“ ütles Leida anuvalt.

„Sa kardad oma vanemaid,“ arvas August lõppeks. Ta ütles seda valjult. See kostis kindlasti seina taha teise tuppa, kus oli korraga vaikseks muutunud.

„Katsu tasem rääkida,“ ütles Leida poolsosinal.

Kuid nüüd hakkas August õige valjusti naerma, nõnda et Leidal hoopiski piinlik ja paha hakkas. Ja ta tegi pahase näo, ja varsti pärast seda August läkski ära.

Aga sellest hoolimata, et poiss oli metsik, Leida pidi

ainult temale mõtlema. Muidugi oli August ka järgmisel õhtul oma autoga töötoa ukse taga ootamas.

Leida ei teadnud, kas vihastada või rõõmustada, kas naerda või nutta, kuid enne kui ta otsusele jõudis, kumba teha, ta oligi kodus. Täna Augustil ei olnud palju aega, ta pidi kohe edasi sõitma, aga ta lubas pühapäeval aegsasti platsis olla, pangu Leida ennast ainult valmis.

15.

Leida ootamata kojusõit, pealegi taksiautos, oli Vankril suureks üllatuseks. Ka isa Peksi ja ema Miina ei tundnud Augustit kohe ära. Liiati olid nende meeled liiga ärevil, kui nad nägid autot õuele sõitvat ja Leidat sellest välja astuvat. See oli nii ebatavaline, et nad tahtmatult hakkasid kartma. Sellest hoolimata, et Leida tervena nende ees seisis, see kartus jäi püsima.

Emal Miinal mõtles Kaarlile ja isa Peksi vaatas altkulmu noormehe poole, kes juhirusmist väljus. Ei, ta ei tundnud seda noormeest. Ja kui selgus, et see noormees oli August, kes kunagi oli õlekuhja põlema pistnud, siis tundus Peksil, et nüüd on jälle mingi lollus juhtunud. Ning sellega ta muutus lõbusõidu suhtes väga reserveerituks.

Jah, Kaarlil oli kõik korras, Leida nägi teda vahetevahel ka, ja Leidal endal polnud ka midagi viga, kuid ometi oli Peetril tunne, et mingi õnnetus on juhtunud või vähemalt juhtumas.

Kuidas Leida, see arukas tüdruk, just Augustiga pidi sõbrustama hakkama? Ta ei teadnud, kui kaugel see sõprus on, kuid seda paremini ta teadis, kuidas noorte inimestega selles ajas läheb. Ollakse pime ja tunded käivad üle

pea. Ja siis ei küsita enam vanemate keelust ega arvamisest.

Siis ollakse tark ja teatakse ning tehakse kõik nagu suurest kiusust, kuni ükskord kae silmilt langeb.

Jaaniga see oli nõnda. Ta muudkui käis Rohuvälja vahet, ei võinud Martast eemal olla ja igasugune õpetus oli nagu õli tulle valamine. Kes tohtis siis Martast midagi ütelda! Jaan läks nagu hulluks, aga nüüd hakkab temagi juba nägema ja aru saama. Marta ei ole ikka see, kes ta peaks olema. Ei saa inimene, kui tal on loomad, hommikul kella kaheksani magada. Ja kui talvel veel kuidagi toime tullakse — mees teeb tule pliidi alla ja keedab kohvigi valmis — aga kuidas saab sedasi suvel?

Sääraseid mõtteid mõlgutas isa Peksi Augustiga vesteldes. Kui August kõneles võõrasisast, siis oli ta toonist kuulda suurustlemist. Toomas Jõgi armastavat teda, olevat talle väga palju head teinud ja lubavat Augustile edaspidi rehepeksumasina osta. Võib-olla ta teeb seda juba järgmisel sügisel. Ainult Toomas näeks meeleldi, et August võtaks naise ja asuks maale elama. Mis arvab isa Peksi rehepeksumasinast ja sellest mõttest üldse?

„Mis mina tean sellest arvata,“ vastas isa Peksi, kui August talt seda küsis. „Eks see ole su oma asi.“

„Aga eks raha võiks sellega siiski teha,“ arvas August.

„Eks muidugi, vist, kuid rahast on siis kasu, kui ollakse kokkuhoidlik,“ ütles isa Peksi.

Seepeale August naeratas nagu halvaks panevalt ja isa Peksi pidi Toomas Jõgi kokkuhoidlikkusest rääkima hakkama, kui ema Miina Leidaga tuppa tuli. Ja nüüd ütles isa Peksi.

„Ega sina, Leida, täna ära ei sõida. Sa ole homme hommikuni siin, siis tule minuga ühes.“

„Lähed sa siis homme linna,“ küsis Leida.

„Pidin puukimbuga turule minema,“ vastas isa.

„Ma saan täna kergemini,“ vastas Leida ja tundis kohe end pisut süüdlasena.

„Aga saad vähem kodus olla,“ arvas ema Miina.

Selle vastu Leida ei saanud vaielda. Kodus oli ju tööpoolest hea olla, aga kui minema ikkagi pidi, siis see üks öö ei tähenda ka midagi.

Jaa-jah, mõtles isa, kui puukimbu otsas oli veel punane kast, kartuli- ja muidki toidumoonakotte, siis kõlbas küll isaga seltsis linna sõita. Ometi see etteheitekas mõte ei saanud sellena püsima jääda. Liiga hästi isa Peksi mäletas veel sedagi, kuidas suvel, kui eelmisel aastal oli majapõlemine, nad kahekesi langis olid heina teinud. Sirpidega ja põlvili maas, nõnda et sõrmenukid olid verised. Leida ei nurisenud siis, ta tegi seda tööd rõõmsa õhinaga. Ja sellepärast jäi isa Peksi omaette vaikselt istuma rohkem nukrusest ja kahjutundest kui millestki muust.

Pärast Leida ärasõitu ta lootis Miinalt noorte vahekorra kohta midagi lähemat kuulda, kuid Miina oli selles asjas niisama tark kui Peetergi.

Nad vaikisid hulk aega, siis küsis isa Peksi.

„Noh, mis me siis nüüd teeme? Kas toome ta linnast ära või?“

„Ei mina seda tea,“ vastas ema Miina.

„Oleks pidanud Augustilt küsima, kumb nendest meie maja põlema pani, kas Maali või poiss ise,“ ütles isa Peksi.

„Ei tea, kas seda poiss tegema tuli,“ ütles ema Miina.
„Ta oli ju siis õieti nooruke.“

Siis nad vaikisid jälle pühapäevases videvikus. Oli raske midagi kindlat otsustada. Ning alles tüki aja pärast isa Peksi ütles:

„Sul pidi olema villaveskile asja. Kui läheks sinna juba sel nädalal ja teeks Leidaga kojutulekust juttu. Siis näeks kohe, kas tal sellest Augustist midagi on või ei ole.“

„Millal teda seal linnas näha saab,“ arvas ema Miina.
„Ta on ju päeval töö.“

„Aga kuidas siis saab?“ küsis isa Peksi ja nüüd oli ta häälest kuulda isegi nõutust.

Nii nad arutasid seda küsimust mitmest kandist. Ja et jõuludeni väga palju aega ei olnud, siis nad otsustasid oodata pühadeni, mil Leida niikuinii koju tuleb.

Küllap nad kuulevad siis lähemalt, mis Leida ise arvab. Ta on ju ikka arukas olnud, kas ta siis nüüdki end nii kergesti hullutada laseb. Ja võib-olla on Kaarlilgi teada, mis mees sellest August Rimmist on saanud. Nõnda mõteldes nad aegamööda rahunesidki, usaldades selle äkkitekkinud uue mure aja lahendada.

Ainult ühte asja ei suutnud isa Peksi mõista — miks pidi see just August Rimmi olema, kellega Leida oli sõbrustama hakanud.

Aga samal ajal kui vanemad nõnda rahunenult oma igapäevast elu jätkasid, elas Leida linnas suuri hingelisi heitlusi läbi.

Kõigepealt ta valutas südant säärase pisiasja pärast, miks ta oli keeldunud isaga linna tulemast. Üksinda omaette sellele mõteldes ta silmadki tõmbusid niiskeks. Tal oli tunne, nagu oleks ta selle äraütlemisega lapsepõlveaegsed õrnad sidemed vanemate ja koduga katki käristanud.

Teadmata, et isa oma linnasõitu ainult tema pärast oligi kavatsenud ja et ta teisel päeval linnas ei käinud, ta murdis pead, miks isa teda vaatama ei tulnud. Muidu ta ikka alati astus sisse, aga seekord ei tulnud. Sellele ta ei leidnud muud seletust, kui et isa on nüüd pahane.

Ka August Rimmi arvas sedasama, et Peetrile see küllasõit ei meeldinud. Ta ütles, et teda ei taheta Vankril hästi näha. Kuid teda see ei kurvastanud ega kohutanud, nagu Leidat. Vastupidi, Leida vanemate oletatav vastuseis tema sõprusele Leidaga aina õhutas teda seda sõprust süvendama.

Kui August oleks olnud pisut tagasihoidlikum, siis Leida oleks tast kergesti vabanenud. Niisamuti ta oleks Augusti hüljanud jalamaid, kui poisi pealetükkivus oleks olnud teist laadi. August ei nõudnud midagi, ei pannud talle oma kättki enam külge ega rääkinud kunagi kahemõttelisusi, kuid ta omas hoopis meeldivamat häbematust. See seisnes selles, et ta kunagi ei solvunud. Ükskõik, mida Leida polekski talle öelnud, August ikka kas naeris nagu tavaliselt või tõmbas pea rindu ja näis nukraks muutuvat. Ja just säärastel silmapilkudel Leida oli relvatu.

August ei olnud arg ega kõhkleja, seda Leida teadis vägagi hästi. Ei, pigemini August oli õigegi tormakas, ainult Leidal oli talle niisugune taltsutatav mõju.

Nii läksid päevad ja nädalad ning siis olid pühad varsti ukse ees.

„Sa lähed pühiks maale?“ küsis August. Ta masin oli parajasti remondis ning tal oli nüüd aega, et Leidat kinno või jalutuskäikudele kutsuda. Sel õhtul nad jalutasid kerge lumesajus kaunistatud vaateakende taga.

„Jah, mulle meeldivad jõulud maal,“ vastas Leida.

„Kahju!“ vastas August. „Mina pean linna jääma.“

„Sul on ükskama kõik,“ ütles Leida, Augusti enda sõnu korrates.

„Oli, aga nüüd enam ei ole,“ vastas poiss.

Rutates järgmise vaateakna taha, Leida jättis vastamata. Kui August talle järele jõudis, tegi ta hoopis teist juttu.

„Kuule,“ ütles August korruga, „kas tead, mis me teeme!“
„Noh?“

„Ma tulen sinuga jõululaupäeva õhtul maale ja ütlen sinu vanematele, et tahan sinuga abielluda.“

„Sa oled hull!“ hüüdis seepeale Leida.

Kuid August oli sellest mõttest tormakana kinni haaranud.

„Mis? Sa ei taha! Sa ei armasta mind!“ hüüdis ta õige valjusti. „Sa mängid minuga niisama!“

„Võta ikka aru pähe, August,“ ütles Leida. „Me oleme alles nii vähe aega tuttavad olnud.“

„Vaata, kus on alles jutt,“ ütles August. „Sellest on juba aastat viis tagasi, kui me teineteist nägime.“

„Ei, sa ei tule jõululaupäeval,“ ütles Leida viimaks otsustavalt ja kindlalt. „Ma tahan vanematega enne rääkida.“

Sellelega August leppis oma tavalisel kombel pead rindu tõmmates ja nukralt vaikseks jäädes. Ja nõnda ta ütles:

„Olgu nii, aga koju ma viin su siiski. Minu masin saab parajasti pühiks korda.“

Seda Leida ei tahtnud talle keelata, kuigi ta teadis, et talle kodust hobusega vastu tullakse. Igal aastal oli seda Kaarel teinud ja oleks hea, kui tänavugi seda keegi teine ei teeks. Jõudku siis Kaarel talle ükskõik kus kohal vastu, ta võib ju ümber istuda ja oma teekonda veel jätkata.

Nii ta arvas sel õhtul, kuid teisel päeval oli ometi tarvis ümber mõelda. Kui Kaarel hakkab liiga vara tulema, siis võib juhtuda, et August ei saa tema pärast oma masinatki käima panna. Ja Augustit see kurvastaks kindlasti.

Ning paar päeva enne koolide sulgemist Leida läks venna juurde, tegi juttu pühadest ja ütles, et tema saab sel aastal väga hilja õhtule. Kui Kaarel tahab talle vastu

tulla, siis ta tulgu hiljem, ärgu hakaku enne videvikku tulemagi.

See oli esimene ja võib-olla ka ainus vale, mille Leida oma armastuse varjamiseks välja mõtles. Et elus tuleb ka oma õnnetuse varjamiseks valetada, seda Leida siis veel ei teadnud.

Nüüd ta oli õnnelik ja rõõmus, et varsti on jõulud ja et tal pole tarvis Augustit teist korda kurvastada sõidutamisest ära ütlemisega. Jäi ainult soovida, et jõululaupäeval sajak lund, mis annaks sellele päevale just niisuguse pühalikliku pidulikkuse, mis sellel päeval Leida mälestuses ja kujutluses alati oli olnud.

Kuid ometi oli jõululaupäev selge, ja see oli isegi hea, sest kui oleks sadanud, siis nad oleksid võinud Kaarli kergesti mööda lasta.

Kuigi Kaarel oli varem tulema hakanud, ei jõudnud ta hobusega siiski kaugemale kui alevi vahele. Teda nähti juba eemalt ja August pidas auto aegsasti kinni.

„Oled sa mul aga toredaks läinud, ise sõidad autoga ja lased omale veel vastu ka tulla.“

Kui ta aga Rimmit nägi, kes kohe auto ringi pööras, siis muutis ta oma tooni, küsides, kas August ei mõtlegi Vankrile tulla.

„Ei,“ vastas August tagasihoidliku tõsidusega, „mul oli parajasti ainult niipalju aega, et Leidat sõidutada.“

Viis, kuidas August seda ütles, tegi Leida meele ühteviisi valusaks ja rõõmsaks, ning korruga tal oli väga kahju poisist lahkuda. Kogu nad jõudsid oodatust hoopis varem, ja nii ei olnud võimalust Augusti osa maha salata.

Ning niipea kui see teatavaks sai, vaatas ema Miina isa Peksile ja isa Peksi ema Miinale. Siiski olid lood hoopis tõsisemad, kui nad kahekesi olid arvanud. Kui nad juba

niiviisi üksteise sabas seisid, siis olid lood isegi päris halvad.

„Kuule,“ ütles isa Kaarlile, „kas sina tead, mis mees see August linnas on?“

„Autojuht,“ vastas Kaarel.

„Seda ma tean,“ vastas isa ägedana.

„Mis sa siis veel küsid?“ ütles Kaarel vanemate murest osa võtmata.

„Ma tahan teada, mis mees tast on saanud — kas ta on ka korralik inimene.“

„Ei mina tea. Mina ei ole temaga rohkem kokku puutunud kui täna. Ja täna ta jättis väga viisaka mulje.“

„Kui ta siin selle õlekuhja põlema pani ja meilt tuli abi saama, siis ma küll mõtlesin, et ei sellest poisist saa kellegi meest.“

Seda kuuldes Kaarel hakkas laginal naerma. Selle naeru põhjuseks oli niisama hästi vana mälestus kui ka isa kinine seisukoht, ent Leida, kes arvas, et vend naerab ainult Augusti üle, jooksis teise tuppa ja jäi seal vaikseks nagu hiir.

Ta jäi sinna kauaks ja see hämmastas kõiki, isa Peksist kuni Meelitani, kes asjata püüdis õega juttu teha. Leida ei tahtnud kellegagi rääkida, ka Meelitaga, oma noorema õega mitte, kellele kingitusi ostes ta linnas enne ärasõitu oli veel jooksnud. Nüüd need kingitused olid kohvril ja nendele mõtleminegi tegi Leida meele valusaks. Nad tegid Augustile ülekohut, nad naersid teda, olid tast halvast arvamisest ja mõtlesid veel jumal-teab-mis. Mõtlesid muidugi, et Leida Augustiga sõbrustades on loll.

Ta istus vanal perekonna kohvril, hoidis sallinurka tugevasti hammaste vahel ja nuttis vaikselt. Niiviisi istuvana ema Miina ta leidiski pimedast toast. Ning ta ei

imestanud vähe, et Leida, see alati mõistlik ja arukas tüdruk, oli nüüd hoopis tasakaalust väljas.

„Tule jumal appi,“ ütles ta kohtlaselt, „mis sinuga on siis juhtunud?“

Kuid Leidat ei olnud nii kerge rääkima panna, kui ta nutma oli hakanud. Ta ei vaikinud kangekaelsusest, vaid ta lihtsalt ei saanud sõna suust. Ta mõtetedki olid katkendlikud ja siia-sinna hüplevad. Aga nüüd oli talle mõtlematagi selge, et ta Augustit armastab. Kui ta linnas elades selles siiski veel kahtles, siis nüüd see oli ometi kindel.

„Ema,“ ütles ta viimaks, „mis te ta'st ometi tahate!“

„Mis sul siis temast on?“ küsis ema. „Räägi ometi.“

Ja aegamööda rääkis Leida kõik oma südameelt ära. Jah, nad armastavad teineteist ja mõtlevad abielluda. August oli juba täna tahtnud ta kätt paluma tulla.

„Kuidas siis ikka kõik nii järsku,“ ütles ema Miina, kes Peetrit mitte vähem ei kartnud kui Leida. Kuid kas oligi mõtet sellest kõigest Peetriga kõnelda. Küllap ta seal köögis laua taga istudes isegi kõike aimas.

Ja nii see oligi. Kui Leida viimaks oma pisaratest võitu sai ja emaga kööki tulles oma lugu rääkima hakkas, siis üllatas vana Peksit kõige rohkem see, et ema Miina oli teda vahepeal reetnud ja tütre poole üle läinud, esinedes tema kaitsjana. Sellepärast ta siis vaikis hulk aega pahaselt ja ütles viimaks nagu tüdinenult või väsinult:

„Tehku minu pärast, mis tahab! Mina teda ei keela ega hakka vahele segama.“

Ta rääkis Leidaga ema kaudu, ilmsesti kogu see asi ei meeldinud talle põrmugi.

Kui Leida pärast pühi sellest Augustile rääkis, ütles August, et nii nad teevadki. Leida ärgu olgu mures, nad abielluvad juba märtsis ja pulmi ei tee. Ja kui Toomas

Jõgi peab oma lubadusest kinni, ostab talle rehepeksumasina, siis lepib nende abieluga Peetergi. Nad elavad ükskord veel nii hästi, et vana Peeter ajab silmad pärani. Oodaku ainult.

16.

Üteldes Leidale, et tehku ta, mis ta ise tahab, isa ei uskunud, et tütar vastu tema tahtmist Augustiga abiellub. Aga kui ta varakevadel siiski kuulis, et pulmad olid linnas ära peetud, ilma et sellest temale oleks hingatudki, ta hakkas salamisi lootma selle abielu uperkuuti lendamist. Mitte, et ta sellega Leidale halba oleks soovinud. Ei, kaugel sellest.

Suutmata uskuda, et Augustist saab tõsist meest, ta mõtles, et Leidale on seda kasulikum, mida varem ta oma eksitusest aru saab. Kui ei võtnud kuulda isa hoiatust ega õpetust, siis peab elu ise õpetama.

Aga suvi möödus ja — ennäe, Toomas Jõgi ostiski Augustile rehepeksumasina. Ning selle asemel et tütre õnne purunemises oma tõekspidamistele kinnitust leida, ta pidi nägema, kuidas noorte õnn just tema silmade all õitsema hakkas.

Augusti peksumasinal polnud vähe tööd. Varahommikust hilisööni see undas ümruskonna taludes ja talumeeste suus oli aina Rimmi nimi.

„Kutsu Rimmi,“ ütlesid üksteisele, „Rimmi ei ole uhke. Tema tuleb ja paneb masina ka siis paigale, kui sul on vilja ainult mõnikümmend puuda.“

See oli tõsi. Seda ei teinud teised masinaomanikud. Nad enne vaatasid, kuhu minna, kuid Rimmi ei arvestanud talude vahemaad, teolusid ega vilja hulka.

Nii ta mässas ümbruskonnas ja kui ta otsaga Vanakülla jõudis, hakkas Peksigi aru pidama, et Rimmi kutsuda. Noh, ta ju ikka väimees, ja mis ütlevad inimesed, kui äi laseb Rimmi väravast mööda sõita. Kui oleks veel kuulda olnud, et ta halva töö teeb, siis oleks teine asi. Selle üle, et Rimmi oma rabaduse juures siiski korralikku tööd tegi, imestas Peksi kõige rohkem. Jah, seda oli Augustist raske uskuda. Ning et seda oma silmaga näha, ta nõustus ema Miinaga, kes juba Leida pärast Rimmit kogu südamest peksma soovis. Aga nad ei saanud väimeest veel kutsuma minna, kui see ise Vankrile tuli. Ta ütles, et Leida elab nüüd Toomas Jõgi juures ja laseb tervitada.

„Miks sa siiakanti peksma tulid?“ küsis isa Peksi. „Kas sealpool ei ole tööd?“

„Sealpool?“ küsis Rimmi. „Oh, miks ei ole. Sealpool on isegi rohkem tööd kui siin.“

„Miks sa siis oma masinat mööda ilma sõitmisega nuhtled?“ küsis isa Peksi.

„Kui siin valmis saab, siis pekstakse seal,“ vastas Rimmi. „Seal ei ole masinaid.“

„Siis sul on seda peksutööd üsna jõuludeni,“ ütles seepeale ema Miina rõõmsalt.

„Jah, peaaegu, et jõuludeni,“ vastas väimees.

See oli päris mõistlik ja vanade meelepärane jutt, mis Rimmi ajas. Ja isa Peksi ütles nüüd:

„Noh, siis aja minu vili ka läbi, enne kui ära lähed.“

„Kas või hommepäev,“ vastas Rimmi ilma igasuguse vimmata.

„Teil läheb siis üsna hästi,“ ütles ema Miina, näol õnnelik naeratus.

„Jah, ega nuriseda ei saa,“ vastas väimees tagasihoidlikult.

Varsti pärast seda, kui Rimmi oma töö siin kandis oli lõpetanud ja kasuisa poole tagasi läinud, tuli Leidagi Vankrile vanemaid vaatama. Oli juba peaaegu aasta sellest, kui ta viimati kodus käis.

Paaril korral oli ema Miina teda linnas näinud, kuid isa polnud teda vahepeal näinudki. See oli küllalt pikk aeg, et vanu asju mitte enam mäletada, pealegi kus otsekuu isa Peksi halbade ennustuste kiuste asjad kõige paremat rada käisid. Selleks ei olnudki tütre kinnitust tarvis, seda oli näha juba ta riietusest, jalanõudest ning kas või kogu ta olemusest, mis säras rahulolust ja õnnest.

Ning miks ei pidanudki ta rahul olema: August oli töökas, ta oli sel sügisel ööd kui päevad rassinud ja küllaltki raha teeninud.

Leidal oli veel päris hea palitu, kuid August ostis talle uue ja kallima. Ja seda pesu, mis neil nüüd on! Ema peaks seda oma silmaga nägema. Ning Leida oleks suurest rõõmust emale kas või kaela langenud, kui ta veel küllalt hästi poleks mäletanud, et niisugust rõõmu kodus nimetatakse helbakuseks. Ja mitte ainult seda, Leida teadis, et säärase suure rõõmu puhul kodus oli ikka hoiatatud, et küllap tuleb pika ilu järel jälle ja veelgi pikem pill — täna hõiskad ja tantsid, kuid homme on nutt lahti.

Ning niipea kui see talle meenus, asus ta endagi südamesse kartus, et ei tea, mis veel juhtuda võib. Muidugi polnud see kartus millegagi põhjendatud, see tuli ainult harjumusest ja kasvatuses.

Aga sellest hoolimata, et Leida abielu oli õnnelik, oleks olnud ekslik arvata, et Peetrile sellega asjad maailmas oleks selgemaks saanud. Oli koguni nii, et mida rohkem ta tütre õnnes veendus, seda segasemaks mõnigi asi talle muutus.

Gümnaasium pidi Kaarlile ei tea kui kerge ja hea elu võimaldama, aga nüüd ta elas juba kevadest saati kodus ja veetis oma aja suuremalt jaolt raamatute taga vedeldes. Harva ta tuli toast välja ja pani oma käe töö külge. Polnudki nagu tema asi, mis põllul tehti, kas seal külvati või niideti või kas seal üldse midagi kasvas.

Peeter oli oodanud ja ootas veelgi, millal poeg koha saab, aga ta muutus üha kärsitumaks ja tegi sellest ikka sagedamini juttu. Algul näiski, et tema meeldetuletustel oli hea mõju, sest Kaarel sõitis siis ikka kodust ära, oli mõnikord eemal isegi nädalapäevad ja kinnitas tagasi tulles, et ta käinud kohta kuulamas.

Aga siis ta puges jälle tagatuppa, võttis oma raamatud, luges, viitis magamisega aega, kirjutaski vahel ja ei mõtelnudki enam kohaotsimisele.

Nii see kordus kogu talve ja siis hakkas Peeter mõtlema, et süüdi polnud tööpuudus, mis pidi linnades valitsema, vaid Kaarli enda hoolimatus. Ja kui Kaarel õhtuti vend Jaani poole läks, siis vana Peksi mõtles igakord kibedusega, et Marta on leidnud omale nüüd paraja paarimehe.

Kas tegi seda haridus või mõtleski maailm tulevikus nii viisi läbi saada, et magatakse või siis aina loetakse raamatuid, tööst hoolitakse üsna vähe ja kui midagi tehaksegi, siis ikka niisuguse pahura näoga, nagu oleks keegi tagant hammustamas.

Millal oli Martat töö juures rõõmsa ja lahke näoga nähtud, aga kui tuli külalisi, siis oli rõõmsamat inimest kui Marta raske ette kujutada.

Oi jah, Jaan saab selle Martaga veel päevi näha, las aga tuleb suvi, las algavad tööd põllul. Saab näha, kes Martal siis selle kohvi hommikuti valmis keedab ja voodisse kannab.

Isa Peksi liialdas. Ta ei liialdanud Jaani kannatust kujutades, ta liialdas Marta laiskusele ja nendele lootustele mõteldes, mis ta kevadisele tööajale pani.

Kõik tuli, kevad ja välistööd. Kuid Peeter ei näinud, et Marta oleks varahommikuti üles tõusnud. Selle asemel ta nägi, kuidas teises peres hakkas käima lesk Miina. Marta laskis käia omal passinaise. Kas tal ei ole häbi, noor inimene, luud-liikmed terved. Kui ta veel oleks kusagil kaugel, aga meheisa silmade all. Ja võõraidki inimesi ta peaks häbenema.

See oli hirmus lugu, hirmus sellepärast, et Jaan laskis kõigel sellel rahulikult sündida. Kas Jaan ei mäleta või ei tea, kuidas on tema ema tööd teinud. Titevoodiski ei saanud ema Miina nii palju laiselda kui Marta praegu.

Peeter vaatas nagu maailmaimet, kuidas lesk Miina igal hommikul majja läks ja talitama hakkas. Kui kaua nad seda kometit mõtlevad mängida?

Ei, aga sellele ei näinudki lõppu tulevat. Ei jah, kurat võtku!

Ja oleks siis ainult see olnud, kuid Jaan hakkas nagu isa pelgama. Igal kevadel nad olid põllupeenral kõrvuti istudes lasknud hobustel puhata. Igal kevadel nad olid seltsis nõu pidanud, kuid nüüd hoidis Jaan eemale. Tulles äkke või rulliga, ta kordagi ei jõudnud põllupeenrale Peetriga ühel ajal. Hoidis eemale jah! Kartis või põlgas, kes seda teab. Või oli õnnetu ja ei tahtnud sellepärast oma nägu isale näidata.

Kuid viimaks sai Peeter siiski Jaaniga jutule. See oli ühel pühapäeva hommikul, kui Jaan tuli hobust köietamast.

„Ega see Marta küll salli, et ma sinuga räägin,“ ütles Peeter sapiselt, „kuid praegu on veel varane aeg — küllap Marta alles magab.“

„Sa, isa, kipud ikka teravaks,“ vastas Jaan.

„Teravaks jah,“ sähvas Peeter. Ja kui ta oma südameelt kõik oli ära rääkinud, teravustega ja ilma, siis Jaan algul naeratas, seejärel aga muutus tõsiseks ja ütles maha vaadates, sumbunud häälele:

„Mis sa, isa, meie elust tead, minust või Martast — sa ei ole enam ammugi meil käinud.“

„Mis ma tean!“ osatas Peeter.

„Vähe, jah vähe,“ vastas Jaan minema hakates.

Vähe! mõtles isa Peksi. Mis ta sellega ütelda tahtis? Kas ta pilkas? Või teadis Peeter nende elust tõesti vähe. Aga mis võis siis seal veel rohkem olla! Ei, ega Jaan ometi ei pilganud. Tal polnud seda moodigi. Ja kui pilgataks, siis ei ütelda seda nii vaikselt, ilma kireta, peaaegu nii, nagu oleks inimene juba nii palju kannatanud, et tal tundedki puuduvad.

Isa Peksi ei hakanud Jaanilt pärima, mis see rohkem on. Ta teadis, et Jaan talle seda ei avaldaks. Ta katsus ise seda oma peaga mõistatada, vaatluste ja tähelepanekute kaudu.

Ta katsus end aidata meeldetuletustega, aga ta ei jõudnud kaugemale Jaani lausest: „Mis sa, isa, meie elust tead — minust või Martast.“

Kuidas võiski seda teada isa Peksi, kes talve jooksul ainult paaril korral oli poja poole astunud, kui seda ei teadnud isegi Kaarel, kes sageli käis venna pool vestlemas. Temal oli seal koguni avaram kui kodus. Teda mõisteti seal; Martaga ta sai käsitleda küsimusi, mis teda huvitasid. Ja Marta oli alati rõõmus. Ta küsis, kas Kaarel on ajalehele jälle midagi saatnud. Siis nad rääkisid ümbruskonnas esinevaist väärnähtustest ja Kaarel võis vabalt naerda, nii nagu ta seda kodus harva võis.

Naerdes ja püüdes vaimukas olla ta ei aimanudki, et pärast tema lahkumist Marta jäi seda mornimaks, mida rohkem ta oli jutustanud sellist, mis Martale meeldis.

Nojah, Jaan ei ajanud kunagi säärast juttu. Jaan ei teadnud millestki muust kui talust. Jah, see maa oli tema hing, seda tuhnida ta oskas küll. Miks Jaan kunagi midagi ei loe, milks Jaan ei püüa midagi muud ette võtta? Näed, kuidas Kaarel aina areneb. Ta saadab juba nüüd ajalehtedele kaastööd ja Marta arvates ta teeb seda väga hästi. Temast võib ükskord ajakirjanik saada, võib-olla isegi poliitikamees ja erakonnategelane. Ja kui hästi läheb, siis võib ta tulevikus koguni parlamendisaadiku karjääri teha.

Kõike seda pidi Jaan kuulama, kui ta Martaga kahekesi jäi. Ta katsus sellest kõigest heatahtlikult aru saada. Lõppeks ei soovinud talle Marta sellega halba. Missugune mees on nii tobu, et vihastada, kui naine tahaks teda erakonnasaadiku või ministri kohale upitada? Jaan katsus aru saada ja naeratas pehmelt, kuigi ta ise Marta vaateid ei jaganud.

Kuid Marta leidis talle teisigi eeskujusid kui Kaarel. Seal oli Jaani õemes August Rimmi. Leida elas nagu proua kunagi ja August muudkui ajas raha kokku. Nende elu oli hoopis parem kui Jaani ja Marta elu. Ja Justus Tael, Luise mees, oli uksehoidjaks, kuid nüüd ta on raamatupidaja. Ainus viga oli tal Marta arvates küll see, et ta töölisliikumisest osa võttis, poliitiliselt kahtlane oli. Jaaniga Marta ei või midagi iseseisvalt otsustada. Sellest ajast peale, kui Marta kutsus vaestemajast vana Miina omale abiks, ei tee Peeter enam muud kui mühiseb. Kas Jaan ei ole seda tähele pannud?

Jaan kannatas ja ta pehmevõitu süda oli nagu raud, mis seisab räästa all saju käes ja muudkui roostetab ja

roostetab. Mida paremini teiste käsi käis, seda rohkem sa-
das ja tilkus tema räästas.

Sügisel, kui Rimmi masin hakkas jälle undama ja Kaa-
rel koha sai, ei olnud sellest puudu. Kuigi Kaarlist ei
saanud veel rahvasaadikut ega ministrit, oli ta positsioon
vallamajaski küllalt kadestamisväärne — ta oli ometi puh-
ta töö peal.

17.

Kuigi Jaani maaga seotud enesetunne teda isale lähen-
das, suutis ta end ometi niivõrd valitseda, et oma kannat-
tusi isale mitte reeta.

Otsides oma hingelisele seisukorrale kergendust, ta püü-
dis niipalju kui võimalik väljal või metsas viibida. Ta
pelgas tuba ja Marta lähedust. Naise kujutlus oli väär-
ning selle mõju oli laastav ja hukutav.

Nii oli möödunud paar aastat peaasjalikult mehe rahü-
armastusele rajatud läbisaamist. Ja siis tuli Jaanile abiks
sündmus, mis töötas kogu nende elus pööret tekitada ja
Jaanu uuesti kodu külge liita — Marta sünnitas poja.

Väikesel jõmpsikal oli teistegi suhtes imettegev mõju.
Oli mõistetav, et ema Miina nüüd muudkui käis Jaani ja
Marta vahet. Kuid see väike insener tasandas Peetrilegi
tee uuesti minia juurde. Ja sel päeval, kui Peeter kuuri all
hööveldas, et saada laaste padja jaoks, mida oli tarvis van-
nitamisel, tuli Vankrile tütar Leidagi.

Laps oli juba nädalapäevad vana, kõik oli seni õnneli-
kult läinud ja nad kõik olid väikest mehikest vaatamas ja
talle naeratamas käinud. Isa Peksi oli selle lühikese aja
jooksul Jaani ja Marta pool käinud rohkem kui paaril
viimasel aastal ühtekokku. Ja mitte ainult seda. Kui ta

varem ainult tungiva tarviduse korral Jaaniga tahtis kokku saada, siis ta läks ja hõikas korraks üle ukse. Kuid nüüd ta kaapis ja puhastas hulk aega ukse taga tallaaluseid, enne kui sisse astus. Ning näis, et ta ukseesistele kuuseokstele ei jätnud mitte ainult sõnnikut ja pori, vaid kogu välise häälekuse ja kõra ühes endise vimмага.

Isegi Marta ei suutnud naeratust tagasi suruda, kui isa Peksi üle toapõranda läks, kikivarvastel ja pühalikult nagu kirikus. Imet küll — ta oli ju nüüd vanaisa.

Leida tõi katsikule tulles magusaid kooke. Neid oli nii palju ja need olid nii toredad, et peaaegu ähvardasid Marta meeleolu rikkuda. Aga Jaani rõõm poja puhul, mis talle viimasel silmapilgul meenus, oli nii puhas ja süütu, et ta ei raatsinud seda mürgitada.

Leida ei läinud kohe koju tagasi, ta jäi kauemaks vanemate juurde. See oli ka Marta soov ja Leida oli üliõnnelik, sest ta mõistis, et Marta tahab talle ristilapse anda.

Ainus, kes end sellest suursündmusest targu eemale hoidis, oli Meelita. Ta ei olnud kõikide noomituste ja hurjutuste kiuste veel vastsündinut vaatamas käinud. Seda suurem oli ta rõõm Leida kojujäämisest. Nii tal polnud tarvis kartagi, et teda lapsepesemise juurde abiks kutsutakse, kui emal ei juhtu aega olema.

Ei, Meelitast ei saanud keegi aru, mis inimene ta on või kellesse ta on läinud. Tööd ta ju tegi ja enamasti ikka nii, et siis oli tervel perel tuli taga, aga sagedamini ta siiski laskis enese käest ära, istus, luges raamatuid, laskmata siis kellestki end segada.

Säärastel puhkudel isa Peksi teadis, milles viga seisis. Kaarel oli ta oma raamatutega ära rikkunud. Võib-olla oleks isa Peksi sedagi teadnud, miks Meelita end vastsün-

dinust eemale hoidis, kuid teda ei olnud naiste juures, kui ema Miina Meelitale ütles:

„Ei tea, mis asi see küll sinu sisse on läinud. Ise olid juba suur tüdruk, kui armastasid nukkuudega mängida. Ükski laps pole mul sellepärast rielda saanud, aga sina said. Nüüd temal ei kõlba minna last vaatama — ega ta sind ei hammusta.“

„Kui sa vaatama lähesid,“ ütles Leida, „siis sa ei raatsiks enam ära tullagi. Ta on nii imearmas. Ja pealegi veel kui väike!“

„Ta ei saa ju millestki aru,“ vastas Meelita. „Nukud ei karjunud.“

„Ära räägi midagi,“ ütles nüüd ema Miina. „Ise sa oled naisterahvas — pea see sulle omalegi kätte ei tule.“

„Jah, ole aga karme õppima ja vaatama,“ lisas Leida.

„Ei minul ole seda tarvis,“ vastas Meelita vihaselt.

„Kas sa ei mõtlegi siis mehele minna?“ küsis Leida.

„Mis asja temasugune veel mõtelda oskabki,“ ütles ema Miina enne, kui Meelita saigi vastata. „Tal ei ole muud kui näitemängud peas. Sinna ta kipub küll. Ja kes teda tahabki, ta on ju nii uhke. Vaata kui lähed temaga välja, siis ta traavib nii, et häbi vaadata. Pea on kuklas ja kahele poole ei vaata, just nagu poleks tema jaoks kedagi olemaski. Siin oli noor kõster...“

„Ah jäta, ema,“ ütles Meelita kärsitult. „Kas see oli kellegi mees?“

„Ei tea, kust sina küll võtad selle uhkuse,“ kaebas ema. „Kelleks sa õige ennast pead ja keda sa õige mõtled omale saada.“

„Mina mõtlen Sassi peale ja Sass mõtleb minu peale, mina lähen Sassile mehele — kui hiir läheb kassile rehele,“ lõõritas Meelita ja naeris ise oma sõnad välja. Aga Leida

oma tõsimeelsuses nagu poleks seda tähelegi pannud ja ütles:

„Minu teada see Ige poiss paristab hobustega ja viina juures ka risti ette ei löö. Kuidas siis just tema sulle meeldima on hakanud?“

„Ei ole sel Sassil väga vigagi,“ ütles ema Miina. „Ilma asjata sa naerad ja kilkad tema kallal.“

„Oo jah, Sass on tore poiss,“ ütles nüüd Meelita rohkem õele kui emale. „Lihavõtte ajal Sass esines laval. Vana laadamängija. Seekord tal oli esimese armastaja osa ja mina olingi tema mõrsja. Sina, Leida, oled ka üks tuku-nui, et sa kusagil ei käi. Kui sa oleksid veel tütarlaps, siis ennustaksin sulle vanapiiga-põlve ja muid põrgupiinasid.“

„Kuule nüüd,“ ütles ema Miina Leida poole pöörates. „Niisugust pada ta ajab siin igapäev suust välja. Ja mida tõsisemat juttu sa talle räägid, seda kärmemini tema keel käima hakkab, justkui tantsiks suus.“

Seepeale Leida vaatas Meelitale, nagu näeks ta teda esimest korda, kuna Meelita endises toonis jätkas:

„Oh, kui sa oleksid kuulnud, kuidas Sass laval laulis, siis sa poleks enam mäletanud, et ta hobuseid paristab ja mööda laatasid kakleb. Sass oli nagu prints, ajas rinna ette ja pea püsti ning laulis nagu tõrre põhjast: — Ainukeseks varanduseks oleks mulle mu naine!“

„Hull pime!“ ütles ema Miina seepeale halvustavalt.

„Ta armastab tõesti Sassi,“ arvas Leida.

„Armastan jah,“ vastas Meelita. „Ja lähen talle mehele ka. Oodake ainult, kuni ööbik jõuluajal hakkab laulma ja vares jaanipäeva ajal pesa teeb. Siis olen mina esimene, kes Sassile kaela langeb ja talle igavest truudust vannub, ainult ärge tulge mulle lastest rääkima. Mina ei salli lapsi.“

„Sa oled ju ise naisterahvas,“ ütles ema. „Vaata, kuidas

meie Jaangi on nagu paremaks muutunud. Iga laps toob vanematele oma osa õnne kaasa.“

„Nojah,“ vastas Meelita kergemeelse teravusega. „Jaan ja Marta ei saanud muidu läbi, nende elu oli õnnetu. Nendel oli last selleks tarvis, et laps aidaku nende õnnetust kanda. Aga August ja Leida on õnnelikud, neil ei ole last tarvis.“

„Ei tea,“ ütles ema Miina, „kust sa niisugused mõtted võtad?“

„See on ju nii,“ vastas Meelita.

„Ei tea, kas see on just nii,“ ütles Leida venitades ja tegi korraka teist juttu.

Aga kui ema laastudest patja läks Martale ära viima, siis hakkas Leida Meelitaga uuesti abielust ja Sassist rääkima. Nüüd nad olid kahekesi ning Meelita oli ennist oma naerud selleks päevaks naernud ja oma killkamised kilganud.

Nüüd ta naeris ainult niipalju, kuivõrd talle õe mure nalja tegi. Kuidas Leida ometi võis mõtelda, et ta Sassi armastab. Päh! Ta ei ole mõtelnudki Sassile, ainult narri- nud on ta Sassi üht ja teist moodi. Sellest oleks nüüd kül- lalt olnud, et Leida südant Meelita pärast rahustada, aga ta ütles siiski:

„Abielu ei ole naljaasi, et sinna ülepeakaela tormata.“

See oli nii vanainimeselikult ja murelikult üteldud, et Meelita, kes viimasel ajal oli kuulnud kõneldavat aina Leida õnnest, otse jahmus. Kust võttis Leida, see õnnelik, niisuguse murelikkuse? Ja kas ta oli juba ise unustanud, kuidas tema abiellus, ülepeakaela ja vastu isa tahtmist?

„Olgu abieluga ja armastusega kuidas on,“ ütles ta õele, „kuid kindlasti ei tehta selles asjas midagi teiste nõuande järgi. Sina ise ka ei tahtnud kedagi kuulda võtta. Ma mä-

letan veel väga hästi, kuidas sa jõuluõhtul kohvril istudes nutsid.“

„Eks ma olnud rumal,“ vastas Leida.

„Niisugused rumalad oleme omal ajal kõik,“ ütles Meelita. „Üks varem, teine hiljem.“

„Kui sinul tuleb ükskord niisugune aeg, et sa ainult nutta oskad, siis minu nõu sa võiksid siiski kuulda võtta.“

„Mis sinuga siis lahti on?“ küsis Meelita.

„Ära parem pärigi,“ vastas Leida nagu ära pöörates.

„Ta ei lase sind kodust välja,“ ütles Meelita. „Seda ma arvasin. Kas ta on armukade?“

Seepeale Leida naeratas nukralt ja vaatas Meelitale, nagu püüdes mõistatada, kas noorem õde kõlbab selleks, kellele ta oma ammugi südant näriva mure võib usaldada.

„Oh, ei,“ ütles ta siis, teadmata, kas kahetseda ennast või Meelitat, kes alles nii noor ja lõbus oli ja ei aimanud, mis tähendab südamevalu.

„Mis sul siis on? Mis sul siis on?“ hakkas nüüd pärima Meelita, kellel õest kahju hakkas. Mis laadi Leida õnnetus ka polnudki, Meelita tundis hetkel talle kaasa sellepärast, et Leida oma õnnetuse juures kogu julguse ja lootuse oli kaotanud, et ta kõigest sellest nii alandlikult kõneles. Ning ta võttis Leida ümbert kinni ja ütles, teda peaaegu vihaselt raputades:

„Noh, jutusta, mis sul viga on. Või kui sa edasi vaikid, siis ma karjun nõnda, et terve maja rõkkab. Jah, ma karjun kõigest kõrist, ja mis pärast tuleb, selle eest ma ei vastuta. Noh, noh!“

„Oh mu jumal küll, missugune keevaline sina oled,“ ütles Leida. „Katsu ometi tasemini rääkida, et ema ei kuule.“

„Sa ei taha siis emale ega isale rääkida?“ küsis Meelita.

„Isale ei mingi hinna eest!“ hüüdis Leida. „Isa oli vastu.“

„Mina ei räägi kellelegi,“ ütles Meelita.

„Aga vaata, et sa ei hinga,“ ütles Leida. „August joob.“ Siis hakkas ta nutma vaikselt ja tasa.

„Mis õnnetus see siis on,“ arvas Meelita. „Enamus meestest võtab viina.“

„Paljugi mis!“ ohkas Leida. „Aga sina peaksid Augustit nägema, kui ta purjus on. Ta ei ole siis enam see inimenegi — riidleb ja kraapleb. Oh jumal! Ja ega see veel kõik ole. Ta käib tihti kodust ära, mina ei tea, kuspool.“

„Küsi,“ andis Meelita nõu.

„Sa ei tunne teda.“

„Noh, mis siis?“

„Ta lööb mu maha, kui ma talt pärima hakkkan,“ vastas Leida ja hakkas uuesti nutma.

„Mina viskaksin niisuguse mehe välja või tuleksin jalamaid ta juurest ära.“

„Toomas Jõgi ei ütle Augustile ühtegi halba sõna,“ ütles Leida kaeblikult.

„Tule ära!“

Kuid sellepeale Leida ainult ohkas. Ja siis ta pühkis oma silmad nutujälgedest puhtaks, kinnitades Meelitale veelkord, et ta saladust hoiaks.

Kuigi see Meelitale raske oli, ta ometi vaikis kogu loost. Ainult nüüd tal oli väga raske, kui kuulis Leida õnnest kõneldavat. Seda õnne ei olnud, see oli pettus. Ja sellest rääkis nüüd mõnikord isegi isa. Ometi ta talus pettust kergemini kui mõtet, et Leida ise oma õnnetuses on lõpmata alandlik. Selles seisabki Leida kogu õnnetus, mõtles ta uhkelt. Ning siitpeale ta käis külas ja alevi vahel veelgi rohkem püsti päi.

Mis on küll selle tüdruku arus, kuhu ta niiviisi tormab? mõtlesid inimesed. Jah, ta oli uhke, mis muud.

Seda nähti ka Jaani poja varrudel, et ta kõrgi loomuga on. Ja lisaks sellele tal oli torkav keel.

Varrudel ta istus oma õemehe kõrval ja ootas suure huviga, millal August end purju joob, et siis õemeest mõne solvava ütlusega proovile panna. Kuid härra Rimmi oli täna väga mõõdukas. Ta jõi vähe ja väga kibedamaitsete grimasside saatel.

Tal on kahju, et ta siin vabalt juua ei saa, mõtles Meelita. Ning ütles Augustile:

„Mis te häbenete, härra Rimmi, et te viina ei lase hea maitsta?“

Leida oli saanud ristilapse. Ta istus teispoole lauda suure Arnoldi kõrval, kuna väike Arnold alles äsja oli uinunud. Kui Meelita nõnda Augustile ütles, siis ta vaatas kohe kokkunikult mehele.

„Ei, tänan, preili, seekord mitte,“ vastas August väga asjalikult. Kuid Meelita nägi väga hästi, kuidas ta kulm tõmbus kortsu ja kuidas ta siis tükiks ajaks jäi Leidale otsa vahtima. Leidal oli piinlik ja peale selle ta nagu kartis. Et lapsuke ka ei hakanud häälitsema, et Leidal oleks põhjust ära joosta, kuigi kätki juures ema valvas.

„Teie ei suuda võluda,“ ütles siis korraga suur Arnold Meelitale, „selles seisneb see viga.“

„See ei ole millegagi tõestatav,“ hüüdis Meelita. „Otsustupidu, härra Rimmi on minust niivõrd joobunud, et tal pole tarviski viina võtta.“

Kõik hakkasid naerma peale isa Peksi, kes lausus: „Ega see suur joomine pole veel kellelegi kasu toonud.“

„Jah,“ tõendas Rimmi, „see on õige jutt.“

Leida lõi silmad häbelikult taldrikule, suur Arnold nae-

ratas elutargalt; ta kael oli märg, tal oli palav ning tal polnud mingit lusti praegu millegagi liialdada. Kuid Meelita, õemeest kõrvalt vaadeldes, oleks tahtnud karjuda: Augusti näol oli niisugune ilme, nagu oleks ta valmis iga silmapilk kandasid kokku lööma.

Vaata, seda ma ei või kannatada, mõtles Meelita. Tal hakkas õe alandlikkusest jälle kahju. Ning ta tõusis too-
liga kurjasti kolistades lauast.

„Ära aja last üles!“ taples isa Peksi.

„Mis temal lapsest,“ ütles Jaan. „Tema lapsi ei salli.“

„Ei salli jah,“ vastas Meelita ja jätkas jonnakalt: „Kui ma kedagi vihkan või sallin, siis ma vähemalt ei teeskle vastupidist.“

Nüüd hakkas suur Arnold vaimustatult plaksutama ja hüüdis rohkem kui üks kord, et Meelita on tore tüdruk. Ja kuigi suur Arnold ei olnud lastevihkaja, ärkas väike Arnold just tema plaksutamise peale, ning Leida jooksis otsemaid kätki juurde. Seal ta seisis näost õhetav ja ülimal määral erutatud. Kui Meelita toast väljudes kätkest möödus, ta küsis sosinal:

„Ega sa ei ole rääkinud?“

„Ei.“

„Mitte kellelegi?“

„Ei,“ kordas Meelita ja väljus.

Leida kartis kõige rohkem isa, aga isa oli viimane, kellele Meelita oleks õe õnnetusest rääkinud.

Ometi oli isa Peksi see, kes mõni päev pärast varrusid kui mitte kõike, siis vähemalt väga paljugi teadis. Igal juhul ta teadis niipalju, et oli vihane ja vandus.

Olles küll maalaval esinenud, Meelital ei olnud siiski sel määral näitlejavõimeid, et süütu näoga minna ja küsida, milles asi seisab. Nii kuulis ta jupp-haaval, et Au-

gustil on linnas kõrtsikangelase kuulsus ja et ta hulga veksleid on välja andnud. Seda kõike oli isale jutustanud Jaan, kes need andmed oli saanud naisevennalt Arnoldilt.

Jaan jutustas sellest isale varsti kohe pärast varrusid. Oli muidugi vaja Leidat Augusti eest hoiatada, kuid sealjuures Jaan tundis selle uudise vastu teatavat tänuikkust.

Marta oli talle Augustit küllalt eeskujuks seadnud ja viimasel ajal oli isa Peksigi Augustist aina suurema lugupidamisega kõnelnud.

Jaan oli kannatanud, aga nüüd lõi August oma kahtlusttekitavate eluviisidega nendel kannatustel jalad alt. Katsugu nüüd Marta või mõni teine veel tulla ja Augustiga hõisata. Jaan on praegugi sama Jaan, kes ta aastat neli-viis tagasi oli, ta elujärg on enim pisut paranenud kui halvenenud. Ja kümne aasta pärast seisab Jaan ikka samal kohal, on ikka seesama Jaan, vahest ainult veelgi tugevamini oma jalgadel. Ei jah, maailm on väga kerge-meelne ja helbakas oma eluviisides ja arvamistes.

Aga Leida oli Jaani õde ja kuidas sai siis Jaan Augusti puhul kahjurõõmutseda? Ometi ta oli seda halba rõõmu tundnud. Kas polnud see Jaanist alatu ja ülekohtune? Muidugi see oli seda, Jaan sedagi ei saanud salata. Ja kui päris halastamatult aus olla, siis kas ta ei olnud niisamasugust salarõõmu tundnud ka siis, kui Kaarel vallamajast ära tuli ja linna läks, jumal teab, missuguse piskuga seal läbi ajades.

Sellise kuristiku Jaan avastas endas siis, kui Leida jälle Vankrile tuli. Vaene Leida! Ta püüdis oma õnnetut elujärge vanemate eest varjata, isegi valet abiks võttes, kuid see just vihastaski isa. Ei tea, miks peaks inimene veel kelmi kaitsma! Ja kui Leida, uskudes, et Meelita on ta sa-

laduse reetnud, viimaks üles tunnistas, et August joob, siis isa ütles:

„Ütelnud kohe, niipea kui sa seda märkasid! Kas sa arvad, et ma oleks su ära põlanud! Aga sina ei räägi sõnakestki, rõõmus nägu veel pealegi ees — keda sa mõtlesid sellega petta?“

„Petta või mitte petta,“ vastas Leida, „aga mis teiegi saate parata, et asjad niiviisi on läinud.“

„Sa tuled ära!“ ütles isa. „Hommepäev.“

„Kuhu?“

„Isakodus on küllalt leiba.“

„Mis ma siin tegema hakkan?“ küsis Leida.

„Teeme seltsis tööd,“ ütles ema. „Näe, Meelita nagunii tahab meid kahekesi jätta.“

Seepeale Leida ütles, et August on lubanud end parandada.

„Kuule nüüd joodiku juttu,“ naeris isa.

Need sõnad lõi kasid Leida südamesse hoolimata kannatustest, mis ta Augusti pärast oli kannatanud. Ja see valu tõendas talle, et ta Augustit veel ikka armastab. Ei, ta ei saa Augusti juurest ära tulla, praegu veel mitte. Võib-olla hiljem küll.

Seda ta ütles vanematele, kuid ütlemata ta jättis oma kartuse, et August võib siis hoopiski hukka minna, kui tema, Leida, ära tuleb. Selle nad oleksid muidugi jällegi välja naernud. Aga ometi oli see usk Leida viimane pühadus, mida ta oma abielust katsus säilitada. Ning ta oli jälle valmis kohvri peale istuma ja nutma.

Kuid nüüd istus kohvri peal Meelita, ilma et ta oleks nutnud või naernud. Ta oli väit nagu sukk ja ainult põrnitses omaette, isekalt ja kangekaelselt. Nüüd mõtles Leida muidugi, et tema, Meelita, on saladuse reetnud. Asjata

oleks talle vastupidist seletada. Mõte seesugusele seletamisele oli Meelitale vastik, mõtelgu või arvaku õde mistahes.

Leida oli Vankrile tulnud, et vanemaid abistada, aga nüüd ei tulnud sellest midagi enam välja. Kui talt kõik saladused olid välja pigistatud, siis tundis ta end nii väsinuna, et võis mõtelda ainult üht: minna koju ja heita magama.

Noh, nüüd nad siis teadsid kõik, nüüd oli ilm lauspilves ja võis sadama hakata. Ja Leida tundis enese, oma armastuse, õnne ja kogu elu vastu säärast ükskõiksust, et see kogu puhkusena hakkas tunduma. Ning korraga ta vaatas Meelitale naeratavana ja ütles peaaegu tänulikult:

„Sa vist valutasid minu pärast oma südant, ega sa muidu poleks sellest rääkinud.“

„Mina ei ole midagi rääkinud,“ hüüdis Meelita mornilt.

„Ega sellest midagi ei ole,“ vastas Leida. „Kui kaua ma seda ikka varjata oleksin saanud — August peab nüüd Tooma juurest ära minema.“

„Kuhu ta siis läheb?“ küsis isa.

„Eks me pea linna või alevisse kolima.“

Jaan — see, kes oli kogu aeg aina käsi hõõrunud, köhatas nüüd, üteldes:

„Meelita pole midagi rääkinud, mina rääkisin sellest isale.“

„Ei tea, mis sellest oleks pidanud salgamagi,“ arvas ema Miina.

Kuid nüüd tõusis Jaan ja läks välja. Teadmata, et Leida on vanemate juures, ta oli tulnud ainult viieks minutiks, kuid nüüd oli veetnud peaaegu tunni.

Jah, Leida elu oli nüüd väga kurb ja Leida oli arvanud, et Meelita oli tema pärast südant valutanud. Leida uskus, et Meelita oli südamevalu pärast oma suu paotanud, aga

tema, Jaan, kes oli asja avaldaja, tegi seda kahjurõõmut-sedes. Tema rääkis sellest isale nagu suurest võidust. Sellele mõteldes Jaan tundis end mõrtsukana.

Tule jumal appi — kus on siis minu mõtlemine ja vennasüda? Alles pikemat aega selle küsimuse kallal puurides sai Jaan otsa peale — ta vennasüda ja mõtlemine oli aastaid seisnud räästa all. Sinna oli valatud sappi ja mürki, ta oli aina kannatama pidanud.

Ning need kannatused teiste õnne ja heakäekäigu pärast olid aastate jooksul tema mõtlemist madaldavalt mõjutanud. Ta oli elanud nagu raske surutise all. Marta, mõtles Jaan ikka sagedamini, see on sinu töö! Kui sa ise teaksid, mis sa oled teinud minuga ja minu rõõmudega.

Istudes väikese Arnoldi kiige juures või tõstes teda kätele, oli Jaanil nende mõtetega õudne. Siis need mõtted ei puudutanud mitte ainult teda, vaid riivasid ka väike-meest.

Ja Jaan kartis enese ning Marta pärast. Nüüd ta vihkas Martat. Kas ta siis ei tohtinudki õnnelik olla! Et ta teda just nüüd, kui poiss sündis, sellest seisukohast pidi vihkama hakkama. Praegu see viha elas tas veel peidetult, kuid ühel päeval see võib hirmsasti plahvatada. Oh jumal jah, kui ta suudaks end ainult edaspidigi taltsutada nagu seni.

18.

Kasutades oma sidemeid, muretses suur Arnold Meelita linna koha. Meelita läks müüjannaks varasügisel, kuid vanad, kes sel sügisel esmakordselt Vankrile jäid ihuüksinda, märkasid tema puudumist hulga hiljem. Kui õhtud pikenesid ja välistööd jälle mahti andsid, hakkas neid

suurte tubade tühjus rõhuma. Väljast tulles neid võttis vastu säärane vaikus, nagu oleks surm majas käinud.

Seda mõtles ema Miina, kui ta tagatuppa kuulatades peale kella tiksumise midagi ei kuulnud. Nemad olid nüüd vanaks jäänud ja mõtlesid neile, kes olid pesast välja lennanud.

Leida elas nüüd mehega alevis, ta käis harva kodus ja tema käest nad ei kuulnud peaaegu mitte midagi. Leidal polnud säärast loomust, et nuriseda. Ta oli alati kannatlik ja vaikne olnud, küllap ta nüüd seda veelgi rohkem oli. Iga-kord, kui vanad talt Augusti kohta teateid pärisid, ta vastas alandlikult, et August on viimasel ajal ennast parandanud. Ometi ta ise jäi üha kõhnemaks. Kui ta Vankrile tuli, ta kaebas ikka väsimust ja pidi kohe pikali heitma.

Ei, oh ei, see tema väsimus ei tulnud toidupuudusest, süüa tal oli rohkem kui isu söömiseks. Seda väsimust ta oli tundnud juba Toomas Jõgi juures elades ja ometi polnud talle seal keegi midagi keelanud. Ainult sellepärast oli tal Toomas Jõgi pool halvem olnud, et ta seal oma väsimusest ei julgenud rääkida. Kes oleks seda uskunud, et ta väsinud on — noor inimene. Teda oleks siis kindlasti laisaks peetud.

Nüüd ta on alevis omaette ja võib puhkama heita, niipea kui süda soovib, ilma et tal oleks tarvis karta teiste viltuvaatamist või kurjustamist.

Siis hakkas August jälle vilja peksma ja näis, nagu poleks Leidal tõepoolest muud viga olnudki kui see väsimus. August hakkas peksma, kuid sel sügisel ta müdistas oma masinaga taga Konnakõrve ja Pikakõrre, hoides eemale Vanaküllast.

Leida polnud enam mitmel nädalal vanemate kodus käinud ja kui ta siis ühel päeval tuli, oli tal kohe nutt varaks.

Ta teatas, et nüüd on kõik otsas — masin on arestitud töö juures.

„Noh, seda sa siis said,“ ütles isa lühidalt. „Ma ütlesin sulle mitmel korral, et tule tema juurest ära.“

Nüüd hakkas Leida veelgi rohkem nutma. Ja kuigi ta sel silmapilgul peaaesjalikult ainult sellepärast nuttis, et ta vanematele on nii suurt muret teinud, ei suutnud ta end ometi hoida.

Ja nüüd alles isa Peksi ja ema Miina jahmusid sellest kannatuste koormast, mida Leida oli kogu aeg vaikides vedanud. Kuigi nendeni oli kandunud nii mõndagi, mida rahvasuu rääkis, ei olnud neil kõigest sellest aimu, mis oli juhtunud siis, kui Toomas Jõgi Augusti joomisest teada sai. Siis oli elu põrguks muutunud mitte Augustil, vaid Leidal. Toomas, kes Augustit hoidis nõnda, et see andis põhjust kuuldustele, nagu olekski Toomas see õige isa, ei lausunud Augustile ühtegi halba sõna. Aga selle eest oli Leida häid ja paremaid kuulda saanud, nõnda et mõnikord oli maailm must olnud.

Sellest ei saanud isa Peksi ega ema Miina aru. Kas August ei olnud siis Leidat kaitsnud? Jah, algul oli ikka mõnikord kaitsnudki, kuid hiljem ta oli ainult vaikinud. Muidugi oli talle nõnda kasulik, et Toomas teda rahule jättis.

„Ei, jah,“ ütles isa Peksi, „need mõtted pani Maali Toomale pähe.“

Ning mäletades, kuidas Leida oli juba nõrgakesena talle appi tulnud, tal hakkas tütrest hirmus kahju. Kuid Leida ei olnud enam laps, keda oleks võinud sülle võtta, kelle haiget saanud varbale või otsmikule oleks võinud peale puhuda ja valu varesele ning muhud mustalinnule saata. Ei olnud küll laps, kuid oli siiski abitu. Ja Peeter pidi ka-

hetsema, et tal puudus endiste päevade rammu. Kui mul oleks mu vana jõud käes, mõtles ta nukrusega, ma annaksin neile kolmele kõigile hea keretäie.

„Hea küll,“ ütles ta viimaks, „sa ei lähe enam Augusti juurde.“

Seda üteldes ta uskus, et kergendab tütre seisukorda, kuid Leida muutus endisest veelgi abitumaks ja ütles arglikult:

„August lubas täna õhtul siia tulla!“

„Kas ta julgeb oma nägu siin veel näidata?“ küsis isa Peksi.

„Meil on tarvis hobust,“ vastas Leida. „Augustil on vilja, mis ta peksu eest sai. Ta tahab selle rahaks teha.“

„Ja ta saatis sind seda hobust minult tellima?“ küsis isa.

„Aga kust ta siis mujalt võtab?“ küsis Leida vastu.

„Andku Toomas Jõgi,“ vastas isa.

„Ma ei tea, kuidas nende vahekord praegu on,“ ütles Leida.

„Toomas on kaugel,“ arvas ema Miina.

„Jah,“ ütles Leida, „ja Augustil on raha väga kiiresti tarvis.“

„Ma ei tea, mis sinul sellest on?“ küsis isa Peksi. „Sina ei tõsta oma jalga siitpeale enam Augusti poole.“

Ta mõtles olla kõigutamatu, ent kui ta nägi, kuidas Leida kurnatud nägu hakkas valuliselt tõmblema, siis ta mõtles ümber.

„No olgu,“ ütles ta ema Miina suureks rõõmuks, kes neid sõnu oli rohkem kui Leida oodanud, „ma annan hobuse, aga mitte Augusti pärast ega tema kätte — sa ise pead kaasa minema, kui su tervis lubab.“

„Muidugi,“ nõustus Leida, „mis asi mind seal vankri peal väsitab.“

Siis ta vaikis hetke ja jätkas siis otsekohe justkui uute lootuste tiivustatuna: „Ta loodab veel oma masinat päästa.“

Isa Peksil ei olnud usku Augustisse ega tema masinasse ja sellepärast ta siis, kui August tuli hobust saama, kohtleski väimeest väga nipsisõnaliselt, mornilt.

Ta oleks Augustile võib-olla midagi krõbedatki ütelnud, kuid et Leida oli teda palunud vait olla ja et tal omal hobusegi pärast oma kartused olid, siis ta parem pigistas huuled kokku. Õieti ta pigistas hambaid kokku küll terve järgmise päeva, sest kartused hobuse pärast ei andnud talle rahu. Mida rohkem päev õhtusse kaldus, seda suuremaks need paisusid. Õhtu eel ta hakkas oma kartustest juba Miinale rääkima.

„Ei, see ei võinud õige lugu olla, nad oleksid pidanud nüüd juba tagasi jõudma.“ Aga ema Miina arvas, et ei tea, mis asjad võisid vahele tulla, kas peab see just kohe joomine olema, mida Peeter oletas. Aga sellest hoolimata käis ka tema sagedasti suurel teel vaatamas, kas linnalisi juba ei paista. Tema süda valutab koguni kahe- ja kolmekordselt. Oli ju temagi Peetrile nõu andnud Leidale hobust mitte keelata. Kui nüüd tõesti on midagi juhtunud, siis on ka tema süüdi.

Ja nii oli just tema see, kes pimediku tulles hakkas Peetrile nõu andma, et tuleks vist Jaanilt hobune võtta ja otsima minna. Kuid Jaan andis nõu ära oodata kuni omnibuse tulekuni, kuigi ta isegi ei teadnud, mis abi võiks sellest olla. Jaan muidugi mõtles, et selleks ajaks on Leida hobusega kindlasti tagasi ja nii jääks temal üks piinlik silmapilk Marta ees jälle elamata. Kui aga Leida omnibusega koju sõitis ja teatas, et nad on Augustiga linnas tulli läinud ja et ta nüüd midagi ei tea, kus on August või

hobune, siis pidi Jaan selle piinliku silmapilgu ometi üle elama.

Leida oli sel päeval oma viimased lootused maha matnud. Ta nuttis ja oli õnnetu, kuid ei tahtnud mingi hinna eest isast maha jääda. Ja nii läks isa Peksi poja hobusega vastu ööd teele, surmani väsinud tütar vankripäras.

Oli pime ja Peeter kartis, et nad enne hommikut Augustit kusagilt ei leia. Aga kui nad kümme-kilomeetrit olid juba maha sõitnud, hakkas eespool kostma jooanud inimese lallamist.

„Kuule,“ ütles seepeale Leida, „see on tema.“

„Kus sa purjus inimest ikka nii kaugelt ära tunned,“ arvas isa.

„Jah, mina tunnen,“ oli Leida kindel.

Seepeale isa ainult ohkas. Ja kui ka tema enam ei kahelnud, et vastutulija on August, siis ta pööras oma hobuse otsad kodu poole, andis ohjad Leida kätte ja libistas end vankrilt maha. Nii istus Leida seljaga Augusti ja isa poole. Ta tegi südame kõvaks. Juhtugu nüüd, mis juhtus, kõige halvem oli täna linnas juhtunud.

Seda ta poleks Augustist siiski uskunud. Või siis nii suur oli tema viinanälg, et ta juba võõraste ees hakkas lööma, tänaval. Aga teel linna ta aina kinnitas, et vajab raha masina aresti alt vabastamiseks. Jah, kuidas viin just teda nii hulluks tegi, sest muidu ta oli ikka kaunis mõistlik.

Kui August tundis, et ohjad tema käest äkilise ropsuga ära kisti, siis ta ehmatas kaunis tugevasti. Ja niivõrd, kui võrd ta sellest ehmatusest kainenenes, ta muutus kohe mõistlikumaks. Kuid ta ei olnud siiski veel küllalt mõistlik, et temaga kõrva istudes teekonda jätkata. Vähemalt isa Peksi jaoks oli ta veel küllalt rabe.

Isa Peksi ei tahtnud kulutada üleliigseid sõnu. Võib-olla ta mõtles Leidalegi, kui ta, hobuse käima ajanud, Augustile paar mütsu kuklasse andis. Neid ei võinud Leida teiselt vankrilt läbi mürina kuulda.

Siit peale arenes tagasisõit hoopis vaikselt. Vaiksemalt kui see Leida südamerahule hea, sest varsti ta hakkas kartma, et isa on Augusti kas vankrist maha visanud või mõnel teisel teel vagaseks teinud. Sellest kartusest ta keha läks päris higiseks, ja nii kulges kogu teekond, ilma et Leidal oleks mahti olnud ühele tähtsale asjale mõelda. Alles alevisse jõudnult talle meenus, et kirves, noad ja kiin olid toas lagedal, need peaks siiski ära peitma. Maja ees ta ütles seda isale ja tahtis ees minna.

„Ei,“ vastas isa, „pole sul vaja kuhugi minna!“

„Aga kuidas siis saab?“ küsis Leida nõutult.

„Ah siis niiviisi sa oled pidanud elama,“ ütles isa, vähe aja pärast lisades:

„Pole nüüd viga midagi, magab nagu kott, aita mul teda teiselt poolt ainult natuke toetada.“

Ent Leida, kes ise oli nõrkemas ja lisaks sellele kogu aeg aina terariistadele mõtles, nõnda et ta põlved värisesid, ei olnud kellegi aitaja. Oli hea, et ta südagi täna oli nii kindel. Ta võis päris rahulikult pealt vaadata, kuidas isa Augusti pool lohistades kotta vedas.

„Tee siis nüüd uks lahti,“ ütles isa seal. Ja kui see oli sündinud, ta viskas väimehe prantsatades üle läve tuppa.

„Tapa nüüd ennast kirvega või kiiniga, see on mulle ükstopu,“ lausus ta ust sulgedes.

Kuid ennäe imet — August magas terve öö kirvestega ja kiinidega ühes toas, ilma et ta oleks mõtelnudki ennast veristada.

Teisel päeval ta tuli koguni Vankrile ja püüdis end va-

bandada, kuid nüüd ei olnud tema vastu mitte ainult Peeter, vaid ka ema Miina.

„Mis sa nüüd siit veel tuled otsima, va' pörssapüss!“ ütles ta. Mitte kellelegi ta polnud oma elus veel nii halvasti ütelnud.

Jäädes nüüdsest peale Vankrile elama, Leidale oli suureks õnneks ristilaps. Nüüd tal ei olnud küll enam raha, et ristilapsele kingitusi viia nagu varem. Pigemini ta ise läks nüüd Marta ja Jaani poole nagu kingitust saama. Algul laps võõrastas ja hakkas nutma, kui Jaan ta Leida sülele pani. Aga mõne päeva pärast ta oli Leidaga juba niivõrd harjunud, et poleks mujal seisnudki kui Leida süles.

Kui Jaan nägi, kuidas Leida vaevatud ja kurb nägu igakord last süle võttes õnnest särama löi, siis ta hakkas jälle õe õnnetusele mõtlema. Ja ühtlasi ta tundis nüüd jälle südamepiina, et oli kunagi tema õnnetuse puhul võinud kahjurõõmutseada. Kas ta muidu kunagi oleks sellele tulnud, kui Marta poleks teiste õnnest talle silmust keerutanud?

Tõsi, nüüd oli Marta juba mõnda aega rahulikum. Tegeldes lapsega ta enam ei puutunud Jaani ettevõtmistesse sel määral nagu varem. Aga milliseid ettevõtmisi või kavatsusi oli Jaangi viimasel ajal sõandanud haududa? Kui ta mõnda kavatsust vahel omaette mõlgutaski, siis ta sellest ei julgenud ometi Martale hingata. Martat ärritas igasugune jutt, millest ta võis välja lugeda Jaani soovi jäädavalt maale jääda.

Ja Jaan oli kõik need aastad kõlknud nagu maa ja taeva vahel; ta oli oma kavatsustest rohkem kui pooled maha matnud, et aga ainult head läbisaamist kindlustada.

Sellal kui isa Martaga nurises, ta oli eriti valvel olnud,

et vahekord Martaga ei halveneks. Nüüd polnud isal Martale midagi ette heita, nüüd uskusid vanemad, et Jaan on õnnelik, aga just nüüd ei tahtnud Jaan heale läbisaamisele midagi ohverdada.

Marta oli halvanud tema töötahet ja oli oma kadetsemisega tõuganud ta kuni vastiku kahjurõõmutsemiseni. Seesama Marta, kes soovis, et Jaanist saaks ei tea milline härra, hoolitses kõigiti selle eest, et Jaani püüdlikkust halvata.

Marta ei tahtnud olla niisugune nagu teised talunaised, tema lapski pidi olema teistest paremini rietatud, kuid Jaani käest ta lõi maha need relvad, millega Jaan parema tuleviku eest võitles.

Niisugustest mõtetest Jaani pea käis ringi. Ja kui ta seni seesuguseid mõtteid kui hädaohtlikke ja tarbetuid oli hüljanud, siis nüüdsest peale ta hakkas neid üha kiuslikumalt käsitsema. Ning ühel päeval ta oli siis niikaugel, et võis Martale sihilikult ütelda:

„Mis sa arvad, Marta, kui me kevadel õige kanalat hakkame ehitama.“

„Sa oled seda juba mitu aastat ehitanud,“ kohtas Marta.

„Sa seisad igakord selle vastu,“ vastas Jaan.

„Mis sa siis sellest nüüdki mulle räägid,“ vastas Marta ja muutus tigidaks. Ta oli sellega harjunud, et Jaan tema tigidat ilmet nähes värisema hakkab. Seda suurem oli ta üllatus, kui Jaan vastas:

„Kellele ma sellest siis rääkima lähen — sa oled ju minu naine. Pealegi on meil nüüd laps, me peame pojale ka mõtlema.“

„Ah siis poeg hakkab kanu kasvatama?“ küsis Marta pilkega. Seda tooni Jaan tundis, see oli vana sadu, vana rooste, mille alla ta nüüd sattus.

Siis vaikisid nad hulk aega ja Marta mõtles, et ei tea, mis selle Jaaniga nüüd lahti on. Ja näis, et Jaani sisse oli tõepoolest püsti kurat läinud, sest ta ütles Marta tige- dusega hoiatavast näost hoolimata:

„Või mis õnnetus seegi on, kui Arnold ükskord meheks kasvades kanala eest leiab.“

„Jaan, mis su arus on?“ küsis nüüd Marta.

„Mis mu arus peakski olema!“ ütles Jaan.

„Ah sa tahad siis Arnoldist niisamasuguse tohmani kas- vatada nagu sa ise oled?“ küsis Marta.

„Esiialgu ma tahtsin sinuga kanala ehitamise üle nõu pidada,“ vastas Jaan imerahulikult.

„Tee, kui tahad,“ vastas Marta vihaselt. „Kui sa mõtled sellega valmis saada.“

„Hea küll,“ vastas Jaan ja ta ei rääkinud sellest küsi- musest enne, kui osa ehitusmaterjali oli koju toonud. Mar- ta jäi tummaks. Ta viimasel ajal üldse palju ei rääkinud, kuidas võis ta siis veel Jaani häbematusse puhul sõnu ku- lutada.

Aga Jaan ootas, millal Marta rääkima hakkab. Ükskord oli ometi vaja kõik selgeks rääkida; kui kaua pidi elatama teadmatuses, kahevahel, üks siia ja teine sinna kiskudes.

Kui Marta küllalt pikka aega jonnakalt oli vaikinud, ilma et see tulemusi oleks andnud, mõtles ta teist taktikat kasutada.

Ta muutus heaks, hakkas Jaanile ettevaatlikult kõne- lema nendest pahedest, mis olevat talupoja elul. Hoo- pis teine asi oleks, kui Jaan kas või ehitustöö alal õnne katsuks. Jaan ei ole ju mõni rumal poiss, tema peaga võiks saada kümnikuks või tööde juhatajaks.

„Aga ma olen juba kaunis vana mees,“ vastas Jaan. „Ja mulle on siin mõndagi armsaks saanud.“

„Ja nüüd sa tahad neid armsaid asju omale juurde soetada,“ ütles Marta veel lahkelt.

„Ah siis see su hingel kipitabki,“ arvas Jaan.

„Kui sa hakkasid neid laudu koju vedama,“ vastas Marta endiselt, „siis mu südamest just nagu noaga lõikas läbi. Tahad sa siis tõesti igaveseks siia jääda?“

Viimaseid sõnu Jaan ei kuulnud. Need ei olnud talle mingiks uudiseks. Kuid kunagi varem polnud Marta nii selgesti oma põlgust maaelu vastu väljendanud kui praegu, üteldes, et lauakoormaid nähes ta südant oli nagu noaga lõigatud. Maailm tõmbus Jaanile hämaraks, kaua tagasihoidud viha ja õnnetus kippus teda lämmatama.

„Kas ma kuriteol olin?“ küsis ta ootamatult valjusti.

„Ära karju, Jaan!“ ütles Marta keelavalt.

Aga nüüd alles Jaan, see alati pehme ja leplik mehike, keda Marta oli võinud ümber sõrme keerata nagu lõnga, hakkaski karjuma.

„Kui ma räägin ausast tööst,“ kisendas ta, „siis sinu südamest käib valu läbi. Sina oled ema. Kui mina ütlesin, et sinu töö, lapse eest hoolitsemine ja lapse imetamine mõjub minulegi niimoodi, et mu südamest valu läbi käib, mis sa siis mõtleksid ja tunneksid?“

„Kas sa oled aru kaotanud, Jaan, et sa nii hirmsasti karjud?“ küsis Marta.

Aga Jaan oli märatsemishoos ja ta nõudis järelejätmatult:

„Noh, vasta, vasta ometi.“

„Ole vait! Mitte midagi ma ei vasta,“ ütles Marta.

„Mis sul ongi mulle vastata,“ jätkas Jaan. „Sest kui mina niiviisi ütlesin ja arvaksin, siis oleks ju kõigile selge, et mina pean ükskõik missugust libu sinust paremaks. Kas sul oleks seda hea kuulda, kui ma seda teeksin. Aga mina

ei ole seda iialgi teinud, pole mõtelnudki ega saagi seda mõtelda. Aga sina, kuule, sina oled mulle seda alati tunda andnud.“

„Mis puutub lapsedesse, siis sina ei hooli temast põrmugi,“ ütles Marta jäiselt. „Sina topid teda alati Leida sülle. Kas sa tead, missuguse haiguse laps võib saada — kes teab, mis kohad August kõik läbi aeles.“

„Kurat võtku!“ vandus nüüd Jaan. „Kas sul pole enam meeles, kuidas sa sedasama Augustit mõne aja eest mulle eeskujuks seadsid? Niisugune sa oled.“

„Ma lähen ära, sinu juurest ja sellest majast,“ ütles nüüd Marta ja hakkas metsiku kiirusega laudlinasid ja lapse riietamisesemeid kokku korjama.

„Mine, mine!“ karjus Jaan. Täna teda ei kohutanud ei Marta tigidus ega ähvardused, ta pidi oma südame tühjaks rääkima, kõik ära ütleva.

Nende tülitsemine kostis Vankrile ja isa Peksi tuli vaatama, mis Jaani ja Martaga lahti on.

Kui ta tuppa astus, leidis ta niihästi silmade kui kõrvade jaoks küllalt ebatavalise olukorra eest. Jaan riidles ja Marta korjas oma asju kokku. Nähes isa Peetrit sisse astuvat, ta ütles Jaanile näidates:

„Noh, vaadake nüüd, missugune see teie poeg on. Temaga ei või keegi elada ega läbi saada.“

Ta oleks paljugi veel ütelnud, kuid niipea kui isa Peksi selgus, missuguse olukorraga tal tegemist on, ta pööras kohe ringi ja väljus sõna lausumata.

Varsti pärast seda tuli ka Jaan välja ja läks metsa, kiin käes. Mets oli mõnikord ka isa Peksi meelt lahutanud ja seetõttu ta sai Jaanist väga hästi aru. Tülisid juhtus ju ikka, kuid nendest saadakse jälle üle. Ei tähenda seegi midagi, et Marta oli oma asju kokku korjanud ja ära

minna ähvardanud. Mõned noored naised ei saagi muidu elada, kui peavad sagedasti mehi äraminekuga hirmutama. Kui mitu korda Marta selle ähvardusega oli Jaani hirmutanud, ei teadnud Peeter, aga ta uskus päris kindlasti, et Marta oma ähvardust ei teosta.

Ometi tuli Marta pool tundi enne päevase omnibuse läbisõitu lapsega süles välja ja jäi maantee servale ootama. Siis tulid naised Vankrilt välja, ent nad ei jäänud Marta juure kauaks. Marta oli nagu puu või raud. Ta ei nõustunud last Leida sülle andma ja isegi ema Miinale ta ei võtnud vaevaks vastata.

Ja nüüd võttis ka isa Peksi kiini ja läks metsa, üteldes, et on vaja luuaraagu tuua, ilma et oleks enne seda arutanudki, kas on noor- või vanakuu.

Ta läks metsa, kus Jaan hagu tegi, kuid sellest, mis seal juhtus, ta ei rääkinud kodus sõnakestki.

Kui Jaan kuulis, et Marta on ühes lapsega ära sõitnud, hakkas ta oma taskuid katsuma, nagu oleks ta ei tea kui kange piibumees. Ta ei rääkinud sõnagi, ainult katsus taskuid, kord ühelt, siis teiselt poolt ja võttis viimaks isa suureks imestuseks kummastki taskust mitmesuguseid pisi-esemeid, puust munakesi ja nõõrile aetud klaasnööpe välja. Ta vaatas neid asjakesi natuke aega nagu mõteldes, siis valgusid mehe silmad pisaraid täis, ta viskas kiini maha ja ütles: „Kurat!“

Neid pisi-esemeid oli Jaan alati taskus kandnud. Neid tal läks tarvis söögiaegadel, kui väike Arno tuli tema sülle istuma. Siis oli Jaan need aarded poisi ette lauale ladunud.

Oli hiljuti puhkenud kevade üks kaunimaid hommikuid, kui Kaarel „Maarahva Sõbra“ toimetusest väljus. Ta mee- leolu ei olnud kokkukõlas selle hommikuga. Ta nägu oli pilves ja ta astus tänavale suure hooga. Visates vii- mase võimaluseni äratõmmatud paberossi rentsliise, ta tahtis kohe uut süüdata, kuis siis meenuski talle, et äsja äravisatu oli peatoimetajalt saadud. Meenus ka ebameel- div kõnelus peatoimetaja kabinetis. See ei olnud kestnud väga kaua, aga vahepeal oli linnakese kohale ujunud val- geid pilvi. Soojas tuulevaikuses neid näis igast ilmakaa- rest kokku voorivat ja siis linna kohale peatuma jäävat.

Kaarel kahetses, et ta varahommikul läbi akna sisse kost- nud linnulaulust ja mõningatest helladest mälestustest, mis seda rõõmsat siristamist kuulates olid tekkinud, oli lask- nud end voodist välja ahvatella. Talvel selles asjas oli liht- sam. Nõnda ta tavaliselt oli siis lõunani maganud, aga nüüd segas vankripõringi, mis tänavailt õige varakult hak- kas sisse kostma, kiskudes mõtted laiali, maale ja kauba- hoovidesse, kus talumehed oma hobuseid söötsid.

Nii olid lood varahommikul, aga nüüd kaubahoovidest mööda minnes ta tõrkus neisse sisse astumast. Tühja kõ- huga oli küll hea kujutada tüsedaid talutoite, kuid neid meeldivaid kujutlusi kippus alati kainestama see range ta- lupojavaim, mille poolest ta vägagi hästi oma isa tundis. Jah, ei olnud tal seal kodus ka suuremat pealehakkamist.

Kui siis isa enese kõrval oleks kedagi teist ka tunnus- tanud. Tõepoolest imelik, mõtles Kaarel, kooli ta mu pani, aga kõike seda, mis ma koolis õppisin ja raamatutest olen lugenud, ta hülgab üleolevalt. Ta usub ainult iseennast. On tarvis temaga kas või närvidest rääkima hakata, kui

see üleolev põlgus juba nähtavale tuleb. Temal on ju ikka veri! Ja kas ta kordagi oli arstidest lugupidamisega rääkinud? Ei tea, kuidas nüüd Leida tervis oligi...

Mida rohkem pilvi linna kohale kogunes, seda umbsem Kaarlil hakkas. Oli otsekui nõnda, et sel kolinal ja müriinal, mis tuli munakividega sillutatud tänavatelt, polnud teist teed kui laiali valguda, kõrvadesse tungida, kõiki urkaid endaga täites.

Üks säärane tühi koht, kuhu vankrirataste lakkamatu põrin eriti halastamatult sisse tungis, tundus Kaarlile ta enda pea olevat. Ometi pärast vestlust peatoimetajaga see oleks pidanud olema täis kasulikku elutarkust. Aga seal polnud praegu siiski muud kui Kaarlile paraku seni tundmata tõde, et ajalehte antakse välja kasusaamise eesmärgil. Kaarel ei imestanud nii väga selle üle, et asjad nõndamoodi on. Kui nõndamoodi, siis olgu nõndamoodi, maailm sellest nähtavasti ei hukku. Hukkuvad küll mõned tõed, hukkuvad mõned tõekspidamised, kuid seda kindlamini püsib ajaleht ja teda kandev kodanlus. See, mis teda aga pead vangutama pani, oli asjaolu, et tema oli teisiti mõtelnud. Tema oli mõtelnud, et ajaleht on tõe võitlusväli, valele ja salgamisele hoopiski kättesaamatu. Vaene kaunishing! Asjal oli sootu teine ots, ja selle otsa ta oli alles täna lahti harutanud.

Ega peatoimetaja väljaandja isikus otsekohe ei ütelnudki, et kasusaamise eesmärgil. Ta oli seda küsimust teisiti nämmutanud ja muljunud. Oli ütelnud, et Kaarli kirjutis peab välja jääma seetõttu, et see oli liiga kõrges stiilis kirjutatud, sest saage aru, noormees, väike linn ja väike ajaleht, ja korrage, noh — tõde on ka liiga alasti kistud.

Kas võis tõde rohkem alasti olla kui ta seda on? Ja miks

me peaksime häbenema tõe alastiolekut, kui me seda vale juures ei häbene? Kumb neist on kõlbelisem? Kui peatoimetaja oleks siiralt ütelnud, et matame selle asja maha, vaikime ta surnuks sellepärast, et pangahärrade puudutamine võib krediidivõimalusi kahjustada, siis oleks see omast kohast ja omamoodi päris mehejutt olnud. Aga peatoimetaja tahtis oma närusust peita sellega, et tegi Kaarli ajakirjanikuvõimed maha.

Sellele ikka rohkem mõteldes Kaarel hakkas külma verd kaotama. Olles üsna tüseda enesekriitikaga varustatud, ta ei mõtelnudki oma talupojalikku tahumatust eitada. Ta läks kaugemalegi ja tunnistas enda juures muidki inimlikke nõrkusi. Ainult et tal puudus võime, oskus või tahtmine aumeest mängida teiste arvel. Et ajakirjandusliku näljakannika suhtes mitte liialdatud lootusi hellitada, selleks oli Kaarlit küllaltki realiteeditunnet. Kuid ta oli siiski eksinud kitsendavate tegurite arvestamisel.

Ta oli küll kartnud, et linnakeses juhtub vähe midagi niisugust, millest kirjutada. Nüüd aga selgus, et siin võis rohkem kirjutada, kui „Maarahva Sõber“ vajas või julges kasutada.

Ta tänane jutuajamine polnud esimene sellel teemal. Ja kui paari nädala eest tal roogiti välja kirjutis, milles oli juttu turuveerest, kus äripäeviti töövoorimehed seisid ja kus pühapäeviti lubati eidekestel saiakesi ja maiustusi müüa otse tänavale asetatud korvidest, siis peatoimetaja imelikul kombel oli rääkinud jälle maarahvale määratud ajalehest.

Kelleks seda maarahvast õieti peetakse? küsis Kaarel eneselt. Sõrgu ega sarvi tal ei ole, mõtles kaunishing edasi, aga udar ei tohi tal puududa!

Seesama maarahvas, kelle kaitseks Kaarel nii kibedaid

mõtteid mõlgutas, oli täna jälle linna tulnud ja ajas turule suubuval Kauba tänaval oma asju. Muidugi olid need kohmakad eided ja taadid, kes käisid ringi puupüttidega, oma munapaarid ja võikorjandused jälle linna toonud. Koguti sente ja kroonikesi, nagu neid seal ikka koguti, et poegadest, kui hästi läheb, kas või ministreid ja kindra-leid koolitada.

Ja siin nad nüüd siis käisid ringi, et varustada endid soolasilkudega, nende nahksete rihmadega, millest Kaar-lilgi oli küllalt mälestusi. Ei olnud ju isal kerge, kui maja pooleldi maha põletati ja suurem osa heinatagavarast hävines.

Aga kuigi kodu ja isa sääraste mälestuste ja mõtete taus-tal hulga meeldivamas valguses paistis, ei läinud Kaarel siiski kaubahoovidesse vaatama, kas pole ehk isagi sinna tul-nud. Selle asemel ta läks koju, oma jälle härduma kippu-vaid mõtteid maalt ja kevadistelt metsadelt eemale juh-tides kujutlusega mõnest vaiksest tunnist raamatute taga.

Koju jõudnuna ta vaatas postkasti ja kui siin selgi hom-mikul Ellenilt kiri puudus, siis kaotasid nii raamatud kui ka unistused kevadistest sinimetsadest ja lõhnavast maast oma võlu.

Ta läks tagasi linna, ta meel oli morn. Juba hommikul ja isegi juba eelmisel päeval ta oli nõu pidanud Meelita poole minna. Nüüd ta mõtles sellele uuesti, kuid siiski ta hulkus veel tükk aega mööda tänavaid, enne kui puuvilja-kauplusse sisse astus.

Ta oli harjunud õde alati heas meeolus nägema; Mee-lita ei olnud väiklane, talle oli nii hea oma rahahäda kur-ta. Kuid näis, et Meelita oli täna tujust ära.

„Mis sul viga on?“ küsis Kaarel. „Ega sa minu pärast oma jumalikke kulme ei kortsuta?“

„Ei, jumala pärast, ära naljata,“ vastas Meelita. Ja küsis: „Kas ma nii väga halb välja näen?“

„Jah, kaunis tusase ilmega,“ vastas Kaarel.

„Ei ole rõõmusklemiseks põhjust.“

„Noh, mis hullu siis on juhtunud?“

„Minul pole midagi,“ vastas Meelita, „aga Leidaga. Ta on täna linnas. Alles vähe aega tagasi ta läks ära.“

„Nii!“

„Kui sa oleksid teda näinud,“ hakkas Meelita jutustama, kuid sel hetkel tuli kauplusse paar ostjat, ning ta tegi rõõmsa näo, asudes neid teenima. Kui nad olid välja läinud, jätkas Meelita: „Kui sa oleksid teda näinud, sa lihtsalt oleksid ehmatanud — see on veel ainult vari meie Leidast.“

„Miks ta arsti juurde ei lähe?“ küsis Kaarel peaaegu vihaselt.

„Täna ta läks,“ ütles Meelita.

Siis nad vaikisid, kuni Kaarel küsis:

„Ah ta on siis otsa lõppenud?“

„Jah.“

„Kuidas ta linna tuli?“

„Omnibusega.“

„See on mõistlik.“

„Ta tõi mulle pääsusilmi,“ ütles Meelita. „Need on meie koplast.“

„Oh jaa,“ ohkas Kaarel. Kuid teda ei ajanud ohkama pääsusilmad kodukoplast. Kas uskusid vanad, et Leida on haige? Kas nad said sellest aru, kuidas noor inimene võib väsimuse üle kaevata. Muidu püsis isa selleski küsimuses kaunis isemeelselt oma arvamise juures, kuid võib-olla oli tal Leida suhtes siiski teine seisukoht. Sellepärast, et Leida oli Augustiga niigi juba küllalt kannatanud.

„Kas tead,“ ütles Meelita, „sa tule õhtul minu poole: Leida jääb ööseks linna.“

„Kui ma aega saan.“

„Mis sa siis teed?“

„Pidin välja sõitma.“

„Ajalehe ülesandel?“

„Jah,“ valetas Kaarel.

Siis jäi ta mõttesse, lausudes viimaks: „Kui Leida küsib, kuidas ma elan, siis ütle, et mul läheb hästi.“

„Kas sa ise tõsiselt ei saa tulla?“

„Võib-olla, et saan kuidagi.“

„Katsu!“

Siis tuli kauplusse jälle ostjaid ja Kaarel läks välja, ilma et ta seekord oleks rahalaenamiseiga toime tulnud.

Kui ta õhtul õe poole läks, polnud Meelita veel koju tulnud. Leida oli üksinda ja kui Kaarel poleks varem kuulnud, et Leida on otsa lõppenud, siis ta tõepoolest oleks ehmunud. Jah, see oli ainult vari nende endisest Leidast. Tal oli seljas roheline kleit, ning ta kael, ta nägu ja sülle pandud käed meenutasid vaha.

„Kuulsin,“ ütles Kaarel, „et sa arsti juurde olid läinud — mis ta sulle ütles?“

„Käskis koju minna,“ vastas Leida.

Kaarel vaevalt kuulis seda häält.

„Kuidas seda mõista?“ küsis ta.

„Sanatooriumi minna on hilja,“ vastas Leida, kuid mitte kurvalt, vaid enesega kuidagi rahulolevalt naeratades.

„Tiisikus või?“ küsis Kaarel tumedalt.

„Mis muud,“ vastas Leida. „Ma tundsin juba ammugi väsimust.“

Kaarel pigistas hambad kokku ja vaatas aknast välja. Väljas oli kevad, aga Leidal polnud selle kõigega midagi

tegemist. Ta polnud isegi kurb. See tundus Kaarlile arusaamatu. Ning ta ei leidnud sõnu. Kas Leida oli nii õnnetu oma nurjunud abielu pärast või muutuvad inimesed paratamatuse ees ikka leplikuks?

„Kuidas nüüd sinu käsi käib?“ küsis Leida.

„Hästi,“ vastas Kaarel nagu hirmunult. Ta isegi võpatas. Ta polnud täna ivagi suhu saanud ja tal puudusid isegi väljavaated selleks.

„Isa arvas, et sa võiksid koju tulla, kui sul raske on,“ ütles Leida.

„Ei, mul pole raske,“ vastas Kaarel mehhaaniliselt ja vaatas kella. Siis vaikis ta niikaua, kuni Leida küsis:

„Mis Ellen teeb?“

„Ellen õpib ülikoolis,“ vastas Kaarel. „Mis sa temast pärid?“

„Noh, teie olite ju sõbrad,“ ütles Leida, „kui mina veel linnas elasin.“

„Ah jaa,“ ütles Kaarel, „kui kauaks Meelita pidi ära jääma?“

„Ta pidi tulema varsti pärast kuut.“

„Veerand seitse,“ vastas Kaarel uuesti kella vaadates.

„Kas sa ruttad kuhugi?“ küsis Leida.

„Jah, ma pidin õhtul linnast välja sõitma.“

Varsti pärast Meelita kojutulekut Kaarel tegigi minekut, üteldes, et kardab hilineda. Ja niipea kui vend oli välja läinud, ei suutnud Meelita end enam hoida. Kogu päev oli ta pidanud rõõmsat nägu tegema, kuigi süda sees valutada lõhkus. Niisiis, mõtles ta Leidat vaadates, tal ei ole enam mingisugust lootustki elule. Ka teda, nagu Kaarlit, hämmastas õe leplik alistumine oma saatusele. Kui Leida oleks olnud kurb, siis Meelita oleks teda lohutada püüdnud, oleks oma pisarad alla neelanud. Aga nüüd oli tema ise,

kes nutma puhkes, kuna Leida, see surmalemääratu, pidi teda lohutama.

„Mis oli minu elu,“ ütles ta oma tasase hauahäälega, „või mis sellest enam oleks tulnudki!“

„Kas sa ei karda surma?“ küsis Meelita.

„Oleks küll vist kergem, kui keegi voodi juures istuks,“ vastas Leida rahulikult. „Aga nüüd on teised alati põllul, kellel on aega minu juures istuda.“

„Ega sa sellepärast veel ei sure,“ hüüdis Meelita korruga. „Sa saad terveks, tingimata saad. Küll näed!“

„Ei usu,“ vastas Leida nõrgalt naeratades. „Kuigi ma tahaks veel sellepärast elada, et näha, kas sina õnnelikuks saad. Alles siis, kui ma juba tean, et sul hästi läheb...“

Meelita ei lasknud tal edasi rääkida, vaid ütles:

„Milleks peaksin mina õnnelik olema, kui sina surmasuus vaagud. Ma ei tahagi seda; kui sa sured, siis oleks õnn mulle ainult koormaks.“

Leida ohkas. Nad vaikisid hulk aega, vältides teineteisele otsa vaatamast. Siis ütles Leida:

„Sul ei tohiks minu ees enam saladust olla — haud ei anna seda välja.“

„Kuule Leida, hea Leida,“ küsis nüüd Meelita, „kas sul oleks tõesti kergem, kui sa teaksid, et ma olen õnnelik või vähemalt võin õnnelikuks saada?“

„Hulga kohe,“ vastas Leida. „Mul endal ei läinud hästi ja Jaani abielu ka äpardas, oleks hea, kui mõnelgi meist hästi läheks...“

„Leo armastab mind,“ ütles nüüd Meelita maha vaa-
dates.

„Leo?“

„Jah.“

„Ta on rikas!“

„Ta on ka muidu tore poiss,“ vastas Meelita, „ainult täna läksime tülli. Mul ei olnud täna meeleolu, kuid tema ei tahtnud sellest aru saada, miks ma kurb olen.“

„Pidid sa siis kohe tülitsema?“

„Ma ei saa ega taha nutta või naerda käsu peale,“ vastas Meelita isekalt.

Meelita oli alati niisugune tujukas, sellest Leida ei teadnud midagi järeldada. Aga kui ta kuulis, et Meelital on austaja, kippus ta pilk vägisi õe kehal peatuma. Ning talle näis, et Meelita oma aastate kohta on keskelt liiga tüse. Selles eas, milles Meelita viibis, ollakse harilikult saledam.

„Kui kaua sa Leoga juba sõbrustad?“ küsis Leida, süda täis muret, et võib-olla on Meelital tagumised rattad ette läinud.

„Mõned kuud,“ vastas Meelita jätkates. „Leo tahab juba sügiseks pulmad teha. Vaata, et sina selleks ajaks terve oled.“

„Mind ei ole siis enam,“ ütles Leida, ning nüüdki ta oli pigemini rõõmus kui kurb.

Väljas oli hakanud sadama, tasast vihmakrabinat kostis tupp. Ja siis toodi Meelitale kimp roosidega segatud levkoidsid. Need on talle kindlasti Leo saatnud. Ja alles nüüd nägi Leida Meelitat jälle rõõmsana.

„Homme,“ lubas ta ülemeelikult, „ma küsin talt, kas põrgus säärased ilusad lilled kasvavad.“

Leida püüdis naeratada, kuigi talle tegi muret, et Meelita oli niiviisi ütelnud — oli käskinud Leol kohe põrgusse minna.

Ei, aga lilled olid ilusad. Ju siis nüüd nende tüligi möödas oli. Ja oli nii ilus mõtelda inimeste õnnele.

Hetkeks ta unustaski oma äsjased kartused õe pärast. Ei, ega see ikka nõnda ei või olla. Ent kui Meelita enne

magamaheitmist end lahti riietas, tulid ta kartused jälle tagasi.

Levkoid lõhnasid, see lõhn täitis kogu ruumi. Ning nad olid juba voodis, kui Leida ütles:

„Vaatasin sind juba päeval ja nüüd jälle — sa pole enam tütarlapse moodi. Ega sinuga viimaks ei ole...?“

Meelita ei vastanud kohe ja Leidal hakkas palav. Levkoide lõhn muutus üha lämmatavamaks.

„Ei,“ vastas Meelita viimaks. „Aga ma olen sellegi pärast mures — see pole loomulik ja see pole ilus. Ma tahaks nii väga saledam olla.“

„Mis nüüd sellest!“ ütles Leida. „Peaasi, kui sul sellest häda pole.“

Leida muretses aina teiste pärast. Enesega tal nagu poleks enam tegemistki olnud. Ja kui Meelita ütles, et ta mõnikord kiiresti käies on valugi tundnud, siis jäi Leida veel kauaks mõttesse.

Öösel tal hakkas halb ja Meelita pidi levkoid koridori tõstma.

19.

Viimaks ometi oli Kaarlil postkastis kauaoodatud kiri.

„Armas poiss!“ kirjutas Ellen. „Ma kahtlen, kas sa selle hirmsa leitsakuga enam linnas elad. Mina küll ei saa siit sellest põrgust, mida professorid ja vanajumal võidu kütavad, enne ülehomset tulema. Kui poleks puisteedel seda roheline metsa lõhna! Ühel päeval maruga oli seda rohkem kui maaigatsuseks tarvis. Ma ei tahaks siiski oma südamel lasta laiali valguda, sest pole ebamäärasemaid asju kui tunded. Pealegi võib juhtuda, et mu kiri kurvaks suvitajaks sinu postkasti jääb. Aga kui sa siiski

(mõne armsa näitsiku pärast muidugi) linnas elad, siis tule ülehomme öisele rongile vastu.“

Kaarlil ei tulnud seda ülehomset kuigi kaua oodata, sest ta sai kirja samal päeval, mil Ellen pidi sõitma. Siiski osutus see ainuski õhtupoolik ootamatult pikaks. Et oma aega veeta, ta pidi sageli Elleni kirjale mõtlema.

Üks lause sellest kirjast üllatas Kaarlit — kus on leitsak, millest Ellen kirjutab. Ta ei mäletanud, et ilmad eriti kuumad oleksid olnud. Ja kui ta öösel rongi oodates isegi nagu veidi jahedust tundis, siis ajas see jutt leitsakust teda muigama. Ning ta puhkes päriselt naerma, kui Ellen saabudes kohe öisest jalgsimatkast maale hakkas kõnelema, põhjendades seda päevase kuumusega.

„Sinu leitsakus on rohkem romantikat kui tõsist kuumust,“ ütles ta. „Ma olen kõik need päevad linnas elanud ja pole higistadagi saanud.“

„Ma lausa imestan,“ ütles Ellen, „et sa pole maale läinud. Mis tähtsaid ülesandeid sul linnas on?“

„Olen viimasel ajal lihtsalt otsustamisvõimetu,“ vastas Kaarel. „Pole õieti midagi, mis mind tõsiselt huvitaks või köidaks.“

„Parem elada külas kui pisilinnas,“ ütles Ellen.

„Et aga selle tõeni jõuda, selleks on vaja suurlinnas elada,“ vastas Kaarel.

Ometi oli see õitehtes väikelinn, mille unuvaid tänavaid nad läbisid, praegu väga ilus.

„Sa siis unistad suurlinnast?“ küsis Ellen.

„Viimasel ajal isegi sellest mitte.“

„Mis sul siis viga on?“

„Isegi ei tea.“

„Kuule,“ ütles Ellen nüüd, „sa hakkad mind juba vihasutama.“

„Võib-olla,“ vastas Kaarel vihastamisväärse ükskõiksusega.

„Ja mis on sul siis maa vastu?“ küsis Ellen.

„Milleks narrida ennast või teisi?“ õhkas Kaarel. „Ma võiksin ju koju minna, võiksin isegi suure hooga tööst kinni haarata, kuid ma tean juba ette, et mõne aja pärast on mulle sellest villand. Mitte et ma tüdineksin või et asi lakkaks mind huvitamast —“

„Milles siis asi seisneb, sinul?“

„Ma ei seedi õhkkonda, mis kodus valitseb,“ tunnistas Kaarel avameelselt. „Talus ei ole kunagi rõõmsat meeleolu.“

„Sa liialdad.“

„Sugugi mitte.“

„Isegi väga. Kui meie taludes ei oleks rõõmu, siis ei tehtaks seal nii palju tööd.“

Kaarel naeris ja ta naer oli kibestunud, kõlas pettunult.

„Meie talupoja edu saladus seisneb hoopis mujal,“ ütles ta siis. „Ja nimelt kestvas, teda vahetpidamata tagaajavas kadeduses. Tahetakse teist ikka ja iga hinna eest üle trumbata. Mina vajan tööks teistsugust tõukejõudu. Ma ei ole veel näinud, et minu isa, näiteks, oleks varjamatult rõõmus olnud. See hool on ju tõesti lugupidamisväärne, aga kas ei saaks siiski teisiti. Ta isegi ei või teiste rõõmu kannatada. Mäletan ühte juhtumist. Ma polnud siis kuigi vana ega elutark. Ja võib-olla sellepärast see tähelepanek rabaski mind. Meie talvenisu oli hästi arenenud. Sügisel ta läks lume alla lokkavana ja talv teda ei kahjustanud. Meie kõik rõõmustasime — Jaan, mina ja isegi ema. Nojah, aga mis sa arvad, mis isaga juhtus?“

„Ütles muidugi, et vara veel rõõmustada. Ei ole ju tõepoolest enne hõisata, kui leib laual.“

„Mitte ainult seda,“ ütles Kaarel, „vaid ühel päeval ta tuli põllult põrutava uudisega: nisu asemel kasvavat põllul timut.“

„Ja kas oli siis timut?“

„Ta ei uskunud isegi oma juttu. See oli mõeldud ainult perekonna kergemeelse rõõmu summutamiseks.“

„Ja ega see paha pole, see . . . niisugune realismi arvestamine. Mina ei võta seda sugugi traagiliselt.“

„Jah, aga see pole mingi üksiknähtus. Analoogiline hingeelu valitseb enamikus meie taludes. Ja milles see realismi arvestaminegi seisab? Kui kolme aasta leiba ja kirstulaudu aidas ei ole, siis on maailm ju lausa hukas.“

„Kirstulaudu?“ küsis Ellen.

„Jah,“ vastas Kaarel. „Kas sa ikka mõtled jalgsimat-kale?“

„Mõtlen, sest kujuta ise: konutada siin lõunani ainult selleks, et kuumas ja tolmuses omnibuses sõita. Mis viga on minna läbi suveöö, kuulda Söödil ööbikuid ja näha Laiamäel päikesetõusu.“

„Väga ilus,“ ütles Kaarel, „ainult kõik see ei lähe nii ladusasti.“

„Ja miks siis mitte?“ küsis Ellen imestanult.

„Kõigepealt,“ vastas Kaarel. „Sa tuled minu poolt läbi, puhkad jalgu ja jätad mõned pakid linna. Päikesetõusu võid ka mujalt vaadata.“

„Niiviisi ma jõuan koju alles keskhommikuks.“

„Sul on siis kojujõudmisest kujutlus, mis ei vasta keskhommikule?“

„Jah. Mõtlen, et on kõige ilusam koju jõuda pisut pärast päikesetõusu, kui talus alles magatakse. Ah, tahan jälle näha, kuidas esimesed mesilased tarudest välja lendavad.“

„Igal juhul sa ei lähe ju nende pakkidega.“

„Ei,“ vastas Ellen. „Vaene poiss, sa oled vist päris väsinud!“

„Jah, hirmsal kombel, kuid me olemegi päral.“

Aed, mille keskel maja asus, õitses ja lõhnas koidueelses õhetuses. Ja kui nad siis avatud akna all istudes hakkasid kuulma ööbiku laksutamist, mis kostis kalmistu orust, hakkas Kaarli süda korruga valutama. Tema kõrval istus Ellen, kuid Kaarlil oli tunne, et Elleni seljataga seisab Leida, vahakarvaline oma rohelises kleidis. Ja nagu õnnelikult naeratlev otsekui äratundmisest, et nüüd viimaks on temagi muretseva tähelepanu osaliseks saanud. Aga kes teab, kuipalju talle seda muretsevat tähelepanu praegugi osutati! Kellel oli maal aega tundeliseks õrnutsemiseks või kaastunde avaldamiseks? Seal olid oma karmid seadused, mida surmgi vaevalt-vaevalt võis puudutada.

„Sa vist ennist küsisid,“ ütles Kaarel, kui nad uuesti teele asusid, „mis on mul maa vastu. Sa ei tea, et Leida on praegu haige — tiisikus. Ta teab ise ka, et tal elulootust ei ole. Paari nädala eest, kui ta linnas käis, siis ta rääkis, et ta ikka veel talutöödest osa võtab.“

„Ega teda keegi selleks ometi ei sunni?“

„Sunnib hirm põlu alla sattuda,“ vastas Kaarel. „Ega seal pole ju halastust. Tee niikaua kui jaksad. Ja kui enam ei jaksa, siis pole sind ka tarvis. Siis oled üleliigne suu, ja sinust igatsetakse lahti saada nagu vanast õuekoerast või hobusest. Kas sa pole tähele pannud seda võrdset suhtumist, mis neis küsimustes ei tee vahet loomade ja inimeste vahel?“

„Muide,“ ütles Ellen, „talumees hoolitseb loomade eest vägagi hästi.“

„Veelgi hullem: loomast hoolib, aga inimesest mitte.“

Minu isa näiteks pole kunagi enesest hoolinud. Millal on tal rahu? Talvel ta võiks puhata, kuid ta ei kannata asemel pikutamist. Ta peab ikka mündris olema, ikka hakkamas... Maaelu on küll ilus, sellevastu ma ei vaidle, tööd ei ole seal alati ka nii rasked kui vahel ehk kurdetakse, kuid mulle sageli muutub kõik vastikuks selle igavese muretsemise pärast, mis meie taludes valitseb.“

„Võta kätte ja kirjuta sellest,“ ütles Ellen.

„Maarahva Sõbras?“ küsis Kaarel irooniliselt. „Neid härrasid see ei liiguta. Või õieti neid liigutab meie talurahva hool vägagi. Nad vaatavad oma linnaakendest maa poole nagu peremees mesila poole. Virk ja visa rahvas, hoolas tõug, ja vähenõudlik. Ise närib soolasilku, aga või ja liha, koore ja munad toob meile linna! Las rühmavad! Mis see meie asi on, kuipalju neid otsa saab, peaasi, et meie saame kirjutada väljaveost! Valuuta, see on mesi, selle paneme meie oma portfelligesse.“

„Meie külaelul on muidugi varjukülgi,“ vastas Ellen. „Võta näiteks kas või noorte ja vanade vahekord ja vii see seosesse meie rahvaarvu juurdekasvu probleemidega. Valgusta kasvatusküsimust meie taludes ja siis selgub mõndagi, mis põhjustab meie sigivuse ahtrust — kuidas me oma rahva tuleviku ohverdame jonnile ja pimedale kiusakusele, mida idealistid on individualismiks ristinud.“

Aga Kaarel ainult ohkas. „Oleks siiski suur õnn romantik olla,“ ütles ta siis. „Kaugelt vaadates võikski idealist olla, sest vaata, kui kaunis on küla ja maa siit vaadates. Seal see tammesalk vasakul, seal see küla mäekingul ja seal see üksik talu.“

„Jah,“ ütles Ellen.

„Näed,“ jätkas Kaarel, „praegu just tuli tütarlaps uksest välja. Ta on hästi maganud ja küllap ka ilusaid unenägu-

sid näinud — nüüd algab veel ilusam päev. Kaste on maas, ta vaatleb selle sädelemist ja mõtleb oma armsamale, kes elab kusagil metsade taga.“

Juba enne Laiamäele jõudmist neile hakkas vastu tulema linnalisi.

„Pea meeles, siin võib ka tuttavaid vastu tulla,“ ütles Ellen.

„Seda poissi seal isa kõrval ma tundsin küll,“ vastas Kaarel.

„Noh?“

„Omal ajal sõitsin minagi niiviisi isa kõrval esimest korda linna. Oli suur elamus.“

„Oli.“

Niisugustest suurtest rõõmudest, mis nüüd enam rõõmud ei olnud, nad rääkisid veel Laiamäele istuma jäädes. Siit pidi Kaarel tagasi pöörama. Ta oli kangekaelne, ta ei tahtnud täna Vanakülla minna, ka Elleni palvete peale mitte.

Õieti olid Kaarliga täna säärased lood, et mida rohkem Ellen oleks talle peale käinud, seda kangekaelsemalt ta oleks keeldunud.

Ent Ellen ei avaldanud end kuigi pealetükkivalt. Ta hakkas näppima rohuliblesid, vaatas järjest rohkem maha ja ütles:

„Noh, sul on siis linnas mõni preili.“

„Ära nori,“ vastas Kaarel ja tundis kohe, et ta poleks nii labaselt tohtinud vastata.

Ta vaikis ja ütles siis pikkamisi:

„Ellen, kas sa tead, mis ma vahel olen mõtelnud. Nimelt ei tohi meie väga suurteks sõpradeks saada. Meie teed lähevad lahku — sina kuulud kodanluse hulka ja see mõtteviis on hoopis teine, mina aga olen vaese taluniku poeg.

Muide, kas sa tead, et mu isa oli suurema osa oma elust mõisas moonameheks.“

„Mis imelik jutt see on?“ küsis Ellen.

„Pole selles midagi imelikku. Kui juhtub, et minust saab revolutsionäär, siis ma olen ju sinu ja su isa vaenlane.“

„Mõtled sa seda päris tõsiselt?“

„Aga muidugi.“

„Üteldakse, et kõik noored on revolutsionäärid, aga kui saavad püksid jalga, siis muutuvad kodanlasteks.“

„Olen kuulnud,“ ütles Kaarel. „Niisugune protsess toimuvat eriti meie üliõpilaskonna juures. Ja ma olen näinud inimesi, mehi ja naisi, kes seda suure rõõmuga kinnitavad. Nojah, see on ostetavus või müüdavus. Igal juhul mõiste, mis seisab üsna lähedal äritsemisele. Ja miks ei peaks siis üks puhastverd kodanlane äritsemisest rõõmu tundma.“

„Ma ei saa ikka sellest kõigest aru, sinu tänasest sapist, ja...“

„Sappi või midagi,“ vastas Kaarel. „Ainult mõnikord läheb pea selgeks ja see soojendab südant.“

„Jälle jutt.“

„Muidugi, kas ei ole siis selget pead tarvis, et süda soe seisaks. See võimaldab hoidumist kõige mustemat liiki alatusest — reetmisest. Kujuta enesele, et ma täna olen revolutsionäär, kuid homme ma saan kõrge koha ja hea palga ja ühtlasi sellega vahetan nooti nagu grammofon.“

„Üteldakse ju veel, et maailmavaateid võib nagu ülikondi vahetada.“

„Üteldakse ja toimitaksegi vastavalt, meil üsna sagedasti ja üsna suure endastmõistetavusega. Kes aga oleksin mina, kui ma nõnda talitaksin?“

„Olupoliitik,“ vastas Ellen.

„Jah, olupoliitik! Kuid mitte ainult seda. Ma oleksin

rectur, oleksin korruga nende vaenlane. Ma rääkisin sulle natuke aega tagasi Leidast. Ei ole ühtegi isikut, vahest peale Augusti, keda võiks süüdistada tema raskes haiguses, kuid ometi praeguse süsteemi tugisammaste kilda üle minnes ma tunneksin end kohe oma õe mõrtsukana.“

„Sa liialdad jällegi,“ ütles Ellen.

„Ah,“ vastas Kaarel käega lüües. Ellen vaatas talle kor-raks võõristades ja sinna see jutt jäigi.

Kaugemalt Laiamäe alt tuli jälle üks taluvanker nähta-vale. Algul nad ei pööranud sellele suuremat tähelepanu, ent kui see lähemale jõudis, muutus Kaarel tähelepaneli-kuks. Jah, kas see ei ole mitte nende vana kimmel, varss kõrval jooksmas. Ja kas vankril istuja pole isa Peksi.

„Noh, nüüd on lugu lahti,“ ütles Ellen.

Isa Peksi oli vankril tukkuma jäänud, pea rinnal, ohjad lõdvalt peos.

„Hei, külamees, kas võid on müüa?“ hüüdis Kaarel, kui ta nägi, et isa võib neist mööda sõita.

„Ei ole,“ vastas isa, rinnale vajunud pead vaevalt kergi-tades. Ja alles siis, kui Kaarel hakkas naerma, ta pidas hobuse kinni. Kuid võttis veelgi aega, enne kui ta taipas, kellega tal tegemist on.

„Noh, mis see siis tähendab?“ küsis ta silmi hõõrudes. „Mis sina siin Laiamäel istud ja mis võiestjat sa mängid?“

„Saatsin Ellenit ja jäin siin sind ootama, et sinuga linna tagasi minna.“

„Kust sa teadsid, et ma täna linna tulen?“ küsis isa. Ta ei saanud täna naljast niigi palju aru, nagu muidu. Kuid Kaarel aina naeris.

„Oh, ärge kuulakegi tema juttu,“ ütles nüüd Ellen. „Ma kauplen Kaarliga, et ta maale tuleks, kuid tema ei taha sõna kuulata.“

„Ei jah, ei see kuula,“ vastas isa Ellenit silmitsedes. Ning varsti ütles:

„Kui tohib küsida, kust poolt siis Teie olete?“

„Laulult,“ vastas Ellen. „Kas isa Peksi mind enam ei tunnegi?“

„Mitte ei tundnud. Või siis Jaani tütar.“

„Kui ma olin väike jõmpsikas,“ ütles Kaarel Ellenile, „ja isaga linna sõitsin, siis igakord Laiamäele jõudes isa ütles, et näe, nüüd juba saiasarved paistavad.“

„Nojah, eks siit ole juba linnatornid näha,“ ütles isa Peeter.

„Täiesti õige,“ kinnitas Ellen. Ja Kaarli poole pöörates: „Eks olnud ikka tore aeg — üksainus saiake tegi siis rõõmu. Aga nüüd antagu kas või pool maailma kätte, kuid suurt rõõmu sellest ei tunnekski.“

„Nii ta kipub olema,“ arvas Kaarel.

Mida rohkem ta vaatas isa, seda tõsisemaks jäi temagi. Isa näis harilikust väsinum ja vanem. Ning niipea kui ta tõsines, niipea kui ta mõtles vanadusele ja väsimusele, meenus talle Leida. Ning samal ajal, kui isa avas suu, et midagi lausuda, Kaarel küsiski:

„Kuidas on Leida tervis?“

„Ei tema mõtle enam saiasarvele,“ vastas isa.

„Surnud?“ küsis Kaarel peaaegu hääletult.

Ellen võpatas ja võttis Kaarli käest kinni. Ning isa Peksi ütles:

„Jah, surnud on tema. Ema valvas mitu ööd, aga ta suri eile päeva ajal, kui kedagi koduski polnud. Kes seda teadis, sest kui meie lõunalt välja läksime, siis ütles ta endal parema olevat.“

„Ja nüüd sa lähedki kirstu tooma, meie Leidale?“ küsis Kaarel.

„Jah, aeg on kuum,“ vastas isa. „Mis sina teed — kas lähed Elleniga edasi või tuled minuga tagasi.“

„Ma tulen sinuga tagasi,“ vastas Kaarel.

„Nägemiseni siis!“ ütles Ellen hüvastijätul, ja Kaarel tundis kaua aega tema tugevat käepigistust.

Teel linna isa rääkis Leida abielust, Augustist ja sellest, kuidas ta oli Leida ära toonud.

Selles öös oli isa Peksi jaoks tütre õnnetuse raskuspunkt. Sel korral ta polnudki sellele nii suurt tähtsust andnud, et Leida tahtis kirveid ja nuge ära korjata, aga nüüd, pärast surma, ta mõtles sellele ikka sagedamini. Ei jah, kas oli see Leidal kellegi elu, mis ta selle joodikuga pidi elama!

Sellest mõteldes ja sellest rääkides ta silmad tõmbusid niiskeks ning mõni pisar langes üle tolmuste põskede. Need tulid nii lihtsalt, nii endastmõistetavalt ja võisid langeda, ilma et neid pühkima oleks rutatudki. Kaarlile koguni näis, et isa polnud teadlikki nende veeremisest. Kuid ta nägi isa pisaraid esimest korda. Ta ei teadnud nüüd isegi enam, miks ta seni oma isa oli südametuks arvanud. See polnud õige. Viga seisnes ainult selles, et isa süda oli peidetud, et see polnud kõigile ega alati avatud. Tõepoolest, isal on elus küllalt raskeid päevi olnud. Ja mida rohkem ta oma seniseid tõekspidamisi ja seisukohti ümber hindas, seda kindlamaks sai otsus maale minna.

Jah, ilm oli ikka tõepoolest kuum. Kas olid kõik need päevad, mis ta linnas elas, niisama kuumad olnud?

Kui nad koju tagasi sõitsid, üks ühel pool ja teine teisel pool kirstu istudes, tikkus talle uni vägise peale nagu lapselõlveski, kui ta isaga linnas käis. Kuid lastes pea puusärgi najale ja sulgedes silmad, ei tulnud ometi õiget und. Mõtted ekslesid, mõtted hõljusid elu ja surma vahel, tunded heitlesid rõõmu ja kurbusega.

„Jällenagemiseni siis!“ oli Ellen ütelnud. Unesegasena ta mõtles vahetevahel kuumale käepigistusele, kuid sealt samas pidigi jälle Leidale mõtlema. Ja siis ta ei teadnud, kuidas oleks õigem öele ütelda, kas jällenagemiseni või jää jumalaga igaveseks. Kuid siis ta pigistas hambad tugevasti risti, uni kadus ja ta hellunud tundeid asendas karm järelemõtlikkus.

Leida oli tahtnud elada selleks, et näha, kas Meelita saab õnnelikuks. Nüüd ta oli surnud. Ta tumedad juuksed olid lahku kammitud ja ta käes oli sirelioks. Temale siis ei läinud enam miski asi korda ja ta naeratas nii, nagu naeratab enamik surnuid.

Meelita seisis matusepäeva varahommikul üksinda õe juures ja mida rohkem ta Leida nägu vaatas, seda suurema süüdlasena ta ennast tundis. Oli nii, nagu oleks öde pärast surma või surma eel selgeltnägijaks saanud.

Ei lähe elus kunagi nõnda, nagu inimene mõtleb! Ta teed lähevad ta tegudest ja lubadustest alati lahku. Just selle mõtte ta arvas surnud õe naeratuses peituvat. Kas polnud Meelita öele ütelnud, et ta õnnelikuks ei taha saada, kui Leida juhtub surema.

Ometi oli Meelita just nüüd oma õnne pärast rohkem mures kui kunagi varem.

Ka Leo oli tulnud matusele. Ta oli praegu õues ja vestles arvatavasti isaga. Kuid mitte selles ei seisnud asi. Leo oli hea, Leo armastas teda. See armastus oli nii tõsine, et seda ei jahutanud isegi arstliku järele vaatamise tulemus — Meelital oli healoomuline kasvaja. Meelita pidi lõiku-sele minema, mida varem, seda parem, ja kogu selles loos oli ainult niipalju lohutavat, et kasvaja oli healoomuline, nagu arst ütles. Muide, lohutav oli seegi, et Leo selle teate tagajärjel oli veelgi hoolitsevamaks muutunud. Ja kui

Meelita praegu Leidale oleks midagi ütelda saanud, siis ta oleks ütelnud just ainult seda.

Jah, ta oleks ütelnud seda surnule, kuid nendele, kes elasid ja kellele ta oleks võinud rääkida, ta ei hinganud sõnakestki oma murest ega sellest õnnest, mis murest välja kasvas. Ei, sellest nad ei tahtnud rääkida matuse päeval. Nii nad olid Leoga otsustanud, et teatavad sellest hiljem kirjateel, kas või koguni alles pärast lõikust. Milleks, mõtlesid nad, vanu selle tühise asja pärast rahutuks teha.

Ja nii nägid vanad, et Meelita polnud õe surmast sugugi puudutatud. Ta käis nii sirgelt ja selgaaetud peaga, nagu poleks tema jaoks teisi inimesi, kirikut ega matusetalitust saatvat kurvatoonilist jumalasõnagi olnud. Isegi palve ajal ta ei alandanud oma pead ega nõtkutanud põlvi.

Jumal teab, kust see laps selle uhke vaimu küll võtnud on! mõtles ema Miina murelikult, sest tal oli häbi teiste inimeste pärast. Tema ise oli vaikne ja alandlik, polnud ta kunagi teisi inimesi endast halvemaks pidanud. Polnud isa Peetergi niisugune. Ning kadunud Leida! Temale oleks ehk koguni kasulikki olnud, kui ta säredam ja uhkem oleks olnud.

Kuigi Meelita kõrkus, mille üle nad varemgi olid imestanud, peiedel eriti võõrastavalt mõjus, ei tahtnud nemadki sellest samal päeval juttu teha. Nad rääkisid sellest hiljem, teisel-kolmandal päeval. Ja nüüd koges Kaarel, kes end vanemate ja maaga osalt surma ja osalt Elleni mõjul püüdis lepitada, kuivõrd raske on vääritimõistmise vastu võidelda. Seda vääritimõistmist oli varsti kogu küla täis.

Meelitat ei peetud mitte ainult uhkeks, vaid ka helbakaks ja südametuks. Kas polnud pool küla tunnistajaks, kuidas ta isegi õe kirstu taga kõndis, et oma ninagi ei näinud! Ja kes oli hiljem kirikus ja surnuaial, kus vöö-

radki inimesed ei suutnud pisaraid hoida, Meelitat nutmas näinud? Kas ei pühkinud seal isegi August silmanurki, kuigi teda ei olnud matusele kutsutud? Muidugi, seda võis üks ja teine kinnitada, ainult Meelital ei jätkunud õe jaoks pisaraid. Et tal, pimedal, olnud häbi isegi peigmehe ees! Mis see mees võis küll temast mõtelda. Ega ta seda meest ikka väärt ei olnud. See mees oli olnud väga lahke, oli lastele kompvikke ja šokolaadi jaganud. Ja kas ei võidud tähele panna, et tal oli isegi praostiga sarnadust, eriti siis, kui ta naeratas.

Oo, niisugune hea mees saab ükskord veel tunda, mis on naise kalk süda, süda, mis ei sula isegi õe lahtise haua ääres.

Vanematel, kellel nende juttude vastu polnud midagi ette tuua, oli halb neid kuulda. Nojah, Meelita oli ju uhke ja kes sedagi veel teadis, kas tal see mees käes on.

Kuid Kaarel ütles, et see on sootuks kõrvaline asi. Leod ei maksa ka üle hinnata. Milleks vaadata inimesele alt üles, pealegi veel sellepärast, et kellelgi on jõukust ja vara. Leo võib ju muidugi tubli mees olla ja võib lugupidamistki pälvida, kuid mitte sellepärast, et ta on jõukas.

Isa Peksi tunded selles küsimuses olid kaunikesti segased. Ta pidas Meelitat kergemeelseks ja Leod meheks, kes oma varanduse arvel võib armuasjadeski kelmi mängida. Elu pakkus selleks rikkalikke näiteid — kus oli raha, seal polnud südametunnistust ega ausust. Aga ema Miina kaldus asju teisiti vaatama.

„Aga,“ küsis ta Kaarlilt, „mille järgi peaks siis inimest hindama?“

„Selle järgi, kuivõrd ta on inimene,“ vastas Kaarel. „Näiteks leidub sõja aegadel küllalt inimesi, kes teiste häda kasutades rikastuvad. Hiljem nad on siis maade ja majade

omanikud või mõnda teist laadi tulundustegelased. Oleks tõepoolest äärmiselt alandav, kui meie, keda need spekulandid nõõrsid, neid selle eest ülistaksime.“

„Sõja ajal ja muidu ka,“ ütles isa Peksi. „Millal on inimene oma kätevaevast rikkaks saanud. Hoolas ja töökas inimene võib küll paremini elada kui hooletu, aga suuri kivimaju ta küll kokku ei kanna.“

„Aga sa ütlesid,“ lausus ema Miina, „et Leo on tubli mees. Kuid mis teeb Leo niisuguse naisega nagu meie Meelita. Lapsi ta ei salli. Ma ikka siis, kui ta veel kodus elas, mõtlesin, et see on niisama plikakese kilkamine. Aga ega see ole. Kui ma teda surnuaial vaatasin, siis kohe nagu löi südamesse, et tal on oma jutuga tõsi taga olnud — ei ta liigutanud mitte silmakarvagi, kui kirstule hakati mulda viskama.“

„Ära karda, ema,“ ütles Kaarel, „et nende kolisemine Meelita südame külmaks jättis. Tema nuttis oma pisarad üksinda ära, ta ei armasta oma tunnetega kohe lagedale tulla. Ta ei kannata silmakirjatsemist.“

„Kuidas saab inimene pisaraid hoida, kui need tulevad,“ ütles ema.

„Ega kõik ei saa, aga tema saab,“ ütles Kaarel. „Meelita ütles ennist mulle ja Leole, et ta seal sellepärast nutta ei saanud, et August teispool hauda seisis. Kui August poleks seal seisnud, pealegi veel silmanurki pühkides, siis võib-olla oleks temagi nutnud. Ja mina ka ei suuda mõista, kuidas inimene eluajal saab teist piinata ja isegi kirvega tappa ähvardada, ning pärast surma veel silmi vesistada.“

„See võib ju olla,“ ütles Kaarli jutu peale isa.

Kuid see oli ka peaaegu esimene kord, kus Kaarlit õnnestus isale midagi selgeks teha.

Kui Meelita pärast operatsiooni ärkas, paistis sünnitusjaoskonna akendest õhtupooliku päike sisse. Hoolimata janust, mille kustutamist talle praegu ei võimaldatud, Meelita tundis jätkuvat seda tarmukat meeoleolu, millega ta haiglasse oli tulnud.

Operatsiooni ees ta polnud põrmugi hirmu tundnud ja oli pälvinud Leolt siirast imetlust. Ta oli haiglasse tulnud tõepoolest väga rahuliku südamega, hinges koguni rõõmsat ärevust uudse läbielamuse puhul. Ja alles nüüd, kui see kõik juba mööda oli, ta taipas, miks Leo ta hoiakus oli kangelaslikku vaprust näinud.

Polnud siiski päris lihtne asi minna lõikuslauale ja lasta end enne suigutada. Jah, see uinumise hetk juba iseenesest oli midagi niisugust, mida teinekord naljalt ei tahaks läbi elada. Ning talle oli selge: kui tuleks veel kord lõikusele minna, siis ei suudaks ta seda enam nii rahuliku südamega teha.

Leo oli ülistanud teda vapraks, aga tema vaprus oli tulenenud ainult ebateadlikkusest. Teiseks kõik need operatsioonieelsed päevad olid talle aina Leo armastuse suurst tõendanud. Neil päevil see oli olnud nii hoolitsev ja õrn, et Meelital polnud aegagi muule mõelda.

Nüüd ta tõstis oma käed vaibale, esiteks ühe ja siis teise, ning kujutles end kõndivana. Teda ei häirinud sugugi käisivate harilikust hoopis kahvatum värvus. Nahk oli nagu läbipaistev, sooned käeseljal ja randmeil olid selgesti näha. Ta vaatles oma kahvatust ja mõtles: kui Leo mind vaatama tuleb, siis ta kindlasti muutub jällegi hirmus hoolitsevaks.

Kõik, millele ta iganes mõtles, andis end kohe Leoga

siduda. Tulin haiglasse ja olin ebateadlikkusest julge, mõtles ta, olen alles nii noor, olen alles nagu laps, ja Leo armastab mind.

Õhtu eel tõi põetaja talle kimbu roose. Need oli keegi noormees toonud. Õelt ta kuulis, et tema kohta oli päeva kestel kolm korda teateid päritud. Sellest piisas, et õnneliku ja rahuldatuna uinuda.

Kui arst teisel päeval palatisse tuli, suundus ta kohe Meelita aseme juurde.

„Kuidas me väikese preili käsi käib?“ küsis ta pehmelt, veidi nagu pudikeelseltki.

„Hästi,“ vastas Meelita ja tundis vallatut tarvet arsti pudikeelsust järele aimata. „Ainult eile teie olite halb — lasite mul janu kannatada.“

„Noh, see on väike viga,“ vastas arst.

„Aga ma ei tahaks pikali olla,“ ütles Meelita.

„Mis te siis tahaksite?“

„Kõndida!“

„Toh-oh! Juba nii aegsasti.“

„Millal ma võin voodist välja tulla?“

„Kahe nädala pärast,“ vastas arst prillide taga silmi pilgutades.

„Alles!“ hüüatas Meelita seepeale.

„Ja mis rutt teil sellega on?“ küsis arst. „Kui ma teid homme jalutama lubaksin, siis teie ülehomme kipuksite juba välja.“

„Ei, välja ma ei kipuks,“ arvas Meelita. „Siin on kõik minu vastu nii lahked ja head, aga jalutama ma tahaksin sellepärast, et näha, kui sale ma nüüd olen.“

„Aga mis te arvate sellest,“ küsis arst, „kui me teid enne paksuks nuumame ja alles siis asemelt välja laseme.“

„Nii kuri te ometi ei ole,“ arvas Meelita.

Oma saledusest rääkis ta ka Leole, kes teda samal päeval vaatama tuli.

„Näed, ma päriselt kaon voodisse ära,“ ütles ta. Ei, valu tal ei olnud. Ta võis naerda ja söögiisu oli tal ka hea.

Ning Leo, kes oli rahutu olnud, istus nüüd rahunenult ta voodi ette. Kummardudes Meelita kõrva juurde, ta kõneles vaikselt oma kartustest. Ei mingit liialdust ega teesklust, ta oli tõsiselt muretsenud. Jah, isegi surmavõimalusi ta oli arvestanud. Ning maale ta oli kirjutanud juba eelmisel õhtul, kohe pärast telefonilist järelepärimist.

Meelitale tundus, et Leo on liiga häbelik. Talle see valmistas nalja ja isegi rõõmu, kuid ometi ta igatses Leolt suudlust. Mehed, kes käisid siin oma õnnelikult mahasaanud naise vaatamas, tegid seda koduse endastmõistetavusega. Aga Leo näis häbenevat teiste juuresolekut. Ning nõnda nagu ta tuli, nii ta lahkuski Meelitat suudlemata.

See pisiasi mõjus pikapeale siiski raskesti. Või ei olnudki see pisiasi?

Mida rohkem Meelita sellele mõtles, seda rahutumaks ta sellest muutus. Ei, see ei olnud pisiasi, sellega oli tema õnnest paljugi purunenud.

Kui Leo teda teist korda külastama tuli, võis Meelita juba istuda. Parajasti oli sünnitusjaoskonnas imetamise tund. Ja jälle istus Leo poolhäbelikult Meelita aseme ette, esimestel silmapilkudel vaevalt sõnu leides. Ta oli veelgi kohmetum kui esimesel korral.

„Sa ei tunne siinseid kombeid,“ ütles Meelita oma etteheidet naljatleva tooni taha peites.

„Kuidas nõnda?“ küsis Leo.

„Siin ollakse nagu kodus,“ vastas Meelita. „Sa peaksid nägema, kuidas mu naabrinna mees oma naist kohtleb — nad suudlevad nagu kaks lindu metsas.“

„Selles see asi seisnebki,“ ütles Leo oma häält tasan-
dades.

„Milles?“

„Et nagu kaks lindu metsas. Aga missugused linnud nad on? Nende pesa on juba valmis ja pealegi see pole enam tühi. Sa ei tea, millise hingeelulise segaduse ma igakord haiglasse tulles üle elan. See algab harilikult seal, väravate juures juba, kus on kirjutatud: Sünnitusjaoskond.“

„Mis sa mõtled?“

„Mõtlen! Noh, mis ma mõtlen. Õigemini ma tunnen seda, nimelt seda, et sina oled juba minu naine, et meiegi pesa ei ole enam tühi... Et sa oled... sünnitanud. Imelik: ma ei saa teisiti, pean mõtlema sellest igakord. Ja siis sisse tulles ja sind nähes ma olen siis häbelik nagu poisike, olen häbelik oma kujutlusest ja, kui see sulle meeldib, õnnest või õnne aimdusest.“

Meelita tõmbas pea rindu ja punastas. Kui ta uuesti näo tõstis, ei olnud puna ta põskedel veelgi kadunud. Haigla kahvatuse taustal see tundus Leole eriti meeldiv. Ja kuidas särasid nüüd Meelita silmad!

Häbelik, kuid sealjuures siiski muljet tekitav, et võib iga hetk vallatus ülemeelikuses naerma pahvatada, ta vaatas Leole otsa.

„Kallis!“ sosistas Leo, uskudes, et ka Meelita mõtleb praegu lapsele. Kuid Meelita oli ainult põgusa hetke lapsele mõtelnud. Tema suur rõõm võrsus teiselt pinnalt. Ta oli õnnelik, et teadis nüüd, miks Leo haiglasse tulles oli alati nii häbelik. Ta ei häbenenud oma tutvust temaga, Meelitaga. Seda Meelita oli vahepeal kaldunud uskuma, ja see oli ähvardanud kõike purustada ja lämmatada, oli maailmalt tema valguse röövinud. Ja jälle maha vaadates ning käise küljest midagi näppima hakates Meelita ütles:

„Ah, mis me sellest nüüd praegu... Räägime millestki muust. Kas tead, ma saan juba paari päeva pärast kõn-
dida. Arst küll algul hirmutas kahe nädalaga ja paksuks
nuumamisega. Kui ma voodist välja pääsen, kas sa tead,
mis ma kõige pealt teen?“

„Ei, ma ei tea.“

„Kõige pealt ma lähen peegli ette, et ennast vaadata.“

„Kas sul ei ole käsipeeglit?“ küsis Leo muretsevalt.

„On küll, kuid ma tahan end kogu kehast näha.“

„Nii, nii! Sa mõtled ikka oma saledusele?“

„Muidugi. Kas sina ei ole rõõmus, et...“

„Muidugi, olen muidugi,“ vastas Leo kärmesti.

„Nad kõik on siin minu vastu nii tähelepanelikud ja
head. Sina ka oled ülihea — juba sellepärast maksab
haige olla.“

Haigla külaliste tund lõppes nagu oleks ta kestvus ainult
viis minutit olnud. Alles siis, kui Leo oli ära läinud, Mee-
lita mõtles uuesti oma peigmehe häbelikkusele. Ah, siis
sellest see tuligi, et Leo mõtles kaugele ette. Kui abiellu-
takse, muidugi... Siis saadakse emaks.

Varem nad seda teemat ei olnud käsitelnud. Nüüd oli
päris ootamatult selgunud, et Leo armastab lapsi, ta rääkis
sellest juba niisuguse suure ja õrna häbelikkusega nagu
pühadusest.

Meelitale see oli uudiseks, mis pani ta mõtlema. Ja kui
õhtul uuesti toodi lapsed emadele imetada, siis ta esma-
kordselt vaatas imikuid säärase pingutatud huviga. Esi-
mest korda ta asetaski end emagi seisukorda.

Ta katsus kujutella, missugune tunne võiks olla, kui laps
imeb. Aga seda oli peaaegu võimatu ette kujutada. Ainult
väga meeldiv see siiski ei võinud olla. Ta nagu ei osanudki
näha nende emade õnne, kes siinsamas oma väikesi ime-

tasid, vaid mõtles ainult vabadusepiiramisele, mis laps enesega kaasa toob.

Jaa. Ta võis ainult imestada Leo sellelaadiliste kujutluste õrnust. Meesterahvas! Kuidas ta üldse sellele võis tulla. Ja mis läks siis Leole niisuguse mõtlemisviisi juures tema saledus korda.

Seda ta mõtles ka sel päeval, mil ta asemelt kõndima pääses ja end peeglist vaatas. Ta ei armastanud lapsi. Väikest eemaletõukavust tundes võis leppida mõttega, et need kaugemas tulevikus on, kuid Leo rääkis lapsest juba nüüd. Meelitale oli laps paratamatus, ent Leo muutus lapsest unistades õrnaks ja häbelikuks.

Kõndides nende mõtetega mööda pikka koridori, ta tundis korruga suurt igatsust haiglast välja pääseda. Mis mõtetki tal oleks siin kauem olla! Samuti nagu siin ta võis koduski jalutada, lebada ja jälle jalutada.

Pealegi on kodus teine õhk. Ja kui hakkab igav, siis ta võib midagi näpu vahel teha, oma meelt lahutada. Siin ta satub pahatihti tasakaalust välja, tulevad mõtted, mis pole kusagilt päritud ja ainult rikuvad meeleolu.

Ta mõtles sellest arstile kohe rääkida, kuid arsti polnud oma kabinetis. Alles poole tunni pärast ta tuli alla teiselt korralt.

„Noh, väike preili,“ algas ta nagu tavaliselt, „teil on kõndimine juba selge. Olete veel nädalapäevad meie külaline ja siis võite koju minna.“

„Laupäeval?“

„Noh, eks me vaatame, sinna on veel kolm päeva. Kas teile tullakse järele?“

„Jah,“ vastas ta punastades.

„Hm-jaa,“ pomises kirurg korruga mõttesse jäädes. „Kas ma tohin teid silmapilguks oma kabinetti paluda?“

„Oh jaa! Palun!“ hüüatas Meelita rõõmsalt.

„Vaadake,“ ütles arst, kui Meelita oli istet võtnud, „teie healoomuline kasvaja oli halb sellepärast, et ta kasvas munasarja küljes. Pidin teie ühe munasarja ühes kasvajaga välja opereerima, ja...“ ta läitis sigareti, „teisega ei ole ka kõik korras. Ebaloomulikult suur. Aasta, kaks, kõige rohkem kolm ja siis võib-olla peame sellegi välja löikama.“

Ta jäi vait.

„Jah,“ ütles Meelita vaikselt. „Ja mis edasi.“

„Olete viljatu, vananete enneaegu — abielu ei ole mõeldav.“

„Nii,“ vastas Meelita. Ja pisut hiljem pead nukralt viltu kallutades: „Ma tean, ma olen lugenud.“

„Küsimus seisneb nüüd selles,“ jätkas arst, „kas sellest teie peigmehele rääkida.“

„Muidugi, tingimata, tuleb rääkida,“ ütles Meelita end kogudes.

„Ma ei tahtnud seda teie teadmata teha,“ ütles arst. „Niisiis teie ei mõtle midagi varjata?“

„Ei, ei,“ ütles Meelita tarmukalt, kuid järgmisel hetkel ta silmad valgusid pisaraid täis, ilma et ta oleks sealjuures nutnud.

„Ma mõistan, teil on raske,“ jätkas arst. „Jah, oleks teine asi, kui oleksite juba kolmekümne või üle selle.“

„Minul raske? — Ei,“ vastas Meelita, „aga Leo — andstage, härra doktor — mu peigmees, tema armastab lapsi, igatseb neid, unistab nendest.“

„Kuus kuud, kõige rohkem võib-olla aasta on teil võimalus neid saada.“

Meelita ei suutnud ikka veel ilma nuuksumiseta ja peaaegu iseenesest voolavaid pisaraid hoida. Ta tundis tarvet olla täiesti üksinda ja tõusis üles.

„Ma saadan ta teie juurde, palun rääkige talle ise,“ ütles ta vaevalt kuuldavalt arstile.

Siis ta väljus ja astus jälle pikal haiglakoridoril. Ta ei näinud mitte midagi, kõik oli udune ja valgus laiali ebamääraseks ja võõraks. Alles koridori keskpaika jõudnult ta nägi jälle midagi väga selget: kell seinal otse ta ees oli veerand kaks. Kolmveerand tundi jäi Leo tulekuni.

22.

Kellaosuti nihkus edasi Meelitale piinava aeglusega. Kogu aeg ta käis edasi-tagasi mööda pikka koridori ja kui siis viimaks kell sai kaks ja Leo varsti pärast seda tuli, oli ta peaaegu rahulik.

Ta katsus naeratadagi, kuid selle äpardumine oli Leole niisama võõras kui Meelita peaaegu ükskõikne ja lõtv käepigistus.

„Mis sul on?“ küsis ta kohe murelikuks muutudes.

„Ära parem küsigi,“ vastas Meelita, nagu ära pöörates.

„Noh?“

„Minuga on nüüd kõik läbi,“ vastas Meelita, „vähemalt sinu jaoks pole mind enam.“

Leo võttis oma mõrvoja käsivarrest kinni, liibus ta lähedale ja sosistas:

„Kallis, mis sul ometi on?“

„Ah!“

„Sa oled isegi pahur! Jumal hoidku, mis ma olen sulle teinud?“

„Sina... ei midagi.“

„Miks sa ei räägi siis?“

„Ah, ma ei suuda,“ vastas Meelita korruga palavalt.

„Mine arsti kabinetti, seal sa kuuled kõik.“

„Jumala pärast, milles asi seisneb?“

„Mine, mine!“ ütles Meelita Leod peaaegu tõugates. „Mina ootan sind siin, istun, olen väsinud.“

Leo vaatas tagasi koridori lõpust ja nägi Meelitat pingil kella all istuvat norus päi, käed mantli laiades käistes vaheliti.

Kui ta paarikümne minuti pärast arsti kabinetist väljus, ei olnud see asend põrmugi muutunud.

Nagu surmamõistetud, mõtles Leo vastu tahtmist. Tema tundeid läbistas mingi külm viirg ja mõteldes eelseisvale jutuajamisele Meelitaga, ta tundus endale inimesena, keda on võõrastesse asjadessse kistud. See oli meheliku egoismi hääl, mis ühtlasi soovis, et see tülikas osa oleks võimalikult peatselt lõpuni mängitud. Samal ajal aga hakkas teda rõhuma süütunne.

Seal ta nüüd istus, see kuldkollaste juustega tütarlaps, kes alles hiljuti nii palju meelitusnimesid pälvis ja keda ta nii kuumalt oli igatsenud.

Ei, ta ei tohi teda hüljata nüüd, mil ta niigi on õnnetu ja end mahajäetuna tunneb.

Ent säärase tunnete ristlemine tekitas teeskluse. Kui ta Meelita kõrvale pingile istus, ei leidnud ta kohe sõnu. Ta oli arg, ta kartis reeta oma kõhklemist, paljastada kogu seda muudatust, mis tas vahepeal oli toimunud ja praegugi veel toimumas oli.

Kui Meelita käsi oleks olnud kättesaadaval, siis ta oleks kohe seda puudutanud. See oleks olnud sõnatu osavõtt, sõnatu kaastundeavaldus talle. Kuid Meelita oli endasse tõmbunud ja kinnine. Ahastades otsis Leo ta näost mingit tuksatust, ootas, millal ta pead pöörab, mingi liigutuse teeb või mõne sõna ütleb.

„Jah,“ ütles ta lõppeks ise kaunis surutult ja vaatas kella.

Ning nüüd tõusis Meelita kohe, vaatas samuti kella ja ütles:

„Noh, eks sa siis hakka pealegi minema.“

Kui see oleks üteldud kiusakalt, poleks selle ütluse mõju Leole nii masendav olnud. Kuid Meelita ütles seda päris kainelt, koguni asjaliku hoolitsevusega.

„Miks sa arvad, et ma peaksin minema?“ küsis Leo.

„Mis sa ikka siin enam teed,“ vastas Meelita endiselt.

„Ma ei saa aru!“

„Ma arvan, et arst...“

„Jah, aga kas ma sellepärast peaksin sulle kohe selja pöörama.“

Meelita vastas närvilise õlgade kehitamisega. Ja Leo jätkas:

„Sa eksid — ma ei loobu sinust kõigest hoolimata. Tahhan sulle hea olla just nüüd, kui sa õnnetu oled. Ütle, kellele ma peaksin veel kaastundlik olema kui mitte sulle, oma armsamale!“

„Kaastundlik!“ ütles Meelita. „Jah, seda sa võid olla, kuid see läheb pikapeale raskeks.“

„Sulle?“

„Ka sinule,“ vastas Meelita. Ja korraga talle meenus, et arst oli ometi emakssaamise võimalustest rääkinud. Ning ta jäi seisma, võttis Leo käe ja ütles:

„Alles mõne päeva eest haiglasse tulles sa rääkisid lapsest suure õrnusega. Ma tean, et sa lapsi armastad — mõtle ise järele!“

Hinge kinni hoides ta lootis, et Leo ütleb nüüd midagi lohutavat. Ütleks kas või sedagi, et selleks pole veel kõik võimalused kadunud.

„Sul ei maksaks seda nii väga südamesse võtta,“ vastas Leo maha vaadates. „Lapsest ma rääkisin seekord ainult muuseas.“

„Sa valetad,“ ütles Meelita, ikka veel lootes.

„Ei, milleks!“ vastas Leo.

„Ei tea,“ venitas Meelita, Leo kätt lahti lastes. „Võib-olla sellepärast, et sa mulle kaasa tunned.“

Ning Leo kaastunne otsis aina uusi väljendusvõimalusi.

„Mine tea,“ ütles ta äkki, „mis sest üldse tuleb või saab.“

„Noh,“ küsis Meelita kulme tõstes, „mis sul siis korraga viga on? Köhid verd või — kaastunde pärast?“

„Ei, ei,“ ruttas Leo vastama, ilma et Meelita teravus teda oleks riivanudki. „Ma arvan nimelt, et poliitiline olukord on juba mõnda aega pinev. Ega sõjast mööda ei pääse. Mine unista siis veel lastest, naisest või perekonnast.“

Meelita vaatas teda järjest kasvava vaenuga. See mees on nadi, mõtles ta, hinges pole tal midagi. Ning ta ütles järsult:

„Olekski hea, kui tuleks sõda.“

„Miks?“

„Ma ei tea isegi,“ vastas Meelita, „võib-olla selleks, et sinusugusest nadikaelast lahti saada.“

Ta tundis endas metsikut raevutsemist tekkivat. Ei olegi tarvis, et oleks midagi ilusat, et oleks midagi ausat, et oleks õnne. Ta oleks kisendanud. Seda ei ole niigi, tulgu siis juba parem sõda, tulgu siis juba parem hukatus. Jah, ja ega ma muud ei väärigi, kui inimtunnete kõlbmatuid ja valega segatud riismeid.

„Valega?“

„Nojah, näed isegi. Sa valetad mulle, salgad oma lastearmastuse maha kaastunde pärast. Mina vilets, vilets...!“

Leo oleks jällegi meeleldi kella vaadanud, kuid ei julgenud. Ka see argus oli vale.

Õnneks Meelita sai oma tasakaalu varsti jälle tagasi. Ning nüüd ta oli niisamasugune nagu ennist kella all istudes. Ta näis olevat ükskõikne kõige suhtes. Täpselt kell neli Leo ütles nägemiseni. Meelita ei mõistnud seda valesti, kuid ta ei ärritunud, võttis seda nagu endastmõistetavat paratamatust.

Leo oli reetnud oma südame, salates maha need vähesed lapsesaamise võimalused, millest arst oli rääkinud. Kui tal oleks Meelita suhtes veelgi tõsiseid kavatsusi olnud, siis temagi oleks haaranud neist võimalustest kinni, oleks näinud neis lahendust.

Ta ju ometi armastab lapsi, ta ju ometi armastab lapsi! mõtles Meelita mõnikord palavikuliselt. Ning sel tagapõhjal Leo oma mahasalgamisega muutus järjest põlgamisväärsmaks. Silmakirjatseja ja argpüks, kes oma egoismiga mingisuguse kaastunde taha peitu poeb. Niisugused avastused olid nagu vasaralöögid. mis nende armastuse alusmüürile pihta andsid, kuni pealishitus kokku varises. Ja kui see oli kokku varisenud, siis oli ta Leole tänulik ühe asja eest — et Leo oli sõjast rääkinud. Ta ei teadnud isegi, mis õnne ta sellest ootas, kui tapmine lahti läheb. Tema hinges oli midagi hukatuslikku ja samal ajal tuima. Kuid võib-olla ta igatses sõda sellepärast, et kaoks vastutustunne ja kõik need omadused, mis talle langemise praegu tegid nii raskeks.

Kui Meelita külavahel omnibusest välja astus ja piletimüüja tema järel ukse järsu prõntsatusega kinni tõmbas, oli noorel tütarlapsel niisugune tunne, nagu oleks kogu elu ta seljataga kinni langenud. Ta polnud aimanud, et pärast juhtunut tagasitulek kodukanti nii raske võis olla. Ta oli seda hoopis rõõmsamana kujutelnud ja tundis järsku hingamist matvat masendust. Midagi võõrast ja eemale-tõukavat hoovas nüüd ta sügisõhtu varjus valvavast kodumaastikust: värskelt küntud põllud kahel pool mustendasid õhtupimedust süvendavalt, küla tukkus oma väsimuse ja hiljutise saagi tuimas rahulolus. Sellest teda ootamatult tabanud kärsitusest masinlikult ruttama hakates Meelita märkas alles viimasel silmapilgul maantee servale taanduda, et hoiduda porist, mida taas liikuma hakanud sõiduki rattad laiiali paiskasid.

See päris tavaline ja isegi harjumusena tunduv mure lähendas teda jälle oma õnnetuse tunnetamisele, kiskudes teda välja sellest raskest, peaaegu elutust tardumusest, milles ta kogu reisu kestes oli viibinud. Ta ei tahtnud nüüdki mitte midagi mõtelda, mõtlemine oli kardetavalt valus, nagu vaguniski, kus ta oli näinud, kuidas noor ja rase mustlastüdruk hingeõhuga udustatud vaguniaknale vedas tähti: Al... Alf... Alfred. Ta oli siis silmad sulgenud, et mitte püüdagi mõistatada küsimust, kumma nime tüdruk kirjutab, kas peigmehe või lapse nime, kuid tähed A, l, f, rõske aken kidura soomaastikuga taustal ja tüdruku hoolimatult vastu seinale vajutatud kogu olid praegugi ta mällu surutud ning tõstatasid endist küsimust. Nähtud pildi ja selle kiusaka korduvusega esiletükkiva küsimuse kaudu siiski ainult oma murtud tunnetega tegeldes ta ei

osanud kohe imestadagi, miks talle täna keegi kodustest vastu ei olnud tulnud.

Ta mõtles sellele alles hiljem, siis kui oli juba tükk maad mööda pimedat maanteed edasi liikunud. Ta käis oma kahe pambu vahel nõrkusest vaarudes ja selle asemel, et kainelt mõtelda, oletades kirja kaotsiminekut või koduse kella petlikkust, ta muutus kohe ärritatuks ja uskus jonnakalt, et tema kojutulekut ei soovita. Teda ei oodatud isegi siin, selles viimases pelgupaigas, millele ta linnas veel enne ärasõitugi suure hellusega oli mõtelnud. Talle näis, et kõik olid tema vastu hoolimatuks muutunud, et nüüdsest peale tema igasugunegi hellus pidi vastukajata raugema. Niipea kui külas homme teada saadakse, et tema, Meelita, see uhke, jälle vanemate juurde on kolinud, läheb kohe keelepeks lahti. Ei aita siin ükski aus seletamine, küla räägib nõnda nagu küla tahab. Kes uskusi, et tema lähemal ajal kavatses abiellu nurjus kasvaja operatsiooni tõttu. Nad teavad juhtumeid, kus inimene on kasvajaga kõhus vanaks elanud, abielus olnud ja sünnitanud nagu teisedki. Nad ei arvesta mingisuguseid kaastegureid, neile on küllalt teadaolevast juhtumist.

Parajasti siis, kui ta kavatses oma pambud maha panna ja puhata, kuuldus eespool maanteel vilet ning jalaastumist — arvatavasti oli see vend, kes talle hilinenult vastu tuli. Vile lähenes ja kõlas rõõmsalt, kuid Meelitasse see mõjus kiusakust sisendavalt. Ta oleks nüüd väga hästi võinud seisma jääda ja oodata, kuid toimis otse vastupidiselt, hakates veelgi pingutatumalt tõttama. Teel tema ees taskulamp vilkus otsivalt, ja niipea kui valgus langes ta jalgadele, katkes vile otsemaid ning vastutulija hüüdis võõrastavana tunduva häälega:

„No mis põrgu sa ruttad — oota'nd põrmuke!“

Jah, see oli vend Kaarel. Meelita, talle vastamata, võttis oma viimase jõu koku, tahtis hingeldades temast mööda tormata.

„Noh!“ ütles Kaarel talt pampe poolvägise ära kiskudes.

„Mis noh?“

Meelita küsis seda pahuruse järsu väljapurskega ja tundis kõhuhaavades niisama selgesti valusaid pisteid kui hinges kahetsust oma kiusakuse pärast. Miks ta õieti nii õelalt end ülal pidas?

„Ma jäin natuke hiljaks,“ ütles Kaarel. „Kas bussihärrad polnud nõus meie väravas peatust tegema?“

„Ma ei tea, ma ei küsinudki,“ vastas Meelita napilt, samal ajal mõteldes, kas pole ta kärsitus ja kergeltärritatus üks neid iseloomu moondumist tõendavaid nähtusi, millest arst oli kõnelnud temale vihjamisi, Leole aga hoopis selgekujuliselt.

„Kas sa siis juba nõnda terve, et võisid neid tassida?“ küsis vend. „Need on ju päris rasked.“

„Terve või mitte terve, aga näed, võisin.“

„Seal ta on!“ õhkas Kaarel. „Kuidas jäi linnas?“

„Kuidas seda mõista?“ küsis Meelita. „Kas sa ei võtaks vaevaks selgemini küsida.“

„Ma mõtlesin,“ ütles vend kõhatades, „et kuidas jäi — mis Leo ütles?“

„Ah, Leo!“ ütles Meelita halvakspanevalt. „Leo ütles nii ja teisiti,“ ta hakkas sapiselt naerma, „nagu ikka inimene, kellel on südametunnistus.“

„Mis see siis tähendab! Kes kihluse tühistas?“

„See polegi tühistatud, see jääb niisama soiku.“

„Huvitav!“

„Huvitav jah. Kas kodus väga õnnetu ollakse, et ma tagasi tulen?“

„Nad ei saanud su kirjast õieti aru, murdsid pead, mõistsid oma moodi.“

„Kuidas nimelt?“ küsis Meelita ärritatult.

„Nende arvates,“ vastas Kaarel naeratada püüdes, „Leo kas on kelm või oled sina liiderlik.“

Õde ohkas ja ütles siis:

„Nendel on häbi küla ees, kõik muu on neile kõrvaline. Et minul halvasti läks, et mina õnnetu olen, see ei puutu neisse, neisse puutub ainult rahva naer.“

„Sa võib-olla liialdad praegu, kuigi — jah — meil sedagi arvestatakse.“

„Oleks hea, kui liialdan!“

Nad ei olnud kodutänavast enam kuigi kaugel. Pärast hetkelist vaikust Meelita jätkas:

„Ma ei salli, korraga ei salli neid inimesi ega tervet seda elu sin!“

„Sa oled ise ka muutunud imelikuks,“ arvas Kaarel. „Sa pole enam see, kes sa olid.“

„Ei, ma ei ole enam see, kes ma olin,“ vastas Meelita osatavalt, vihast peene häälega.

Venna süütu märkus oli tema mure pihta langenud. Ta tundis end õnnetu olevat, pööras ägedana koduõuele. Maja nurga juures koer, pikakarvaline suur must, jooksis talle vastu, haugahtas korraks, tundis siis Meelitas oma helde noorperenaise ära ja hakkas tema käsi lakkuma, rõõmust vingudes ja kiunudes.

„Mursi, minu hea Mursi,“ ütles Meelita ja koer näis aru kaotavat. Ta hüppas trepile ette, tõstis sealt oma suured käpad Meelita õlgadele, ulatades nüüd tulija nägu lakkuma. Meelita ei tõrjunud teda, nimetas teda mitmesuguste meelitusnimedega ja ta hääl oli nüüd soojalt õrn, endise Meelita hääl. Kaarel läks tast sõna lausumata mööda,

jättes ta maja trepile koera kallistama. Ent siis tuli ema toast ja, tõrelnud koeraga, ütles türele:

„Mis sa lased ennast ära määrida! Eks sa näe, et teine oma suurte käppadega nagu labidatega sulle pori vastu rindu loobib.“

„Mursi on hea, Mursi on hea,“ ütles tütar koera paitades ja just nagu sellega talle kurtes, et kõik teised on olnud ja on ülekohtused ning halvad, mõistavad ainult valu teha. Viimaks ta astus sisse, tuli kööki, mis oli laest põrandani täis raskeid auruseid ja kus väike lamp seina küljes nagu alati hingitses oma kokkuhoidlikult vaevalist põlemist. Tere oli lausunud tagasihoidlikult, moka otsast, nagu üteldakse, ja nüüd laua ääres vait jäädud. Isa istus laua ääres akna all, kuna ema käis ümber tütre, seisatas tema ees ja taga, kogu aeg teda küsivalt silmitsedes. Mingi seletamatu lootusetus lahutas neid, luues eeldusi üksteise mittemõistmiseks. Kaarel oli teise tuppa läinud, seal lambi süüdanud ja Meelita, saadetuna vanade pilkudest, järgnes talle. Ta arvas oma selja taga ema ohkamist kuulvat, ja võtnud üleriided ära, ei saanud siingi rahu, vaid pööras vanade juurde tagasi, süda raske vastuvõtu vaikivast murelikkusest ja toa sumbunud õhust. Vahetevahel ta arvas siin unerohu lehka tundvat, seda vastikut, mille meenutaminegi ajas südant pööritama. Ta läks kiiresti üle köögi — musta vee pang oli, jumal tänatud, oma tavalises nurgas, kuid ta ei vajanud seda. Öökinud paar korda tühja, ta võttis istet, küsides kurku tõusnud kibedusest virilalt:

„Mis hais see teil on? Toad on nagu leitsakut täis.“

„Mis leitsakut siin olla võib,“ vastas ema. „Keetsime, ja aurud tulid tuppa, eks sa tea, kuidas meie elu siin läheb.“

„Kuule nüüd hullu,“ ütles isa, oma sõrmedele laual vaadates. Ta muigas pahandunult ning selle muige taga näis

terve hulk kangekaelseid tõekspidamisi aega varitsevat, et noorte peenutsemistahtele vastu hakata.

„Ei, see pole keetmisest,“ arvas Meelita. „See on midagi muud — nagu läppama läinud vilja või põhu lehk.“

Ema naeratas poolsüüdlaselt, vaatas isale ja vastas kuidagi alandlikult:

„Vikki, see on pehmem, sai aluskottidesse topitud. Võib-olla on see siis sellest.“

„Lehkab nagu linnastest,“ ütles Meelita.

„Ongi linnased,“ tõendas isa sõrmedega lauale trummeldades. „Sinu pulmaõlle linnased.“

„Kõlbavad ka matusteks,“ vastas tütar teravalt ja tõusis. Ning kui ta üle põranda läks, saatis isa pilk teda kasvava jahedusega. Tema hindas tüsedat keret, kuid tütar oli keskest peenikeseks jäänud nagu mõni eideke vanadekodust. Isa pööras pilgu enne ära, kui tütar teise tuppa jõudis. Ta vaatas aknast välja, muutus järjest vihasemaks ja mõtles: „Seal ta nüüd on — sant mis sant!“

Ent Meelita läks suurde tuppa, laskus diivanile ja hakkas nuuksuma, vaikselt ja tasahilju. Ta hing kippus lämbuma. Ta oli nüüd jälle kodus! Kas ta pidi siia surmani jääma? See mõte oli hirmus. Ta nägi oma üksikut põlve, enneaegset vananemist ja inetuks muutumist. Ta iseloom kujuneb nii või teisiti kaasinimestele talumatuks. Ning järsku ta uskus, et ta iseloom juba praegugi lõikuse tagajärgedest kannatab, et ta on säärane, kellega teistel raske läbi saada. Varem ta ei vihastunud ega ärritunud naljalt, nüüd aga ei kannatanud ta isa võib-olla süütutki tähendust, üteldud võib-olla ainult selleks, et tema nurjunud abielust juttu teha, selles selgust soetada. Nad olid ju tema vanemad, olid õigustatud tõtt teada saama. Mõteldes nõnda ta kuulis, kuidas vend laua juurest hoogsalt tõusis, paar

vandesõna pomises ja siis kööki läks, varsti ta kuulis, kuidas Kaarel ütles:

„Sa, vanamees, võiksid tüdart vähem jämedalt vastu võtta.“

Isa ei vastanud kohe, siis aga ütles pilkavalt:

„Ei mina oska peenemalt.“

Kas minu pärast hakkavad tülitsema? mõtles Meelita, kuulatas pingutatult ja kuulis, kuidas isa küsis väljakutsuvalt:

„Mis tal siis viga on? Mis talle tehtud sai?“

„Küll sa tead, mis sa talle ütlesid,“ vastas Kaarel. „Kas sul oli sellest niimoodi vaja rääkida?“

„Ega see talle haiget teinud.“

„Nüüd ta nutab seal.“

Isa hakkas karmilt naerma. Leida surmast alates ta oli endasse süvenenud ja morn.

„Nutab,“ ütles ta. „Nutta võib inimene alati, kui ta tahab. Käsib tal niisugune narr olla — ei kannata mingisugust ütlemist.“

„Sa, vanamees, rääkisid pulmadest,“ ütles ema, käed rinnade all vaheliti, „aga teine muidugi õnnetu, et maha jäeti.“

Kaarel tuli ära, Meelita läks kööki. Ta oli köökus ja kõver, kuid ärritatud ning ütles vihaselt:

„Mind pole keegi maha jätnud, kas kuulete: mind ei ole maha jäetud!“

„Ega mina tea,“ ütles ema, „ise sa ju kirjutasid, et peate lahku minema.“

„Muidugi pidime lahku minema, aga mitte sellepärast, et mind Leo poleks tahtnud.“

Meelita istus madalale järile, võttis pea käte vahele ja ohkas nagu vanainimene. Isa hakkas jälle sõrmedega lauale trummeldama, ta ütles:

„Ma ei saa aru, mis seal siis oli. Tervis on sul nahka pandud, seda pole sul enam olemaski.“

„Ah, sina nüüd naiste asjadest pärid,“ ütles ema. „Haisud ajavad teist öökima nagu...“

Ta katkestas lause mureliku kõrvalevaatamisega, tütar hakkas hüsteeriliselt naerma, kuna isa lõpetas trummeldamise ja hüüdis äkkvihasena:

„Kas pole ma siis isa, kuradi päralt!“ Ta löi rusikaga vastu lauda ning lisis ähvardavalt: „Ma tahan teada saada, mis sul siis oli?“

Vaikiti tükk aega, siis ütles Meelita vaikselt, nagu poleks jutt enam temasse puutunudki:

„Minu munasari lõigati välja, muud midagi ei juhtunud.“

Isa Peeter võttis laterna, süütas selle ja läks sõnalausumata välja, ilma et ta ilme oleks vähematki tunnet avaldanud. Kui välisuks isa järel kinni langes, jätkas Meelita:

„Ja teine lõigatakse välja aasta, võib-olla kahe pärast, nagu arst arvas.“

„Mis sinust siis niimoodi järele jääb, kui sind muudkui lõigatakse,“ ütles ema.

„Tuim kott,“ vastas Meelita tõustes. „Olen varsti vana, habe kasvab ette ja — ma olen alles üheksateistkümnepäevane. Kui see kõik oleks hiljem juhtunud, kui ma oleksin... juba emakski saanud.“

Ema oli pliidil toimetama hakanud, nüüd ta jättis selle ja ütles, palgel rõõmuilme:

„Siis need öökimised ei tähenda seda!“

„Mis siis viga, kui need sellest oleksid,“ vastas tütar isekalt, kuna ema rõõm tundus talle süd ametu. Ent kuigi ta sihilikult nõnda ütles, mõtles ta nüüd ühtlasi esmakordselt, et oleks suur õnn, kui ta võiks sünnitada, selle asemel et ebanaiselikuks passiivseks peletiseks muutuda.

„Kuidas siis ikka sedaviisi: jooksed peigmehe juurest ära ja hakkad last tahtma,“ tõreles ema sosistamisi, nagu võõraid kõrvu kartes.

„Hakatakse siis tahtma, kui enam võimalik pole,“ ütles Meelita ja haaratuna äkilisest hellusest, läks ema juurde, pani talle käed ümber kaela. Ta igatses lohutust, oleks tahtnud ütelda: „Kõik on lõpetatud!“, kuid taluinimesena ema oskas ta kallistusele vastata ainult kohmetu naeratu-sega ja hakkas rääkima õhtusöögi vajadusest. Nad ei saanud teineteisest aru, olid teineteisele võõrad. Ja Meelita laskis käed uuesti rippu, südame vajudes ahastusse. Ta mõistis jälle, et tal oma õnnetust tuli taluda endasuletuses, kinnisena, nagu perekonna hea toon nõudis. Oh, ja mis oligi siis tema häda: ta jääb üksikuks ja viljatuks, ning kõlbab siin hästigi tööd rühmama. Ning talle meenus, kuidas Leida oli surnud tiisikusse vaikiva ja alistununa, kuni viimse lõpuni kõiki töid kaasa tehes. Niisugusena ta oli pälvinud siis hea tütre nimetust. Tema, Meelita, oli olnud aga alati isekas ja oma õigust nõudev ning muidugi oldi siis õnnelik, kui tekkis lootusi, et ta talust välja saab. Nüüd ta oli aga uuesti siin oma lõhkise küna juures, nagu kahjurõõmutsev küla võib ütelda ja juba homme-ülehomme kindlasti ütlebki.

Ta liialdas, tunnetas kõike teravalt ja kannatas sellest.

24.

Ehkki Meelitale see kuigi palju korda ei läinud, mis külas räägiti, kannatas ta seda rohkem nendest tähelepanekutest, mis talle koduste meelehärmi tõendasid. Ja mida rohkem ta veendus, et vanemate majanduslikust kahjust

sõltuv pettumus tema kojutuleku puhul varjutas nende osavõtu tema õnnetusest, seda rohkem ta jäi enesega rahule, et polnud südamedelt kõike ära pihtinud. Oli tõsi, et Leo polnud teda kõigest hoolimata hüljanud, et ta oli nõustunud temaga koguni abielluma, kuigi kaastunde, mitte enam armastuse ajal. Meelita polnud aga talunud mõtet, et ta oma õnne, mis juba nii lähedal oli seisnud ja millest ta niipalju oli unistanud, korraga peab almusena vastu võtma. Ja Leo kannatust ilmutavast kõhklemisest oli siis piisanud, et tema tookord nii ärritatud uhkust märatsema panna. Ta oli nüüd rahul, et polnud sellest uhkusest vanematele rääkinud, kuid mõnikord ta ei saanud oma trotslikku loobumist kahetsemata olla. Ta ei olnud enam uhke, ta tundis end murtult alandlikuks muutuvat pikkamisi kasvava igatsuse ees: kui mul oleks lapski. Oli küsimus, kuipalju tal võimalusi üldse emaks saada oligi. Kuid see polnud päris võimatu, sest arst oli neid võimalusi, kuigi küsitavaid, lähema kuue kuu, kõige rohkem aasta jooksul oletanud.

Jah, ja jumal, kui pikuke oli siis pool aastat või ka aasta. Ja pärast seda? Pärast seda ta on nagu surnud puu, kõduneb ja kaob endast jälge järele jätmata. Ta polnud lapsi armastanud, nüüd igatses ise last. Selle võimaluse küsitavus väga piiratud aja raamides piitsutas ta emainstinkte, muide küllaltki egoistlikke, et näha lapses oma üksiku põlve lahutust, mingit päästevõimalust oma peatselt käest äralibisevale noorusele.

Ja aeg kadus. Möödus nädal ning teine, ja ta tunnetas aja kaduvust üha valulisema kärsitusega. Iga õhtusse kaldunud päev mõjus valusa pistena tunnetesse; nähes videvikus põldude taga lähedase aleviku tulesid või kuuldes, kuidas omnibused raske pörinaga mööda sõitsid, ta kartis end mõnikord hulluvat. Elu oli mujal, mitte siin!

Elu kaugelt kutsus ja ta mõtles mitmesugustele võimalustele, kuidas sellele kutsele eelarvamusteta ja vabalt anduda. Mõte linna tagasi minna, elada tema armukesena, kuni ta naiselikkusest veel jätkub, kordus üha sündivamalt. Seda võimalust nüüd kaaludes talle ei tulnud solvunud enesetunde krampi kurku, nagu siis, kui Leo teda teele saates seda küsimust oli puudutanud. Ent hiljem, häbi ja oma endiste tunnete riismete taga, mis teda takistasid sellest kavatsusest mehele kirjutamast, ta tundis vajadust end kergemeelselt meeolelustada. Ja ühel päeval, kui ta postiornibuse möödasõitmisel seisis akna all, pidi ta rasedale mustlastüdrukule mõtlema. Selle pildi meenudes ta tundis täna endas ootamatut muretuse hoogu vallanduvat. Ta naeris kuuldavalt: polnud enam midagi tõsist, elu oli ainult vallatlemiseks. Kas pole tõsi? Eriti kui ollakse veel noor nagu tema. Ja kirjutanud udusele aknale Alfred, ta tundis end korruga vallutatud olevat koketsest meeolust end ümber riietada.

Pannud selga oma kõige parema kleidi ja riputanud pärlid kaela, ta läks peegli ette, endale ise naeratades. Siis ta seadis jalgu tantsusammuks, hõljus üle toa, käsi pea kohale tõstes ja olles võlutud oma talje saledusest — ainsast lohutusest, mis talle kasvaja operatsioon oli andnud.

Kuid sel silmapilgul, kui ta nõnda edvistavalt peegli eest oli mööda hõljumas, tuli vend tuppa ja jäi üllatunud seisma.

„Noh,“ küsis ta põrnitsevalt, „mis siis meie preiliga on?“

Meelita hakkas lagisevalt naerma, muutus endisest koketsemaks.

„Kas sa hull oled?“ küsis Kaarel ja tahtis pahaselt toast lahkuda.

„Jah, olen hull,“ naeris õde talle ette joostes. Ta kordas

seda lauset ärritavalt ja rippus korraga venna kaelas, jätkates silmi sulgedes ning tasemini: „Suudle mind! Millal sa suudlesid oma õde? Kas sa, Kaarel, oled seda üldse kunagi teinud?“

Kaarel ei osanud muud, kui tõrjuda.

„Sa häbened,“ nokkis Meelita veelgi vallatumalt. „Oo, Kaarel, kas see mõni patt on oma õde suudelda, pealegi kui õde seda nii väga palub.“

„Ma tundsin sulle kaasa,“ ütles Kaarel tema käsi vabastada püüdes.

„Lollus,“ ütles Meelita ja jätkas endiselt venna kaelas rippudes: „Hüpita, hüpita mind!“

Ta ei saanud nõnda kaua keksida ega naerda, kui tundis, kuidas ta sõrmed korraga nagu pihtide vahele võeti ja käed lahti kisti. See tuli talle ootamatult, ta pidi kukkuma, haaras kinni toolikorjust ja nägi venda oma ees vihast moonutatud näoga. Tal polnud enam vähematki meeleolu naerda ja ta ütles punastudes:

„Sa oled metslane, lihtsalt loom.“

Ta ei mõistnud venna toorest käitumist kohe seletada ja taipas selle põhjust alles siis, kui nägi Kaarlit üksisilmi ja pisut totragi ilmega udusele aknale vahtivat.

„Tean nüüd, missugune sa oled,“ ütles Kaarel peaaegu samal ajal. „Oled mürgitatud. Leida oli ohver omamoodi, sina omamoodi. Peksid muudkui upuvad mülkasse.“

„Noh, missugune ma olen?“

„Lita, või midagi niisugust, kuid ma ütlesin, et sa oled ohver. Sa tahtsid peeneks saada, nagu see meil on nüüd kombeks, sa tahtsid osa võtta tõusikluse totrast võidukäigust, kuid ei jõudnud sihile ja kaotasid jalgealuse, kaotasid tasakaalu.“

„Lita,“ ütles Meelita vaikselt, nagu oleks ta millegi üle

järele mõtelnud, kuid lisas kohe kangekaelselt: „Täna mitte, võib-olla homme.“

Ta sai aru, et polnud mingit võimalust seda arusaamatust selgeks lahendada, teades ette, et igasugune enese puhtakspesemine tunduks tõe varjamisena, teeks ta seisukorra veelgi narrimaks. Ja varsti ta ei tundnud venna suhtes isegi viha. Tal koguni hakkas kahju, miks Kaarel teda täna suudelnud polnud. Täna ta oleks seda veel võinud, kuna edaspidi ta on võib-olla tõesti see, kelleks teda täna nimetati. Ta istus oma süngi serval, käed rüpes, oodates, mil Kaarel toast väljub. Praegu ta oli teises toas, toimetas seal midagi ägedana. Poole tunni pärast ta läks välja, uksi oma järel järsult kinni paugutades. Meelita ohkas, tõstis korraks käed silmade ette, rebis aga siis kaelast kee, tõusis ja pühkis aknalt rõskuse, nähes veel, kuidas vend jalgrattale istus ja aleviku suunas ära sõitis.

Järgmisel päeval elati vimmaselt, oodati poja kojutulekut, mis juhtus aga alles kolmanda päeva õhtu eel. See oli laada eelpäev, suur tee kõmises vahetpidamata veokite möödasõidust. Juba lõunast alanud liikumine maanteel oli Meelitasse rahutust sisendanud. Ta tundis tavalisest selgemiini, et peab siit lahkuma. Ta oli end pesnud ja lokkinud, käis kärsitult ringi, korraldas oma asju, ent niipea kui ta tõsiselt minekule mõtles, ei teadnud ta enam, kuidas seda teha. Mis ta ütleb vanematele, kui ta neid jumalaga läheb jätma? Valetada neile midagi, või minna salaja? Nad polnud talle tahtlikult halvad olnud. Ning ta kartis, et siit äraläinuna ta võib hakata oma tegu kahetsema. Mis teha, et seda vältida?

Kui Kaarel koju tuli, valdas Meelitat enneolematu ärevus: nüüd puhkeb tüli. Ta laseb end sekka kiskuda ja selatab igale poisi seekordse ringiulamise põhjuse. Ta ütleb

neile, et tema on süüdi, ta võtab endale süü, mida tal polegi. Kui nad hakkavad siis teda hurjutama, hakkab ta vastu ja võib ära minna, ilma et hiljem oleks karta kahetsust. Ning ta hakkas end otsustunult ümber riietama, korjas oma asjad kohvrissi, et pärast poleks muud kui võtta ja vihasena toast välja joosta. Ta toimis palavikuliselt ja oli enesega valmis, kui nägi isa põllult koju tulevat. Mitte kaua enam, mitte kaua enam, mõtles ta tüli tekkimist oodates. Ta käed tõmbusid niiskeks, ta läks välja, kuid samal ajal keegi anumakaupmees pööras suurelt teelt õue, tuli öömaja küsima. Väike vanaldane mees rõõmsate silmadega pööras tema poole, tähele panemata isa Peetrit, kes ilmus nähtavale laudanurga tagant, õuel hetke seisatas ja siis uuesti hoonete vahele kadus. Ja kui Meelita pisut hiljem teda sealt otsima läks, et küsida, kas talus öömaja jätkub, nägi ta isa põllule tagasi ruttavat. Kuid Vankril oli varemgi öömajalisi olnud ja Meelita, lubades anumakaupmehele öömaja, nagu oleks ta ise selle talu kõikvõimas käskija, ei teinud endale isa puudumisest muret.

Ta koguni rõõmustas, et teda võidi omapead talitamises süüdistama hakata, sest küll ta siis küsib isalt, mis mood see on koju tulla ja siis — asja ees, teist taga — uuesti jooksu panna. Kes käsib tal kometit mängida, leppigu nüüd sellega, et võõras võeti majja tema teadmata. Mingu tüliks, mingi hirmsakski tüliks, nõnda et siit äraläinuna ei taha enam kordagi kodule mõtelda.

Nende mõtetega ta ootas tagatoas isa kojutulekut. Ta kuulatas vahetpidamata, sõrmedega kord mantlit, kord kübarat puudutades. Mõteldes, et ta kojutulekust alates kordagi polnud väljas käinud, meenus talle vajadus vihmavari üles otsida. Leides selle riietekapi tagant, kuuliski ta isa kööki astuvat. Kas ta hakkab nüüd kärkima, nagu tal

mõnikord kombeks oli? Meelita jäi seisma, kuulatas hinge kinni pidades. Ning ta kuulis, kuidas võõras esimesena tere ütles, kuidas ema süüdlasena midagi pidi seletama hakkama, kui isa teda ennetades küsis:

„Noh, kas leidsid mõne sugulase või?“

Võõras naeris imelikult läbi kõha ja Meelita tundis oma südant peksma hakkavat. Ta pani käe vastu rinda ja mõtles: kui ema nüüd tõtt ütleks, kes siin täna peremeest mängib. Ta oli vihane, kartlikult erutatud ja rõõmuski, kuid mitte kaugel haledatest pisaratest. Talle tunduski, et purskab nutma, kuna ema, alandlik nagu alati, tema süüd nagu lapsepõlveski varjav, vastas isa viha summutavalt:

„Pole siin sugulast ega ühtigi, kuid kuhu sa inimese ikka ajad!“

„Kuhu meil teda ajada, eks ta ise juba kodus teadnud, kuhu ta minema pidi.“

Isa hääl oli kiusakas, ning nüüd ütles öömajaline:

„Peremees on ise loomapidaja, ei maksaks nii kuri olla — tee oli pikk ja mitte kõige parem.“

„Vaadanud siis mujale, kus rohkem ruumi,“ vastas isa järsult.

Toetudes vastu soojamüüri, Meelital oli tunne, et ta ei suuda südame peksmist enam välja kannatada. Meelekohtade vasardades ta läks kööki, ütles end vaevalt valitsedes:

„Mis sa, isa, kamandad — teele kostab.“

„Kostku, minugi pärast kostku!“

„Aga minu pärast ärgu mitte kostku!“

„Kuss nüüd sina,“ tuli ema vaigistama, kuid hakkas varsti omaltki poolt Peetrit hurjutama.

Ning aegamööda nad kiskusid otsa endi kätte, jutuajamine muutus taas leplikuks, kuigi isa Peeter sellest osa võttes sageli enda ette naeratas. Muide, võõras rääkis liiga

soravalt, et Peetris lugupidamist või usaldust äratada. Selgus, et ta oli võrdlemisi värske abielumees ja tundis end seetõttu väga noorena. Ta rääkis ühtjärke oma väikesest põngerjast, kes oli koju jäänud, kuid isa Peetrile ütles aina vanapapa, ja see hakkas Peetrit ärritama. Ta muigas kauris õelalt, mõteldes, et vaja küsida, kui vana ta ise on. Seni võõras patras, õnnelik nagu poisike, ja Meelita vaatas teda imestusega: kuivetanud mees, nägu täis kollakaid karvu ja juuksed tuttidena püsti-laiali, kuid süda tulvil õnnest, et võib oma lapsest rääkida. Meelitas tekitasidki öömajalise hilinenud isarõõmud jutukust soodustavat vastukaja. Perekont oli endamisi talle juba pahane, et ta järjest pärides hoidis juttu teistele ebahuvitava aine taga. Ja nad tundsid endid lepitatuna, kui Meelita, peopesad põskede all toeks ja võõrale ainiti otsa vahtides, viimaks tema vanust küsis.

„Viiskümmend seitse on täis,“ vastas võõras rõõmsa muretusega. Pereema muigas ja ta abikaasa-poolne suunurk tõmbus vaikselt naeratusele: Peetrist ta oli ainult mõne aasta võrra noorem. Öömajaline jätkas aga vanapapatamist. Ja varsti ta võttis oma leivakoti, avas liigendnoa ning asus süüa, üht külge pidi end pererahva poole pöörates, kuid sellest hoolimata võidi näha (nõnda nagu poleks vaadatudki), et võõral oli kaasas ränka pekki. Osalt lugupidamisest selle peki vastu talle soovitati siis laua taha istuda, kuid ta keeldus sellest poolkuuldavalt pomisedes. Kui Kaarel tuppä tuli, sidus ta oma leivakoti suud juba kinni, et siis, kui Vankril õhtulist asuti võtma, diskreetselt välja poetuda. Ja niipea kui ta oli väljas, asus Meelita isale teravalt ette heitma ebasõbralikkust võõra vastu. Räägiti siiski poolsosinal, suus soojad kartulid. Ainult Kaarel ütles valjult:

„Ega seegi ilus tegu polnud, et lasite võõral nurgas süüa.“

Seepeale isa Peeter vastas saladuslikult:

„Oodake aga, küll te saate näha, missugune sõit sellest veel tuleb.“

„Vaata ette, vanapapa,“ ütles Meelita hoiatavalt.

Isa Peeter naeris. Söödi vaikides ja hakati siis muretsema, kuhu öömajaline jäi. Mis tal niikaua seal õues oli sopotada! Kuid siis tuli võõras tagasi, enesega väga rahul.

„Noh, kuidas ilm siis väljas on?“ küsiti.

Ta olevat väljas just ilma uurinudki.

Nõnda oli jutuga homse laadailmani jõutud, mis andis end mitmest kandist käsitleda ja võimaldas lõpuks linahindasid puudutada. Kui isa Peeter söömise lõpetas, siis räägiti juba külviaegadest ja vanarahva tarkusest. Mõteldes isa ähvardusele, Meelita tundis jälle endas ärevust tekkiivat. Kuidas mõtleb isa oma ähvardust teostada? Öömajaline oli talle sümpaatne, ta kuulis mehikese häält ja pidi mõtlema õnnekusele, mis sellesse häälde võib tulla koju jõudes, kui ta oma põngerja sülle võtab. Aga miks ei suutnud isa temaga leppida? Kas sellepärast, et päeval temast mööda mindi, ei küsitud tema nõusolekut?

„Ei, tuulest pole midagi,“ ütles väike mees, „aga pilved! Külvaja peab pilvi vaatama. Taevas, jah, taevas on kõik märgid olemas.“

See kõneaine oli juba pikalt kestnud.

„Ah, mis märke sul taevas võib olla!“ ütles isa Peeter tüdinenult.

„Vanapapa ei usu,“ ütles võõras, „kuid pane tähele, kui taevas on pikad narmaspilved, siis mine linu külvama.“

„Ja odrakülvi ajal,“ ütles isa Peeter, „olgu taevas pudrusilikaid täis.“

Siis ta tõusis, naeris kuivalt ja läks välja.

„Ka see läheb,“ möönis võõras, kui Peeter oli juba väljas. Meelita jätkas katkenud vestlust, kuna perenaine kogu oma vaikse lahkusega vedas kööki hiiglasuurt õlgkotti. Öömajaline oli oma jalad lahti võtnud ja kargas talle abiks, lühikeste püksisäärte narrilt lipendades.

Siis tuli isa tagasi. Meelita võpatas närvlikult: isa nägu oli kurjakuulutav, ta vaatas ringi, nagu kavatseks kedagi maha lüüa või armetult läbi peksta. Mis nüüd juhtub? mõtles Meelita ärrituses. Ühtaegu kartes ja soovides tüli, ta süda peksis peaaegu kuuldavalt.

Toas oli väga vaikne. Isa läks öömajalise juurde, kätt mehikesele raskelt õlale vajutades.

„Kuule,“ ütles ta suud teise kõrvale lähendades ja karjudes nagu kurdile, „pane nüüd saapad kohe jalga ja tule välja.“

„Noh, tuli lahti või?“ küsis võõras.

„Ära nüüd räägi enam tulest, vaid tee seda, mis ma sulle rääkisin. Heaga kohe!“

„Tõega või?“ viivitas võõras juba saabast käes hoides.

„Ja jalamaid!“

Meelita jooksis isa juurde, ütles ärritusest hingeldades:

„Mina lubasin mehele öömaja.“

„Sina! Noh, mis siis?“ küsis isa rahulikult.

„Mis sa tahad ta'st saada?“ hüüdis Meelita väljakutsuvalt. Poolehoid võõrale oli kõrvaline — ta taotles oma eesmärki.

„Mine ära,“ ütles isa nagu väikesele lapsele. Ema hädaldas. Pettununa Meelita näis olevat pea kaotanud. Ta vaatas siia-sinna, siis jooksis tagumistesse tubadesse, võttis mantli ja kübara ning tuli kööki tagasi selleks ajaks, kui võõras, leivakott käes, oli valmis isaga kaasaminekuks.

„Noh?“ pööras isa tütre poole.

„Ma tulen kaasa,“ ütles Meelita ja öömajaline järgnes talle sõnakuulelikult. Toast viimasena väljudes jooksis Meelita õues isa kõrvale. Kõik kolm läksid üle õue vaikides.

„Noh, mis siin on?“ küsis Meelita esimesena rehe alla astudes. Peeter naeris, kuid öömajaline hakkas hädaldama. Näe, hobune, ramp, kiskunud päitsed peast, läinud pere-mehe ristikehina kallale. Kas selle tühipalja õnnetuse pärast maksab peremehel nii tulivihane olla?

„Naa,“ naeris isa läbi nina, võttis teelise heinavõrgu ja ütles:

„Näe, missugune soojuss see on!“

„Ma maksan kahju kinni,“ proovis öömajaline häält kõrgendades, kuid ilma pilketa. „Kui palju vanapapa nõuab?“

„Rakenda oma setukas ette, ja hästi kärmesti,“ soovitas isa. „Kas sa arvad, et vanapapa loll on?“

Meelita tundis ennast lööduna; vööra süü oli käegakatsutavalt selge. Ta surus hambad risti, seisis tummalt värvate vahel, oodates laadalise lahkumist. Ja kui anuma-koorem õuest valendades välja veeres, küsis ta isalt teravalt:

„Kas nüüd on süda rahul — ei valuta enam, et sinult luba ei küsitud?“

Isa ei vastanud musta ega valget, sulges väravad ja tegi minekut. Meelita oli valmis jalgu trampima: talle ei omistatud siin vähematki tähelepanu, ta oli siin täiesti kõrvaline ja üleliigne. Ta tuli kööki, kiskus mantli seljast, viskas selle vaatamata kuhu ja läks teise tuppa, et seal seletamatult rasket koormat südameelt maha nutta.

Hing muserdatud kahetsusest ja häbist oma eelmise õhtu ärritatud ülalpidamise pärast, ta ärkas teisel hommikul väsinuna ja hilja, kogedes oma sobimatust kaasinimestega. See niigi valus tunnetus oli seda ebakõnalisem, et tänu suursündmusele, mida laat endast maal kujutab, valitses majas pühapäevane meeleolu. Oli vaikne, pere oli sõbralikult köögis koos, aeti juttu pärast äsjalõpetatud hommikusööki. Seegi, et hommikusöök oli täna hilineanud, oli laada teene.

Toa taga maanteel juba sõideti, mürin rauges ikka aleviku suunas. Meelita tõmbas, kuni ema üle ukse tasahääli ütles:

„Ei sina tahagi täna tõusta.“

„Ei veel tahtnud,“ vastas tütar hääletult, oma hääle elutusest rahutult häirituna kõhatades.

Ent emal oli oma mure: nad hakkavad nüüd sõitma ja ta tahtis teada, kas tütargi tuleb. Et kui ta koju jääb, siis andku loomadele lõunaks toit ette. Kell oli nüüd kümme ja Meelita lubas lõunani kindlasti kodus olla. Nii oli see varemgi olnud, et vanad ruttasid minema hommikul varakult, noored aga alles lõunast, lunastades sellega endile õiguse õhtul kauem olla. Jaa, see oli vast püha! See oli Meelitalegi kunagi suur sündmus olnud: minna seltsiga ja käratseda rõõmsalt, sest oldi vabad — töö ei olnud kohustuslik sel päeval.

Täna ta läks üksinda, ja kui teisi noori temast mööda sõitis, oli tal väga raske pead püsti hoida; kõik ju mäletasid veel, kui uhke tüdruk ta oli olnud, kuidas ta endast oli lugu pidanud. Nüüd ta pidi jalgsi minema, tal polnud jalgratastki. Ja küllap nad teadsid, milliste lootustega ta

enne linnaminekut oma jalgratta ära müüs, pidi saama ju ei tea kui rikkale. Pidi saama, aga ei saanud kellelegi ega kuhugi, oli ikka siin, polnud oma nägu inimestele enam näidanudki. Nii nad kõik võisid temast mööda sõites mõtelda.

Ta nagu ei kuulunudki enam noorte hulka, ei kuulunud nagu üldse sellesse maailma. Teadmine oma saatusest oli piiri ette tõmmanud ning selle piiri tagant ta vaatas maailma tunnetega, millistega surmamõistetud võis elu vaadata. Ja ta hakkas varsti kahetsema, et tal polnud uhkust koju jääda. Laat! Mis tema sinna läks? Kas ta omale mõnda rätti igatses või ajas teda sinna kihk kellegagi kokku saada?

Nõnda võidi ju tõepoolest mõtelda, et ta sellepärast laadale lähebki, kuigi ta pigemini kartis kui soovis kokkupuuteid tuttavate noortega, kellel temaga kohates oli hingel kaua vastamata küsimusi. Jõudis või pidi ta neile seda kõike seletama, miks ta abielu nurjus, miks ta jälle maale oli tulnud? Ja kas ta isegi teadis, kui kauaks ta siia nüüd jääb? Alevikku suubuvatel teeotsal prooviti hobuseid, kisendati metsikult, kihutati veelgi metsikumalt. Mustlasi ja muid kavalamat liiki maaisandaid sagis mööda maanteed edasi-tagasi. Kauplemine oli haripunktil. Muide, laat oli nagu alati: koolimaja taga müütati puunõusid, rändtsirkus asus lauavabriku heinamaal, kirikuaia äär ja apteegi esine rõkkas põrsaste kisast. Selle nurga meloodia-terikkus trumpas üle rändtsirkuse orkestri, mille mürtsuvad helid kandusid sealtsamast, kust tuul üle terve laadaplatsi paiskas loomaia roiskunud liha haisusid. Kuid kõigest sellest kajas üle sagedasi hirnahtusi postkontori eest, kuhu hobuseparisnikud olid koondunud.

Meelital ei olnud sugugi ülendav tunne postkontori eest läbi minnes. Kui ta juba muidugi alaliselt valvel oli, et

tuttavate eest rahvamurdu põigata, sattus ta nüüd lausa ärevusse. See oli nurk, kus liikus sedalaadi mehi nagu Aleksander Ige — hobuseparisnik ja jõuline laadakakleja.

Tutvunud selle mehega aleviku näitelaval, kus neil mõlemal oma osa oli mängida, Ige oli tahtnud näidendis mängitud armulugu tegelikkuses jätkata. Ta oli Meelitale visalt läheneda püüdnud, nimetades end alati tema peigmeheks, kuid Meelita oli oma tookordse enesetundega ta uhkelt hüljanud. Veelgi rohkem, et vabaneda ebameeldivast mehest, ta oli Iget oma sõbrataride ees naeruvääristanud, teda omalt poolt laadahulguseks ristides. See iseloomustus, paraku õige, oli mehele ette kantud ja Ige oli siis lubanud Meelitale veel näidata.

Pärast seda ta ei olnud seda meest enam näinud. Ige ei olnud talle enne meeldegil tulnud kui laadaõhkkonnas, mustlaste jõukudest möödudes, hobuste hirnumist ja joobnud hääli kuuldes.

Seda kõike pagari ette jõudnuna selja taha jättes ta hingas kergendustundest. Ta ei kartnud niipalju mehe ähvardust, mis võis vahepeal ununenudki olla, kui end oma löödud seisukorras üldse näidata. Kui kõik teised teda veel endamisi võisid parastada, siis Ige kindlasti teeks seda oma jõhkras toonis avalikult. Ta hakkaks kohe näägutama, et näe, pidid linnas ikka suureks prouaks saama, aga oled jälle tagasi — saab sinust ainult seasöötja, nagu ma ütlesin.

Kiviteel pagari ja koolimaja vahel ta kohtas ema, kes käis otsivalt ringi, huuled külmast sinised, kuid näol seda suurem kannatlikkus. Parajasti siis, kui ema pika saja küljest tüki murdis, seda Meelitale pakkus, läks neist mööda noor köster, üks Meelita endisi tuttavaid, noorik käe-

vangus, armununa teretamise ja viisakuse unustanud. Meelita tundis oma enesetunnet paranevat, oli isegi tahet naerda, kuigi väikese kibedusega segatud. Ta ei võtnud siiski saia vastu ja sai hurjutada, miks see süüa ei kõlba.

Siis läksid nad edasi, kuna ema kurtma hakkas, et vanamees oli varsti kohe pärast laadalejõudmist silmist kadunud. Ta oli mures, vaatas nurkade ja hoovivärvate taha, kus mehi rühmiti seisis, viinavõtmisel kohmakaid liigutusi ebaloomulikule kärmusele sundides. Jutuajamisest ümber ringi kostis juba ebatavalist, tuimuse ja mure paost väljatulnud lõbusust, südamlikkustki. Kuid ühtlasi eeldused harilikkudeks laadalööminguteks aina kasvasid.

Õhus oli tunda põnevust. Kuid siis jõudis alevisse punane omnibus. Ta liikus läbi rahvahulga aeglaselt nagu laev, lael kohvleid, jalgrattaid ja kaste. Juht andis vahetpidamata signaali, kuni sõiduk ettenähtud kohale seisma jäi. Ja varsti pärast seda kandus suust suhu põnev uudis: sõda! Sõda oli kaua õhus rippunud ja ähvardanud ning nüüd viimaks puhkenud. Saksamaa oli kallale tunginud Poolale, kellega alles eelmisel aastal koos oli jagatud Tšehhoslovakkiaat. Seda see tähendas, et talle niipalju tehti järeleandmisi, et talle kusagil otsustavalt vastu ei astutud, ei pidurdatud tema saagiihasid. Nii ta neelab ükshaaval kõik alla. Nii arutasid vanad mehed, kuid mida keegi ka arvaski, ühes asjas oli kõikide arvamine ühine: see on alles algus. Sõda levib, haarab terve maailma.

Kuuldes sõja puhkemisest, Meelita võpatas. Ta oli oodanud sõda, kuid ei tundnud nüüd ometi mingit rõõmu nagu oli lootnud. Siiski ta südamesse asus uus ärevus ja see hakkas varjutama ta isiklikku õnnetust. Oli midagi suuremat ja raskemat juhtunud kui see, mis teda piinas. Kui ta emaga ühiskaupluse ette jõudis, oli sinna kogunenud

juba terve kobar ostupalavikust nakatatud inimesi. Inimesed ostsid suhkrut ja soola, riiet ja jalanõusid. Veeretati välja petroolivaate, kõigil oli kiire, kõik kartsid, et jäävad hiljaks ja ilma. Nendest mitte kaugel eespool tekkis ägeda-kujuline sõnelemine. Sõimu ja ähvardusi väljendati hoogsalt, keegi karjus: „Eest ära!“ ja rahvast jooksis rüsinal kokku. Ja korraga oli liikumine ummistunud, inimeste kohal hõljus omavoliliste tegude ärritavat hõngu.

Nad hakkasid ruttama, kuid niisama kiiresti kui kokkujooks oli teostunud, valgus kobar uuesti laiali ja hõrene nud rahva seast tuli esile suur mees Aleksander Ige. Ta kandis nahkkuube, oli teistest peajagu pikem ja ta ülbe võitu ilme tervisest punetaval näol kinnitas, et ta oli äsja-lavastatud rüselemise peaosalisi olnud. Ta näis sellest oma-jagu lõbu saanud olevat ja oli nüüd omaette rahuloleva muigega minemas.

Meelita vaatas maha, mõtles kiirustamisele, kuid siis see ennast alandav häbi tundus talle lollusena: teine ei teadnud ju mitte midagi tema õnnetusest. Ei tarvitsenudki teada. Ja äkki ta lõi oma pea uhkelt kuklasse, naeratas. Ige jäi seisma, nagu oleks viirastust näinud.

„Ahaa! Minu pruut!“ hüüdis ta siis kõlavalt. „Kuidas läheb, preili Meelita?“

„Hästi, nagu alati,“ vastas Meelita naerdes. Ta paljastas hambaid, teades, et nõnda ta silmad omandasid koketse mänglevuse, ja küsis:

„Sa vist kaklesid jälle?“

„Oh, mis kaklemine,“ vastas Ige süütult. „Oli muidu niisama naljategemine.“

Meelita läks edasi, Ige tuli kaasa. Noh, kui Ige, siis juba Ige, kui sõda, siis sõda, mõtles Meelita ja nägi, kuidas ema maha jäi, end ümber pööras ja ühiskauplusse trügis.

Pealegi polnud mees sugugi kuri — tal oli viisakust teretamisekski jätkunud — ega olnudki ta ülemäära purjus. Ta käis põrmugi vaarumata ja pani varsti omale prillid ette, rohelised klaasid sarvraamides. Nii ta nägi välja üsna kentsakas ja Meelita pidi muigama.

Omnibus seisis veel ikka postkontori ees; kui Meelita Igega sealt möödus, väljus sõidukist mees ja süütas paberossi. Ta oli palja päi ja vaatas üle laadarahva isesuguse mõnuga. Tema teadis, milles asi seisnes, kuid oma sise-muses ta seisis väljaspool ümbrust.

„Parun,“ sosistas Meelitale Ige. „Vaata, kui upsakalt ta ringi vaatab, just nagu oleksid saksa väed juba Valgas. Kuid oota, kimbutame teda veidi.“

Ütelnud nii, Ige läks võõra juurde ja küsis pikema sissejuhatusega, kas härra Hitlerit tunneb.

„Ei,“ vastas parun sellest ootamatust küsimusest veidi jahmunult.

„Ära valeta,“ ütles Ige, „küllap sinagi üks tema kannu-poisse oled. Kas sa talle kirjutada võid?“

„Ei või,“ vastas parun.

„Ei tea aadressi või?“

„Ei.“

„Ära valeta, tead küll,“ käis Ige peale. „Vaata, mis ma sulle soovitan, sa võta õige kätte ja kirjuta Hitlerile, nii heamehe poolest, et ta oma nina siia ärgu toppigu. Mingu kus tahab ja tehku mis tahab, kuid siiapoolle ärgu trügigu — siin ta tehakse vaeseomaks.“

Juuresolev rahvas naeris ja parun läks sõidukisse tagasi. Ning nüüd võttis Ige Meelita käe alt kinni.

„Olid va' pirtsakas tüdruk,“ ütles ta. „Nagu kala — muudkui libisesid käest ära.“

„Kas arvad, et nüüd sul käes olen?“

„Aga kus sa mul veel pääsed,“ arvas mees. „Täkid hoi-
takse kinni, siis sinust ei saada jagu.“

„Sa ei tea ka muust kui oma hobustest. Kus nad sul on
— tahan näha.“

Meelita naeris helisevalt, inimesi jäi seisma, mõni tuttav
nägu möödumisel tõmbus muigele.

„Kõik müüdüd,“ vastas Ige, „nüüd lähme teeme liigud.“

Nad läksid hüpeldes läbi pori, mis laiutas õllepoe ees, ja
Meelita tundis oma puusade rütmilisemaks kujuneva õõt-
sumise kaudu, kuidas ta algul teeseldud kergemeelsus muu-
tus loomulikuks elurõõmuks. Täna, vähemalt täna pole
vaja valulevat südant, mõtles ta ja pöörates pilgu ära kiri-
kuaija paplitelt, millede all ta suvel oli Leoga nii üleole-
vana kogu selle aleviku suhtes omnibust oodanud, ta nägi
värvilisi rätte kirikumäel. Aa, seal oli liikumine, korraga
paistis päike, pilt muutus kirevamaks ja südamesse tuli
natuke kõhklev rõõm, kattes äsjase paplite alt pärineva
nukrutsemise. Elul pidi ka tema jaoks kusagil arstim lei-
duma. Kas ta praegu ei ammutanud seda poisi lokaali
rõõmsast lärmakusest ning ta meeli ärevil hoidvast kartu-
sest, et Ige iga silmapilk võib oma ümber tülisädemeid
puistata? Siiski kõik oli parem kui viljatud ahastused
mitme nädala kestel surmamõistetute tunnetega, vastumeel-
seks immutatud kodu tagakambri. Mehi tuli ja läks, jäi
seisma laudade vahele, ummistades nõnda kitsad läbipääsu-
võimalused. Parajasti tõusis kolm meest laua juures musta
raudahju ääres — neile anti teed; Ige oli tõepoolest kar-
tustäratav riukukk. Peale paari rätikus naise akna all ja
paksu tüdruku, kes segamini sõimates ja paludes oma ras-
simishimulisi kundesid teenis, ta oli ainus naisolend selles
rääpases lokaalis. Kuid vaevalt pandi teda tähelegi, kuna
varsti selgus, et siin oli teoksil midagi põnevamat. Stseen

vasakpoolses nurgas, kuhu meeste tähelepanu järjest rohkem koondus, oli looritatud paksust tubakasuitsust, mehi trügis ees.

„Ahoi, kõige eest!“ hüüdis korraga Ige püsti karates. „Mis seal lahti on?“

Jäädi vait. Mehed, enamuses vanad, taganesid kõrvale ja nüüd nägi Meelita, kuidas isa oma laua juurest samuti tõusis. Täna ta põsenukid punetasid nooruslikult ja ta hüüdis sõjakalt:

„Sass, tule siia! Kui sa kelleltki varem pole veel mantlit saanud, siis täna pead sa selle saama.“

Kostis üldine naer.

Nad ei olnud omavahel pahukses, see oli ainult jutuga vigurdamine.

„Tohoh,“ ütles Ige. „Või sa oled siis nii kangeks meheks läinud.“

„Ära jäta, Peeter!“ hüüdis keegi meeste hulgast.

„Oh ei, mis nüüd mind,“ vastas isa Peeter sõnadega edasi kõverdades, „kuid siin on kahe peale kolm kanget rusikat, mis sügelevad sulle kere peale andma.“

Ja nüüd alles Meelita nägi, et isa laua ääres seisis ühekäeline üleaedne Must ja nende eileõhtune väike oömajaline. Tõenäoliselt ööbinud üleaedse pool, nad tundsid endid täna sõpradena, olid õllepoodi tulnud ja siin sattunudki isaga nägelema.

„Ära usu,“ ütles Must Igele nii sõbralikult kui vähegi võimalik. „Meil on siin oma asjad.“

Isa Peksi muigas endamisi, valas oma klaasi täis ja ütles ikka endamisi, nagu poleks teisi läheduses olnudki:

„Õllegi pealt näha, et varas.“

„Või sina ütled seda!“ lärmas Must isa Peksi lauale veelgi rohkem lähenedes, kuna väike anumakaupmees,

nähtavasti vastu tahtmist tülli kistud, tema seljataha jääd-
des näis tahtvat ära minna.

„Ah teil on siin oma asjad,“ hüüdis Ige. „Jätke nüüd need sinnapaika ja minge välja, kui kakelda tahate. Seal on rohkem ruumi ja sealt leiatega ka mehe eest, kellele tõesti kuluks kere peale anda.“

„Kellest sa räägid?“ küsis isa Peksi.

„Kullikõrre parunist, kellest siis muust,“ vastas Ige. „Mees käib nagu röövik rahva seas ringi ja kellelgi ei tule meelde teda raputada.“

„On eluaja käinud,“ ütles Peksi.

„Aga nüüd peaks koera pähe maha löödama.“

„Aga küll Aleksander käratas,“ ütles keegi kaugemalt. „Kuulsin ise, kuidas ta küsis: „Kas sa Hitlerit tunnud?“ Kus parun läks näost halliks, huuledki hakkasid teisel vabise-
ma.“

„Vihast.“

„Küll vist.“

„Ei jah,“ ütles isa Peksi, „kui on tarvis, lähen veel ka mina sakslaste vastu sõtta.“

„Tuleb aeg ja lähed ka,“ naeratas väike anumakaupmees ühekäelise selja taga.

„Paotad sina seal oma suud,“ hüüdis isa Peksi vastu. „Surm otsib sind igalt poolt taga, aga teistele oled karme vanapapa ütleva. Ütle, kes on vana? Kas mina olen vana?“

„Eh, las kaklevad!“ ütles Ige taas Meelita poole pöörates. „Rahvas räägib, et sa oled lasknud kihluse tühistada.“

„Jah, võib-olla,“ möönis Meelita hajameelselt. Ta mõtles midagi muud, eileõhtusele. Ah, siis sellepärast isa oligi vihane, et teda oli vanaks nimetatud. Ta tahtis noor olla,

kakles praegugi oma nooruse eest, oli eileõhtusest solvumisest veel täna tüli kiskunud.

„Aga mis sa sellest ise arvad?“ küsis mees talle lähemale istudes.

„Kas see pole sulle ükskõik,“ vastas Meelita ja mõtles edasi oma mõtteid vanadusest. See võiks ikka õudne olla, liiati veel niisugune enneaegne ja viljatu, nagu see teda ähvardas. Ta ohkas: kodualeviku kitsus hakkas teda rõhuma, lämmatas. Kuus kuud, kõige rohkem võib-olla aasta...! Kui mind siin ei tuntaks, siis ma ükskõik... ei hooliks — olen veel noor! Ja sõda on nüüd ka alanud, koledam kui kõik eelmised, nagu kirjutati ja räägiti. Ta mõtles nõnda, silmade ees ikka veel lärmava ruumi muutudes äärjoonteta ja ähmaseks koguks. Ja mehe hääl ta kõrval kostis nagu läbi une, kajas nagu ei tea missugusest kaugusest.

„Või jättis sind kavaler maha, mis?“

Ometi see küsimus äratas teda uuesti nägema: väike anumakaupmees seisis põgenemisvalmilt ukse juures, Must aga kellegi lauda kutsutuna jõi kuraasikana õlut, kuna Sass ta kõrval naeratas veidralt, oma küsimusele ikka vastust oodates.

Meelita ei tahtnud minevikku meenutada ja hakkas põlgavalt naerma, üteldes:

„Mis sina sellest pärid, ega sul ikka maksa lootma hakata.“

Mees jahmus. Türuk muutus sellest veelgi õrritavamalt väljakutsuvaks.

„Keda sa siis tahad, kurat võtku?“ küsis Sass.

„Ära vannu! — Sa oled vaene.“

„Mina?“ haavus mees.

„Ja ihne,“ jätkas Meelita. „Kutsud preili räpasesse õllepoodi, kus mehed kaklevad ja vannuvad, selle asemel et olla peenem, sõita kuhugi kaugemale, näiteks linna.“

„Aa-a!“ ägises Sass rängalt ja endale vastu laupa koputades lisas tähendusrikkalt: „No vaata, kus on alles tobu!“

Ta näis nüüd midagi, mida ta seni polnud sõandanud taibata, korraga taipavat, ja Meelita nägi ta pilgus süttivat iha. Ta püüdis nüüd enam mitte midagi mõelda ja tundis ainult, kuidas Sass talle käe ümber piha pani.

26.

Sedamööda, kuidas Sass kainenenes, valdas teda ikka rohkem ja rohkem unenäoline meeleolu. Kas oli see tõelisus nagu kõik varasemadki sõidud laadapäevadele järgnevatel öödel autoga Vanakülla, või ehk siiski ainult mingi viirastuslik unenägu? Kas oli see tütarlaps, kes ta kõrval istus, ikka tõepoolest Meelita, see kättesaamatu ja uhke tüdruk, kellest ta varem tohtis ainult unistada? Ja vahepealne? Kuidas see juhtus ja mis see kõik tähendas?

Kuid ükskõik, kas oli see ilmsi või unes, Sass soovis igal juhul, et sõit Vanakülla kestaks lõpmatuseni. Ainult miks tõmbus Meelita temast ikka kaugemale, katsus autos nagu olematuks muutuda? See tegi Sassile niigi mõistatusena tunduva küsimuse veelgi segasemaks. Ja et mingisugusele selgusele jõuda, ta sirutas kobamisi kätt, et tütarlast oma embusesse tõmmata.

„Jää magama, härrake!“ ütles Meelita. Ta oli vahepeal lootma hakanud, et Sass sõidul uinub. Aga nüüd ta nihutas end mehest veelgi kaugemale.

„Mis sa ütlesid?“ küsis Sass. „Kas mind nüüd koguni kõrvakuulminegi ei hakka petma, nagu mu aru sinu kõrval ühtelugu tõntsimeks jääb? Magama, ütlesid sa, kui ma ei eksi. Jää magama! Magama! Kust sa võtad selle peene

mõtte? Mis unekott ma siis olen, et täna magada? Kui sa teada tahad, siis see mees siin on üleval olnud neli-viis ööd jorus. Ja kellega? Niisamasuguste lorudega nagu ma ise.“

„Ma ei mõtelnud seda.“

„Ja härrake pealekaubagi veel,“ jätkas Sass. „Miks ma ei või olla härra, sirge ja puhas härra! Miks ma ei või olla peigmees, miks ma olen peigmeheke.“

Ta häälest oli nüüd isegi kurjustamist kuulda ja Meelita ütles lepitavalt:

„Küll oled aga sina hellaks ja õrnatundeliseks muutunud!“

„Hellaks oled sina mu teinud,“ vastas Sass. Ning samal ajal ta pani käe otsustanult Meelita piha ümber, haaras ta oma embusse ja hakkas suudlust püüdma.

Seda Meelita oligi kartnud. Vastupidi Sassile oli tema tänase öö elamuste kestel oma tundeid aina vägistanud. Kuna mehele äsjased elamused tähendasid unetaolist õnne, siis Meelitale see oli üks vaatus jätkuvast kurbmängust. Ning nüüd ta tundis, et sellest piisab. Ta ei vajanud seda meest rohkem. Ja korraga ta ajas enese sirgu ja lõi mehele tugeva hoobi näkku. Sass isegi aietas, kuid ei lausunud musta ega valget.

„Kui sa mind veel puudutad,“ ütles Meelita hoiatavalt, „siis tea, et ma avan ukse ja hüppan sõidu pealt välja.“

Sass ei vastanud veelgi. Ta ainult oleks nagu kuidagi veidralt naeru kugistanud. Ning vähe aja pärast ta upitas autojuhti õlast puudutama, hüüdis: „Pea, pea nüüd, mõrtsukas! Pea nüüd kinni!“

Meelita vaatas välja ja nägi, et nad ei olnud veel alevitki läbistanud. Muidugi, alles äsja nad olid Laiamäelt alla kihutanud. Ja praegu auto peatus just algava kuusiku serval. Siit oli alevisse veel paar kilomeetrit, Vanakülla koguni kuus. Mis mõtles Sass nüüd ette võtta?

Selle küsimuse juures ta hakkas tervest kehast värisema. Ning kui Sass oli arve õiendanud ja nad kahekesi jäid, hoidis ta end targu tee teisele servale. See Meelita pelglik eemalehoidmine saigi põhjuseks, miks Sass naerma pahvatas. See oli siiski midagi muud kui roima kavatsus, milles Meelita teda kahtlustas.

„Noh, kas lähme siis sedaviisi päris koju kohe — üks ühel, teine teisel pool teed?“ küsis Sass ikka veel edasi naerdes.

„Minugi pärast,“ nõustus Meelita.

„Kuule,“ küsis Sass viivu pärast, „miks sa mind löid?“

Meelita jättis vastuse võlgu ja Sass ei osanud muud kui kõhatada.

Aga see kõhatamine oma kohmakusega reetis Meelitale veelgi rohkem, et mehel polnud kurje kavatsusi.

„Kuule, miks sa mind löid?“ küsis Sass varsti jälle.

„Mäletad sa veel piiblilugu?“ küsis Meelita vastu.

„Noh, kui ma mäletan?“

„Seal oli üks eesel, kes nõnda küsis?“

„Nojah, oli küll,“ möönis Sass. „Ja mina olen siis nüüd see teine eesel. Ega see ei olegi mulle uudiseks, see sinu terav keel nimelt — sellega sa oled mind küllalt löönud. Aga hea küll, mis me vanast asjast. Klaarime parem uuemaid. Kui sa ei tihka ütelda, miks sa mind löid, siis vähemalt ütle, kust tuli see ime, et sa minuga, selle kaabakaga, eile...“

„Lõin sellepärast,“ vastas Meelita Sassi küsimust katkestades, „et sa mind närakaks pead.“

„Ma ei pea,“ vastas Sass.

„Ära salgagi parem. Ja pead just sellepärast, et ma sinusuguse kaabakaga, nagu sa ise ütlesid, eile...“

Meelita oli õige lähedal nutule ja Sass jäi tükiks ajaks

vait. Pagan tast aru saab, mõtles Sass, eile ta tuli, alles natukese aja eest peksis näo tuliseks ja nüüd vaata-vaata, et hakkab veel nutmagi.

„Ei noh,“ ütles ta siis viimaks, „ega ma sind just lausa narakaks ei pidanud, aga veidike sinnapoole mõte küll kis-kus. Sa oled ju mind alati põlanud, aga nüüd korraga. Ega sa ometi oma endise uhkusega mulle kaenlasse ei jooksnud. Ja hakkasingi siis mõtlema, et ega tal tühjal peig-meest õieti polnudki, ajas seal linnas ühe ja teisega ringi, kellega aga sai.“

„Sa oled tõesti niisugune kaabakas, et...“

„Jah, võib-olla küll,“ möönis Sass, sest ta kuulis Meelita häälest jälle pisaratelähedust. „Aga kas see nii väga ongi minu süü, et ma lurjus olen. Sa ise ehk oled suurem süüdlane kui mina.“

„Mina?“

„Mis siis arvad, sest sina see olid, kes mitme aasta jook-sul mulle mõista andis, et olen see viimane lorukapukas ja kaabakas. Seda öeldi mulle mujalt ka, aga ega see teiste suust nii valus polnud kuulda kui sinu suust.“

„Sass, ära räägi sellest,“ ütles Meelita korraga endalegi arusaamatu kahetsusega.

„Ega ma ei räägikski, aga muidu ei saa ju asja seletada. Ja mis sulgi seda nii väga tarvis häbeneda või salata, eks ta nii ju olnudki.“

„Paraku jah.“

„Nojah, kui võtad omaks, siis saad ka paremini aru. Mille muuga ma siis pidin sinu meelemuudatust seletama. Ainult siis sa tulid oma kõrvalopsuga ja löid mu arvepida-mise jälle segamini.“

„Nii et nüüd?“ küsis Meelita.

„Nii et me sedapuhku oleme jalamehed.“

„Sina.“

„Meie mõlemad ikka.“

„Nojah, keda sa kiusad.“

„Kiusamist pole siin mitte natukestki,“ vastas Sass. „Aga vaata, mismoodi see kõik läks. Kuni kõrvalopsuni ma mõtlesin, et kui ta nüüd niisugune... noh — omadega maoli on, siis ega midagi, näeme teinekord jälle ja elame jälle... Aga kas ma võin nüüd sinnapoole teed tulla?“

„Eks sa katsu!“

„Ja mis sa ikka teed?“

„Metsa jooksen.“

„Ei tea, kui kauaks,“ naeris Sass.

„Kuni valgeks läheb.“

„Mets lõpeb varsti, ja oota siis...“

„Kur sa peaksid oma sõrme liigutama, siis ma kisendan nõnda, et terve vallarahvas kokku jookseb.“

„Siis sul selle kõrvalopsuga oli ikka tõsi taga?“

„Kindlasti.“

„No vaata, sellepärast ma siis auto tagasi saatsingi, et mul hakkas kahju sinust nii ruttu lahkuda. Kolm-neli aastat ma unistasin ja nägin unes niisugust õnnelikku võimalust sinuga jalutada. Kunagi ma ju seda ei saanud. Mäletad, kuidas ma tahtsin sind saatma tulla, kui sa näitemängu proovidelt koju läksid. Mõnikord olid kottpimedad õhtud ja sul oli kindlasti jänes püksis, kuid mind sa omale seltsiks ei tahtnud. Teisi sul ka ei olnud, seda ma tean, aga olid ninakas ja uhke, jooksid üksinda ära. Ning Sass, vaene mees, jooksis pimeduses käed laiali ringi nagu viimane tola, valutas südant ja kaisutas alevi vahel tulpasid, nõnda et ükskord kõik suunanäitajad tulpade küljest maha pudesid nagu sügisel lehed puust. Kes sai niisuguse ulakusega hakkama? Muidugi Sass. Seda teadis teisel päeval

igaüks, aga keegi ei teadnud, millest tekkis Sassi hinges-
niisugune metsik torm. Ka sina ei teadnud, ja oligi parem,
et sa ei teadnud, sest seekord see oleks kindlasti sulle nalja
valmistanud.“

„Võib-olla küll,“ vastas Meelita tõsiselt.

Enne veel, kui nad alevi vahele jõudsid, tuli Sass Mee-
lita poolsele teeservale, kahetsedes, et nüüd polnud inimesi
nägemas, kuidas Aleksander Ige jalutab oma armastatuga.

„Närakaga,“ vastas Meelita.

„Mis ma mõtlesin, seda ma mõtlesin,“ vastas Sass, „aga
nüüd ma seda enam ei mõtle. Kui sa aga tahad mulle hai-
get teha, siis tänita pealegi.“

„Kas sulle saab üldse millegagi haiget teha?“ küsis Mee-
lita seepeale imestades.

„Kõige vähem kõrvalopsudega,“ vastas Sass. „See kõrva-
lops oli ainult sellepärast halb, et nüüd ma ei tea, missu-
gusest otsast alata.“

„Nii ehk ongi parem,“ arvas Meelita.

„Nii on kuradi halb,“ vastas Sass.

„Sinul?“

„Minul jah.“

„Minu juures,“ ütles siis Meelita venitades, „sul pole
millegagi alata. Teed targasti, kui kõik ära unustad, ja
veel targemini, kui sellest kellelegi ei räägi.“

„Ma võin vait olla, aga unustada ma ei saa, võib-olla
isegi sinu pärast ei saa,“ vastas Sass.

„Minu pärast unusta jumala rahuga.“

„Seleta siis!“

„Oi-jah,“ ütles Meelita, „milleks seda praegu sulle sele-
tada. Küllap sellega on aega.“

„Jääd sa nüüd maale?“

„Jah, sedapuhku.“

„Noh, siis pole viga.“

„Mis mõttes pole sul viga?“

„Siis ma ju ikka näen sind.“

„Ma ei kavatse väljas käia.“

„Ma tulen teile. Ega vanal Peetril selle vastu midagi ei ole.“

„Aga minul on!“

„Kui ma Peeter Peksit vaatama tulen?“

„Imelik!“ ütles Meelita õlgu kehitades. Nüüd nad olid teineteisele jälle niivõrd lähedal, et Sass seda õlgadekehitamist tundis. Ning olles sellest lähedalolust poisikesena õnnelik, ta ütles:

„Jah, tulen vana Peetri poole ja näen sind ka.“

„Lähnen teise tuppa või poen kas või lakka.“

„Aga mind sa ei taha näha. Kas ka siis mitte, kui — noh... kui... nagu ikka üteldakse, tagumised rattad peaksid ette jooksuma...“

„Siis kõige vähem,“ ütles Meelita. „Aga pea nüüd suu. Kui see peaks juhtuma, siis minu käest sa seda küll ei kuule. Mina sulle seda ei ütle, ära loodagi seda. Ja ära loodagi, et sa mind siis veel üldse näed.“

„Seda ma ei kannata,“ ütles Sass, „niisugust juttugi.“

„Ma juba ütlesin, et pea suu.“

Seda Meelita ütles väga karmilt, ja Sass jäigi tükiks ajaks vait. Ja kui ta viimaks suu avas, siis oli ta koguni nukker.

„Mis kurjategija ma siis olen,“ küsis ta, „et sa mind nii väga vihkad?“

Vaene poiss! mõtles Meelita. Esimest korda ta arvestas säärast võimalust, et ka Sassi taolisele mehele võib haiget teha. Ning ta hakkas uskuma, et kõik see, millest Sass oli rääkinud, võis tõsi olla. See ei olnudki siis niisama loru-

tamine, nagu ta oli arvanud. Sassil oli oma jutuga tōsi taga. See tuli tal nāhtavasti puhtast sūdamest, pāris pih-timusestena.

„Ma ju ei vihka,“ vastas ta siis vaikselt, isegi ōrnusega.
„Aga miks sa siis, miks?“ kŕsis Sass sŕttides.

Ent kuigi ta nŕud Meelita ŕmbert kinni vōttis ja kuigi neil sedaviisi tuli veel tŕkk maad minna, enne kui nad Vankrile jōudsid, ei lausunud Meelita ometi ainsatki sōna. Ta ainult tōmbas oma pea tugevasti vastu rinda, nagu teeb seda hobune, kellele hunt āhvardab kōrri karata.

28.

Mōned pāevad pārast laata Kaarel tuli koju ja hakkas jalle tōōle. Ta parandas lauda pilpakatust, vilistas ja nāis heas meeleolus olevat. Ainult Meelita vastu ta oli tōre ja hoidis, kui vāhegi sai, ōest eemale.

Meelita vaatles teda kōrvalt vāikese imetlusega, ilma et oleks tundnudki end sellest puudutatuna. Pigemini tal oli kahju Kaarlist, kes nŕud muidugi edasi uskus, et tema, Meelita, on linnas tōepoolest laiale teele sattunud. Ning ta ei teadnud ikkagi veel, kas maksab Kaarli ees end hakata puhtaks pesema.

Kui arvasid vōōrad, kui arvas Sass, siis vōisid omadki arvata. Vōi mis kasu oleks tal sellest, kui tal ōnnestukski end praegu puhtaks pesta! Mōōdub kuu vōi kaks ja kui ta siis tōesti peaks rasedaks jāāma — noh, siis on ju teada, mis temast arvatakse vōi mis talle ŕteldakse.

Ometi ta vahetevahel mōtles, kes kodustest oleks kōige mōistvam ja arusaavam. Vōib-olla siiski ehk ema. Aga mis sōnaōigust oli temal, ta pidi kōiges isa sōna kuulama.

Muidugi ei oleks kuigi suur kunst neid kõiki enesega lepitada, kui ta ainult Sassiga head vahekorda alal hoiaks ja tema kui peigmehega välja tuleks. Kuid seda ta ometi ei võinud ega saanud. Ei saanud juba oma südame-tunnistuse pärast. See oleks ju ikka ainult Sassi petmine, millest ka tema ise õnnelikuks ei saaks. Niipalju oli tal siiski veel uhkust.

Et Sass temaga abielluma nõustuks, et Sass teda vägagi armastas, selles Meelita ei kahelnud silmapilkugi. Sassi armastust ta võis järeldada kas või Sassi üha saginevaist külaskäikudest Vankrile. Muidugi ei tulnud Sass kordagi nii, et oleks Meelitat küsinud. Tal oli ikka isa poole asja. Või mis tal muud üle jäigi, kui Meelita tema tulekul alati tagumistesse tubadesse tõmbus. Seal ta avas raamatu ja tegi nagu loeks, kuigi samal ajal ta süda oli valmis kurgust välja kargama. Nii rahutu oli ta. Pean hülgama oma lapse isa, kuigi — jah, võiksin tedagi lõppeks armastada, mõtles ta.

Juba nüüdki vaatasid vanemad ta eemalehoidmisele viltuse pilguga, mis saab veel siis, kui ükskord selgub, kuidas on lood tõeliselt. Kas siis juba parem kodust lahkuda?

Aga kuhu? Siin oleks siiski kõige parem. Ja tööd ta võiks teha mitme inimese eest, kui nad ainult lepiksid temaga, kui nad ainult suudaksid aru saada ja leppida. See oli ta ainus soov ja igatsus, kui ta mõtles oma lapsele. Ning et sellele igatsetud leplikkusele teed tasandada, ta lõi käed tööle külge, kus vähegi sai.

Nüüd ei olnud enam endist Meelitat, kes eputas peegli ees ja ajas ülemeelikut juttu. Ta oli jäänud tõsiseks ja vaikseks, otsides aina tööd. Nii oli ta hingel kergem, nii ta lootis lunastada häbi, mida ta vanematele võib-olla peab tegema.

Ka nüüd jättis uni isa Peetri poolest ööst maha, ent kui see omal ajal oli sündinud rõõmsa tööõhina ajal, siis nüüd see oli saanud harjumuseks. Ühel ööl, kui ta jälle harjumuse kohaselt kella kolme paiku läks linu masindama, tõusis Meelitagi üles. Ta oli õnnelik, et sai end riidesse ema äratamata. Ema kindlasti poleks olnud nõus, et Meelita end südaöö ajal selle tolmuse töö juurde topib. Aga Meelita just tahtis näidata, et ta ühtegi tööd halvaks ei pea. Seda rohkem, et ta varem oli siin tolmu ja raskuste puhul ikka nina krimpsutanud. Ja võib-olla just selle kunagise ninakrimpsutamise pärast näis isagi imestavat, kui ta tütart nägi rehealla tulevat.

„Noh, sa ei näinud magada,“ ütles ta aru saades, et tütar kavatses tööle asuda.

„Sul on ehk raske,“ ütles Meelita lihtsalt, kuid südamlikumalt kui muidu.

„Minu raskustest või...“

„Millest siis veel?“ küsis Meelita. Sellele isa ei vastanud. Ta ainult pööras tütrele selja ja ütles:

„Ja ega mul ei ole kiiret, ainult et magada ei saa kauem.“

„Ka mina ei saanud,“ vastas Meelita.

„Mis muret sinul, noorel inimesel peaks olema,“ vastas isa ja läks parsilt linavihku tooma.

Kui ta sealt tagasi tuli, ütles Meelita:

„Eks noorel või mõnikord rohkemgi muret olla kui vanal.“

„Võib küll,“ möönis isagi.

Siis nad hakkasid tööle. Nad olid viimasel ajal vähe rääkinud ja nüüdki ei tahtnud jutt edeneda. Kuigi ta algul tütre abi näis tagasi tõrjuvat, nägi Meelita ometi, et see teda rõõmustas. Ning see isa rõõm, mis väljendus kõiges muus, kuid mitte sõnades, nakatas Meelitatki nõnda, et ta

üle hulga aja võis oma südant jällegi päris kergena tunda. Et inimese südamel võib kerge hakata südaöösel linamasi-
nat ringi ajades, seda ta poleks varem uskunud.

Aga kui ema Miina paari tunni pärast rehealla tuli, ei teadnud ta enam, kuhu risti teha.

„Mis siin siis nii väga imestada?“ küsis Meelita ja hakkas veelgi tugevama hooga vänta ringi ajama.

„Ära aga endale liiga tee,“ ütles nüüd isa.

„Jah, et alles hilja a'ati olid lõikusel,“ täiendas emagi.

Ja otsekui nende sõnade peale juhtus see, mida Meelita oli viimastel nädalatel kord kartnud, kord igatsenud. Ta süda läks pahaks, iiveldus tõusis kurku ning ta ei jõudnudki vanemate silma alt kaugemale.

„Vaata, eks ma ütelnud,“ lausus isa, „oled harjumata.“

„Ah!“ vastas Meelita ja jooksis tuppa.

Nüüd ta oli siis enesega niikaugel. Mis edaspidi tuleb, selle vastu ta ei saa midagi parata. Ta läks sängi ja jäi sinna, heideldes raskest hingelist heitlust. Kui ta ka lõunasöögile ei ilmunud, siis tuli ema ta aseme juurde, et pärida, kuidas on tervisega.

„Ikka halb!“ vastas Meelita.

„Sa siis süüa ei tahagi?“ küsis ema.

„Ma ei või lõhnagi kannatada,“ vastas Meelita, lootes, et ema juba ise taipab, kust poolt tuul puhub. Kuid seekord ema ei taibanud tuule õiget suunda. Ning ta ütles:

„Kui räägiks õige vanamehele, et paneks hobuse ette ja sõidaks apteeki. Aga see on viimasel ajal nii tõre, et ära mine ligigi.“

Ning siis ta võttis koguni istet, et Meelitale kurta, kuidas ta on vaeva näinud, et vanameest niikaugemale saada, et võtaks sõidu korraks Rohuväljale ette. Ei olnud tema väikest Arnoldit sellest ajast näinud, kui Marta siit ära läks.

Ema oli varemgi väikest Arnoldit igatsenud. Kas ei või lapsed kõik ühteviisi armsad olla! mõtles Meelita. Ja korraga ta süda läks kergeks. Sinna nagu langes soojendav ja lepitav valguskiir. Ning ta ütles endalegi ootamatu muret-susega:

„Ega ma olegi haige, aga minuga on asjad sedaviisi — ma vist olen rase.“

„Mis sa nüüd... patujutte!“ tõreles ema, sest ta arvas, et tütar nagu vanastigi hakkab igasugust jumalavallatust kokku patrama.

„Jah, tõsiselt,“ ütles Meelita. „Kas pole see ükskõik,“ vastas Meelita, „sa armastad ju väikest Arnoldit, miks peaks minu laps siis halvem olema!“

„Kui tal ei ole isa.“

„Kuidas ei ole?“ küsis Meelita. „Missugune laps saab ilma isata olla. Aga kui sa seda just nii mõtled, et ma ei ole abielus, siis niipalju kui väikesel Arnoldil, on ka minu lapsel isa — Jaan ju elab Martast ja lapsest lahus.“

Ometi ei saanud Miina sellest aru, et kõigil lastel on või olid isad. Võib-olla tuli see mõistmatus sellest, et ta uskus ühe lapse olevat sündinud pühast vaimust.

„Kui tal on isa, eks sa siis ütle, kes see on,“ nõudis ema Miina ikka murelikumaks muutudes. „Ju sa pead teadma, kas see isa tahab last omaks tunnistada. Eks ole neid koh-tuskäimisi küll kuulnud ja nähtud.“

„Jah, ma arvan, et ta lapse omaks tunnistab,“ ütles Meelita. „Ja kui ta seda ei teeks, siis seda parem mulle — mina ei tahagi temaga abielluda.“

„Sa oled hull,“ ütles ema Miina. „Meie siin vanamehega vahel rääkisime ja rõõmustasime, et ometi hakkab ka sulle ükskord aru pähe tulema, aga säh sulle nüüd aru või ke-dagi. Mõni teine tüdruk sinu asemel...“

„Läheks linaleo-auku,“ lõpetas Meelita.

„Sinul pole tarvis sinna minna,“ ütles ema, „kui sul on mees teada.“

„Ja kui ei oleks teada, kas siis oleks tarvis minna?“

„Minu pärast ei oleks sul tarvis kuhugi minna,“ ütles ema, „aga...“

„Isa pärast?“ küsis Meelita huult hammustades.

„Ega meie isaga kahekesi maailmas ei ela,“ ütles seepeale ema. „Hoi sa ennast, et sa isale niisugust juttu ei hakka ajama, nagu sa praegu ajasid — ta lööb su maha.“

„Löögu maha või tehku, mis tahab,“ vastas Meelita pea-aegu ükskõikselt, „mina ei saa sinna midagi parata.“

„Kas sa siis häbi ei tunne?“

„Ei,“ vastas Meelita trotsivalt. „Sünnitamine ei ole mingi kuritegu, et seda häbeneda. Ja üldse, ma ei saa aru, kuidas sina, ema, võid niisugust juttu ajada. Ise oled nais-terahvas ja armastad lapsi. Kas sa vähe oled soigunud, et sa väikest Arnoldit näha ei saa? Mõtle, et ka minu laps võib sulle armas olla.“

„Kes see isa siis on?“ küsis ema, nagu poleks ta tütre juttu kuulnudki. „Kui vanamees sellest kuulda saab, ei see lase sind siis enam tühja loba ajada.“

„Sass!“ vastas Meelita tasa ja kätega nagu peites.

Sel hetkel tundus emale, et Meelita on alles laps. Ning siis ta tõusis vaikse ohkega ja tegi minekut, kuna isa kuuldi kööki astuvat.

Ema Miina uskus, et ta teeb hästi, kui ta isale kogu sellest loost sõnagi enne ei lausu, kui Meelita on aru pähe võtnud. Nii ta laskis mööda minna nädala ja teise. Ja kõik tuli, talv ning lumi, ainult aru, mida ta Meelitale lootis tulevat, ei tulnud ega tahtnudki tulla. Ei aidanud tõrelemine, hurjutamine ega heaga rääkimine — Meelita

jäi ikka oma juurde. Ta ei tahtnud Sassi, kuigi ütles Sassi olevat lapse isa, liiati veel kinnitades, et Sass on nõus te-maga abielluma. Aga kes seda Sassigi tahtmist teadis või sai uskuda. Võib-olla oli see ainult niisama tühipaljas Meelita kilkamine. Ning seda ta siis ühel päeval, kui isa oli veos ja nad kõigest vabalt võisid rääkida, tütrele ütleski.

„Kui sa ei usu, eks sa siis kutsu Sass siia!“ ütles Meelita seepeale kangekaelselt.

„Mis muud nüüd enam üle jääbki,“ vastas ema, „kui sa niisugune tagurlane oled. Siia maani ma olen seda asja isa eest varjanud, aga kui kaua siis sedasi saab. Ükskord peab selgus tulema. Vanamees lööb meid mõlemaid maha, kui kuuleb, et tema eest on varjatud.“

„Sul pole tarviski varjata.“

„Noh, eks siis ütle talle ise, kuidas sinuga asjad on.“

„Tuleb aeg ja ütlen ka.“

„Eks ma näe, kuidas sa sellega hakkama saad.“

„Kas te tahate siis mulle lapsesaamist keelata?“ küsis Meelita ja nüüd juba niisugusel viisil, et ema Miina ei teadnud, kumba rohkem karta, kas isa või Meelitat.

„Tehke siis minu pärast, mis tahate,“ ütleski ta Meelitale teda üksinda jättes.

Ometi ei mõtelnud ta vastavalt oma sõnadele, vaid läks veel samal päeval Sassi poole ja rääkis seal oma südame puhtaks. Ja kui siis Sass, vastupidi ema Miina kartusele, hõiskama puhkes, ähvardades vanainimesega isegi tantsima hakata, siis oli ema Miinal tunne, nagu oleks kivi tal südamele maha veerenud. Oli korruga nii kerge, et ta unustas kartuse isegi Peetri ees, hoolimata Meelita mitmekordsest töotusest, et ta Sassi ei taha.

Nüüd, kus oli selgunud, et Sassil Meelita vastu midagi ei ole, et ta isakssaamise puhul koguni oli rõõmustanud,

tundus ema Miinale Meelita tõrkumine ainult lapsiku ja edeva jonnimisena, mida tõsiselt ei tarvitsegi võtta.

Selles heas usus ta usaldaski siis Peetrit oma seni hooliga hoitud saladusse pühendada. Ta ei teinud seda siiski toas, vaid õhtul laudas, kus nad nagu tavaliselt kahekesi loomi tasusid.

„Mis see tüdruk siis veel mõtleb?“ küsis isa, kui ema talle Meelita tõrkumisest rääkis.

„Ei mina tea seda, eks ta ole veel ikka laps,“ vastas ema, lisandades kohe: „Aga ära siis sina nüüd kohe teise silmile mine, enne kui Sass on oma otsuse saanud.“

Seda otsust tuli Sass veel samal õhtul saama, kuid mitte enam tavalise vaikse moega, vaid kelladega aiste küljes ja kombekohaste viinade ja sissejuhatusega. Ning et ta ise oli viina juba veidi maitsnud, siis polnud tal ka Meelita suhtes enam endist tagasihoidlikkust. Muidugi aitas selleks kaasa ka isarõõm, et ta Meelitat sõandas oma pruudiks nimetada.

Kogu see Sassi kosjasõit tuli Meelitale kaunis ootamatult. Kuid rohkem kui ootamatus viis teda segadusse rõõmuhelk, mida ta nägi nii isa kui ema vanades silmades. Jah, nad olid vanad ja näisid hoolimata oma piinlikkusest rõõmu tundvat, kuid ometi pidi Meelita neile pettumuse valmistama. Nad ei mõistaks teda iialgi. Tal ei ole Sassi vastu midagi, aga ta ei taha Sassi ega ennast petta. Kui see Sasski oleks kainem, siis võiks talle rääkida kõik ära, võiks loota, et ta aru saab ja mõistab, ei hakka süüdistama ega viha kandma.

„Sinu pruut!“ ütles ta siis end kogudes. „Seda pead sa küll mujalt otsima.“

Ja siis läks ta jälle tagakambrisse, ust harilikust tugevamini kinni lüües.

Kui Sass Meelitale tagakambrisse järele läks, seisis Meelita keset tuba püsti nagu post. Põrandale ta ette langes ruudutäis kuuvalgust. Siiski pidi Sass Meelitale üsna lähedale minema, et näha ta nägu, kusjuures ta oleks tahtnud näha, et Meelita nutaks või naeraks. Ta ei teadnud isegi, miks ta pisaratelt või naeratustelt rohkem lootis kui sellelt kivistunud näolt, mida ta enda ees nägi. Muidugi ei aimanud viinastunud ja end ühel hoobil peigmeheks ning isaks pidav Sass, et selle kivistunud näo taga pöörane valu möllas. Ja nii ta pani käe Meelita õlale ja hakkas õige valjult kõnelema.

„Ära lärma,“ ütles Meelita teda katkestades. „Kui tahad rääkida, siis räägi vaikselt.“

Ja Sass alandaski tublisti häält, kui ta suud lahti tehes uuesti küsis:

„Mis see siis tähendab?“

„Kust sa võtad omale selle õiguse mind oma pruudiks nimetada?“ küsis Meelita vastu.

„Kas ma siis ei olegi isa?“ küsis seepeale Sass.

„Jah, oled küll,“ vastas Meelita, jäisemalt kui harilikult säärasele küsimusele vastatakse.

„Noh, siis ma olen väga rõõmus,“ vastas Sass. „Olen sind ikka armastanud ja nüüd armastan veel kahekordselt.“

Meelita ohkas sügavasti.

„Ka sina peaksid õnnelik olema,“ jätkas Sass. „Kui tahad, siis läheme juba homme päev õpetaja juurde.“

„Ei, need mõtted jäta maha,“ ütles Meelita. „Sellest ei tule küll midagi välja.“

„Miks ei tule?“

Sass küsis seda kohkunult, kuid ta kohkus veelgi rohkem, kui Meelita vastas:

„Ma ei taha sind.“

„Sa ei taha mind!“

„Ei, ära võta seda ainult nii väga südamesse ja ära ka rohkem päri.“

„Aga kui ma hakkam lõhkuma ja mätatsema?“ küsis Sass.

„See ei aita midagi.“

„Ka see mitte?“

„See veel kõige vähem, vaene poiss,“ ütles Meelita kuidagi vaevatult naeratades. Ning siis ta pani käed Sassi õlgadele ja ütles õige tasa: „Jah, see veel kõige vähem, kui sa mind paremini tunneksid, siis sa teaksid seda isegi. Aga ma ei usugi, et sa seda teed. Ja nüüd ma võtan sult musu ja siis mine ära, küll ma vaatan, kuidas ma enesega hakkama saan.“

Kuigi Sass oli ähvardanud lõhkuma ja mätatsema hakata, tegi Meelitalt saadud suudlus ta niivõrd segaseks, et ta tagakambri väljudes tükil ajal sõnagi suust ei saanud. Ta ainult mõtles, võttis viina ja mõtles ning oli sealjuures nii iseäraline, et ei ema Miina ega isa Peeter kumbki ei sõندانud pärima hakata, missuguse otsuse Sass oli Meelitalt saanud.

Alles siis, kui Sass ära hakkas sõitma, õues, kuhu ka isa Peeter läks, ta ütles, et Meelita teda ei taha. Isa Peetrile see kogu ta arusaamist segipaiskav uudis oli niivõrd hirmus, et ta tупpa minnes kohe hakkas rihma järele ringi vaatama.

„Ma tahan näha,“ ütles ta oma pimedas meelesegaduses, „mis juttu siin aetakse ja mis tolamängu siin mängitakse.“

„Tule jumal appi!“ ütles ema Miina.

„Ei sind aita enam jumal ega papid,“ arvas isa Peeter, „vaid võta ikka rihmapannal ja anna nii et meelde jääb.“

„Kellele siis ikka?“

„Kellele siis muule, kui sulle enesele. Eks olnud sina see, kes mulle seda rääkis.“

„No ega ma seda valetanud, va pimehull!“

„Aga miks ta siis ütleb, et ta Sassi ei taha?“

Miina ei jõudnud sellele veel vastata, kui Meelita ise kööki tuli.

„Miks sa ei taha Sassi, kui sa niisugune oled?“ küsis nüüd isa.

„Sa ei saa aru sellest,“ vastas Meelita.

„Ei saa jah!“ käratas isa.

„Noh, ja siis ma sulle ka ei hakkagi seletama,“ vastas Meelita väljakutsuvalt.

„Siis mine ära minu majast ja meie silmade alt,“ ütles isa. „Sa ei ole enam meie tütar.“

Isa mõtles oma sõnu surveavaldusena, aga kui Meelita veerandtunni möödudes teisest uksest väljus ja vanad aknast välja vaadates nägid, et ta täies varustuses maanteele astus, siis isa ei tahtnud oma sõnu sööma hakata.

„Las läheb,“ ütles ta ema Miinale ja pidi hambaid ikka tugevamini ja tugevamini kokku suruma, et mitte teisiti mõtelda.

„Külm võtab ta ära,“ ütles ema Miina. „Sa saadad teise teele surema.“

Aga isa Peeter ei vastanud sellele musta ega valget ja kuna ema Miina aknast peale heleda ja külma kuuvalguse enam midagi ei näinud, siis võttis ta suurräti ja läks õue. Ja alles õues tuli talle päästev mõte minna Sassi juurde ja paluda, et see hobuse ette paneks. Kuid Sassil oligi alles hobune ees, ainult kellad ja kurinad ta oli jõudnud ära võtta, ning sedagi ta oli nähtavasti teinud suurest õnnetusest, võib-olla isegi vihast. Ema Miina vähemalt kartis, et

Sass on vihane, aga kui ta oma jutu seetõttu tavalisest laadist veelgi alandlikumalt oli ära rääkinud, hakkas Sass sõna lausumata kasukaid ja villarätte kokku korjama.

Selles ema Miina nägi mehe sooja südant ja ta läks koju ootamatult rahuliku südamega, sest ta hakkas lootma, et Sassil õnnestub Meelitat teelt tagasi tuua. Ka Sass lootis sedasama, kui ta väravast välja sõitis. Ja võib-olla just selle lootuse ajal ta sundiski oma kimli nii metsikule jook-sule, nagu oleks Meelita kes teab kui kaugele juba jõud-nud. Ometi ei olnud Meelita jõudnud veel alevigi vahele, kui Sass tast esimese ajuga mööda kihutas. Ja see oligi hea, sest nõnda sai Sass kogu loole juhuslikkuse ilmet anda. Ning ta imestas ja tegi vägagi suured silmad, et Meelita vastu ööd ja selle külmaga veel jalutama on tulnud. Või on Meelital niisamasugune viinanälg nagu nüüd temal, Sassil, kes, kui lähemalt ei saa, on valmis kas või linna sõitma.

„Võta siis mindki peale,“ ütles Meelita.

„Ja kuhu sina lähed?“ küsis Sass.

„Ka mina lähen linna,“ vastas Meelita, „või õigemini jaama, sest ma sõidan juba öösise rongiga edasi, sest minul on nüüd seda parem, mida segasem ja võõram.“

„Noh, ega kedagi,“ ütles Sass, „mul on siin isegi kasu-kaid ja suurrätte — sul on muidugi külm.“

„Jalad!“ ütles Meelita ja pugus kasukasse, kus ta alles sooja saades hakkas mõtlema, miks Sass on kasukad ja villarätid kaasa võtnud. Ega ometi enese pärast. Kuid enne kui ta seda Sassilt jõudis küsida, pööras Sass hobuse teelt kõrvale ja hakkas otse koju poole tagasi pöörama.

„Mis sa teed?“ hüüdis Meelita. Ja kuna talle nüüd ka-sukate ja villarätide küsimus selgeks sai, hakkas ta kor-raga nii tugevasti nutma, et Sass sellest otse ehmus. Sass

ei olnud kunagi kuulnud ega uskunud, et see tüdruk nutta võib. Aga ometi vabises ta nüüd Sassi kõrval kogu kehast, nuttes nagu väike laps. Nii ta esiteks võttiski Sassi käest kinni ning sedamööda ohjadest ja juhtis hobuse uuesti linna poole, ilma et Sass oleks söandanudki seda takistada.

Nad olid kahekesi suure, sügava ja külma tähistaeva all. Ja siin jutustas Meelita mehele oma õnnetu loo, puhtsüdamlikult ja siiralt. Tal oli nüüd veelgi rohkem tõendeid Sassi heast südamest. Ja sellepärast ta ütleski seda, et olgu kuidas on, aga ta armastab siiski ainult Sassi, kellel ei tarvitsevat karta, et temaga suures linnas midagi muud juhtub, kui ainult seda, mis temaga nüüd juhtuma peab.

„Aga sa pead kirjutama ja mulle oma aadressi andma,“ ütles Sass.

„Jah,“ vastas Meelita.

Siis nad vaikusid hulk aega ja siis ütles jälle Sass:

„Aga kui peaks juhtuma, et arst eksis, kui see siiski nii ei lähe, nagu sa kardad ja nagu arst sulle kuulutas, et sa jääd viljatuks või sedamoodi, kas sa siis saad minu omaks ja tuled tagasi?“

Meelita vaatas sügavasse tähistaevasse, nägi tähe langevat ja vastas end Sassile lähemale tõmmates:

„Jah, siis ma tulen tagasi, kuid mitte enam üksinda.“

„Muidugi,“ vastas Sass.

„Aga kui ma tulen tütreaga?“ küsis Meelita.

„Mul on ükskõik,“ vastas Sass kiiresti, „kas tütreaga või pojaga. Peaasi, et sa tuleksid.“

„Jah,“ vastas Meelita, „ma nii väga tahaksin nüüd tagasi tulla, nii väga tahaksin.“

Kaarel ei leidnud ikka veel endas tasakaalu. Teda ei rahuldanud elu kodus, kuid samal ajal ta teadis, et tal pole lootust mõnes ametiasutuseski korralikumat kohta leida. Ta ei armastanud roomamist ega valet ning seetõttu ta ei saanud leppida selle mugava mõistusega, mida nimetatakse elutarkuseks. Ei olnud seegi mingi elutark tegu, kui ta kevadtalvel telefoniliini-tööliseks läks. Ta teadis, mis isa sellest mõtles ja kuidas ema sellest kannatas, kuid ta ei hakanud neile midagi seletama. Kas nad teda mõistaksid, kui ta ütleks, et ta telefonitöölisena end palju paremini tunneb kui kusagil kantseleis ametnikuna. Vanemad muidugi kannatavad, ta sai aru sellest. Küsitakse ju nende käest, mis poeg teeb, ja neil on raske vastata. Koolitasid ja kulutasid, nägid temaga kurja vaeva, kuid nüüd pole tast ometi mingit asja. Üteldakse, et Kaarel ei saa millegagi hakkama, on küündimatu või siis tal on niivõrd halb iseloom, et kellegagi läbi ei saa. Jah, isegi Ellen oli talle viimast puudust ette heitnud. Ei tea, kuidas see halba iseloomu tähendas, kui ei kannatatud valet, kui mindi alati tõe peale välja, pahvatati ikka õigust. Oli siiski imelik, et just Ellen talle seda ette heitis. Kuid mis läks talle nüüd enam Ellen korda. Õppigu ja saagu targaks, mingu mehele või ärgu mingi, see pole tema asi.

Teadmine, et teda nüüd saamatuks peetakse, äratas tas ainult trotsi. See oli siiski raske ummik, kuhu ta oma tõekspidamistega oli jõudnud. Mis tast tuleb, mis tast ükskord niiviisi saab? Ja temagi huvi koondus ikka sagedamini maailma suurtele sündmustele. Ta ise ei suutnud vastolusid lahendada, see pidi tulema väljast. Sõda! Sõda! Kes teadis siin midagi ette otsustada või kindlaks määrata.

Milliseid sihte võidi nüüd püstitada? Kes võis midagi ütelda oma tulevikust.

„Ah, teie ei ole minuga rahul,“ ütles ta vanematele, olles juba ette täis trotsi. „Kas te arvate, et ma ise olen rahul, enesega või teistega?“

„Sind sai ju koolitatud,“ ütles ema.

„Jah, aga minust ei saa härrasmeest,“ vastas Kaarel.

„Ega meiegi pole seda mõtelnud,“ ütles isa.

„Kuidas siis?“ küsis Kaarel. „Kas te ei lootnud, et minust saab kindral, või minister? Või midagi niisugust?“

„Ei,“ vastas isa. „Mina lootsin, et sinust saab haritud inimene.“

„Selles seisnebki häda, et meil ei ole kuigi palju haritud inimesi. Missugune kole lugu: rahvas koolitab ennast mis hirmus, hädaldatakse haritlaste üleproduktsooni pärast, kuid haridust ja haritud inimesi me leiame üsnagi vähe.“

„Kelleks need koolitatud inimesed siis saavad?“ küsis ema.

„Mitte kõik,“ vastas Kaarel, „kuid suurem osa nendest kasvab härrasmeesteks.“

„Sina siis niisuguseks ei taha saada?“ küsis isa.

„Ei.“

„Seda ma kiidan,“ ütles isa, „kuid kas ei saaks nõnda, et haritud inimene oleks omal kohal?“

„Nojah, kuidas sa siis saad, kui haritud inimeste kohal on härrasmehed.“

Kaarel ütles nõnda ja kuulis, kuidas ema ohkas. Selles ohkamises oli lootusetust ja pettumust. Ja korraga hakkas Kaarel emast kahju. Vaene ema! Alles hiljuti sa elasid üle südamevalu Meelita pärast! Küll ma mäletan veel, kuidas sa nutsid Leida puhul, kuidas sa valutasid südant Jaani pärast! Luise oli kollatõves, Kristjanist ja Lonnist sa põle

palju midagi kuulnud ja nüüd kuuled minustki, mis sulle rõõmu ei tee.

„Pole midagi,“ ütles ta ema aseme juurde astudes. „Küll tuleb aeg, kui sinugi pojast saab asja, saab mees, saab inimene.“

„Kas mina seda näen?“

„Jah, kas sina seda näed, see on iseasi. Ma ei ole sellele mõtelnud ja kahju küll, kui sa seda ei näe. Aga ma annan sulle ausõna. Ma ei unusta sinu muret ega sinu vaeva.“

„Hea seegi,“ ütles ema. „Kellele mul on kurta või kaevata. Eks sa ise tea, kui oled mõistja.“

„Haiglane ta on,“ ütles isa.

„Eks näe, kumb meist enne läheb.“

„Mis seal enam näha, see on käega katsuda,“ ütles ema. „Sina, vanamees, katsu aegsasti kuulata, et saaks Lonni siia.“

See oli mõte, mida oli ammugi arutatud, kuid mida päevast-päeva oli edasi lükatud. Päris kevade peale seda ka ei saanud jätta, kuid isa Peetrist polnud minejat. Või miljal ta pidigi minema, tal tuli nüüd loomigi tasuda. Ema Miinast ei olnud isegi enam lüpsjat. Ja just nendel õhtustel tundidel, kui isa Peeter loomi talitas, laudas ja rehe all toimetades, sai Peetrile ikka selgemaks ja selgemaks, et tema elukaaslasega on läbi, et aeg, mil ta jääb päris üksinda, ei või enam kaugel olla. Nüüd nad olid veel kahekesi, kuigi ema Miina peajasjalikult oli toas.

Nüüd nad veel olid kahekesi, kuid suur tuba seisis tühjalt. Seal oli ainult mälestusi, milledest tagantjärele nii mõnigi tundus olevat ilus, milledest hoovas nelipühikaskede lõhna ja kevadpühade päikest. Kuid suurem osa mälestustest, mis täitsid suurt tuba, tekitasid ainult tumedat, igatsuslikku valu. Meelita! Mis sai temast, kuidas ta elas?

Oli kangekaelne, oli uhke, oli ilus ja on õnnetu. Ei kirjutagi. Harva tuli mõni kiri, kuid see oli kas Luiselt või Lonnilt, kuid mitte kunagi Meelitalt. Vana kella pommide külge oli seotud lisaraskuseks vana tabalukk ja lõhnaõlipudel. Kui palju see roheline pudelike kella käimiseks kaasa aitas, polnud kindel, kuid ema tundis, et tema südamel oli parem, kui see pudelike seal rippus. Mitte et ta selle pudelikese nägemisest oleks just rõõmu tundnud. Ei, pigemini see oli valus kahjutunne, mis ta südametegevust selle pudelikese kaudu ergutas. Seda last ta oleks tahtnud päästa — oli rumalake, kuid ega ta halb ei olnud.

Kell käis ja suures toas oli nii vaikne. Kui sinna märtsipäikest hakkas paistma, soojendades ja valgustades, siis Lonni tuligi koju. Siin oli aina hoogu võetud, et talle ema haigusest sõna viia, kuid talle oli Kaarel selle teatavaks teinud.

„Teie elate nüüd kahekesi,“ ütles Lonni.

„Jah, keda siis muud,“ vastas isa. Tal oli ikka veel see vana viis sõrmedega lauale trummeldada. Ema seljale ta nüüd enam trummeldada ei saanud. Ja praegu ta tegi seda sellepärast, et märkas Lonni kõrva ääres halle juukseid. Ning seda, mis ta nüüd ütles, tal oli kuidagi raske ütelda.

„Meie pidasime aru, et kutsume su siia, aga kas see kõlbab — sul on ju nüüd oma elujärg.“

„Sellest pole kedagi,“ ruttas Lonni ütlema. „Mis elujärke minul on või kedagi. Ja sõda on ju ka käimas, olekski parem, kui saad omaste juures olla.“

„Jah, kui sul sellest midagi ei ole, kui sa võid tulla,“ ütles isa.

Nagu kõik teised, nõnda ka Lonni rääkis sõjast. Tal ei olnud varandust ega maid, tal ei olnud enam noorust ega ilu, tal ei olnud perekonda ega lapsi, kuid ometi laotas

ka tema, üksiku teenijatüdruku elu kohal sõda oma kole-
tislikke tiibu. Ka tema elu tundus kusagil eespool olevat
katki lõigatud. Ja nüüd vanemate katuse alla tagasi tulla
tundus olevat meelitavalt hea. Ta oli nagu väsinud sellest
tuimast orjaelust, mida ta oli elanud seni. Siin nendes tu-
bades ta polnud varem elanud, kuid siiski oli neis nii ko-
dune ja armas. Kas ta vähe oli igatsenud oma kodu. Oli
aeg, mil ta selles nägi kogu oma elu mõtet. Keegi ei tund-
nud tema unistusi ja igatsusi. Nüüd need olid raugenud,
kuid nad olid olnud ja nendega koos oma kannatused.

Talle oli ju ikka üteldud, et tal on lamba silmad. Ja
see oli paraku õige. Igakord, kui ta peeglisse vaatas, ta
nägi, et see pole vale. Tema arvates see oli suur iludus-
viga. Kes pidi teda tahtma või võtma teda ta ilu pärast.
Kuid ta oli töökas ja veelgi hoidlikum. Ta teadis olevat
üksikuid mehi, talusulaseid ja käsitöölisi, kes elasid oma
elu kehvalt, kellel midagi polnud, ei kodu ega varandust.
Kas ei võiks mõni nendest teda igatsema hakata, kui ta
soetab enesele asju, mööblitükke, kõike seda hädavaja-
likku, millega sobis sisustada kodu, kui kaks inimest otsus-
tavad paari heita. Ning ta oli muretsenud ühe mööblitüki
teise järele, oli ostnud ja lasknud teha, nagu ta säästusum-
mad seda võimaldasid. Kuid ta ei saanud oma mõtteid
kokku, nagu need esemedki jäid laiali talu lakas, aidas ja
toas.

„Ei tea, millal siis võiks sulle järele tulla?“ küsis isa.

„Kahe nädala pärast,“ arvas Lonni.

„Ega kauemaks,“ vastas isa. „Teavad nemadki seal omale
uut vaadata.“

„Jah, eks ma ütlen kohe üles.“

„Eks sellest ole küllalt, kui ma sulle ühe hobusega järele
tulen?“ küsis isa.

„Oh ei, ei sa ühe hobusega saa,“ vastas Lonni.

See vastus oli isale üllatuseks.

„Noh,“ ütles isa, „ega sul lapsi ega meest ei ole.“

Üle hulga aja nägi nüüd ema, et isa jälle naeris.

„Ei, neid küll ei ole,“ vastas Lonni ja näis, nagu oleks ta oma salajaste igatsustega korraka lagedale kistud. Aga need olid kord minevikus olnud, nüüd ta oli vana, nüüd ei maksnud sellest kõigest enam mõtelda. Isast ja emast kaugel ta oli elanud oma elu ja mõtelnud oma mõtteid. Kui need nüüd teatavaks said, siis oli nendest veelgi nagu häbi.

Tuli kevad ja Lonni kolis vanemate koju. Ta tuli siia õigel ajal, sest ema tervis halvenes päev-päevalt. Seetõttu olid toad veelgi vaiksemad. Kuid kaugemal maailmas puhkes vahepeal tardumuses viibinud sõda uue hooga. Belgiat ja Hollandit kaasa kiskudes olid sõjasündmused Prantsusmaalgi väga kiiresti arenenud.

Isa Peksi külvas nagu igal kevadel, kuid ta silmades polnud õiget usku ega julgust. Või kuupaljudest seda julgust talle oli jäetudki selleks ajaks, kui eelmise aasta sügisel sõda puhkes. Ei Leida, ei Jaani ega Meelita saatus polnud mõjunud julgustavalt. Jaan vankus praegugi Rohuälja ja Vanaküla vahel, polnud talt õiget töömeest ega inimest. Seda rohkem rõõmustas teda Lonni, kelle agar tööst kinnihakkamine talle nii mõnigi kord Leidat meelde tuletas.

Kui ema vastu jaanipäeva suri, siis tema, see pesapõgenik noorest põlvest, nuttis nagu laps. Isa Peksi vaatas seda pealt kuidagi heldinult ja abitult, leidmata sõnu või pisaraid. Tema juba teadis, et nutta ei maksa, sest nüüd ammutas temagi sõja olemasolust oma õnnetusele teatud lohutust.

„Ei tea,“ ütles ta Lonniilegi, „mis meid kõiki ootab. Kas

ta teie pärast vähe sai kannatada. Meie oleme vanad, meist pole midagi, kuid noored saavad veel päevi näha.“

„Jah, ja Meelita ei saagi nüüd matusele tulla,“ ütles Lonni, kattis näo kätega ja hakkas uuesti nutma.

„Miks tema siis ei saa?“

„Kas sa ei teagi?“

„Kust mina?“

„Meelita sai ju emaks,“ vastas Lonni ja ta nutmine muutus jämhäälseks. „Sass ise rääkis, oli teine kangesti rõõmus, va' pimehull.“

„Millal sa teda nägid?“ küsis isa mõtlikult.

„Alles täna hommikul, oli omnibust ootamas.“

„Läks ta teda vaatama?“

„Jah,“ vastas Lonni.

Nüüd tõusis isa ja läks välja. Nii, ta oli siis nüüd jälle vanaisaks saanud, kuid paraku ei rõõmustanud see teda kuigi palju. Ta süda hakkas isegi nagu valutama, aga siis ta teadvusse lõi uus mõte: mis sellest kõigest on, mis sellest kõigest ikkagi ära ei ole — maailmas käib ju sõda. Sõda! Jah, see mõiste sööbis ikka rohkem ja ikka sügavamalt inimeste teadvusse. Nii surm kui sünnidki olid oma endist ilmet kaotamas.

30.

Meelita ei olnud Sassile talvise tähistaeva all antud lubadust unustanud. Nad olid siis lapsest ja tagasitulekust rääkinud. Ning kuigi Sass oli siis ütelnud, et tal on üsna ükskõik, kas Meelita tuleb tagasi pojaga või tütreaga, oli noore ema enese huvi selles küsimuses üsnagi põnev. Õieti sel ajavahemikul, mil ta veel ei teadnud, kas vastsündinu

on poeg või tütar, ta Sassile hakkaski erilise soojusega mõtlema. Kõikide teiste mõtlemiste ja teadmiste hulgast tal oli nüüd vaja meenutada üht — Sass oli tähelepanelik ja hea, oli vähemalt olnud seda siis, kui nad lahkusid. See mõte andis südamele rahu, muutis une kosutavaks, ärkamise meeldivaks.

Peale Luise tal ei olnud ainsatki inimest, kes teda haiglas oleks võinud külastada. Kui Luise teda esmakordselt vaatama tuli, ei teadnud ta veel, et Meelita on saanud emaks.

„Poeg!“ ütles Meelita nii tasa, et Luise seda vaevalt kuulis. Siis ta punastas — ta oli nüüd ema, ütles oma suuga, et tal on poeg, ütles seda õnnelikult ja just nagu eeldades, et teisedki peaksid sellest õnnelikuks saama. Ema õnn! Noore ema õnn! Kuidas see oleks võinud kasvada, jõudu anda, tugevaks teha, kogu olevikku ja tulevikku valutades.

Kuid tema pidi kokku tõmbuma ja häbenema.

Luisest ja Justusest ta vähemalt eeldas, et nemad ta õnne võiksid eelarvamusteta jagada, ent kui ta ütles „poeg“ ja sealjuures õele õnnelikult otsa vaatas, tundus korraga kogu ta rõõm või vähemalt selle avaldamine mõttetusest. Jätkus vaevalt märgatavast virvendusest Luise silmades, et teda ta õnnejagamise tuhinas kainestada. Oma seisukorrast tingitult ta oli ülitundeline ja hell; polnud vaja kuigi suurt rõõmu, et tas vallandada hardumuse pisaraid. Samuti polnud vaja rasket solvamist, et teda teisiti rööpast välja viia, ta rõõmu nõrdimuseks muuta.

Muidugi ei tahtnud Luise teda solvata, kui ta pilk korraaks kaastunnet ilmutas. Vallasema! — vaene juba sellepärast, et avalik arvamus vaatab viltu, altkulmu, mõistab hukka, süüdistab ja halvustab. Just sellele mõteldes Luisel

polnud võimalik Meelita õnne päris siiralt vastu võtta. Ta silmadesse tekkis virvendus kaastundest ja haletsemisest ja Meelita kainenenes jalamaid. Jah, kuidas ta oma haletsemisväärsse seisundi nii kergesti unustaski! Nüüd tuli seda ikka meenutada, ka õega kõneldes.

Kui ta oleks abielus, siis ta võiks saata koju kas või telegrammi. Võiks sinna kirjutada ainsa sõna, sellesama, mis ta enese hinges praegu heliseb — poeg! — ja neile oleks kõik selge. Neile oleks kõik selge ja nad rõõmutseksid, uudis käiks suust-suhu ja tema, Meelita, tõuseks korraks nagu kangelasekski. Kuid nüüd on parem vaikida, seda rohkem, et ema juba mõnda aega kuuldi haige olevat. Sõnum, mis teistsugustes tingimustes tekitaks rõõmu, mõjuks nüüd halvasti, tülitakitavalt, kurvastaks.

Luisse tuli ka järgmistel päevadel, tõi tervitusi Justuselt ja ei väsinud Meelitale peale käimast, et ta saadaks või laseks Sassilegi sõna saata.

„Las ta sõidab ennast tuulutama,“ ütles ta Meelitale. „Ega neil seal maal enne jaanipäeva ka kes teab kui suurt kiiret pole.“

„Muidugi,“ ütles Meelita solvunult, „sinulgi on häbi minu pärast; minu laps on teile vördjas, sohilaps ja jumal teab veel, mis. Sa oled ju minu õde, kes peaks veel rohkem kannatama kui sina. Olen tervele perekonnale häbiks ja teotuseks.“

Ta ärritus ikka rohkem ja hakkas nutma. Luiselt nõudis suurt kannatlikkust, et teda uuesti rahustada. Ei, Luisel ei olnud häbi õe pärast, kuid ta teadis, ja ega seda ei maksnud salata, et Meelital ei ole kerge. On ju teada, millised vaated selles asjas on maksvad, kuidas päris mõistlikudki inimesed teinekord võivad antud küsimusse suhtuda, eriti naised ise.

Viimaks Meelita nõustus, et Luise saadab Sassile telegrammi, kuid mitte pikema kui ühesõnalise. Saagu teada, et tal on poeg, ja otsustagu siis ise, kas tuleb vaatama või ei tule. Ja tulgugi millal ise tahab, homme või kuu aja pärast.

Oli vaja mitte igapäev esinevaid sündmusi, et vabastada inimeste meeli tumedast ärevusest, mida järjest laienev sõda tekitas ja külvas. Üheks niisuguseks sündmuseks Sassile oli telegramm, mille ta mõned päevad enne jaanipäeva sai. Sass mõnikord oli kartnud, et Meelitaga juhtub midagi halba, et ta on oma lubadusedki ehk unustanud, kuid telegrammi saades ta oleks tahtnud hõisata. Ta oli nüüd isa ja Meelitaga pidi kõik korras olema.

Omnibuses ja rongis Sassil oli igav. Ostes jaamadest värsked ajalehti, rahvas vagunites aina luges. Kui kusa-gil vesteldi, siis tingimata moodsa sõja koledustest, tehti oletusi sõja võimalikust arenemisest ja — paraku küll! — katsuti ka mõistatada, millal ja kuidas võiks sõda üks-kord lõppeda. Keskealine talupoeg, alles äsja sisse astunud, ütles raskelt istet võttes:

„Loomad laudas hoiavad rohkem kokku kui inimesed.“

Jäädi kuulatama ja küsiti, milles asi seisneb. Talupoeg oli tublisti ärritatud ja viinastanud, vahest arvati ka, et uustulnuka arvel saab nalja.

„Millest siis jutt on,“ jätkas mees pärast lühikest, kuid vihast vaikimist. „Sõjast te loete ja sõjast te räägite. Sõda on ju kole küll, aga niikaua kui mürsud omale kaela ei lange, pole mingit muret. Mis te arvate, kui ma laudas hakkap tapma, teiste loomade silma all, et need teised jäävad tummalt pealt vaatama, nohisevad ja muudkui söövad edasi ning ei tee väljagi, et ühte nendest tapetakse. Ei, kus sa sellega! Niipea kui kuulevad teise kisa, niipea kui

neile verelõhn ninasse tõuseb, hakatakse sõnnikut kraapima, rebitakse kütkeid, läheb mõirgamiseks... Nii teevad loomad, aga mis teevad inimesed, mis teeme meie, mina ja teie? Meie oleme halvemad kui loomad, meil on vähem südant või kas meie ei tunne veel vere lõhna, mida haakristimehed valavad, või kas meie ei kuule veel miljonite kisa, keda sakslased on jälle sõtkuma asunud?"

„See pole südameheaduse küsimus,“ ütles keegi isand ajalehe tagant võrdlemisi jaheda üleolekuga. „Või arvate, et teie loomad kisuvad kütkeid kaastundest, et neid selleks kättemaks sunnib?“

„Noh, niisugusel juhul,“ ütles talupoeg, „kui inimene ei ole loomast halvem, siis ta on rumalam. Loom oskab vähemalt kartagi, inimene ei oska seda ka, ei oska muud kui oodata, mil järg ta enda kätte jõuab, selle asemel et kõik rahust lugupidavad riigid ja rahvad ühte hoiaksid ja röövlitele vastu astuksid.“

„Võib-olla pole kartuseks põhjust,“ hüüdis nüüd keegi, kes nähtavasti endast naljahammast kujutas.

„Seda me veel näeme, kas on või mitte,“ vastas talupoeg kuidagi tüdinenult ja lootusetult. Muide, ta oli esitatud küsimusest niivõrd ärritatud, et nii mõnigi arvas teda joobnuks, ei võtnud meest ega ta juttu tõsiselt. Ajalehed krabisid, rong kihutas edasi, vilksatasid mööda värvitud raudteevahtide putkad õitsevate sirelihekkide keskel. Sass kuulis kõike poole kõrvaga, temast täna lendas mööda kõik, mis oli kuidagi raskemeelne või sünge, ja ta ootas kärsitusega pealinna jõudmist.

Sassi kujutlus oli koormatud oma unistuste ja plaanidega. Muidugi ei teadnud ta neid päris kindlale alusele rajada, sest ta ei tundnud üksikasju. Millal Meelita läks haiglasse ja millal ta maha sai? Kui oleks võimalik teda

jaanipäevaks välja saada, siis võiks teda maale kutsuda, kui ta ainult tulla tahaks ja tuleks.

Rong jõudis linna varakult ja kui Sass oleks olnud linnane, siis ta hoolimata oma õnnekuse hajameelsusest ja selle kauni juunikuu-hommiku rahust oleks võinud tähele panna tänavapildis teatud ebatavalisust ja rahutust. Kuid Sassil polnud võrdlusvõimalusi ja pealegi sundis teda ennastki ruttama üha kasvav kärsitus ja rahutus.

Kuna ta ei teadnud, kas Meelita on haiglas või kodus, siis ta kõigepealt läks Luise poole. Luise oli kodus, kuid Justus oli juba välja läinud.

„See on hea, et sa siit läbi tulid,“ ütles Luise. „Meelita tahtis just täna välja tulla. Pidin talle viima mõningaid beebitarbeid — ehk võtad nüüd sina need kaasa.“

Sass oleks küll meeleldi näinud, et ka Luise oleks haiglasse kaasa tulnud, kuid Luisel polnud aega. Nii ta vähemalt ütles. Ja Justuselgi olevat täna palju tegemist ja jooksmist, kuigi ta täna — õigust ütelda — ei olevatki tööle läinud. Ja nii ei jäänud Sassil muud üle kui minna haiglasse üksinda, beebitarvetega pakis ja pisukese piinlikkusega põues. Haigla oli Sassile säärane imelik maailm, kus ta end juba kujutluseski kuigi hästi ei tundnud. Veel vähem hästi tundis ta ennast selle kohtlase õrnusega, mis ta südames isakssaamisest oli tekkinud ja millega ta nüüd haiglasse Meelita juurde läks. Nad ei viitnud siin kuigi palju aega. Meelitale toodi riided, õed mähkisid lapse.

Noor ema oli arg valguse suhtes, astus haiglast välja nagu kartlikult, vaatas kõike kuidagi imestanult, nägi, et sirelid haigla pargis olid juba pleekinud, ja ohkas. Taevas oli pilvitu ja päike paistis kuumalt.

„Jäi sul kodus mõni kiire töö pooleli?“ küsis Meelita.

„Oh ei, mis kiiret,“ vastas Sass. „Mul ju suuri maid ja

sulaseid ei ole — ema vaatab mesilaste järele, need kurjad võivad küll tänase ilmaga peret heita.“

Haigla väravas seisis mõned autod.

„Oh ei,“ tõrjus Meelita, kui Sass suundus autode poole. „Pole tarvis kulutada.“

„Tasun ainult võlga.“

„Kuidas nõnda?“

„Mäletad seda sügisööd, kui ma sul maailmātu maa lasin jala maha lorpida.“

„Jah,“ ütles Meelita, „kuid nüüd pole hea, kui mind hellitatakse — olen ju ainult lapsega tüdruk.“

„Võid iga päev mehele minna.“

„Teisele õnnetuseks, omale ristiks.“

Sass üüris siiski auto. Meelita vaatas last, kõneldes tasa häält sellega, kes veel millestki mitte midagi ei mõistnud.

„Tule õige maale,“ ütles Sass.

„Ei, ei,“ vastas Meelita jälle. „Mida kaugemal omastest, seda parem. Luise ja Justus pole halvad, vaevalt üks või teine mind hukka mõistab, kuid mul on tunne, et vähemalt Luise minu pärast kannatab. Mõtles ise, ma olen tema õde, inimesed räägivad, armastavad kiviga visata, naerda, halvustada.“

„Või ta vale on,“ nõustus Sass. „Inimesed muidugi, aga...“

Sõiduk peatus ja juht vaatas üle õla tagasi.

„Ei saa edasi!“ hüüdis ta siis.

Nad olid jõudnud südalinna, nende ees oli väljak ja just sellest üle sõitmine osutus praegu küsitavaks, sest kogu väljak lainetas inimestest, voogas edasi-tagasi, oli pidulik ja rahutu.

Keegi kõneles vaimustusega ja rahvahulk hõiskas talle kaasa.

Kogu see inimurd, millele järjest uusi hulkasid juurde voolas, oli päevasel tunnil harilikult tehastesse ja ametiasutustesse suletud. Nüüd olid need hulgad tulnud tänavale, huulil sõnad õiglusest ja vabadusest, kandes loosungeid ning lippe, korraldades end meelevalduseks, rongkäiguks.

„Lähme siit juba jalgsi,“ ütles Meelita, „siis kuuleme ka, mis siin on.“

„See on revolutsioon,“ lausus autojuht. Ja kordas: „Revolutsioon, mis muud.“

Ta võttis raha, noogutas pead ja jäi põnevusega jälgima rahva lainetavat liikumist väljakul ning sellele kokkujooksvate tänavate kaeltel.

Meelita ehmus, ta samm muutus kiirelt tippivaks ning ta vaatas kohkunult ümberringi. Revolutsioon! Ta tuli haiglast mähkmeis lapsega käsivartel ja sattus ootamatult siia nendesse rahvahulkadesse. Ning ta kartis iga silmapilk algavat kuulipildujate raginat, kartis jäävat end tänavavõitluste ja verevalamise jalgu. Puiestee teispoole väljakunurka, millest nad üle läksid nagu läbi jõe, näis Meelitale päästva kaldana.

„Oh, ära karda,“ ütles Sass Meelita ebalemist nähes.

Meelita surus last vastu rinda ja vaatas ringi. Nad jõudsid puiesteele, vaatasid tagasi väljakunurgale, millest olid äsja üle tulnud, ja korraga Meelita nägi Justus Taela, kes liikuma hakanud rongkäiguga kaasa sammus, käised üles kääritud ja nagu uljalt naerul.

Justus! Ja nii ülevoolavalt rõõmus, nii võiduka ilmega, käsi lipuvarre küljes. Kas Meelita oli õemeest kunagi näinud nii tarmuka ja nooruslikuna?

„Justus!“ hüüdis Meelita, tundes nüüd, kui põhjendamatud olid ta äsjased kartused olnud. Ning ta tõstis lapse

peakõrgusele, näitas teda, hoides teda nagu parema tule-
viku ja kaunima saatuse lippu üleval.

„Soovin õnne!“ hüüdis Justus ja viipas.

„Sinule ka,“ vastas Meelita rõõmsalt naerdes.

Saatnud Justust natuke maad piki puisteed nad liitusid
varsti rongkäiguga, käies Justus Taela kõrval, kes andis
lipuvarre oma seltsimehele, võttes Meelitalt lapse.

„Noh, tegid oma lahingu hästi läbi,“ ütles Justus. „Sina
sünnitasid hoolimata kivinenud eelarvamustest, meie tee-
me sedasama — sünnitame vabaduse, uue elu. Luise rää-
kis, et olid tujutu. Mõistan sind, kuid ole kindel, et see
rongkäik ja need inimesed, keda sa näed siin, muudavad
mõndagi ka avaliku arvamuse suhtumises sinusse.“

„Mis ta ütles nendest inimestest?“ küsis Sass, kui nad
mõni hetk hiljem rongkäigust jälle irdusid.

„Kuule, õigust ütelda, ma ei oska sulle praegu seda kor-
rata,“ ütles Meelita. „Aga küll ta sulle pärast ütleb ise,
kui ta tuleb koju ja te saate jutule.“

„Mis ta ütles, et need inimesed muudavad? Mis asja nad
muudavad?“ päris Sass edasi. Meelita ei tahtnud Sassile
asju lähemalt seletada, tal oli isegi hea meel, et Sass oli
kuulnud katkendlikult, polnud seetõttu kõigest hästi aru
saanud. Ta nimelt ei tahtnud täna seda küsimust üles
tõsta; ei tahtnud veel kord keelduvaks muutuda, kuna Sass
oli juba korra ütelnud, et on valmis igapäev teda tanu alla
panema. Jah, sellega oleks kindlasti võimalik avalikku
arvamust kohe muuta, enesega lepitada, kuid et ta seda
ei tahtnud, oli nõus pigemini taluma põlgust ja halvusta-
mist, siis see Sassile kindlasti oleks tundunud solvav.

„Mis sa nii kangesti selle üle pead murrad?“ küsis Mee-
lita.

„Jah, aga ta ise oli nii kangesti vaimustatud,“ ütles Sass.

„Ta on ikka vaimustatud, kui ta räägib inimestest, nii-sugustest muidugi, kellesse ta võib uskuda.“

Kui Sass seepeale ikkagi veel pead murdis, siis Meelita hakkas juba kartma, kas Sass koguni mingist põhjendamatust armukadedusest Justuse kallal ei juurdle. Sass ometi ei olnud armukade. Õieti ta esialgu päris hästi isegi ei teadnud, miks ta Justuse lause kallal puuris. Kuid hiljem, kui Justus õhtu eel koju tuli ja jätkuva vaimustusega kõneles muuseas sellest, kuidas oli teostunud poliitvangide vabastamine, selgus Sassile ta suur huvi Justuse rongkäigus üteldud sõnade vastu.

„Jah,“ ütles ta siis, kui see talle selgeks sai. „Hommikul üks sapine maamees rääkis vagunis ja ütles, et inimene on loomast halvem. Loom kisub kütkeid, kui kaaslaste verehais ninasse tõuseb, kuid inimene mäletseb edasi, ei tee väljagi.“

„Õnneks see talumees eksis, õnneks!“ hüüdis Justus.

„Jah,“ möönis Sass, „täna on küll näha ja kuulda, et ka inimene oma kütkeid kisub.“

„Ja kuidas veel,“ ütles Justus. „Teie oleksite pidanud nägema rõõmu, kui vanglaväravast astusid meie, pruuni-näoliste, hulka kahvatupalgelised paljukannatanud seltsimehed. Inimene siiski seisab loomast kõrgemal. Talupoeg arvas, et ei seisa ja oli ärritatud. Võib-olla et ta täna õhtul seda enam ei mõtle. Ja kui mõtlebki, siis on see tema õnnetus. Tal kas pole olnud juhust näha, et inimene on loomast parem, või ei oska ta seda näha, või ei taha. Igal juhul me peame talle appi minema, peame talle selgitama, peame hajutama ta pessimismi. Kas polnud ta ärritus põhjendatud? Ja sellepärast peame jagama temaga oma vaimustust, usku ning lootusi. Peame teda julgustama, kuni temagi hakkab nägema ja otse enese kaudu tundma, et inimene on parem kui loom.“

Justus rääkis seda vaimustatult. Ja teda oli hea näha ja kuulata. Kui Meelita pisipoisi oli lahti mähkinud, kutsuti Sass last vaatama. Ja siis oli Sassil oma poissi uhkem vaadata kui oli lootnud. Ka sellest räbalukesest, nagu ta oma kodukoha murrakut tarvitades ütles, pidi saama ükskord inimene.

31.

Sellal kui Sass peaaegu tummalt ja juuresolevaid naisi, Meelitat ning Luiset häbenedes oma pisipoissi vaatles, saabus vana Hendrik Tael Justust külastama. Justus Tael, kes sel päeval oma tuttavaid kohates oli pidanud juba mitugi korda üllatuma, üllatus nüüd isa nähes taaskordselt. Kas olid need isa ja poja vahelised sidemed, mis selleks kaasa aitasid, et ta alles nüüd päris kindlasti teadis, miks ta päeval tuttavaid kohates oli üllatunud? See oli uus, mure paost välja tulnud ilm, mida ta sel päeval tuttavatel nägudel nägi. Hendrik Taela nägu oli vana; Justusele see oli nagu ammutuntud maastik. Kortsud ja jooned olid sinna tekkinud pikkamisi ja aja jooksul. Need olid tulnud aastatest ja murest ning nüüd oli neid seal terve rägastik.

Ikka veel üllatunud, Justus vaatas isa nägu. Ja talle tundus nagu uskumatu, et seda nägu, neid kortse ja neid joonte rägastikke võis sel määral elustada veel rõõm. Millal varem ta oli seda nägu näinud niimoodi naeratamas, sõbralikult ja rahulolevana? Seesama kontrast, mis oli päevaseidki üllatusi põhjustanud, oli isa näos siiski tugevam, lõikavam.

Vana Hendrik Tael oli vanadusest ettepoole vajunud. Ta istus, asetades küünarnukid põlvedele, ja vaatas vesteldes kogu aeg pojale.

„Mina jäin sellest kõigest maha,“ ütles vana Tael. „Viienda aasta ma tegin kaasa, Oktoobrirevolutsiooni ka. Kuulsin, et meie vabriku vanad lipudki olid väljas olnud.“

„Jah, olid küll,“ vastas Justus, kes oli nüüd raamatu-
pidajaks samas mööbli- ja vineerivabrikus, kus vana Hendrik Tael lühemate vaheaegadega oli peaaegu terve eluaja töötanud.

„Kui ma möödunud suvel oleksin teadnud,“ ütles vana Tael, „et sedamoodi läheb, siis oleksin katsunud veelgi aasta vastu pidada. Nüüd elad seal kodus. Ja ega see pole ju päris linn; näe, igakord annab tublisti oma pool tundi sõita, enne kui siia jõuad.“

Kui Sass väljus kõrvaltoast, kus ta suurest sisemisest ja välisest kuumusest oli higistanud, ütles Justus:

„Meil on täna mehi isegi kaugelt maalt kohal.“

„Mina kukkusin kohale kogemata,“ vastas Sass otsekui kartes, et vana tööline võib teda kes teab kui tähtsaks meheks pidada.

„Sinu õnn, et sattusid suurtele sündmustele,“ ütles Justus. „Mitte igapäev ei teostata riigipöördeid, ei kukutata kodanlasi.“

„Jah, aga,“ ütles Sass istet võttes, „mulle aga paraku ei ole need asjad veel selged. Sa, Justus, rääkisid töörahva võitlusest ja võidust. Kas need inimesed, keda ma meelevaldusel nägin, kõik olid töölised? Seal oli neid päris härrasmehe välimusega.“

„Jaa,“ vastas Justus, „välimuse ja riietuse järgi sa ei tee kindlaks, kes kuulub töötava rahva hulka, kes mitte. Muide, täna tulid tänavatele mitte ainult tehaste inimesed, vaid ka haritlased, ametnikud ja käsitöölised, kõik need, kellel on tegemist kurnajatega. Kõik nad kokku moodustavad

ühise töötava rahva. Ka sina, Sass, kuulud töötava rahva hulka, oled tööline. Või kuidas on, sinu arvates?“

„Ega ma ilma tööta saa,“ vastas Sass. „Oma arust ma muidugi olen tööline, aga kas teie mind ka selleks peate, seda ma ei tea.“

„Miks sa selles kahtled?“ küsis Justus.

„Mul ei ole ju peremeest taga sundimas.“

„Minul ka ei ole praegu muud peremeest kui oma kõht,“ ütles vana Hendrik Tael. Ning siis ta küsis:

„Kas olete maaomanik?“

„Pole minul midagi, aga vanematel on väike koht,“ vastas Sass pärast mõtlikku vaikimist. „Majahütike, lehm, mõned lambapebred. Hobust üle talve ära pea, saab teisi sügiseti müüdud ja kevadeti ostetud. Vanu aga ära niisuguse asja peale enam välja lase, saavad laadal kohe vastu pükse. Noh, võtsin selle oma kätte ja nüüd on vahel paristatudki.“

„Kui paristate, siis peate ju kedagi pügama,“ ütles vana Tael.

„See juba kord on niisugune loll mäng,“ möönis Sass.

„Loll mäng jah,“ ütles Justus. „Kuid säärasel lollil mängul seisab kodanliku ühiskonna moraal: mida kangem mees oled teisi pügama, seda lugupeetavam, seda austatavam.“

„Vaatad, et teisiti ei saa,“ ütles Sass. „Lähed siis ka laadale, plaksutad seal oma piitsa ja teed mõnikord kõva häält — ega ma ennastki ei saa lasta pügada. Teaksin, kuidas elaksin, kui mul oleks oma maa. Nüüd ei teagi, kes sa oled, maatamees või maaomanik, sulane või peremees, kapitalist või tööline. Varem sellele nagu ei mõtelnudki, sai elatud niisama, aga kui täna hakkasin eneselt küsima, et kes mina siis olen, siis tõesti ei tea, kelleks ennast arvata.“

Ja kui ise arvadki, siis ei tea, kelleks sind teised peavad. Vaatasin täna meelevaldustki...“

„Ja mõtlesid, et see ju kõik puha linnameeste värk?“

Nõnda küsis Justus.

Sass ei vastanud kohe. Viimaks ta ütles:

„Ei mõtlegi midagi, ei saa veel hakatagi mõtlema, kui juba tunned, et oled niisugune koduta kuradike.“

„Nii ta on,“ möönis Justus. „Kuid küllap saad sellest tundest varsti lahti. Sündmuste edasi arenedes sa peatselt jõuad arusaamisele, et sind teisedki tööliseks peavad.“

„Aga minu te hommikul küll ehmatasite ära,“ ütles Meelita sisse tulles. „Alles siis, kui ma Justust nägin, jäin rahulikuks.“

Vana Hendrik Tael vaatas üksisilmi poega. Teda enast oli elu vahepeal maadligi surunud. Ta oli kaotanud usu ja lootused, kuid Justus oli neid edasi kandnud.

„Mis sa arvad,“ ütles siis Justus isale, „kas hakkamegi astuma.“

„Kuhu te veel?“ küsis Meelita.

„Meil vabrikus on täna koosolek,“ vastas Justus.

„Mina küll tahaksin minna,“ ütles isa. „Näeksin vanu sõbramehi ning kuuleksin, mis seal räägitakse.“

Ta oli viimase aasta kestel, mil ta enam vabrikus ei töötanud, harva oma vanu seltsimehi näinud. Ning kannatamata ära, mil ta neid ise näeb, ta hakkaski küsitlema Justust ühe ja teise kohta.

Jah, nad töötasid edasi, olid täna meelevaldusestki osa võtnud.

„Kuule, Sass,“ ütles Justus, „sa ütled, et sulle on mõndagi veel segast. Tule meiega kaasa, vaatad seal ringi ja saad tänastest sündmustest hoopis täielikuma pildi.“

„Kui võib?“ küsis Sass, toolilt kohe tõustes.

„Miks ei või. Kuuled ühtteist ja näed, et sa ei olegi niisugune koduta kuradike, nagu sa ise alles arvasid.“

Varsti nad astusid tänavale ja Sassi pea, kui ta mõtles, et alles eile õhtul ta oli olnud maal, aimamata tänatoimunud, käis nagu ringi. Eilse ja tänase vahele oli tõmmatud nagu järsk joon. See, mis oli sealpool seda joont, oli omaette maailm, siinpool joont aga uus ja senisest täiesti erinev maailm. See maailm oli järsku esile kerkinud ja ta ei tundnud seda kuigi hästi. Peale selle ta oli nüüd veel isa, ta seisund ning ta tunded olid üle öö mitmeti muutunud.

„Eile hommikul oli Töölisvõimlas koosolek,“ ütles Justus müürilehtedele viidates. „Näete, teadaanne koosolekust on praegugi siin, kõrvuti ülemjuhataja määrusega, mis keelab kõik rahva kogunemised ja koosolekud.“

Seda üteldes Justus naeris.

„Keegi ei tulnud laiali ajama?“ küsis vana Tael samuti naerdes.

Vabriku rahvamajas, mis oli kohale tulnud töölistest juba tulvil, vana Hendrik Tael kohtas varsti oma vanu töökaaslasi. Käepigistused olid tavalisest tugevamad, kestvamad. Hoolimata oma maamehelikust kohmetusest Sass tundis end varsti siin kodus olevat. Teda koheldi nagu oma inimest, keegi ei tulnud küsima, mis mees tema siin on. Koosoleku alguseni oli veel pisut aega, kuid need silmapilgud tundusid põgusatena, kulusid muljete vahetamiseks.

Rahvamaja seinu ehtisid punased kangad loosungitega. Kangastelt seinal kõnetooli taga Sass luges:

„Maha praegune sõjaprovokaatorite valitsus!“ — „Nõuame valitsuse loomist, kes ausalt täidab pakti Nõukogude Liiduga.“

Vana Hendrik Tael oli oma vanade sõprade keskel istet võtnud. Sass oleks meeleldi vanemate meeste kilda istunud,

kuid Justus tõmbas ta enesega kaasa ja nii nad sattusid noorte tulipäiste tööliste keskele.

Kõneleja koosolekusaali ilmudes vaikis naer, katkestati vestlemine. Ning siis puhkesid tormilised kiiduavaldused. „Seltsimehed!“ ütles kõneleja. „Täna on pööripäev. Pööripäev looduses ja eesti tööliklassis, kogu eesti töötava rahva elus. Tänapäev tähistab eesti töötava rahva suurt võitu. On teada, missuguste kavatsustega reaktsiooniline valitsus sepitses Balti liitu. See reaktsioonilise kodanluse mahhinatsioon oli sihitud eeskätt meie idanaabri, Nõukogude Liidu, vastu ja ähvardas nii eestlasi kui teisigi Balti rahvaid tõugata laastavasse imperialistlikku sõtta. See sama reaktsiooniline valitsus tegi samal ajal kõik, et takistada eesti töölikonna organiseerimist. Täna need sündmused näitasid, et eesti töölikond, kuigi ta ei ole organiseeritud, on distsiplineeritud töölikond. Kas oli tänavatel täna kumminuiadega varustatud politseinikke? Ei. Kas esines tänastel suurtel meelevaldustel korrarikkumisi? Ei. Kuid reaktsioon on ainult kaitseseisukorras, ta ei ole välja juuritud. Meie peame endale kindlasti selgeks tegema, et eesti töörahvas peab ise oma õiguste ja vabaduste eest valvel ja väljas olema. Eesti töörahvas peab ise ennast organiseerima kõigi abinõudega oma rõhujate vastu. Eesti töörahvas peab ise oma kodanlusega hakkama saama.“

„Õige!“ hüüti.

Puhkes uus aplaus. Nagu äikesevihma raske pladin kostis Sassile käteplaksutamine. Väljast tülles ta oli näinud loodetaevas äikesepilvi meenutavaid pilvepugusid. Vaevalt hakkas käteplaksutamine raugema, kui see uue ja jälle uue hooga puhkes.

Maa oli põuane ja Sassile meenus närbut ristikheinapõld. Oli südant valutatud, vihma oodatud. Kui ristikhein tä-

navu jälle närbub, siis tuleb minna mööda ilma hulkuma ja otsima, kust saaks heina kahasse teha. Ega siis aita muud, kui tuleb jälle Toomas Jõgi palvele minna ja Toomas teeb uhke näo, mis samal ajal on ka helde ja armuline. Köhatab ja ümahtab, keerutab ja seletab, vigurdab ja hädaldab, et omalgi nagu tarvis, aga et sa igal aastal oled kahasse teinud, siis eks sa tee seekord veel. Kõik see oli Sassile eelmistest aastatest meeles. Need Jõe Tooma vigurid ja ta kauged sooheinamaad, kuhu tal enesel kunagi ei tarvitsenud ja kuhu ta kunagi poleks tahtnudki viikatiga minna, sest ümbruskonnas oli küllalt kehvi põllupidajaid, kes olid heinamaade näljas nagu Sasski.

Kui käteplaksutamine rauges, oli Sassil tunne, nagu olekski väljas juba hoog äikesevihma tulnud.

„...Tänased sündmused,“ jätkas kõneleja, „on alles algus. Eesti töörahvas on saavutanud suure võidu ja ühtlasi tal võimaldub nüüd peatselt pilku heita härrade kodanlaste mustadele tegudele, vaadata reaktsoonilise kodanluse telgitagustesse. Mitte sellepärast, et eesti töörahvas poleks osanud elada ilma kumminuiadeta, polnud vaja politseiaparaati. Neid vajas kaitseliitlaste ja pankurite valitsus selleks, et toime panna kuritegusid ja kuritarvitusi, et rahva varandustega pillavalt ümber käia, et kaitsta korruptsiooni ja onupojapoliitikat. Nüüd me hakkame kergitama seda eesriiet, ja mida kõrgemale me selle eesriide kergitame, seda selgemaks saab meile kõigile see vastutustundetus ja hoolimatus, millega käidi ümber rahva varaga. Kumminuiasid ja politseiaparaati vajas pankurite valitsus veel selleks, et takistada eesti töörahval ennast organiseerimast. Meie esimeseks mureks ongi nüüd tööliiskonna organiseerimine. Nõuame trüki-, sõna- ja koosolekutevabadust.“

Tormiliste kiiduavalduste puhkedes Sassi mõtted eksisid

uuesti kusagile Toomas Jõgi sooheinamaadele. Oleks tõesti nuhtlus, kui peaks jälle minema sealt heina kahasse tegema. Kui need oleksid veel omad, siis oleks teine asi. Saad siis niipalju kui saad, pole tarvis vähemalt teist orjates ennast sääskedel süüa lasta. Ühel suvel hobune kiskus öösel köiest lahti, hakkas koju minema, eksis ja sattus mülkasse. Sai tast veel ainult naha raha. Aga Toomas Jõgi oleks veel nagu uhke ja heldegi. Tema teeb sulle ainult head. Tema isegi teeks oma heina ära, sest seda tal läheb nii hädasti tarvis, aga kust sina, vaene näljakonn, siis saaksid. Jah, Toomas Jõgi ütleb, et tema aina puha heldusest annab neid heina- maid kahasse teha. Kas ei kuulu Toomas Jõgigi kurnajate kilda? Ja kas sulle, Sass, pole nüüd samuti selge, kuhu sa kuulud? Või kahtled sa ikka veel, et nemad siin, need seltsimehed, kes nii innukalt kõnelejale kiitust avaldavad, sind eneste hulgast välja tõukavad, sind oma seltsimeheks ei pea? Mis sellest, et sul pole üht peremeest taga sundimas — sul on neid sadu. Sinu vaesuse kaudu võib iga kurnaja sind oma peremehena tunda.

„Nüüd muidugi tulevad eesti töörahva vaenlased,“ kuulis ta kõnelejat edasi rääkivat, „ja hakkavad levitama laimu ning kuulujutte. Täna oli kuulda, et töölisi oli mõnelt poolt hirmutatud, nagu võidaks neid töölt vallandada sellepärast, et nad täna töölt lahkusid, meelevaldusest osa võtsid. Hirmutamine ja laim, need on reaktsioonilise kodanluse uued relvad, mis ta võtab tarvitusele nüüd, mil ta enam ei saa käsutada kumminuiasid...“

Sass oli seni oma suured maamehe-kämblad kaunis rahulikult süles hoidnud. Ainult paaril korral ta oli oma peopesi kokku löönud. Kaasaplaksutamine oli tundunud talle juba harjumatus tõttu piinlik. Kuid mõte oli liikunud, see ei saanud rahulikuks jääda. Ta ei süttinud kergesti, kuid ta

elas juba kaasa, ilma et see kaasaelamine oleks end väliselt veel ilmutanud.

Talle oli nüüd mõnigi asi senisest selgem. See, et tal pere-meest polnud, ei teinud teda ennast veel peremeheks. Jah, see mõte, et tal peremeest pole ja et talle teised, linnamehed, need päristöölised ja asjaalgatajad, võiksid sellepärast viltu vaadata nagu võõrale, oli kogu päeva ta mõtlemistes püsinud nagu kont pehmes lihas. Ja ta vaatas nüüd Justusele, sellele keevalisele ja särasilmalisele Luise mehele, kes ta kõrval istus. Vaatas ja tundis, kuidas tal enese pärast nüüd piinlik hakkas. Mis Justus mõtles temast, kui ta nägi, et Sass oma käsi nagu tittle süles hoidis. Siin räägiti nüüd tööliklassi vaenlastest, nendest, kes olid hakanud vastu töötama. Võib-olla pidas Justus tedagi niisuguseks! Justus kutsus ta siia, nad võtsid ta vastu usalduslikult nagu oma inimese. Ta teritas kõrvu ja kuulis, kuidas kõneleja hüüdis:

„Töötaval rahval üle maailma ja nii ka Eestis on ainult üks juht ja see on kommunistlik partei. Täna päeva puhul me toome tervitusi Stalinile ja avaldame oma kõige otsekohesemat headmeelt ja austust kangelaslikule ja kuulsusrikkale Punaarmeele, kes oma tugevatele õlgadele on võtnud eesti rahva julgeoleku ja suure sotsialistliku isamaa piiride kaitse.“

Kui nende sõnade lõppedes uued tormilised kiiduavaldused ja elagu-hüüded puhkesid, siis Sass endale märkamatuult hakkas omagi peopesi kokku lööma. Nii kärmesti see küll ei läinud kui teistel, kuid selle eest ta plaksutas tugevamini. Ning selles hoogsas, Sassile jällegi kosutavat vihasagarat meenutavas plaginas ta tundis end kokku sulavat nende inimestega siin, nende inimeste rõõmude ja muredega.

Ei olnud temagi enam mingi koduta kuradike, nagu ta alles enne koosolekule tulekut oli arvanud.

Kui omnibus Vankri väravas peatus, siis väljus sealt esimesena laiaõlgne mees, kelle vali hääl tõmbas enesele kõikide imestanud tähelepanu. Justus Tael, kes tema järele tuli, pidi tahtmatult mõtlema, kui tore oleks säärast häält omada näitelaval. Kogu tee see mees oli istunud suud avamata, nüüd ta tõstis oma seitsme-aastase poisi ainsa ropsuga maanteele ja ütles:

„Lähme nüüd, näe, vanaisa juba ootabki meid.“

Kuid Vankri õuel ei seisnud sellal mitte ainult isa Peksi, vaid ootajate seas olid ka Lonni, Jaan ja Kaarel. Enne veel, kui Justus sai Luiselt küsida, kes see mees on, ütles Luise, et see on ta vanem vend Kristjan, keda ta omnibuses tähelegi polnud pannud. Justus ja Kristjan ei tundnud teineteist, neil tuli tutvuneda.

„Ei tea, kas täna on siis kõik õed-vennad koos?“ küsis Kristjan ringi vaadates.

„Peaaegu kõik,“ vastas isa.

„Kuidas peaaegu? Siis ikka mitte kõik? Kes siin veel puudub?“

„Meelita ei saanud sõita,“ ütles Luise kiiresti ja vaatas abiotsivalt Justusele.

„Kui ema ootas, siis teie ei tulnud,“ ütles isa. Lonni hakkas silmi pühkima, Luise, kes sidus Meelita saatuse mõttega ema surmast, puhkeski lausa nutma. Leina raske tunne valdas ka Kaarli ja Jaani meeli. Kuid Kristjan ütles:

„Noh, ega sa pole teda veel kodust ära viinud?“

Selle küsimuse taga oli surma suhtes niisugust mehelikku rahu ja endastmõistetavust, et see mõjus lohutavalt.

„Ei ole küll viinud,“ vastas isa, „kuid mis ootajat siis temast enam.“

Justus Tael vaatas Kristjanit ja Luiset. Luise oli habras ja praegu, mil ta nuttis nõnda, et ta õlad vappusid, see paistis eriti välja.

„Noh, mis sa nutad,“ ütles Kristjan Luisele. Ta vali ja vägagi tõsine hääl mõjus millegipärast siiski lõbustavalt. Seda häält kuuldes kordus kergendustunne ja tekkis lahendus. „Ise oled kuivetanud nagu kõrend, aga silmist ajab vett välja nagu toores toomingas. Muidugi oli ema, muidugi kahju on, aga ega siis nõnda ka ei saa. Näe, sõda käib, inimesi sureb nagu kärbseid, aga mehed nagu Hitler muudkui hõõruvad rõõmu pärast käsi. Kellad pannakse mängima ja laulma, kolmeks päevaks, kaheksaks päevaks, üle kogu suure Saksamaa, et kuula ka sina, kõigevägevam, kuidas me tapame — mehi, naisi ja lapsi — kuidas meie hävitame ja rüüstame.“

Justus Tael hakkas naerma. Luise pööras oma näo kõrvale ja nuuksus edasi.

„Kellad jah,“ ütles Justus Tael, „miks ei peaks nad helisema, kui sakslastel niimoodi kulub vähem leiba.“

„Eks tulge sisse,“ ütles Lonni. „Jäitegi siia õue peale seisma.“

„Eks minge jah,“ soovitas Kristjan. „Mul on suits ees. Kas ma talle vähe selle suitsetamisega olen muret teinud. Olin kaheksa aastane, kui hakkasin kõrvetama. Mine siis nüüd veel suitsuga vanainimese ette — näotu, nagu läheks näitama, kuidas poiss veab.“

„Justus, kas sa tuled ka?“ küsis Luise minnes.

„Mine, ma tulen pisut hiljem,“ ütles Justus. Ta jäi Kristjan Peksiga kahekesi. Tore mees, mõtles ta Kristjanit vaadeldes, rukkilillesinised silmad, kuri hääl, kuid hea naeratus. Kui Kristjani hääl tundeliseks paisus, siis ta silmad ümmardusid, läksid veidi pungi. Teiste Pekside juures seda

silmade paisumist polnud märgata, või kui, siis vahest ainult Meelita juures.

„Vaata,“ küsis ta Justuselt, „teie olete linnamees, mis te arvate nendest sündmustest?“

„Pöördest?“ küsis Justus.

„Sellest samast jah. Meie pool mõned rääkisid, et „pätid“ lõtnud võimu oma kätte.“

Justus ei vastanud kohe, ta hakkas naerma, siis ajas pea kuklasse ja ütles:

„Vastupidi. Võiks ütelda isegi, et võim läks pättide käest ära. Muide, kui niisuguse pöörde ajal mõni teise järgu pätkki ennast liigutama hakkab, siis pole selles midagi ime-likku. Need nähtused on kergesti likvideeritavad ja nüüd toimus kõik seadusepäraselt.“

„Nojah, ma mõtlen ka,“ ütles Kristjan. „Ja ega Saksamaal ei tohiks nüüd enam lusti olla siiapoolse trügida.“

„Need tungid võivad ju Saksamaal olla, võivad paisuda, võivad vallagi pääseda.“

„Ega ta hull ole — suure Nõukogude maa vastu.“

„Pidage meeles,“ ütles Justus, „et Saksamaad valitseb Hitler. Ja see mees juba hoolitseb, et Saksamaa oleks täpselt niisama hull nagu ta ise. Või oletamegi, et Saksamaa ei ole veel päris hull, kuid ta hullub, hullub iga päevaga ikka rohkem, hullub verest, mis ta on valanud Poolas, Belgias, Hollandis ja Prantsusmaal — hullub kirikukellade helinast, mida seal praegu helistatakse.“

Luise tuli toast ja, vaadates Kristjanile, võttis Justuse käsivarrest kinni.

„Kus on ema?“ küsis Justus ja libistas käe üle Luise pea. Väikese naise silmades läikis pisaraid ja tänulikkust.

„Tule vaatama,“ ütles ta.

Nad lasid Kristjanil ees minna.

„Ärge lööge pead ära,“ ütles vali mees rehetoa uksest sisse astudes. Ämblikuvõrkudega kaetud väikese akna all oli kirst. Siin oli jahedam ja rõskem kui õues. Isa Peeter, Lonni ja Kaarel seisis kõik siin.

„Oled aga sina väikeseks jäänud,“ ütles Kristjan surnut vaadates ja ta silmad naeratasid, näides rõõmsate ja rahulikkudena. Luise hoidis Justuse käsivarrest ikka kinni. Isa Peeter oli võtnud istet ühel pakul ja Lonni hoidis rätti nina all.

„Siin te nüüd olete,“ ütles isa Peeter. „Igaüks oma moodi.“

„Matused on homme,“ ütles Kaarel.

Justus Tael seisis loojeneva päikese helgis ja jälgis naerataste kasvamist Kristjani silmades. Ning ta üllatus tugevasti, kui nägi Kristjani silmist äkki suuri pisaraid välja valguvat, ilma et naeratus selle all oleks põrmugi kannatanud.

„Lähme ära,“ sosistas ta Luisele kõrva sisse, kuid samal ajal Kristjan kahmas liigutusega, millega vasikat püütakse, oma seitsme-aastase sülle ja ütles:

„Noh, vaata nüüd vanaema — tahtsid ikka näha.“

Kuid see ei aidanud teda — ta tundis järjest uusi pisaraid peale tükki. Ja nüüd ta nägi Lonni, kes ikka hoidis rätti nina all, läks õe juurde ja ütles:

„Näh, hea oli teisi hurjutada, aga nüüd on omal samad päevad käes.“

Justus Tael läks välja tänulikuna liigutuse eest, millist ta varem polnud tundnud.

Suvine öö tõmbus vaevu hämaraks ja Peksid istusid sel öösel koos, nagu nad polnud varem kunagi istunud. Nagu nendel murrangulistel päevadel igal pool, nii räägiti siingi sõjast, rahvast ja vabadusest.

„Kuidas te siin maal ka riigipöörde vastu võtsite?“ küsis

Justus Tael. Ta kallutas pea sageli taha vastu toolikorju ja sulges silmad. Kas ta oli väsinud või mõtles ta pingutatult mõnele küsimusele. Aga näha oli, et tal oli hea, et kõiges selles oli nagu unelemist või harjumuslikku. Luise hoidis end ta lähedale ja kontrast nende vahel oli selles mõttes suur, et Justust võis nimetada ilusaks, kuna Luise seda kaugeltki ei olnud. Ja ometi teadis Luise, et Justus on talle jäägitult truu, et peale mehe ta võib Justuses alati leida abivalmis sõbra ja hea seltsimehe.

„Noh, mis seal oli,“ vastas isa Peksi, „eks seda vastu võtmist ole mitmesugust. On neid, kes asjast aru saavad, aga on ka neid, kellel võttis põlved värisema. Õnneks pole nüüd heinategu ega rukkilõikust.“

„Mis nad siis hädaldavad?“ küsis Justus.

„Mõni hädaldab, et võetakse maad ära, teine kardab oma majade pärast, kolmas arvab koguni, et lastakse paugupealt maha. Näe, Tõnis, vana meheke soo tagant, tuleb ühel päeval põllule minu juurde, omal suu ja silmad häda täis. Näitab mulle oma konksus käsi, ütleb, et näe, need on mul nagu hobusekabjad — mis kurja ma olen siis nüüd teinud. Mis nad võiksid mulle teha, mis sa arvad, Peeter?“

„Rahustasid teda?“

„Rahustasin, aga või ta sellest rahu sai.“

„Muidugi,“ ütles Justus, „kui propaganda on pikemat aega hoolitsenud, et kodanlusega kõik kaasa kardaksid, kaasa väriseksid ja kaasa põlgaksid.“

„Või mis rääkida vanast Tõnisest. Tema ka midagi teab, aga näe, siin me oma Jaangi on nagu haige. Pole selles majas kunagi saksasõbralik oldud. Ja muidu härrastest meil on ka selge pilt.“

„Ma ei saa aru, mis siin hõisata on,“ ütles Jaan. „Vaata, tänavu meil on veel leiba, aga kas seda tuleval aastal ka on?“

„Sa oled tänavu rentnik,“ ütles Justus, „ja külvad, lõikad, masindad, paned terad kottidesse. Kas sa tuleval aastal, kui see kohta on sinu omandus, seda enam teha ei taha?“

„Ei noh, miks ei taha.“

„Kust see nälg siis sulle tuleb?“ küsis nüüd Kristjan. „Sööd oma leiba ja keegi ei suru su teadmist sellega, et oled muidu saanud, nagu armu poolest. Sa, Jaan, ei ole härrasid teeninud, sa ei tea veel pooligi asju. Kus minu oma tuleb mõnikord linnast maale, silmad püsti ja põlevad peas, jookseb ringi nagu hull. Ikka selle mõttega: küll sa oled mul siin laiselnud, küll sa oled varastanud ja muidu lollusi siin teinud. Tema on linnas advokaat, aga temal on vaja veel maid ja mõisasid. No mis sa neist tahad, kui need sulle ainult puhast kahju toovad, kui need sulle mureks ja ristiks on. „Ma maksan juurde; kui niiviisi edasi läheb, siis ma olen varsti pankrotis“ — niisugust jora sa pead kuulma igakord, kui ta sulle palka maksab või vilja annab. Ega ta ei küsi sellest, et sa teed mitme mehe eest tööd; see on ikka tema raha, mis ta sulle maksab, see on ikka tema vili, mis ta sulle mõõdab. Sööb niiviisi tahtmise ja rõõmu ära. Ja juhtub teinekord veel niiviisi, et sõidetakse maale suure seltskonnaga, libud ja kõik muu peenem kraam kaasas. Oo läbi lauldakse ja prassitakse. Noh, prassigu! Ega mina sind su täiskere pärast ei hakka kadestama, kuid ära tule oma lendulastud tuhandeid minult välja pigistama. Teisel päeval on nagu viltu peas, veab ennast läbi lauda ja tallide hommikumantlis. Pea on sul nüüd haige ja süda pöörstab sees, valutab mahavisatud raha pärast — vaja nüüd vaadata, mis see sulane teeb, võib-olla vedeleb kusagil nurga taga. Sulane on küll nurga taga, kuid ei vedele, vaid pumpab virtsa. Tuleb siis juurde ja jõllitab, tükil ajal ei lausu musta ega valget, aga siis korraga hakkab pröökama nagu loll, et vaata,

Kristjan, mis sa teed — virts tilgub maha. Kust kurat see sul maha tilgub, ei mina näe. Tõsi küll, renn laseb mõned tilgad läbi, noh, liitrit pool või liiter läheb pumpamise ajal kaduma, kuid härra kisendab su kukil nagu pöörane. Parem luugid naeltega kinni lüüa kui niisugustel logarditel lasta tööd teha. Haamri alla ajad sa, Kristjan, oma pillamisega selle ilusa talu ja kauni mõisasüdame.“

Justus Tael ja Kaarel puhkesid naerma, kuid Jaan jäi morniks.

„Sa räägid ühest pöörasest,“ ütles ta, „aga ega siis pöörased selle pöördega veel ära ei kao.“

„Ei, aga nad ei pääse võimu juurde,“ ütles Justus. „Neid ei lasta oma rahaga sinu kukile, mis neid just pööraseks teebki.“

„Mina siiski kaitseksin Jaani,“ ütles Kaarel ootamatult. „Mitte, et ma ta väiteid pooldaksin, kuid ma näen ta kõhklemises ometi ausust. Kui inimene veel ei tea, millega tal tegemist on, siis on siiras kõhklemine ja asja aus tundmaõppimine parem ebaausast teesklemisest, kaasajooksmisest.“

„Muidugi on,“ ütles Justus. „Selles mõttes küll.“

„Mis te arvate noorhärrast,“ jätkas Kaarel, „kelle isal on mitu talu, linnas majad ja maal tellisetehas — mis te arvate, kui see noorhärra kohe pöörde esimesil päevil linna sõidab ja punase lipu toob, selle tehase katusele lehvima paneb. Ise ta käib nüüd ringi, punane rätt rinnataskus ja muudkui sõimab kodanlasi.“

„Ajab tulgastuse peale,“ ütles Justus.

„Sa arvad Mutikatuse noorhärtrat?“ küsis isa Peksi.

„Jah, isa pakkuvat nüüd tööliste raha, kutsuvat neid tööstuse osanikkudeks.“

„Need on kogu oma eluajal sugarad olnud,“ ütles isa Peksi lühidalt.

„Ei nad pääse kuhugi,“ ütles Justus Tael. „Majad ja tööstus kuuluvad natsionaliseerimisele ja mis puutub maasse, siis siin tuleb reform. Maa kuulub rahvale, maa ei ole enam äritsemise esemeks.“

Naised väsisid ära ja Jaan läks minema pahura ja umbusklikuna kõige selle suhtes, mis ta siin oli kuulnud. Ta oli veel teiselgi päeval õemehe ja vend Kristjani vastu pisut ebasõbralik ja jahe. Isa Peksi teadis küll, millest tuli Jaani kaksipidi mõtlemine, kuid ta ei hakanud seda teistele seletama. See oli Jaani naisekodus valitsev vaim, millest Jaan laskis ennast mõjutada, sest Jaanil polnud oma pehme loomuse kaitseks kurja nägu nagu Kristjanil. Kui Kristjan ema haual ütles kadunule viimaseid tänusõnu, siis ta mainiski oma kurja nägu ja hirmuäratavat häält. Ta oli emale selle eest tänulik, et ta neid omas. „Kui mu süda oleks niisama hirmus nagu mu nägu,“ ütles ta, „siis minust oleks saanud mõrtsukas. Sind see oleks kurvastanud kõige rohkem, aga ega sa sellestki poleks tundnud mingit rõõmu, kui mu nägu oleks olnud niisama kui mu süda, sest siis ma oleksin muutunud maailmale tallukaks ja nuustikuks.“

Võib-olla Jaan nägi selles vihjet enesele, sest lõppeks teadis ta ise vägagi hästi, missugustele mõjutustele ta allus. Ometi ei kannatanud Jaani vahekord Kaarliga, kuigi Kaarel varsti oma kaksipidi mõtlemisest jagu sai ja aktiivselt osa hakkas võtma nõukogude elu organiseerimisest. See tuli Kaarlile eneselegi kaunis ootamatult ja järsku.

Alevis koolimaja-tagusel heinamaal oli ühel pühapäeval miiting. Isa Peksi, Kaarel ja Jaan läksid sinna kolmekesi koos. Nad istusid heinamaal ja kuulasid kohalesõitnud kõnelejaid.

Siin nägi isa Peksi üle hulga aja jälle Annes Kantust. Koolijuhataja tutvustas linnast kohale sõitnud seltsimehi,

ütles mõned selgitavad sõnad kokkutulnud rahvale ja avas koosoleku. Kui isa Peksi nägi, et koolijuhataja oma ülesannetest mahti sai, siis ta tõusis üles ja läks Kantuse jutule. Teda tõmbas selle mehe juurde soe tunne, temaga oli nii hea ja usaldav vestelda. Ta tundis vajadust omaltki poolt uue korra kohta midagi tunnustavat ütelda, oma röömu avaldada.

„Nüüd ju paljud inimesed värisevad oma varanduse pärast,“ ütles ta, „kuid minu varandus just nüüd hakkabki mulle röömu tegema — minu kapital hakkab nüüd kasvama.“

„Kuidas seda mõista, seltsimees Peksi?“ küsis Kantus.

„Vaadake,“ ütles Peksi kavalalt, „rikaste suur upsakus löi minu kapitali nulliks. Mina kasvasin lapsi, aga kellele? Kui nad hakkasid kaela kandma, siis ma pidin nad kodust ära saatma. Võõrastele inimestele kasvasin karjalapsi, sulaseid ja tüdrukuid. Nüüd on loota, et nende väärtus tõuseb, et nad võivad hakata oma elu elama.“

„Muidugi, selles asjas on teil tuline õigus,“ vastas Kantus. „Nüüd nad võivad paljugi, neile on nüüd kõik võimalused avatud. Kuid ärge unustage üht asjaolu: läänes käib praegu imperialistlik sõda. Kas ei kista ka meid sellesse vastu meie tahtmist? Kui nõnda, siis võib juhtuda, et ka teil tuleb oma varandusest osaliselt ja ajutiselt loobuda.“

„Sellega nende väärtus tõuseb veelgi,“ vastas isa Peksi vurrusid üles pühkides.

Kuid nüüd oli ka Jaan nende juurde tulnud ja, kuuldes sõjast räägitavat, ütles:

„Kui peaks sõjaks minema, siis on minu arvates küll kõige õigem metsa või rabasse minna.“

„Miks nii?“ küsis Kantus.

„Kelle eest ma siis sõdin?“ küsis Jaan vastu.

„Kui vaenlane maale tungib, siis on teada, kelle eest peab sõdima,“ ütles Kantus. „Rahva, vabaduse ja isamaa eest.“

Jaan muigas ja ütles siis õlgu kehitades:

„Jah, aga mine sa nüüd tea. . .“

„Mis võileiba sa sakslastelt ootad?“ küsis isa.

„Ega ei oota küll.“

„Siis peab talle vastu hakkama, minagi läheksin, kui oleksin noorem mees,“ ütles isa, ja küsis:

„Kuhu jäi Kaarel?“

„Kaarel!“ vastas Jaan kuidagi halvustavalt. „Tema kuulis, et hakatakse töörahva ühingut organiseerima — temast ei saa nüüd niipea kojutulejat.“

Kui nad veidi hiljem ringi liikusid, leidsid nad Kaarli rahva keskel laua taga istuvat. Nähes isa ja venda ta tõusis naeratades üles ja ütles:

„Noh, kas registreerin teid esimestena ühingusse. Näe, inimesed kõhklevad, igaüks tahaks tulla, kuid keegi ei taha esimene olla.“

See oli õigus. Asi oli uudne ja rahvas seisis kobaras ümber laua, kuid paljud ei jõudnud otsusele, mis on parem, kas eemale hoida või ligi astuda.

„Noh, mina küll ei karda,“ ütles isa Peeter, lastes oma nime esimesena kirja panna. Ja nii see hakkas liikuma: veel samal õhtul Kaarel märkis üle saja nime uude ühingusse.

33.

Sügisel Kaarel Peksist sai maakorralduskomisjoni esimees ja ta käed olid nüüd täis tegevust. Mitte vähem tal ei olnud mõtlemistki. Kuid ta süda oli soe. Juba koduste murede

kaudu oli ta tuttav suure heinamaade-näljaga, mida koha-peal tunti. Nüüd ta kuulis sellest murest täitevkomitee laua taga kõikide Vanaküla kehvikute suust.

Maamõõtjad olid kohal, käis mõõtmine ja planeerimine. Maareformist ja heinamaade-näljast räägiti ka Sassi kodus. Kuid vanaätt oli sügise tulles lambanahksesse kasukasse tõmbunud, kartis külma, istus pliidi ees. Oma lambanaha sees ta ei istunud hundina, kuid ta oli tagasi tõmbunud kartusest suurnikkude viha ees.

„Ah, läheme nüüd meie teiste maid jagama,“ keelas ta Sassigi.

„Jah, aga kui tuleb suvi, siis on kõik kohad häda täis, kust heina teha,“ vastas Sass. „Ja talvel ei tea, mida loomadele ette anda. Kui kaua minagi neid hobuseid müün ja ostan.“

Sass teadis, et Meelitale ei meeldi paristamine ja äritsemine. Pealegi oli elu talle selle peale sundinud ja ta isegi nagu ei tahtnud sellele pealesunnitud paristamisele omalt poolt enam lõbusat ilmet anda. Seda lõbusat ilmet ei saanud ju teisiti, kui pidi vahel jooma ja kaklemagi.

Ning ühel päeval ta läkski oma muredega täitevkomiteesse.

„Pagan sind,“ ütles Kaarel, „et sa varem ei tulnud.“

„Vanadega oli jagelemist,“ ütles Sass.

„Nüüd on Sivisohni mõisasüda ära jagatud,“ ütles Kaarel. „Sealt sai häid kohti.“

„Teadagi — mõisasüda,“ möönis Sass.

„Nojah! Mutikatuse küljest võtsime paar kohta. Sa ju kuulsid ka, kuidas need härrad suvel punaseid lippe lehvitatsid ja rinnataskus punast rätti kandsid, mille nurgad parajal kohal ikka välja sikutati. Noh, nad on äriaga harjunud! Aga nüüd käisid halisemas, pakkusid talu ääremaid, lootsid

vist, et meie hakkame ilma valuta lõikama.“ Ja edasi, nagu kõneldes vaid omaenda mõtetega:

„Need meie suurtalud on ka hirmsasti metsistunud. Käisin maamõõtjatega kohal ja nägin, et vähemalt pool kogu Mutikatuse talust kujutab endast niisugust ebamäärast pinda, mida ei saa ei metsaks, heinamaaks ega karjamaakski nimetada. Peab kramplikult oma käes, metsistub ise ja laseb talul metsistuda. Aga kui paned käe külge ja annad sellele, kellel ei ole, kes kõik need padrikud harib kultuurmaaks, siis on kisa lahti. Seda kisa meie ei karda. Mis teha, nende äri maakorralduskomisjoniga ei õnnestunud, ei õnnestunud nõukogude asutust alt vedada, ja nüüd need uue korra kanged „pooldajad“ on häälestatud vaenulikult.“

„Ega ma ei mõtelnud tervet kohta,“ ütles Sass, kui Kaarel viimaks oma kuuldava mõtiskluse lõpetas. „Vanadel seda põldu on — kauaks neid endid — ma mõtlesin, kui saaks heinamaad, juurdelõiget.“

„Heinamaad! Jah, neid veel saaks, kuid neid on kaugel — üsna valla piiri ääres.“

„On käidud kahasse tegemas teiseski vallas.“

„Vanaküla meeste igavene häda,“ ütles Kaarel.

„Nojah, aga nüüd enam ei tahaks Jõe Tooma armulist nägu näha.“

„Noh, siis võtagi tema heinamaadest,“ hüüdis Kaarel. „Nendest ma räägingi. Ega ometi sina teda ei karda nagu meie Jaan. Jaan ikkagi vist tahaks, et Toomas võiks edasi praalida, nagu ta omal ajal praalides lubas piima kraavi valada. Jaan kõhkles isegi oma rendikohta, mida ta juba mitu aastat on harinud, oma nimele võtta.“

Ei, Sass ei kartnud. Sassil oli hea meel, et ta edaspidi saab vabaks alandavast heinamaade santimisest. Tema juures ei olnud seda kõhklemist, mida Kaarel Jaani juures nägi.

Skeptiline Jaangi nõustus sageli Kaarli väidetega, laskis ennast veenda ja, kuigi vahest kannatades, pidi isegi tunnistama, et kodanlikul korral on terve rida laastavaid pahesid ja varjukülgi. Kannatas sealjuures Jaan sellepärast, et ta pidi mõtlema Martale ja Andresele, kel olid sootuks vastukäivad seisukohad. Need vastukäivad vaated pääsesid mõjule kohe, kui Jaan oli korra Rohuväljal ära käinud. Seal tagasi tulles ta oli ikka skeptik, ironiseeriv ja virisev. Lõikavaks ja teravaks ta oli muutunud siis, kui Kaarel hakkas toimima maakorralduskomisjoni esimehena. Mis teadvat Kaarel maakorraldusest või talundite vajadustest üldse. Oled roninud mõne aja mööda telefoniposte ja vilistanud. Muust sa ei teagi.

„Sa ei ole ise suurnik, aga jägad nende seisukohti,“ ütles Kaarel. „Ma mõistaksin, kui sa oled mõisnik ja siis maareformi vastu sõdid. Aga sa oled ise kehvik, sul ei ole mingisugust varandust, kuid sõrgid nende sõiduvees. See on häbistav, kallid Jaan.“

„Ära nimeta mind kalliks,“ vastas Jaan. „Viimaks mõtled veel niisuguse tüki välja, et olen sulle seltsimees. Kui sina mind häbistama tuled, siis kas sa arvad, et ma teie pärast pole häbi tundnud.“

„Meie pärast! Kuidas nii?“ küsis Kaarel imestunult.

„Noh, sinu ja isa pärast.“

„Ja kus sa seda häbi oled tundnud? Miks?“

„Igal pool, kus teatakse, et teie olete punased.“

„Või nii,“ ütles Kaarel uuesti imestades. „Võib-olla sa tahad isegi tutvust üles ütelda!“

„Mis nüüd üles ütelda,“ vastas Jaan, sest ta pehme süda oligi jälle valutama hakanud, „aga kui ma Rohuväljale lähen, siis pole muud kui haugutamine ja näägutamine, et omaksed sul puha punased ja enamlased.“

„Vaene Jaan,“ vastas Kaarel, „mul on kahju, et sa kannatad, kuid mis ma saan parata — ühe Andrese arvamused ei lähe mulle korda.“

„Aga Jaanile küll,“ ütles isa. „Jaan on alati Marta ja tema vanemate arvamisest rohkem lugu pidanud kui minust või kellestki teisest. Ja sellest tulebki Jaani häda, on alati tulnud. Jaan seisab alati nagu ühel jalal — pole kindlat põhja all.“

See jutt Jaanile ei meeldinud, see oli tema nõrk koht. Selles peitus tõde. Jaan oleks silmad tõe suhtes meelsamini sulgenud, oleks elanud pigemini mingit unielu.

Ning nüüd ta hakkas Kaarlistki eemale hoidma. Kaarel oli kogu aeg enesekindlamaks muutunud ja see ei mõjunud Jaani vennatunnetele hästi. Need tunded jahenesid seda rohkem, mida andunumalt Kaarel oma ülesandeid võttis. Kuid veelgi rohkem häiris Jaani venna edu. See ei olnud siiski seda laadi, mille puhul Marta oleks pidanud Jaani näägutama. Nüüd ta siiski oli Jaani hinge rahule jätnud. Kui Kaarel kevade tulles sai rahvamaja juhatajaks, siis Marta krimpsutas põlglikult nägu ja ütles, et Kaarel on karjerist. „Kodanlaste ajal Kaarel ei löönud kusagil läbi, nüüd tal on siis paras aeg karjääri teha. Säärased nad on kõik, need uued tegelased ja võimumehed, need kommunistid. Nende hulgas ei olegi ausaid inimesi, nad on kõik elus kuidagi äpardunud või läbikukkunud tüübid!“ seletas ta.

Marta ootas sõda. Jaan kartis, et sõda võib puhkeda. Ka Kaarel arvestas sõjavõimalusi, kuid ta ei mõtelnud sealjuures niipalju enesele kui teistele. Tema enese osa oli lihtne ja selge — teda mobiliseeritakse sõjaväkke. Kuid mis teevad õed ja mis teeb isa, vana inimene. Kõige rohkem ta siiski muretses Meelita pärast. Meelital oli laps ja sõja

puhul ta oleks abitu, eriti linnas. Kes teab, millisteks kujunevad toitlusoludki. Ta kõneles Meelita üle Sassiga, kuid Sass ei teadnud mingit nõu anda. Sass teadis ainult seda, et Meelita tema juurde ei taha tulla. Sass oli linnas Meelita jutul käinud, oli mitu korda kirjutanudki ja kutsunud, kuid kõigest sellest polnud mingit kasu. Võib-olla Sass keeldus Meelita keeldumise põhjust avaldamast, võib-olla ta arvas, et Kaarel seda isegi teab, kuidas on õega lood. Et aga Kaarel sellest midagi ei teadnud, siis ei jäänud tal muud üle kui imestada õe kangekaelsust. Sass arvas, et Meelita teda ei armastanud, kuid kuidas oli kõik muu võimalik, kui ei armastata?

Mõni aeg tagasi ta oli veel oma südant valutanud, et Meelita on vallasema. Tal oli siis Meelita pärast piinlik ja häbi. Nõnda emaks saada polnud temagi meelest korralik ja aus. Ta oli omistanud Meelitale isegi kahtlasi elukombeid, minnalaskmist ja lodevust, oli põlanudki teda. Nüüd ta oli sellest loobunud kui eksitusest. Et Meelita ei olnud kõlvatusesse laskunud, seda tõendas kõige paremini see, et ta oli sünnitanud. Jah, kas polnud halvustav suhtumine vallasemadesse ülekohtune nagu kõik iganenu, mis tahab püsida selles noores maailmas?

Ent kuigi Kaarel oli Meelitaga kui vallasemaga leppinud, ei mõistnud ta ometi õe käitumist Sassi suhtes. Ja see oligi üheks põhjuseks, miks ta oma kõnelust Meelita üle isaga edasi lükkas. Kui see talle enesele selge polnud, kuidas seda siis teisele seletada. Ta ootas mõnikord, et isa Meelitast ise hakkaks rääkima, kuid seda ei juhtunud. Juhtus küll, et Lonni hakkas õe pärast kaeblema, kuid siis isa tegi teist juttu või vaikis kangekaelselt. Seda viimast oli Kaarlil raske näha, sest ta järeldas sellest, et isa on Meelitaga võimata lepitada.

Saabus juunikuu ja sõjaohut muutus järjest ähvardavaks. Neil päevil Kaarlil oli vaja linna sõita ja enne seda ta läks Vankrile, seletas isale mõne sõnaga sakslaste kallale tungi ja sõjapuhkemise võimalusi ning küsis siis, kas Meelita ei võiks suveks maale tulla.

„Ega mina ole teda keelanud,“ ütles isa. „On ta missugune on, aga ta on minu laps.“

„Ta ei ole niisugune ega teistsugune,“ vastas Kaarel. „Mulle näib, et ta on isegi väga tubli tüdruk.“

„Milles sa tema tublidust näed?“ küsis isa. „Kas riivatuses?“

„Riivatud on need, kes ajavad lõbu taga ja ei sünnita,“ vastas Kaarel. „Tema tublidus minu arvates ongi selles, et ta julges sünnitada, kuigi teadis, et teda selle eest hukka mõistetakse.“

„Teda peabki hukka mõistma,“ ütles isa.

„See arvamine on ajast ja arust,“ vastas Kaarel. „Meie lükkame selle ümber, nagu me paljud teisedki vananenud tõekspidamised ümber lükkame. Ainus asi, millest ma aru ei saa, on see, et ta Sassiga ei abiellu.“

„Ka mina ei mõista seda,“ vastas isa. „Mõni teine annaks asja kohtusse ja nõuaks lapsele elatisraha, aga tema ei võtaks seda ka siis vastu, kui Sass talle seda pakkuma läheks.“

Isa ohkas ja lisis siis:

„Jah, Leida oli liiga alandlik, aga tema on liiga kange.“

„Aga sa siis arvad, et ta võiks lapsega siia tulla, kui ta tahaks ja kui peaks sõda puhkema.“

„Minu pärast küll.“

„Vana, sa teed mulle päriselt head meelt,“ ütles Kaarel, kes oli kartnud, et isa hakkab jonnima, ei lase end oma tõekspidamistes kõigutada.

„Jah, minu pärast küll,“ kordas isa natukese aja pärast. „Aga kas tema tuleb. Ta on uhke; kui ajab oma õigust, siis järele ei anna.“

„Tuleb, pane tähele, et tuleb,“ ütles Kaarel. Kuid selle tulemisega kujunes teisiti, kui ta oli lootnud ja uskunud.

34.

Jõudes linna pühapäeva hommikul, Kaarel ei leidnud eest Justus Taela ega Luiset, kes olid juba laupäeva õhtul välja sõitnud. Meelita oli äsja tõusnud ja laps alles magas. Pisut irooniline ja närviline naeratus libises üle Meelita näo, kui ta nägi venda sisse astuvat. See naeratus oli nagu vari, mis suvepäevadel põgusalt liigub üle väljade.

See tegi Kaarli rahutuks. Ta andis üle tervitused kodust, istus ja pühkis higi. Kust otsast ja kuidas alata, mõtles ta, et seda varjutust mitte uuesti esile kutsuda. Ta küsis õe ja õemehe järele, sai teada, et nad on välja sõitnud ja ei tule arvatavasti enne õhtut tagasi. Meelita oli väga tagasihoidlik, veidi isegi jahe. Nad olid teda hukka mõistnud ja ta ei tahtnud hakata end veelgi puhtaks pesema, pidades seda asjatuks. Õe tundeid aimates Kaarel tõusis ja astus magava lapse aseme juurde. Esimest korda ta vaatas nüüd last, kes magas. Kummardades väikese kohale, ta tegi liigutuse, mida aastasadade jooksul on saatnud ema arm.

„Sa ei põlga teda?“ küsis Meelita, seistes tema selja taga. Selles hääles oli ikka veel ironiat, kuid selles oli veel midagi muud, õrnemat ja tänulikumat.

„Ei,“ vastas Kaarel imestades ja ajas enese sirgu. „Ei,“ ütles ta veel kord ja punastas, „ma kardan tema pärast.“

„Kardad?“

„Jah, sellepärast, et ta on nii õrn.“

„Mina kartsin ka,“ vastas Meelita, „siis, kui teda veel ei olnudki.“

„Nüüd ei karda?“

„Ei.“

Kaarel jäi mõttesse. Siis ütles pikkamisi, kuid rõhuga:

„Ma sõitsin... igas jaamas seisid sõjaväerongid. Kas sa tead, mis see tähendab. Ei liiguks sõjaväed nii, kui ei oleks karta kallalitungi. Üteldagu mis tahes, kuid mul on tunne, et rahu elab oma viimaseid päevi — ainult hobused, kes vaikselt süües vagunitest välja vaatasid, ei näi seda aimavat.“

„Kõik räägivad sõjast,“ ütles Meelita. „Muud enam ei kuulegi. Kuid imelikul kombel mind see ei häiri.“

„Kas sa siis ei usu, et sõda võib puhkeda?“

„Just nagu ei usuks. Ja kui usungi, siis jään ometi rahulikuks.“

„Võib-olla sellepärast, et oled andnud oma osa elule.“

„Võib-olla,“ vastas Meelita ja lisas kibestunult: „Ja selle eest põlgust ning halvustamist teeninud.“

„Jah, paraku,“ ütles Kaarel. „Andesta, et ka mina nende seas olin, kes sind haavasid.“

„Sa siis mind enam ei pea libuks?“ küsis Meelita ja üle ta näo levis jälle see pahaendeline, maalekutsumist takistav vari. Isal oli õigus, see polnud kerge. Ja Kaarel ütles:

„Ma arvan, et sa oled tubli tüdruk. Julgesid lapse ilmale tuua eelarvamuste kiuste, sõja kiuste. Kui vaatad last, siis on sõda eriti hirmus. Nii hapra olendi jaoks nii hirmsad relvad! Võiks rääkida ja paljugi arutada, aga ei taha.“

„Sa isegi hingad raskesti,“ ütles Meelita, „kui räägid sõjast. Meie ei sõdi veel. Mis sa mõtled ja kujutled enne-aegu.“

„Sa peaksid maale tulema,“ ütles Kaarel. „Kui oled maal, siis ma hingan kergemini. Mida varem, seda parem.“

„Maale? Kuhu? Kelle juurde?“ küsis Meelita äkki nagu ägestudes.

„Isakoju,“ vastas Kaarel leebelt.

„See oleks alles lollus!“ naeris Meelita närvlikult. „Mis ma seal tegema hakkan? Sinna süüdistusi kuulama. Ei kunagi.“

„Kuula mind!“

„Ei, parem jätame need jutud,“ ütles Meelita ja läks teise tuppa, seisatas raadioaparaadi ees. Kuid sinna tuli Kaaregi, pani käe Meelita õlale ja ütles:

„Mina ei jäta neid jutte enne kui sa aru pähe võtad.“

Meelita oli üllatunud sellest venna pealekäivusest. Talle oli meeldiv tunda hoolitsemist ja muret enese pärast ja seetõttu ta ütles Kaarlile leebelt:

„Ära nüüd sega mind, ma tahan muusikat.“

Kuid sel pühapäevahommikul kõik Nõukogude maa jaamad helisesid ainsast sõnast: Sõda! Jaam, mille Meelita lahti keeras, andis parajasti edasi hoogsat luuledeklamatsiooni. Näitleja ja luuletaja olid juba haaranud oma relvad.

„Ma tahan muusikat!“ ütles Meelita pead trotslikult tagasi kallutades. Järgmisest jaamast kostis ainult sõjamarsse, kolmandast nad kuulsid seltsimees Molotovi kõne lõppu sõja puhkemisest Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel.

„On hea, kui paratamatud tõsiasjad ei taba inimest ootamatult,“ ütles Kaarel ja instinktiivselt vaatas selgesse suvetaevasse, kus rändas üksikuid valgeid pilvetompe. Ta seisis tõsiselt ja endasse süvenenuna.

„Kui oleks võimalik sõjamasinatki nõnda seisma panna,“ ütles Meelita raadiot välja lülitades.

„Kas sa muusikat enam ei taha?“ küsis Kaarel.

„Muusika aeg on nüüd otsas.“

„Kuulame korraks, mida räägitakse kallaletungija talus,“ ütles Kaarel. Juhuslikult võetud Saksa jaamast kostis lahingumürinat, mille saatel kähisev hääl andis edasi frondi-reportaazi. Kiiruga, nagu oleks mehel juba järgmisel hetkel vaja midagi ahnelt alla neelata, kostis katkendlikke lauseid. „Unsere gute Bomben,“ kuulis Kaarel ja sulges aparaadi.

„Hea küll,“ ütles Kaarel, „sa tuled tingimata maale, juba ühes minuga.“

Meelita ei vastanud.

„Noh?“ küsis vend.

„Ei,“ vastas Meelita.

„Rääkisin isaga, tal ei ole midagi selle vastu.“

„Olgugi.“

„Tal ei ole midagi sinu vastu, kuid ta ei mõista ainult seda, miks sa Sassiga ei abiellu.“

„Sass teab seda.“

„Mina ega isa ei tea seda.“

„Sellel polegi tähtsust.“

„See on vägagi tähtis, see, ja see, et sa maale tuleksid. Mind ju mobiliseeritakse, see on kindel. Kas sa tahaksid, et ma võtan seljakoti ja lahkun kodukülast ja võib-olla isegi kodumaalt murelikuna sinu pärast.“

„Kas ma tahan, on iseasi, kuid milleks peaksid sina muretsema minu pärast.“

„Kas sa tahaksid,“ jätkas Kaarel kuidagi kirglikult, „et ma kannan lahinguraskusi, nälgin, istun kaevikus, sonin palavikus, haavatuna nõrgun verest tühjaks muretsedes sinu pärast.“

„Mis sul on?“ küsis Meelita vaevatuna.

„Kas sa tahad,“ jätkas Kaarel Meelita õlgadest kinni võttes ja teda pigistades, „et mure sinu ja su lapse pärast häirib minu võidurõõmu, minu enesetunde tõusu saavutuste puhul, minu uhkust, minu julgust ja lootusi.“

„Ei, ei taha,“ vastas Meelita, „aga ütle mulle, mis sul on?“

„Olin sulle halb ja ülekohtune nagu mõni iganenud vaadetege väikekodanlane. Tahaksin seda heaks teha natukesegi.“

Sära tõusis Meelita silmadesse. Ta vaatas Kaarlile imetluse ja hellusega. „Kas sa tead,“ ütles ta, tundes sõrmeotstes vajadust puudutada Kaarli laupa või juukseid. Kuid siis ta tõmbas pea rindu, vaikis natuke aega ja kui tõstis uuesti silmad, olid need niisked.

„Ei midagi,“ vastas ta Kaarli küsivale pilgule. „Nägin Leod. Kui ta tõtt teada sai, muutus ta kuidagi tardunuks. Vaese mehe enesetunne kannatab veel ikkagi — hiljem kohates ta pole mind enam teretanud.“

Samal ajal laps ärkas ja hakkas häälitsema. Meelita libistas end venna käte vahelt välja ja ruttas kergel sammul lapse aseme juurde. Oli aeg imetada ja ta nõõpis rinnad lahti, istudes oma voodi servale. Imetamise ajal tal oli harjumuseks vaadata, kuidas laps imeb. Ta ammutas sellest uhket emarõõmu. Kuid täna ta pidi oma pilgu kõrvale suunama pealetükkivate pisarate pärast. Kaarel vaatas aknast pühapäevast tänavapilti. Millestki ei võinud veel järeldada, et on sõda.

Järsku jäid inimesed seisma, Kaarel nägi, kuidas emad haarasid lapsi sülle, jooksid uksetühemikkudesse. Siis hakkas õhutõrje tulistama, õhku täitis kõrvulukustav pragin, taevasse tekkis suitsutombukesi. Ja pilved sõudsid vaikselt ja rahulikult.

Esmakordselt seda üle elades Kaarel tundis vastikut närvilisust ja nõutust. Ta ei teadnud, kas on tegemist luurelennukitega või järgneb sellele õhurünnak. Kuid Meelita istus teises toas ja jätkas imetamist. Ta oli näiliselt täiesti rahulik, ainult ta põsed olid tõmbunud laiguliseks, nagu oleks mõnest kohast veri ära pigistatud.

„Peaksid ehk siiski akna alt ära istuma,“ ütles Kaarel. Kui ta nägi, et Meelita ei mõtlegi kohta vahetada, ta istus õe kõrvale ja vaikis. Täna värises tas kõik, mis oli seotud armastusega õrna, ilusa ja hea vastu. Talle meenus sakslase kähisev hääl ning sõnad „Unsere gute Bomben“, ja jalamaid ta meeli täitis viha.

Nii oligi parem ja õigem, sest nüüd oli sõda alanud ja nüüd pidi vihkama. Pidi vihkama sellepärast, et oli nii palju seda, mida võis armastada, et oli nii palju pühadusi, mille eest pidi võitlema.

Laps avas silmad ja vaatas ema rinda, mida ta imes. Kuid näis, et tal hakkas saama villand. Siis lakkas häire ja Meelita pani lapse uuesti magama. Siis ta ütles:

„Sulle teeb siis muret, miks ma Sässiga ei abiellu. Muidugi see võib ju tunduda mõistmatusest ja võib-olla ongi seda. Kuidas ma peaksin sulle jutustama? Noh, mind opereeriti, seda sa tead. Arst ütles, et jään viljatuks lähema kuue kuu või aasta jooksul. Kas sa ise abielluksid niisugusel korral?“

„Ei,“ vastas Kaarel.

„Ma ei saanud sellega valmis, kuigi Sass on nõus abielluma. Kuid see oleks lollus, ma arvan.“

„Kui arst ei eksinud, siis muidugi.“

„Jah, aga ma tahtsin last,“ ütles Meelita vaikselt. „Ei armastanud neid enne seda, aga kui selgus, et ma neid edaspidi ei saa, siis tuli niisugune ahastus, tekkis aimus niisu-

gusest kaotusest, et mõnikord oleksin tahtnud kisendada. Sa ei tea, kuidas see mind piinas.“

„Mõistan.“

„Jah, ja see ongi kõik. Räägi isale sellest nõnda, et ta aru saaks.“

„Sa oled nõus maale tulema?“

„Võib-olla, et tulen. Kuid ära arva, et mind pommid hirmutasid.“

„Sa nagu kardaksid, et ma seda arvan,“ ütles Kaarel naerdes.

„Kardangi, võin ju siis jonnima hakata ja ei tulegi. Pommid omajagu näed mõjusidki, aga...“

„Aga?“

„Mis sa kõigest pärid!“

Kaarel mõistis pärimatagi, mis Meelita ütelda tahtis.

Justus Tael tuli Luisega tagasi enne lubatud aega. Sõda oli katki lõiganud nende päeva, mille Justus oli kavatsenud veeta oma isakodus. Neil oli olnud mure Meelita pärast, kuid leides Kaarli eest, nad kahetsesid oma varast tagasi-pööramist.

„On siiski hea, et tulite,“ ütles Kaarel, „ma viin Meelita ära.“

Justus tegi suured silmad ja vaatas Meelitale uskumatult.

„Ons see võimalik?“ küsis ta. Sõja erutus äratas tas jälle mõningaid näitlejaomadusi. Võib-olla oli tal peita mõningaid tundeid, mida ta ei tahtnud teistele näidata. Luise vaatas sisemise kohmetusega, et Justus on tavalisest lõbusam.

„Täiesti võimalik,“ vastas Kaarel.

„Nojah,“ ütles Justus, „kõigepealt tuleb ennast võita, siis võidetakse vaenlane. Kuid,“ ta pööras Kaarli poole, „sa võta Luise ka kaasa — meestel on nüüd üksinda hoopis kergem.“

„Ja lõbusam,“ lisas Luise.

„Muidugi,“ ütles Justus heatahtlikult naerdes, „kui pommid hakkavad kukkuma, siis on lõbu laialt.“

„Aga kuidas ma võin sind üksinda linna jätta,“ hädaldas Luise.

Justus naeris, ütles, et ta ei ole enam laps ja muutus üha lõbusamaks, kuni saabus õhtusöök ja Justus tõi lauale pudeli viina.

„Võtame täna ja siis järgmised napsid rahu ajal,“ ütles ta.

„Ei tea, kas maksab,“ ütles Kaarel skeptiliselt.

„Võtame sõja terviseks.“

„Kõlab julmalt,“ ütles Luise.

„Sõda on avalik julmus,“ väitis Justus. „Minu lapsepõlv ja minu noorus on talunud aina peidetud julmust, kogu Taelade perekond, isast, kes on aus mees, kuni viimase vargapoisini, kelleks sai mu kõige noorem vend. Sina, Kaarel, siiski ei tunne niisugust häda, mis Taeladel on tulnud kannatada.“

„Ah, mis sa sellest räägid,“ ütles Luise.

„Tahaksin mõnikord siiski rääkida. Kui kuuled riidu või kui kusagilt kõlab kõrvalops, siis on pilt lapsepõlvest kohe selge. Kui tahad teada, missugune on õnnelikkude inimeste lapsepõlv, siis pead lugema muinasjutte.“

Justus Taela erutatud meeleolu rauges siiski üsna peatselt, asendudes järelemõtliku sõnakehvusega. Et anda Luisele aega teha kaasasõiduks ettevalmistusi, lükkas Kaarel oma ärasõidu edasi teisele päevale. Vahepeal aga sõda tuletas end ikka sagedamini meelde — kordusid õhuhäired.

Jaani ei olnud enam ammugi õiget töötahet. Kui sõda puhkes ja Jaan sellest teada sai, siis see kadus tal hoopiski. Nüüd ta oleks tahtnud kinni pidada iga vähegi tuttava inimese, et aru pidada, mis teha. Veel ei olnud välja kuulutatud mobilisatsiooni, kuid kes võis kahelda, et see tulemata jääb. Naisekodus nimetati teda rumalaks, kui ta kaasa läheb, kuid Jaan oma südames ei olnud päris kindel, mis oleks õigem. Kord ta oli küll otsustanud, et läheb metsa ja ootab sündmuste arengut, kuid nüüd oli selleski hakanud kahtlema. Ja millegipärast ta arvestas veel ikkagi Kaarli seisukohta. Kogu esmaspäeva ta ootas venna kojujõudmist kärsitusega.

Kui Kaarel linnast välja sõitis, käis seal kiire akende kleepimine ja väljakutele oli kogunenud labidate ja kangidega varustatud töötajaid, kes asusid kaevama õhukaitsekaevikuid. Raudtee oli koormatud, vastu sõitis järjest uusi sõjaväeronge.

Kuid maal oli kõik alles vaikne ja rahulik. Isa Peetri rahu, millega ta oma igapäevaste tööde juures askeldas, häiris Jaani. Jaani enesetunne oleks olnud hoopis parem, kui isagi ja kogu küllarahvas oleks nüüd käed sülle pannud ning aina arutanud, mis peale hakata. Isale oli arutamatagi selge, et tööd tuli jätkata, kuid säärane hoiak ärritaski Jaani.

Aga ka isale oli sõda juba omamoodi mõju avaldanud. Ta oli nüüd leplikum nähtustega, mis teda varem olid vihastanud. Kui Kaarel, Luise ja Meelita, kellel oli laps süles, tuppastusid, ei tundnud ta Meelita ega ta lapse vastu enam minigisugust vaenulikkust. Ta tõusis oma pisijärilt, millel ta nüüd pärast leseks jäämist armastas istuda, ja läks tulijatele vastu.

„No, küll aga meile tuleb nüüd heinalisi,“ ütles ta nõnda nagu poleks sõda ega midagi. Jaan ei saanud ennast enam pidada ja ütles:

„Ei tea, kellele sa seda heina mõtled veel teha.“

Kuid seda Jaani märkust poleks nagu tähelegi pandud. Isa kummardas väikest vaatama ja lausus:

„Olgu nüüd teistega, kuidas on, kuid sinule ma küll teen reha. Kus siis lähme kahekesi ja loog muudkui lendab.“

Väike oli sõja suhtes niisama rahulik kui vana. Lonni võttis ta oma sülle ja naised läksid talu tagakambrisse. Jaan vaatas Kaarlit uuditsevalt, ootas, et vend ise midagi ütleb, kuid Kaarlit ei näinud sellega ruttu olevat.

„Mis uudist ka linnas oli kuulda?“ pidi ta ise viimaks küsima.

„Sõda, mis muud,“ vastas Kaarel.

„Jah,“ vastas Jaan ja vaatas maha.

„Kui nad siit mullu sügisel ära läksid, siis olid lubanud, et tulevad tagasi,“ ütles isa. „Seda võis arvatagi, et nad oma head elu, mis neil siin oli, ei suuda nii kergesti unustada.“

„No ega meiega ei ole neid unustanud,“ ütles Kaarel.

„Küllap on mõni mees ehk unustanudki,“ arvas isa Jaanile vaadates.

„Saksamaa on uus, ega orjaaega ikka enam ei tule,“ ütles Jaan.

„No vaata, seal ta on,“ ütles isa.

„Saksamaa on uus, aga laulud on vanad, eesmärgid on endised,“ vastas Kaarel.

„Ega minagi neid ei taha,“ vastas Jaan jonnakalt.

„Aga õigustad neid. Mõtle, et sellest silmapilgust peale, kui nad oma sõjamasina meie vastu käima panid, tähendab see meie elude, meie varade ja meie töö hävitamist.“

Jaan naeratas saladuslikult, siis ütles:

„Mina lähen küll metsa, ei mina sõdima hakka.“

„Kui kaua sa seal metsas istud?“ küsis isa.

„Niikaua, kui sõjaragin on üle läinud.“

„Ja arvad, et sind jäetakse pärast seda koju?“ küsis Kaarel.

„Muidugi.“

„Ära usu! Sind kistakse sõtta meie vastu. Tuled mind tapma — mis sa arvad niisugusest väljavaatest?“

„Nende poolt ma ka sõdima ei hakka,“ ütles Jaan.

Kaarel hakkas naerma. Ta ütles:

„Mis sa siis arvad, et sulle jäetakse maailmas niisugune kena künkake, kus sa võid omaette ilutseda ja pealt vaadata, kuidas sõda lõpeb. Kas sa oled üldse mõtelnud, kui kaua sõda võiks kesta? Kui sa nüüd metsa lähed, siis sa pead mõtlema, et sakslane võidab. See on rumal mõte, aga oletame, et see nii oleks. Jätame kõrvale eesti rahva saatuse, mis lõpeb überrahvustamisega, ja vaatame ainult sinu saatust. Sakslased hakkavad mobiliseerima ja sina, nagu sa kinnitad, lähed jälle metsa.“

„Muidugi lähen.“

„Sinu arvates sakslased võivad ja sina lähed metsa. Noh, mis siis saab — sa pead metsa jäämagi.“

Jaan vaikis ja Kaarel jätkas:

„Samuti ka siis, kui sakslased ei võida ja sina nüüd metsa lähed. Millal sa mõtled sealt välja tulla? Sa ütled ennast ise ühiskonnast lahti.“

Jaani näolt kadus salapärase naeratus, ta jäi tõsiseks ja vaikis hulk aega enese ette maha vaadates. Siis küsis:

„Siis sinu arvates oleks õigem mobilisatsiooniga kaasa minna?“

„Muidugi,“ vastas Kaarel. „See on ainus õige tee! Ma ei tea, kust sa üldse teistsuguse mõtte oled võtnud.“

„Siis ma pean küll oma naise — kas Lonni või Luise — tellima, et nad mulle seljakoti teevad,“ ütles Jaan. „Marta seda küll tegema ei hakka.“

„Kas sa tead, Jaan,“ ütles Kaarel elavnes, „kui sa nüüd tõesti peaksid metsa minema ja kui siis peaks juhtuma, et sakslased siia jõuavad, siis teist korda sa ei läheks enam metsa ega kuhugi.“

„Läheks küll, ikka läheks,“ kinnitas Jaan.

„Ei läheks,“ vastas Kaarel.

„Miks sa siis seda arvad, nii kindlasti?“

„Sellepärast,“ vastas Kaarel põlgliku kibedusega, „et siis Marta ise hakkaks sulle kohe seljakotti õmblema.“

„Päh, eks ma ju olen ka mees,“ vastas Jaan mitte ilma piinlikkusega.

Vahel Jaan mõtles tõesti, et ta on mees, mõtles sagedasti, kuid Marta pilgu ees ta muutus otsustamisvõimetuks, tundis ennast nagu alaealine. Nüüd ta tõepoolest rääkis Lonni, et Lonni hakaku talle seljakotti valmistama. Ta sõitis alevisse, tõi sealt isegi riide valmis. Neil päevil ta oligi niivõrd mees, et võis vähemalt eneselegi tunnistada tõsiasju, millede ees ta varemalt ikka silmad oli sulgenud. Ei olnud kahtlust, et Martal oli omakasupüüdlik ja südametu loomus. Kes teab, võib-olla oli Kaaril õiguski, kui ta ütles, et Marta, kes praegu ei teeks käskideki seljakotti, hiljem teeks seda käskimata. Ning ta hoidis Rohuväljalt ja Martast eemale. Selle asemel ta sõitis mõnikord alevisse ja otsis Kaarli üles. Ei, tõepoolest, ta on nüüd järele mõtelnud ja näeb, et metsaminekust ei tule midagi head, see oleks aina lollus.

„Jah, aga sakslaste pealetung edeneb,“ ütles Kaarel meelega, tahtes Jaani enesekindlust proovida.

„Ei noh, edenegu pealegi,“ ütles Jaan. „Ka Lonnil edeneb seljakoti tegemine.“

Kaarel naeris. Jaani oli niisugusena hea näha. Oli avaram, selgem ja rõõmsam. Ta oli muidu ka tore ja terve poiss ja meeste hulka sattudes võis vaprakski muutuda.

Kaarel lootis Jaanist kõige paremat. Ja Jaan lubas teda peatselt jälle külastada. Jaan tuligi. Aga kui mobilisatsioon välja kuulutati, siis sõitis Jaan otsemaid Marta poole. Mis seal juhtus, seda võidi Vankril peaaegu eksimatult kujutella. Pealegi oli mõni aeg tagasi ka suur Arnold Rohuväljale asunud. Jaan võis Rohuväljale sõita küll selleks, et jumalaga jätta, kuid siis puhuti talle peatselt uued tuuled purjedesse. Nii arvas isa Peeter juba esimesil päevil, kui Jaan Rohuväljale läks.

„Võid need pandlad Jaani pärast küll ajamata jätta,“ ütles ta Lonni-le, kes ruttas seljakotti lõpetama. Oli heinaaeg ja Lonni tegi seda tööd oma vähestel jõude-silmapilkudel. Ta tegi seda suure armastuse ja hellusega, nagu oleks tal omal mees sõtta saata, kuid Jaan ei vajanud tema hoolitsemist. Nagu isa oli ennustanud, jäi Jaan Marta seelikute taha sõjapakku.

„Lubas küll mees olla,“ ütles Kaarel ja jättis lause pooleli. Ta oli ainult lühikest aega kodus, jättis jumalaga ja läks.

Pärast Kaarli äraminekut Luise hakkas muretsema Justuse pärast. Ta ootas Justuselt kirja, kuid seda ei tulnud. Mis oli Justusega siis juhtunud? Et Justus teda maale külastama ei sõitnud, nagu oli lubanud, sellele leidis küllaltki seletusi. Võib-olla ta ei saanud aega, võib-olla olid sõiduvõimalused kitsendatud. Jah, seda nad olid küll, kuid miks Justus ei kirjutanud. Luise ise kirjutas mitu kirja, käis peaaegu iga päev postkontoris ja tuli sealt tagasi nukra ja pettununa. Et Justusel nii lõbus oli, et tal aega kirjutada polnud, seda Luise ei uskunud. Selleks polnud ka mingit põhjust. Väike naine mõtles väga paljudele võimalustele,

milledest üks oli hirmsam kui teine. Võis juhtuda, et Justus sai pommirünnakul haavata, oli surnud ja maetudki. Ja alles nüüd, olles mehest lahus, Luise mõistis, kuidas ta Justust armastas. Läbi kannatuste see tundus olevat midagi erakordselt suurt ja ühtlasi ka ilusat. Isegi oma armastuse esimestel päevadel ta ei tundnud oma käsivartes säärast raugematut soovi kallistada ja paitada. Ja ometi pidi Justus nüüd juba olema mobiliseeritud. Läks ära, ei tulnud vaatama, läks ära, ei kirjutanudki.

Luise oli meelt heitmas, kui kiri Justuselt viimaks saabus. Ta oli terve ja elus, tema pärast ei maksnud muretseda. Luise elagu praegu isa pool, seal on vahest siiski kõige parem. Kui ta saab aega, tuleb maale.

Luise rõõm oli suur, kuid üürike. Mis tähendas see, et Justus ei olnud veel mobiliseeritud? Elas ikka veel linnas ja võis kavatseda isegi maalesõitu, kuigi oli kuulda juba kauget kahurimürinat. Kas Justus polnud saanud ehk korraldust sakslaste võimaliku tulekugi puhul kohale jääda, põranda alla kaduda, sealt edasi töötada? Jah, Justus pidi selleks kindlasti sobiv mees olema, — ta vihkas sakslasi, oli veendunud kommunist, teadis juba ammu, kus asub tõde. Kui Luise oli seni vahel kavatsenud linna pääseda, siis ta nüüd ei mõistnud selleski asjas midagi ette võtta. Ta oli nõutu. Miks oli siin kõige parem, kui siia juba kahurimürinat kostis. Ööseti paistis kaugusest tulesähvatusi. Ei, see ei võinud enam väga kaugel olla. Kas Justus oli hull! Barbaarsed jõugud lähenevad hävitades ja põletades, aga tema arvab, et kõige parem on elada siin, isa juures. Kas Justus on hull või ei tea ta kõigest sellest midagi?

Luise nägi hirmsaid unenägusid ja temast ei olnud õiget heinalist ega rukkilõikajat. Kuid ka isalt ja Lonnilt nõudis nüüd mõnikord jõupingutusi, et minna heinale. Ometi oli

töö kõige paremaks vahendiks rahutuse vastu. Isa Peeter mõtles sagedasti, et kui Luise võtaks tõsiselt tööst kinni, siis ta saaks magada ja söögiisugi tuleks tagasi. Ei tal oleks siis tahtmist pooli öid valvata akna all ja jälgida kaugeid tulesähvatusi. Kuid kas Jaangi tegi tööd ja kas Jaangi sai magada! Heinal olles isa Peeter vahel nägi Jaani. Ta tuli metsast välja nagu susi, habemetüükaline ja silmad aukus. Nüüd ta oli eksinud oma rahva vastu ja need, kes tulid hukatust külvates, olid tema päästjad. Kui ta sellest kodus rääkis, hakkas Luise nutma. Kas tal oli vennast kahju? Seda ka, kuid ta pisarad põhjustas siiski see lakkamatu, näriv hirm Justuse pärast, mis nüüd järsku suure jõuga esile tükkis.

Luise veetis terve öö hirmus ja kahtlustes vaeveldes ja teisel hommikul seadis end heinamaale minekuks. Seal ta lootis jälle oma paanikast jagu saada, sest töö oli teda seni ikka rahustanud.

Nende heinamaa oli kilomeetrit poolteist suurest teest emal, ümbritsetud paksudest padrikutest. Sealst kostis nüüd lakkamatut sõidukite mürinat; vahetevahel sattus heinamaa kohale tiirlema mõni lennuk, vahetevahel kostis üksikuid püssipauke.

„Ei jah,“ ütles isa Peksi, kui nad asusid einet võtma, „nüüd pean minagi vahel mõtlema, et kellele ma seda heina teen. Pole veel eluajal nii vastu tahtmist teinud.“

„Eks siis olnudki Jaani jutt õige,“ ütles Lonni. „See virises juba ammu, et pole tahtmist.“

„Tahtmist ei ole, aga eks tegema ikka peab,“ lausus isa. „Aga Jaanil kadus mitte ainult tahtmine, vaid ka mõistus ära.“

„Kus sa hunti räägid, seal ka hunt on,“ ütles samas Lonni oma jämeda häälega.

„Näe, Jaan jah!“ peaaegu hüüatas Luise.

Nüüd tõstis ka isa Peeter silmad ja nägi Jaani põõsaste tagant välja hiilivat. Ta vaatas poja erutatud tegumoodi altkulmu ja ütles kibedusega, mille taga ei puudunud põlguski:

„Libahuntidele pakuti leiba pussi otsast, aga tule võta sina meie keskel natuke einet, ehk tuleb inimese mõistus veel pähe.“

Aga Jaan oli täna erutatud ja hirmunud ning näis, et ta ei saa sõnagi suust. Luise vaatas teda uurivalt, ootas, et Jaan ehk ütleb ise midagi ja ütles ootamatult:

„Justus ütles alati, et sa pole mees, keda maksab uskuda ja usaldada.“

Jaan oli võtnud tüki leiba sõrmede vahele, kuid Luise kõneluse peale ta käsi hakkas värisema ja ilmsesti ei teadnud, mis tcha leivatükiga, kas suhu pista, maha visata või seda endist viisi käes hoida.

„Justus! Sinu mees, armas Jumal, kas see oligi ehk tema,“ ütles ta kogeldes. „Vaatasin jah, küll, et nagu oleks tuttav olnud, kübar ja kõik, aga või mul oli seal aega lähemalt uurida.“

„Jaan!“ kisendas Luise.

„Ei, ega mina ei lasknud,“ ütles Jaan kohtlaselt, nagu oleks Luise kõik juba varem teadnud. „Mina ei puutunudki teda, mul ei ole relvagi.“

„Mis? Mis jutt see on?“ kohkus vana Peksi.

„Nad on Justuse maha lasknud,“ ütles Lonni.

Luise hakkas nutma ja ta käed tegid liigutusi, nagu oleksid tahtnud kedagi muserdada.

„No mis see Justus neile tegi? Või kus ta oli?“ küsis isa Peksi.

„Kas just maha, aga külge ta sai, seda ma nägin,“ ütles Jaan. „Ja ega mina ei teagi, et see Justus on, päris kindlasti ei tea, aga kui Luise teda siin meelde tuletas, siis kohe nagu torgati südamesse, et oli nagu tema, küllap oligi siis Justus.“

Jaanil ei olnud südant, et inimest tappa, selles keegi ei kahelnud. Aga kes laskis? Rääkigu ometi Jaan, kus pool see oli ja millal. Jaan rääkis siis, et nemad olnud maantee ääres võsastikus, olid jälginud sõjaväe liiklust, tema ja Marta vend Arnold. Siis oli üks sõiduauto peatunud, just nende kohal, kas mõnesuguse rikke pärast või mõnel teisel põhjusel, seda Jaan ei teadnud. Sealt olid mõned mehed välja astunud, sõjaväeriides, kuid eramütsides, kahel olnud sonimütsid, kuid ühel kübar. Tulnud välja püssid seljas, üks ümisenud laulda, teine vilistanud, kuid kolmas vandunud, vist olnud ikka autorike. Viimaks kaks nendest astunud teelt kõrvale ja hakanud nende poole tulema. Ja siis Arnold olevatki lasknud, ja pihta olevat saanud see, kes kandnud kübarat ja Jaanile korra nagu Justust meelde tuletanud. Rohkem Jaan ei teadvat midagi, sest nad olevat kohe ära jooksnud, kumbki erisuunas.

„Millal?“ nõudis Luise. „Millal see oli?“

„Sellest võib pool tundi tagasi olla, sest ma just tulin joostes,“ vastas Jaan hingeldades veel praegugi. See kõik oli hirmus tõde. Jah, kui see oleks olnud väljamõeldis, kui see oleks olnud üks neid unenägusid, mida Luise viimasel ajal nägi! Kui Jaan oleks sellest rääkinud rahulikult, hingeldamata, siis Luise oleks uskunudki, et see on unenägu, aga just Jaani hingeldamine võttis igasugusel endalohutusel jalad alt.

„Kes teab, see võis ka keegi teine olla,“ ütles isa Peksi. Kuid just nüüd Luise tõusiski üles ja hakkas koju jooksmas.

Tee peal see tundus talle korruga kõik suure mõttetusena. Kui Justus surma sai, siis ta kaaslased ei teadnudki Vankrile sisse pöörata, kuigi ehk Justus oma kavatsust neile rääkis. Selle mõtte juures ta jäi seisma ja hakkas uuesti hirmsasti nutma. Aga kui ta eemalt nägi, et teel Vankri väravas seisis auto, siis oli sellel mõttel hea mõju. Justus oli ainult haavatud, Justus elas!

Justus oli küll pikali, kuid ta haav ei olnud raske. Kuul oli teda tabanud kaenla alt, oli läbistanud ainult lihaseid. Justus suitsetas ja ta ilme oli isegi lõbus, nagu sel päeval, kui sõda puhkes ja Justus jõi sõja terviseks.

„Pole midagi. Meelita sidus haava kinni,“ ütles ta Luisele vasakut kätt sirutades. Justus oli lõbus ja talle näis nalja tegevast see, et Luise ei võinud näha verd. Ta naljatas ja Luisele tundus, et Justus on südametü. Kuid hetk hiljem, kui nad jäid kahekesi, Justuse kulmud tõmbusid kurjalt kipra, ta silmadesse tuli karm ilme ja ta küsis Luiselt tasa:

„Ütle, mis asi see on? Kus sa olid ja kuidas sa said teada, et mind on lastud? Sa ju jooksid koju nuttes. Võib-olla sa isegi tead, kes laskja on!“

„Ei tea,“ vastas Luise. Ta vastus oli aga küllalt ebakindel ja Justus jäi morniks.

„Kus on Kaarel?“ küsis ta.

„Taevas küll, mis sa ei mõtle — ta on sõjaväes.“

„Hea küll,“ ütles Justus. „Kuid sa pead mulle õigust rääkima.“

„Ma olin heinamaal.“

„Vähe sellest.“

„Ma räägin sulle hiljem, ma ei valeta sulle midagi,“ töötas Luise Justuse kätt paitades.

„Ma sõidan varsti ära,“ ütles Justus pikkamisi. „Kas sa tuled kaasa?“

„Muidugi, ega sa mind ometi siia ei jäta.“

Kui Luise nägi, et Justus ka sellest rõõmsamaks ei muutunud, siis ta hakkas uuesti nutma.

„Ah!“ ütles Justus seepeale pahuralt, „mine pane ennast hakkama — mu haav kipub valutama.“ Ning siis ta pigistas huuled tugevasti kokku ja jäi täiesti tummaks kuni ära-sõiduni.

Kogu see aeg, mil see vahejuhtum Vankri õuel aset leidis, istus Sass toas ja püüdis lapsega juttu ajada. Ta oli Meelitat parajasti vaatama tulnud, kui auto Vankri väravas peatus.

Nüüd, mil nad kahekesi jäid, oli Meelital hea, et Sass siin oli. Ta oli ikka vapper olnud, kuid nüüd hakkas kartma. Ja esimest korda ta ütles nüüd Sassile, et Sass ärgu mingugi enam ära. Seni ta oli olnud eemaletõrjuv ja külm, oli ennast sundinud selleks, et Sass ei hakkaks asjata lootma või uskuma. Kuid Justus Taela haav, teadmine, et võsast lendavad nüüd tapvad kuulid, lähenev sõjamürin — kõik see murdis läbi kunstlikult soetatud koore.

„Kaua ma suudan ennast varjata,“ ütles ta. „Ka mina olen nõrk vere, hirmu ja sinugi suhtes.“

„Ma viin su enese juurde,“ ütles Sass.

„Ei, sinna ma küll ei tule,“ vastas Meelita. „Ja ega ma ei mõtelnudki seda nõnda, et sa siia peaksid jääma. Eks sa mõista ise — mul on nüüd lihtsalt hea, kui sa siin oled, minu ja meie lapse lähedal. Isa ja Lonni, peaksid need ka koju tulema!“

„Kas sa tead,“ ütles Sass korraka, „see arstimolkus eksis. Nüüd on juba aasta möödas ja sa oled ikka naisterahvas. Eks — sa ei ole ju niisugune, kes...“

„Ei,“ vastas Meelita, „veel mitte. Ma ju ise ka tahaks uskuda, et see nõnda ei lähe.“

„Jumal hoidku seda meest siis veel minu kätte sattumast,“ ütles Sass.

„Vaevalt küll, et ta sinu kätte satub,“ ütles Meelita. „Ta läks Saksamaale.“

„Ega see siiski võimata pole,“ arvas Sass. „Näed ju isegi, et nad ikka edasi trügivad. Pole võimata, et see mees siinsamas Vanaküla vahel mulle ette satub. Niisuguseid neil ju vaja on, kes oskavad keelt ja tunnevad maad.“

Isa Peeter ja Lonni tulid koju. Kuidas oli Justusega? Kui Lonni kuulis, et Luise oli ära läinud, ei saanud ta jälle pisaraid hoida.

„Nüüd muudkui nuta iga päev,“ ütles ta ise.

„Ega sulle ühest korrast ei aitagi,“ arvas isa. „Vaata, et pane kaks ja kolmgi korda.“

Kolmandat korda Lonni sai nutta siis, kui ta nägi riigimõisa valitsejat oma perekonnaga evakueeruvat. Need olid temale tuttavad inimesed ja ta oli neid ikka külastanud. Nüüd nad peatasid oma suure veoauto Vankri väravas ja tulid temaga jumalaga jätma. Kuid nüüd ei nutnud mitte ainult Lonni, vaid ka valitseja abikaasa. Lahkumine oli raske, nad ei leidnud sõnu. Kuid ei olnud ka palju aega viita ja nad jätsid Lonnile ühe tualettlaua, mälestuseks, nagu nad ütlesid.

Lonni, kes kogu eluaja oli oma sissetulekud mitmesuguste mööblitükkide muretsemiseks ohverdanud, ei tundnud sedapuhku kingitud esemest kuigi suurt headmeelt, kuigi see oli uhkem teistest. Ei tea, kas ta rõõmu varjutas lahkumise nukrus, mis on kõige tõenäolisem, või aimas ta juba ette, milliseid raskeid sekeldusi see tualettlaud talle tulevikus toob. Ei olnud ju tal kunagi õnne olnud, kui talle midagi kingiti. Võib-olla meenus talle kingitud uurgi, mille pärast teda kohtusse ähvardati anda.

Kui saabus õhtu, tuli Sass hobuse ja vankriga. Tal oli vankris mõningaid kotte ja esemeid ning ta ütles, et kavatseb selle öö suurest teest kaugemal ööbida. Sedasama ta soovitas ka isa Peetrile, kuid isa Peeter ei kiitnud seda mõtet heaks. Mingu need, kes võivad ja tahavad minna, kuid tema arvates peaks keegi ka koju jääma. Kui juhtub tulekahjugi, siis on ikkagi hea, kui keegi kodus on.

„Ma kardan, et me täna öösel jääme kahe kahuritule vahele,“ ütles Sass.

„Kui surm tuleb, siis tuleb ta igal pool,“ arvas isa Peksi.

„Aga kas sa lubad, et ma Meelita ja tema lapse kaasa viin?“ küsis Sass.

„Ega mina ei keela, kui ta ise tahab tulla; ega ta paha pole, kui sa nad varjule viid.“

Ka Lonni otsustas koju jääda, kuid Sassi suureks rõõmuks Meelital polnud midagi metsamineku vastu. Hämar-duv õhtu oli nagu välgusähvatusi täis ja eemal kees nagu pudrupada, kui Sass oma kalli koormaga mööda põllu-peenart metsa poole liikus. Sõda ja surm lähenes, kuid Sassi süda oli aiva õnnest tulvil.

Sellal isa Peeter ja Lonni toimetasid oma õhtusi toime-tusi. Siis nad sõid ja kuigi harilikult kumbki magas omas toas, jäid nad sel õhtul ometi kokku. Luise oli ära sõitnud ja tema ase oli tühi. Sinna isa Peeter heitiski selleks öö- seks puhkama.

„Suurt seda und küll täna saab,“ ütles ta ise sängi vi-sates, kuid uinus ometi varsti. See oli õiglase ja ausa mehe uni, kes kunagi kellelegi kurja ei olnud teinud, kes elas juba teist suurt sõda üle ja kelle elutee oli sillutatud tööst ja vaevast. See oli uni, millest ta vaevalt oleks ärganudki enne tavalist ärkamisaega, kella kolme ja nelja vahel, kui

tundi paar hiljem poleks hakatud Vankri uksele ja aken-
dele kloppima. Isa Peksi ärkas ja kuulis, et Lonnigi oli
juba virgunud.

„Ei tea, mis mehed need nüüd on,“ ütles ta süngist
tõustes.

„Ära minel!“ keelas Lonni. „Ehk lähevad ära.“

„Kes nõnda klopivad, ei need lähe,“ ütles isa. Ta läks
akna alla, kuulatas ja ütles siis nagu kergenunud tundega:
„Noh, need räägivad ju puhast eesti keelt.“ Siis ta läks ja
avas ukse. Mehi astus sisse kaks, need olid erasikud, ühel
neist oli püss laskevalmis käes.

„Mis väljas ka kuulda?“ küsis isa Peksi oma pisijäreile
istudes.

„Vaata, või tema küsib veel meilt,“ ütles nüüd mees
püssiga. „Aga meie tulime kuulama, mis vana Peeter
meile kuulutab.“

„Või siis tuttavad mehed kohe, aga ei mina tunne,“ ütles
isa Peksi. „Kust kandist mehi ka olete?“

„Või ei tunne, Augustit enam ei tunne?“

„Näe, jah, see ju Rimmi,“ vastas Peeter.

„No kuuluta, mis sul kuulutada on?“ küsis teine mees.

„Mis minul teile kuulutada.“

„Uut seadust,“ üteldi talle juba toorelt. „Maade võõran-
damist, vabrikute ülevõtmist, majade natsionaliseerimist.“

„Mis kuulutaja mina?“

„Soo, või ei olegi. Kes see veel, kui mitte sina? Kus on
Kaarel?“

Seda küsis August Rimmi.

„Sõjaväkke läks.“

„Aga Justus? See koer peab siin olema?“

„Ei ole tedagi,“ ütles nüüd juba Lonni. „Oli küll päeval
käinud, kuid sõitis ära.“

Nad ei küsinud rohkem, kuid nad ütlesid, et nemad teavad, kus on Kaarel. Tulgu vana Peksi vaatama, kui ei usu.

„Ei mina tule.“

„Või ei tule. Aga meie võtame su kaasa,“ ütles August Rimmi.

Isa Peksi ei liigutanud ennast. Olen vana inimene, mõtles ta, mis nad minuga hullutavad. Mingu minema ja jätku mind rahule. Ning ta hakkaski uskuma, et nad varsti ära lähevad ja ta rahule jätavad. Kas see keretäis peaks Augustil veel meeles olema! Ega hullu uskuda tea! Ei tea, mis sellepärast veel ära teeb.

„Noh, tõuse siis juba üles,“ ütles August tumedalt, „ja hakkame astuma.“

Isa Peksi tõusis ja vaatas mütsi järele ringi, ei leidnud seda ja läks välja palja päi, hoolimata Lonni keelust. Kui kauaks ta ikka jääb! Ega siis nüüd külma pole! Öö oligi soe ja vaikne. Kahurimürin oli vaikinud, seda ei kostnud nüüd ühelt ega teiselt poolt. Kambriotsas nad kohtasid veel kahte meest, ühel neist oli jällegi püss ja teine oli nagu Peksigi palja päi. Ning see, kes oli palja päi nagu Peksigi, ütles ootamatult:

„Olete aga teie ka mehed — vanakestki ei jäta rahule.“

Isa Peksi tundis häalest, et see on Annes Kantus. Ning ta ütles:

„Või siis teie ka!“

„Jah, meil on nüüd ühine teekond,“ vastas Kantus.

Neid käsutati mööda põlluvahelist teed metsa poole minema. Seal, kus isa Peksi oli kord Leidaga uudismaad harinud, kasvas nüüd ristik. Selle ädalale Peeter oli õhtu eel hobuse kõide pannud. Kui nad üle ristikupõllu nurga metsa suundusid, kuulis isa Peeter, kuidas mitte kaugel te-

mast hobune rahulikult sõi. Ja esmakordselt alles nüüd vilksatas talle pähe, et nad võivad ta maha lasta.

„Häbi on,“ ütles Annes Kantus peaaegu samal ajal rohkem enesele kui ta kõrval sammuvale isa Peksile. „Mõtlesin varem mitu korda, missugune tunne võiks olla mahalaskmisele viidaval. Ei oleks võinud aimatagi, et see on inimväärtust alandav häbi, mis niisugusel teekonnal hinge rõhub.“

„See kukub lobisema,“ ütles üks nende saatjaist.

„Las ta lobiseb, varsti on tal suu mulda täis,“ vastas teine.

„Mis te arvate, kas nad ikka tõesti...?“ küsis isa Peksi.

„Kui nad täna öösel ei tapa, millal siis veel,“ vastas Kantus.

„Jah,“ vastas isa Peksi. Ning ta mõtles edasi. Kui nad täna öösel tapavad, siis nad tapavad ka järgnevatel öödel. Tapavad päeva ajalgi, ja mitte ainult minusuguseid vanakesi, vaid ka teisi — tapavad kõik Peksid, kes aga ette saavad.

„Mis te ohkate?“ küsis Annes Kantus.

„Mõtlen lastele,“ vastas isa Peksi. „Ei tea, kuidas nende käsi peaks käima? Kas Kaarel ja Justus peaksid tagasi tulema?“

„Tulevad,“ vastas Kantus. „Tulevad kas või juba sellepärast, et sind täna siin maha lastakse. Tulevad sellepärast, et öö ei saa igavesti kesta.“

„Seis!“ ütles üks saatjaist. Ja see oli nüüd jälle August Rimmi.

Nad seisid keset padrikut. Need padrikud siin varjasid ka nende Jaani. Võib-olla Jaan kuuleb paukugi, kui ta isa maha lastakse. Mis see Kantus ennist rääkis häbist? Korraga tal tekkis huvi selle vastu, kas Augustil on püssi.

Ning ta mõtles pingutatult, kas see on tema, kes hakkab maha laskma. Aga kui August tõstis käe üles ja lõi kannad kokku, nagu kunagi tema ees Leida kätt paludes, siis sai ta aru, et väimees oli võtnud enesele kamandamise. Ikka Kantusel on õigus, ikka vist häbi...! Oli kuidagi väga raske. Ja tal hakkas korruga hirm, et ta ei jõua enne pauku Annes Kantuse käsivarrest kinni võtta.

Kaanejoonise valmistanud Viktor K a r r u s.

Vastutav toimetaja August J a k o b s o n.

Keeleline toimetaja Rein N u r k s e.

Ladumisele antud 3. VI 1946. Trükkimisele antud 10. IX 1946.
Paber 56:79 cm ¹/₁₆. Trükiarv 10200. Trükitähti trükipoognas 31552.
Trükipoognaid 19,75. Arvutuspoognaid 15,4. MB-04647. Trükikoda
„Ühiselu“, Tallinn, Pikk tänav 40/42. Tellimise nr. 909.

На эстонском языке.
Э. Крустен. Книга о Пексах. I.

RBL. 15.—

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00520539 0

